AŞKTA TERÖR

MICHAEL VINCENT MILLER

modern çağda cinsiyetler arası savaş

VARLIK

Dr. Michael Vincent Miller, Massachusetts eyaletinde Cambridge'deki özel muayenehanesinde klinik psikolog olarak çalışıyor. "Çağımızda aşk ve birliktelik" konusunda çeşitli konferanslar düzenledi. Stanford Üniversitesi ve MIT'de ders verdi. *New York Times Book Review*'da ve diğer dergilerde yazıları yayımlanıyor.

Varlık Yayınları A.Ş., Sayı: 1227
Sertifika No: 10644
3. Basım: İstanbul, Mayıs 2013
(1. ve 2. basım *İkili İlişkilerde Terörizm* adıyla)

Kitabın Özgün Adı: *Intimate Terrorism*
© W. W. Norton & Company, Inc. 1995 / Akcalı Ajans
Varlık Yayınları A.Ş., 1997

ISBN 978-975-434-436-3

Kapak Düzeni: Varlık Yayınları
Dizgi ve Ofset Hazırlık: Varlık Yayınları
Baskı: Özal Matbaası Cenk Özveren
Emintaş Kazım Dinçol San. Sit. No. 81/39. Topkapı, İstanbul
Tel: 212 - 565 25 99 – Matbaa Sertifika No: 12024

VARLIK YAYINLARI A.Ş.
Perpa Ticaret Merkezi, B Blok, Kat 5, No. 484 Şişli 34384 İstanbul
Tel: (0212) 221 31 71 – Direkt Tel-Faks: (0212) 320 06 46
E-posta: varlik@isbank.net.tr
www.varlik.com.tr

MICHAEL VINCENT MILLER

AŞKTA TERÖR

Modern Çağda Cinsiyetler Arası Savaş

Türkçesi:
Sinem Gül

VARLIK

İçindekiler

Giriş 7

1. Bölüm/İkili İlişkilerde Terörizm
1 Kaygı Politikası 19
2 Cinsiyetlerin Postmodern Savaşı 45

2. Bölüm/Romantik İlişki Kültürü: Ergenlik Çağında Hapsolmak
3 "Senin Üzerinde Yoğunlaşıyorum": Romantik Aşkın Kısa Tarihçesi 67
4 Darwinci Aşk 81
5 Eros'un Sabit Çapı 102
6 Amerika'da Başarısızlık ve Düş Kırıklığı 128

3. Bölüm/Alacakaranlıkta Eros
7 İstismar Çağı 151
8 Sonsöz: "Romantik Aşkın Yeniden İfadesi" 193

Notlar 219

Giriş

"Ne diyor; neyi tartışıyorlar,
bu öfkeli, korkmuş insanlar?"
-John Updike, Too Far to Go

Aşkta ve evlilikte masumiyetimizi yitirdik —bu ikisi artık, atla araba gibi birlikte gitmiyorlar. Sanki karanlık bir güç işe karışıp, atın birdenbire ormana kaçmasına yol açtı. Yan yatmış arabalarında can havliyle bir yerlere tutunup, tekerleklerin yerinden fırlamasını korkuyla bekleyen çifti insan kolayca hayal edebiliyor. Çoğumuzun bu araba yolculuğunu çok tehlikeli bulması hiç şaşırtıcı değil— erkekler sorumluluktan, kadınlar köleleşmekten korkuyorlar. Aşkta öylesine büyük hüsrana uğradık ki, en kutsal geleneksel değerlerimizden biri olan romantik aşk idealinden kuşku duyan bir kültür yaratmanın eşiğine geldik.

Ama sonuçta kuşkuculuk, ihanete uğramış romantiklerin kaderidir. Günümüzde herhangi birine iyi giden bir evlilik bilip bilmediğini sorarsanız, alaycı bir ifadeyle gözlerini devirerek ya da omuz silkerek yanıt verecektir. II. Dünya Savaşı sonrasındaki Greenwich Village hakkındaki anılarında, merhum edebiyat eleştirmeni Anatole Broyard, sevişmeyi, "boğulmuş bir insanın, diğerine suni solunum yaptırması" olarak tanımlayan avangard ressam bir kadınla ilişkisini anlatır.[1] Bence bu görüş, günümüz için de geçersiz sayılamaz.

O karanlık güce, iktidar denebilir. Bu yeni bir olgu değil: Yakın ilişkilerde insanlar arasında hep eşit olmayan bir iktidar dağılımı vardı, ama geçmişte bu gözlerden uzak, adsız bir sır olarak kalıyordu. Oysa şimdi iktidar, bütün ön cepheyi kaplayacak derecede büyük bir önem kazandı. Günümüzde, aşk, cinsellik, yakınlık ya da evliliği, iktidarı aklımıza getirmeden düşünmemiz neredeyse olanaksız. Eski duygusal Aşk Tanrısı imgesi değişti. O artık elinde yay tutan haylaz, ne yapacağı bilinmez bir çocuktan, bir tür cinsel Hın-

zır Velet'ten çok, vahşi ya da şeytani niyetlerle iktidar süren, acımasız bir tanrı.

Anne babalar, üvey anne ve babalar, doktorlar, rahipler, çocuk bakıcıları ve doktorlar dahil olmak üzere çeşitli bakıcıların, korumaları ya da bakımları altındakilere cinsel istismarda bulunmaları konulu haberlerin sayısının giderek artması; tecavüzle, cinsel tacizle ya da çocukları istismar etmekle suçlanan ünlüler hakkında yakın zamanlarda yaşanan senato oturumları ya da davalar ve aile içi şiddet olaylarındaki korkutucu artış, erotik dürtülerimizin ve yakın ilişkilerimizin mutlu çiftlerden çok, kurbanlar ve baskıcılar yarattığına inanmaya yönlendiriyor bizi. Bu inancı bir kez benimsedikten sonra, romantizm dünyasını terk edip politika dünyasına; yani, iktidar elde etmek adına göğüs göğüse çarpışmaya geçtik. Çağımızda iki insan arasındaki cinsel yakınlık her şeyden önce, politik özellik kazandı.

Ama iktidar konusundaki yeni vurgumuz, eski ve önemli bir temayı dışlıyor: Aşk bizi kaygılandırır. Azizlerin ve diğer aydınlanmış ruhların yaşamlarını bir yana bırakırsak, kaygı içermeyen aşk yoktur. İnsan bir diğerini sevmek için benliğinden çok şey feda etmek zorunda ve bu da, özellikle bağlandığı birisinin kendisini terk etmesi, ihanet etmesi ya da saldırgan davranışlarda bulunması deneyimini yaşamış kişilere tehlikeli geliyor. Bizler büyürken, en çok arzuladığımız şeyden korkmayı öğrenen yaratıklarız.

Bu kitap aşktan ve iktidardan olduğu kadar, yakın ilişkilerimizin iktidar saplantısıyla kirlenmesine yol açan en önemli etken olarak görülen, âşık olmanın yarattığı kaygıdan de söz ediyor. Kaygının yakın ilişkilerin şekillenmesinde oynadığı rol son zamanlarda yeterince dikkat çekmiyor; çünkü insanlık durumu hakkındaki düşüncelerimizde kaygı artık merkezde yer almıyor. Bunun nedeni biraz da çağdaş psikoterapinin kaygıyı, bir enfeksiyon türüymüş gibi ilaçlarla tedavi etme eğilimi göstermesi. Sosyal bilimciler, feministler ve aile terapistleri gibi yakın ilişki ve aile davranışı kuramcıları şu anda cinsel politikayla öylesine meşguller ki, aşkın hem kadınları hem de erkekleri kaygıya sürüklediğini göz ardı ediyorlar.

Kaygının, kendimizle, doğayla ve birbirimizle ilişkilerimize huzursuzluk getiren davetsiz ama kaçınılmaz bir konuk olarak tüm insani birleşmelere katıldığı yolundaki eski edebi ve felsefi düşünüşü yitirdik. Kaygı, gücümüzün sınırlı olduğunu bilmemizle,

ölümlülük bilincimizle ve bizi kemiren kuşkularla ilişkilendiriliyor; çünkü, diğer hayvanların tersine biz, bundan sonra ne olacağını tahmin etmeye çalışırken, bilinmeyenle yüzleşmenin yanı sıra, girilmemiş yolları da yansıtabiliyoruz. Kierkegaard, Heidegger ve Sartre gibi yazarlarla, Durkheim ve Freud gibi sosyal bilimciler kaygıyı bu şekilde ele aldılar. W.H. Auden, II. Dünya Savaşı dönemindeki yaşamı anlatan, kitap uzunluğundaki şiirine *Kaygı Çağı* adını verirken, hapla tedavi edilebilecek bir şeyden söz etmiyordu.

Kaygıya en büyük korkuyla bakmış kişi, belki de Freud'dur. Onun insan gelişimi yorumunda kaygı, ilk günahın Hıristiyan doktrininde üstlendiği kadar çarpıcı bir role sahiptir. Freud'a göre bireyin kişiliği büyük oranda, çocukluğun ilk evresinde kaygıya tepki veriş biçimine göre belirlenir. Kaygı, sevginin ilk mekânı olan ailenin nemli ikliminde gelişmesi yüzünden çiçeklerini de, sürekli yeşil kalan bir ağaç gibi, daha sonraki yakın ilişkilerde verme eğilimindedir. Şu andaki sorunlarımızın kaynaklarını bulmayı amaçlayan araştırmamda benim de çıkış noktam bu olsa bile, birçok önemli noktada psikanalitik düşünceden ayrılıyorum. Benim düşünceme göre psikanaliz; kaygılı birey ruhundan, insanlar *arasında* geçenlere uzanan yeterince güçlü bir köprü kuramamıştır. Bunu denemedikleri söylenemez, ama çağdaş psikolojinin nesne-ilişkileri ve benlik-psikolojisi gibi en ayrıntılı kuramları bile, sonuçta kanatlarını yalnızca bireyin kafesine çarpmaktan öteye gidemezler.

Sevgi düşlerini, karabasan benzeri iktidar çatışmalarına dönüştüren sorunlara duyduğum ilgi, çiftlere psikoterapi uyguladığım yirmi yıllık bir süre içinde gelişti. Karı kocaların yanı sıra hem normal hem de eşcinsel sevgililer, özel çalışma saatlerimin belki de üçte biri gibi önemli bir bölümünü aldılar. Bu biraz da benim özel ilgimden kaynaklanıyor, ama yakın ilişki içindeki çiftlerin terapistlerden birlikte yardım almaları eğilimi artmış olmasaydı, böyle bir durum da yaşanmazdı. Bu çiftlerden bazılarını bana, eşlerden birini tedavi etmekte olan başka terapistler gönderdi. Ama genellikle, kendileri geldiler. İnsanlar, sorunlarının nereden kaynaklandığı konusunda hiç bu denli bilinçli olmamışlardı.

Psikoterapi, sevgi ve cinsellikle hep ilgilenmiştir, ama yakın ilişki içindeki eşlerle aynı terapi seansı içinde ilgilenilmesi, yeni ve radikal bir çıkış noktasını temsil ediyor. Zihinsel bozuklukların tedavisinde psikanalizin egemenliğinin hâlâ sürdüğü yüzyılın ilk yarı-

sında, karı-kocaları ya da sevgilileri birlikte terapiye almak neredeyse düşünülemez bir şeydi. Psikanalistler, bastırılmış cinsel dürtülerin bireyin kişiliğinde yarattığı hasarı incelemekteydiler. Terapinin işlevi, altında ne yattığını görmek için benliğin ilkel derinliklerini titizlikle deşmek olarak görülüyordu.

Oysa tekrar tekrar psikoterapistin önüne gelen sorunlar, toplumun sosyal kurumlar, kültürel değerler ve birey arasındaki gerilimi yok etmeyi başaramadığı konuları yansıtmaktadır. İlk psikanaliz hastalarının büyük bölümünü, cinsel açıdan baskıcı resmi gerçeklikle, kendi kendilerine bile itiraf edemedikleri dürtü ve arzuların içsel baskısı arasındaki çelişkiden zarar gören, sözde isterikler oluşturmaktaydı. Bu 19. yüzyıl kişiliklerinin gizli cinsel çatışmalarının açığa çıkarılması için, Freud gibi bir sözcüye gerek vardı. Psikanalizdeki bilinçdışını yorumlama yöntemi bir açıdan toplumsal bir eylem, özenle saklanan aile ve devlet sırları hakkında sağlıklı bir dedikodu mekanizması gibidir. Freud ve taraftarları bu yöntemi —en azından bu tür hastalarda ve yazılarında— öylesine iyi kullandılar ki, halkı, cinsellik konusunda daha çok açıklığa teşvik ettiler. Sonuçta, klasik "dönüşüm isterisi" garip fiziksel semptomlarıyla —kol ve bacakların felce uğraması, bayılmalar, kronik kusma vb.— kliniklerde ve psikoterapistlerin odalarında artık neredeyse hiç görülmez oldu.

Semptomlarla birlikte, tedavileri de değişir. Terapistlerin çoğu, insanların zihinsel sorunlarının oluşumunda çocukluk deneyimlerinin yanı sıra, şu andaki yakın ilişkilerinin de etkili olduğu sonucuna vardılar. Bu nedenle terapi sürecine eşleri, sevgilileri ve hatta çocukları da aldılar. Çiftlerle ve ailelerle birlikte gerçekleştirilen psikoterapi, psikolojik acının *toplumsal* yönünü kabul etmeye doğru atılmış önemli bir adımdır. Tek tek gördüğüm hastalarımın çoğu, evliliklerinin ya da diğer yakın ilişkilerinin, yani en önemli toplumsal bağlarının çökmenin çeşitli aşamalarında olması nedeniyle terapiye gelmektedirler.

Bu hastaların ilişkilerinde yaşadıkları ve çalışma odama getirdikleri çöküntü, toplum olarak, erotik yaşamda genel bir yozlaşma yaşayıp yaşamadığımızı merak etmeme neden oldu. Tabii ki bir psikoterapist, en azından işinde, mutluluktan çok acılarla karşılaşır ve hastalıklı bir bakış açısı geliştirebilir. Ama hastalarımın yakın ilişkilerinde yaşadıkları acının yalnızca bireysel hastalıklarının

semptomları olduğuna dair umudumu çoktan yitirdim. Görüştüğüm çiftler genellikle, meslek yaşamlarında başarıya ulaşmış, iyi dostluklar kurmuş, zevkli eğlence faaliyetlerine vakit ayırabilen başarılı, eğitimli orta sınıf üyeleri. Ama evliliklerinde ve diğer ilişkilerinde onlar da, giderek büyüyen bir kültür krizinin kurbanları arasında yer alıyorlar.

Psikoterapistlerin hastalara yaklaşımlarının tersine, aslında çiftler bir boşlukta yaşamıyorlar. Sevme ve sevişme biçimlerimizi tarih şekillendiriyor: En narin, özel ve tutkulu ya da en bunaltıcı ve huzursuz edici erotik duygular, kaynağını, yakın ilişkileri temelden yapılandıran inanç, beklenti, mit ve değerlerden oluşan bir toplumsal ortamdan alıyor. Sözgelimi Victoria döneminde romantik sevgi, aile içinde yaşananlar gibi yakın duygusal ilişkilerin "kalpsiz bir dünyada sığınak" olduğu inancına dayanmaktaydı. Sevgi, insanın dışarıdaki iş ve kamu hayatının bunaltıcı dünyasında örselendikten sonra huzur bulmak ve duygusal olarak yenilenmek için sığındığı bir vaha olarak görülüyordu. Ama modern tarih bizi, Matthew Arnold'ın *Dover Beach*'teki ünlü yakarısının ("Ah sevgilim, birbirimize dürüst olalım / Çünkü ...biz burada cehalet ordularının gecenin karanlığında çarpıştıkları...bir savaş meydanında gibiyiz) garip ve nostaljik görünümlü bir kumsala sürükledi. Artık orduların çarpışmaları mutfaktan yatak odasına dek, her yere yayıldı.

Yakın ilişkiler ancak, içinde bulundukları kültürün desteğiyle gelişebilirler. Tarihimizin bu noktasında aşk —romantik aşk ideali— hakkındaki temel kültürel mit, evliliğin gereklerinden çok, ergenliğin gelişim işlevlerini desteklemektedir. İki yetişkin yalnızca, ergenliğin ilk aşkına uygun bir yakınlık vizyonuna dayanarak birlikte bir hayat kurmaya çalıştıklarında, ortaya genellikle "ikili ilişkilerde terörizm" (yakınlık terörizmi) şeklinde tanımladığım olgu çıkıyor. Romantik aşk hem evlilik içinde, hem de evlilik dışında kuşatma altında; ama onun yerini alacak yeni bir ideal de yaratabilmiş değiliz.

Artık, çiftlere daha çok cinsel heyecan yaşamayı, adilce kavga etmeyi, kıskançlığa ve sahiplenme duygusuna son vermeyi ya da "yaratıcı" bir biçimde boşanmayı öğretmeye çalışan kendine yardım amaçlı elkitaplarının yanı sıra, çiftlerin terapisi konusunda da yazılmış kapsamlı bir teknik literatür var. Diğer bir deyişle, bireysel durumları geliştirmek için kapsamlı bir teknoloji yaratmışız,

ama evlilikte yaşanan acıların nedenlerinin toplumsal dokuda örülü olduğunu anlamamızı sağlayan görüşler yaratabildiğimiz söylenemez.

Bu kitap, daha kapsamlı bir açıklama gereksinimine hitap etme amacıyla, daha geniş bir ağ atıyor. Günümüzde psikoterapi, modern dünyada aşk, cinsellik ve evliliği kargaşaya sürükleyen radikal dönüşümlerle etkili bir biçimde başa çıkmak için psikoloji ve psikiyatrinin geleneksel sınırlarını aşıp tarihe, edebiyata ve sosyal bilimlere uzanmalı. Hastalarının yakın ilişkilerinde yaşadıkları sorunlara eğilen psikoterapistlerin sosyal psikologlar olmanın ötesinde, toplum ve kültür öğrencileri de olmaları gerekiyor.

Tahlillerimi aydınlatmak için çeşitli "vaka örnekleri" kullandım. Gerçek çift ve bireylerin portrelerine (ya da onları temel alan karma portrelere), özel yaşamlarını korumak için biraz değiştirerek yer verdim. Bu kişiliklerin çoğu, çeşitli kriz aşamalarında ele alınmıştır. Bunları klinik notlarımdan aldım ve kim olduklarının anlaşılmasını önlemek için adlarını, geçmişlerini ve diğer ayrıntıları değiştirdim. Bu sayfalarda genellikle acı, öfke ya da şaşkınlık çığlıkları şeklinde duyacağınız karma seslerin, ortak çağdaş acımızın dilini konuştuklarının anlaşılması için yeterli olacağını umuyorum.

Medyanın bizi bilgilendirmek ve eğlendirmekten öte, kültürümüzün aldığı yönü kavramak için kullanılacak toplu bir vaka örneği —hayaller, ilişkilendirmeler ve hatta saplantılar— sunduğunu düşündüğüm için filmlerden, televizyondan ve gazetelerden de yararlandım. Pek çok edebiyat yapıtından ve özellikle de romanlardan malzemeler kullanarak, toplumsal ve kültürel ikilemlerin vaka örnekleri olarak inceledim. Edebiyat burada, hem örnek oluşturuyor hem de bir amaca daha hizmet ediyor; Matthew Arnold'un deyişiyle edebiyat, "yaşamın eleştirisidir". Bu, edebiyatın yaşamın ötesinde ya da yaşamdan ayrı olduğu anlamına değil, iyi terapistler gibi önemli yazarların da, toplumsal yaşamın (belki de en önemlisi, erotik yaşamın) altındaki gizli güçleri —inançları, dürtüleri, davranış alışkanlıklarını, özlemleri— incelememiz için önümüze serdikleri ve dolayısıyla, kültürle bireysel ilişkiler arasındaki karşılıklı etkileşim hakkındaki anlayışımızı geliştirdikleri anlamına geliyor.

Bu incelemeye güçlü bir edebiyat harcı katmakta özel bir amacım vardı. Psikoterapistlerin hastalarıyla çalışmalarında temel

aldıkları psikolojik kuramlar çoğunlukla, üzücü derecede yetersiz ve dar olmuştur. Bunun nedeni büyük oranda psikolojinin, on dokuzuncu yüzyılda felsefeden ayrıldıktan ve uzmanlaşmış bir bilim dalı olduktan sonra, bilimler arasında yer alma isteğidir. Sonuçta psikoloji çoğunlukla, toplumsal ve kültürel ortamın, bireysel yaşamların yönünü nasıl şekillendirdiği hakkında çok az şey söyler. Psikolojik kuramlarda betimlenen insan figürleri, rüzgârlı bir bozkıra sürüklenmiş gibi, melankolik ve yoksul yaşamlar sürerler. Birbirleriyle ilişkilerinde, modern dans gösterilerinin sadeliği ve süreksizliği görülür.

Bence terapistler bilim adamı ya da sanatçı olarak değil, daha görkemsiz birileri olarak görülmelidirler: Hastalarının kendilerini klişeleşmiş, ısrarcı, katı ya da diğer bozuk davranışlara yol açan öğelerden arındırarak daha incelikli, canlı ve ekonomik yaşamlar, daha doyurucu yapıya sahip yaşamlar sürmelerine yardım etme görevini üstlenerek —edebiyat ya da sanat eleştirmenleri gibi— bireysel karakterin eleştirmenleri olarak çalışmalıdırlar. Bütün bu nedenlerden ötürü, terapistlerin edebiyattan çok şey —en azından, psikoloji metinlerinden öğrenecekleri kadar çok şey— öğrenebileceklerini düşünüyorum.

Psikoterapinin şu andaki yönü hakkında söyleyecek şeylerim varsa, bunun nedeni yalnızca mesleğimin bu olması değil; günümüzde psikoterapistin odasının, kültürü yakın plandan incelemek için önemli bir gözlem yeri sunmasıdır. Terapistler özel yaşamlarımıza ayrıcalıklı bir giriş hakkına sahiptirler; genelde yalnızca iki insana ayrılmış olan yatak odalarına, veya yakınlığın diğer odalarına üçüncü taraflar, gözlemciler ya da yararlı röntgenciler olarak davet ediliyorlar. Psikoterapi ayrıca, keşfettiklerinden anlam çıkarmak için bazı etkili kavramsal araçlar da geliştirmiştir.

Bu kitabın, modern çağda aşkın neden böylesine tehlikeli bir girişime dönüştüğünü merak eden herkese ulaşmasını diliyorum. Kitaptaki bölümlerin her biri, evlilikteki ya da diğer yakın ilişkilerdeki olayları ciddi derecede etkileyen kriz ya da olası kriz noktaları üzerinde yoğunlaşıyor. Özellikle insanların sevgiyle ilgili konularda birbirlerine nasıl davrandıklarını yakından incelediğim bölümlerde klinik bir yaklaşım izliyorum, ama odak noktam daha çok kültürel; çünkü kültürün, esas sorun kaynağı olduğuna inanı-

yorum; ama toplumsal deneyimin bu iki yönünün birbirlerinden bağımsız olarak işlediklerini düşünüyor da değilim.

Kriz dediğimde, pek çok türde krizi kastediyorum. Bazıları kroniktir (sözgelimi kaygı hep bir krizdir ve kronikleşebilir). Bazıları, gelişimle ilgilidir (insan gelişiminin tüm aşamaları özel krizler içerir; sözgelimi ergenlik, hem kendine özgü hem de toplumsal açıdan kabul edilebilir olmaya çalışan bireysel kişilikteki bir krizdir). Bazıları da, akuttur (kur döneminden evlilik yaşamına geçildiğinde yaşanan düş kırıklığı, şiddetli kavgalar, çocuk sahibi olma, ayrılık ve boşanma).

Aşk da, yinelenen bir kriz durumu haline gelebilir. İnsan ilişkilerindeki merkezi ikilemle, erotik yaşamdan başka hiçbir alanda bu denli canlı bir şekilde karşılaşmıyoruz – şair Wallace Stevens'ın sözleriyle, "her kişi kendi benliğine karşı alabildiğine dürüst" kalırken, bir yandan da "Ötekinin üstüne tuttuğu soluk ışıkta" gelişebilmesinin ikilemidir bu. Evlilik ve diğer yetişkin yakınlıkları, benlikle öteki arasındaki ilişkilerdeki, çocuğun ebeveynlerinden ilk ayrılık belirtilerinden ergenin güvenli bir kimlik geliştirirken diğerleriyle yakından bağlantılı kalmayı başarma çabalarına dek, daha eski kriz dönemlerini yeniden diriltir.

Krizler acı verir belki, ama yararlı da olabilirler. Çince'de *kriz* sözcüğünü yazmak için kullanılan ideogram, pek çok Çince sözcük gibi, iki imge-sözcükten oluşur. Birisi *aciliyet* için, diğeri ise *fırsat* için kullanılan sözcük. Bu bakış açısı, yakın bir ilişkiyi başarılı kılma uğraşı sırasında oluşan krizlere dair değerli bir sezgi sunuyor. Yakınlık insanın içinde bulunduğu sürekli bir durum değil, değişken bir eylemdir ve kaçınılmaz olarak, aciliyet dönemlerinden geçer. Ama acil durumlar kişinin en iyi tepkilerini harekete geçirebilir ve dolayısıyla, engellerle boğuşarak, diğerlerini sevmek konusunda daha akıllı olma fırsatını yaratırlar.

Yazarken kullandığım bakış açısı hakkında son bir söz söylemek istiyorum. Toplumsal sınıf ve etnik kökenin yanı sıra cinsiyet rollerine ve cinsel tercihlere karşı olağanüstü derecede ve belki de bazen aşırı duyarlı olduğumuz bu çağda, kurgu dışı konuların her şeyi bilen anlatıcıları olmadığını, gerçeklik üstünde kimsenin tekel kuramayacağını anımsamakta yarar var. Bu, insanın söyleyeceğini geçersiz kılmıyor; yalnızca, sınırlıyor. Sözgelimi, erkeklerin tutkuları ve kişilikleri hakkında gözlemlerimin, kadınlar hakkında söyle-

yeceklerimden daha keskin olacağını sanıyorum. Erkek olduğuma ve erkekçe arzuları hakkında birinci elden deneyimlere sahip bulunduğuma göre, olması gereken de bu. Benzer bir durum, bu sayfalarda heteroseksüel sevgi üzerinde yoğunlaşmam için de geçerli. Heteroseksüel, beyaz ve orta sınıftan bir erkek olmama karşın, yirmi dört yıllık psikoterapi mesleğimin, kadın ve eşcinsel tutkusunu da sempatiyle kavramamı sağladığını sanıyorum. Eşcinsel kadın ve erkeklerin yanı sıra, genelde kadınların da, benim ikili ilişkilerde terörizm kavramımı kendi bakış açılarına uyarlamak için gerekli ince ayarı yapacaklarını umuyorum.

Bu düşüncelerimi, gelebilecek saldırıları savuşturmak için belirtmedim. Tartıştığım noktaların bazıları bana hem kültürel radikallerin hem de kültürel muhafazakârların saflarından düşman kazandırmazsa, şaşırırım. Zararı yok. Herkesi hoşnut etmeye aşırı önem veren hastalarıma da söylediğim gibi, düşmanı olmayan insan, hayatta gerçek bir konuma sahip değildir.

Birinci Bölüm

İkili İlişkilerde Terörizm

Aşkı tamamen yitirdik. Terör geliyor yerine...
–William Blake, The Four Zoas

1

Kaygı Politikası

Şu eski deyişte de olduğu gibi, politikanın garip yatak arkadaşları yarattığına inanırız. Bu tipik bir Amerikan fikridir: Tarihimizin büyük bölümü boyunca, belki ailemizle ve birkaç dostumuzla birlikte özel yaşamlarımıza çekilmemize eşlik eden, kamu hayatından bezmişliğimizi dile getiren ifadelerden biri. Ama Amerikan kültürünün giderek daha çok içe dönmesine karşın bu bezginlik de, sonunda romantik aşkı bile içine alacak derecede yaygınlaştı.

Yeniyetme gençlerin partisini basan kaygılı anne babalar gibi, şimdilerde biz de koşup, çiftlerin birbirlerinin kollarında yattıkları odaların ışığını açmak istiyoruz ve bu ani ışık, giderek büyüyen kuşkularımızı doğruluyor: Bütün o okşamalar ve fısıltılı vaatler aşkın olanaklarını keşfetmek kadar, iktidarı ele geçirmek için manevra yapmak anlamına da geliyor. Sanki cinsiyetler arası çatışma asla sona ermiyor; sadece, kimi zaman şefkat kılıfı altında gizleniyor. Bu belki, yüzyıllardır süren Batı idealizmini yakıp yok eden, biraz katı bir hüküm. Ama sevgiyi iktidardan artık kim ayırabiliyor? Modern çağ, yatak arkadaşlarının garip politikalar yarattıklarını keşfetti.

Kadın hareketi yaklaşık yirmi yıl önce, cinsellik, kur ve evliliğin, egemen erkek seçkin sınıfı ile dişi proletarya arasındaki sınıf savaşının evreleri olduğunu ilan ederek, partiyi dağıtma zamanının geldiğini gösterdi bize. Bu dönemden önce bile, insanların tam da yakınlık için eğitildikleri yerde bir şeylerin yolunda gitmediğinden

kuşkulanmaya başlamıştık. Psikoterapideki yeni bir eğilim tüm aileleri hastaları olarak ele aldı ve bizi, bunalımdaki kadının, şizofrenik oğulun, iştahsızlık çeken kızın, alkolik babanın mıntıka ihtilaflarının kurbanları olduklarına ve bu iç içe geçmiş, sözde uyumlu küçük toplulukta iktidarı ele geçirmek için sabotaj, gizli işbirlikleri ve zalim diktatörlükler gibi taktiklere başvurulduğuna ikna etmeye çalıştı.

Şimdilerde, çekirdek ailenin, kendi yarattığı harabelerde yaşadığına inanılıyor. Bu felaket için kullandığımız en son yüksek teknoloji ürünü hüsnü tabir, "işlevsiz"dir. Ama bu terim ailelere ve evliliklere uyarlandığında, insanlar arasındaki yakınlıklarda iktidarın da sevgi kadar önemli bir rol oynadığını gizlemekten başka işe yaramıyor. Amerikalılar yakın zamanlara dek, erk kullanımını açıkça kabullenmekten kaçınırlardı. Dış politikamızdan yatak odamıza ve toplumsal refah programlarımızdan çocuk yetiştirme süreçlerimize dek kültürümüzde her yerde iktidar, sevgi maskesi altına gizlenir. Ağzımızdan hiç düşürmediğimiz bir söz var: "Bunu senin iyiliğin için yapıyorum." Yapılan şey kimi zaman o kişinin iyiliğine olabilir; kimi zaman da, olmayabilir. Burada asıl önemli sorun, karar verme hakkının kimde olduğudur.

Durum ne olursa olsun aslında hepimiz için en iyisi etiketin, paketteki şeyi tam olarak tanımlamasıdır. Aksi takdirde, sevgiyle iktidarın birbirlerine karıştırılması hem ilişkilere, hem de bireylere zarar verebilir. Bence herhangi bir ilişkide sevgi ve iktidarın birbirlerine oranlarını ayırt edebilmek, ilişkinin sağlığı açısından yaşamsal önem taşıyor. Tabii bu karışıklık her iki yöne de uzanabilir: İktidarın kaçınılmaz etkilerini göz ardı edip sevgi hakkında gereğinden fazla duygusallığa kapılmak insanı saflığa ve bağımlılığa sürükleyebilir; ama iktidara, sevgiyi unutacak derecede önem vermek de insanı paranoyaklaştırır ve yalnızlaştırır.

Ben psikoterapistim ve meslek yaşamımı, özel bir mercek kullanarak, çok yakın plandan çekilmiş portreler oluşturmak üzere mutsuzluğu fotoğraflayarak geçirdim. Ama değişen kültürel manzaranın terapiye aldığım kişileri etkileme şekli de beni hep ilgilendirmiştir. Sözgelimi, son yirmi yıldır neden gittikçe daha çok sayıda yeni hasta bana, yanında eşiyle ya da sevgilisiyle gelmeye başladı? Çiftlere terapi yapma eğiliminin, sevgi ve iktidar hakkındaki değişen inançlarımızla bir ilgisi var mı? Bence var; ama bunun tek

nedeni, psikoterapi okulları arasındaki tartışmalar ya da erkek ve dişi rolleri hakkındaki toplumsal çatışmalar değildir. Bunu daha iyi açıklayabilmek için, geniş açılı bir mercekle inceleyeceğim bazı toplumsal eğilimlerle, klinik ortamın yakınlığı içinde yaptığım gözlemler arasındaki bağlantıları vurgulamak istiyorum.

Evli çiftler terapistin odasına genellikle, sondan bir önceki çare olarak başvururlar. Ne de olsa burası bir doktorun muayenehanesidir ve onlar da ilişkilerini, kültürün kutsal olarak gördüğü bütün anlamları, yok olan tutkuları, karmaşık sadakatleri, parçalanmış hayalleri ve gizli acılarıyla, muayene masasının üstüne yatırmak üzeredirler. Bekleme odasından içeriye, birbirlerine pek bakmadan ve duraksayarak girerler; dudaklarında nazik ama utangaç gülümsemeler vardır. Bir çaresizlik anında, randevu almak için telefon ettikleri bu garip ve yalnız profesyonelden, çabucak ateşli konuşmalara daldıkları bu yabancıdan bekledikleri nedir?

Özellikle çocuklu olanlar, avukatların sahneye çıkıp ganimeti bölmeye başlamalarından önce, yuvalarını kurtarmak için son bir umutla gelirler. Bazılarının beklentileri daha fazladır: İşleri, rayından çıkmadan önceki eski haline getirecek bir tedavi hayal ederler. Bazıları terapinin daha da köklü bir ameliyat olacağını ve onları bağlarından kurtararak, uzun süredir erteledikleri boşanma kararını vermelerini sağlayacağını umarlar. Ve terapi bundan sonra, o korkunç parçaları yeniden birleştirme sürecinde onlara yardım edecektir.

Niyetleri ne olursa olsun, terapiye gelmelerinin asıl nedeni, ne birbirlerine yakınlaşmayı ne de birbirlerinden uzaklaşmayı becererek, birlikte acı içinde yaşamalarıdır. Gereksinme ve öfkeden oluşan bir ağa takılıp, yollarını kaybetmiş gibidirler. Birbirlerini gerçekten sevip sevmemiş olduklarını bile bilemeyebilirler. Başlangıçta birbirlerini seçmekte gösterdikleri ilk inanç ediminin duygusal kökenleri ortadan kalktıkça, gizemi derinleşir. Greg ve Sarah çifti bu duruma çok iyi bir örnek oluşturuyor:

Onları bekleme odasındaki kanepede ilk gördüğümde, yitirmekte oldukları bir oyun boyunca, yedek oyuncu sıralarında zaman öldüren umutsuz beyzbol oyuncularına benziyorlardı. Adam boş boş halıya, kadınsa duvardaki tablolara bakıyordu. Otuzlu yaşlarının başlarında olmalarına ve yüzlerindeki mutsuzluğa karşın, oldukça çekici insanlardı. Adam uzun bacaklı, güçlü bir krosçunun

vücuduna ve çıkık elmacık kemikleriyle, arada bir melankoliye tutulan birinin hülyalı gözlerine sahipti. Onun şair mi yoksa atlet mi olduğunu birazdan anlayacaktık. Kadın daha sağlam görünüşlü, enerjik ve oldukça güzeldi. Bu çiftin itici gücünün o olduğunu tahmin ettim. Gerçekten de, kendimi tanıttığımda ilk önce kadın ayağa kalktı ve bana, risk almaya ve diğer insanları etkilemeye alışık birine özgü, sorgulayan ve değerlendiren canlı gri gözleriyle baktı. Eğer bir şirketin insan kaynakları müdürü olsaydım, onu hemen işe alırdım.

Çalışma odama geçip oturduklarında adam kadının gözlerine bakıyor, ama kadın bakışlarını kaçırıyordu. Önce kadın konuştu: "Greg, duygularını anlatmakta ne kadar zorlandığını anlatsana." Adam gözlerini kısarak koltuğuna daha da büzüldü ve kollarını göğsünde kavuşturdu. Yanakları kızarmıştı. Kadın uzanıp koluna dokunduğunda, vücudu gerildi.

Kadın, "Duygularını açıkça ifade etmeyi öğrenebilsen, böyle bunalıma girmezsin," dedi. Sesindeki ifade bu yorumu suçlamaya dönüştürüyordu. Erkek, "Bak," diye yanıt verdi, "Buraya gelmeyi ben istemedim. Bu senin fikrindi. Doktora, seni hangi yönümün rahatsız ettiğini de sen söyleyeceksin. Belki böylece, durmadan bana söylemekten vazgeçersin."

Kadın bana döndü: "Bana önem verip vermediğini asla belli etmiyor. Beni sevdiğini en son ne zaman ima ettiğini bile hatırlamıyorum. Doğum günümü unutuyor. İkimiz de çalıştığımız için ev işlerini bölüşmeye karar vermiştik, ama bulaşıklar ben yıkayana kadar yığılıp kalıyor. Üstelik, giysilerini ve eşyalarını etrafta dağınık bırakıyor... Sanırım bunu yapmasının nedeni, dağınıklıktan nefret ettiğimi bilmesi. Ondan bir şey yapmasını istediğimde, özgürlüğünü elinden aldığımı iddia ederek bana bağırıyor."

Adam ifadesiz bir sesle, "Bu doğru değil," dedi. "Bulaşıkların yarısını ben yıkıyorum. Üstelik, evi de daha çok toplamaya başladım. Gelişme gösterdiğimde bunu hiç umursamıyorsun, çünkü sana göre her şey daha ilk baştan itibaren mükemmel olmalı. Madem buraya geldik, bence cinsellik sorunumuz hakkında da konuşmalıyız. İnsanlara çözmeleri için yardım ettiğiniz şey bu, değil mi, Dr. Miller? Karım artık sevişmek istemiyor."

Kadın dişlerini gıcırdattı. "İstemiyor değilim. Sense sadece içeri sokmak istiyorsun. Bu da beni gerçekten soğutuyor. Tembel

tembel yatıp bütün ev işlerini bana bırakabileceğini ve sonra, azdığında üstüme atlayabileceğini sanıyorsun."

Bu sözler üzerine adam koltuğun kenarına doğru hamle yaptı ve sesi öfkeyle yükseldi. "Bulaşıklar, çamaşırlar ve sevişme tarzım hakkında sürekli yakınman beni çıldırtıyor. Hiçbir şeyi iyi yapamadığımı hissediyorum. Alışverişi kim yapıyor? Faturaları kim ödüyor? Tasarım dergilerinden fırlamışa benzeyen evine göre yeterince düzenli olmadığımı düşünüyorsan, bu senin sorunun." Kadın bakışlarını yere dikti, su altında nefesini tutuyormuş gibi yanaklarını şişirmiş ve dudaklarını büzmüştü. Kaşları, şaşkınlık ve hiddetle çatılmıştı.

Bu çiftin terapi seansını açış şekilleri, durumlarını gayet iyi özetliyor: Uzun bir beraberlik döneminden sonra dört yıl önce evlenmişler ve henüz çocukları yok. Erkek büyük bir bilgisayar şirketinde yazılım mühendisi, kadınsa lise öğretmeni. Son birkaç yıl içinde yakınlıkları, ekşimiş meyveye dönmüş. İnsan, onların bir zamanlar tutkulu âşıklar olduklarını kolayca tahmin edebiliyor. Ama aralarındaki gerilim, ilişkide kendiliğinden gelen cinsel heyecanları yok etmiş. Artık yatak odaları zevkten çok, kendine acındırma ortamına dönmüş. Birbirlerine verdikleri tepkiler, patlayıcı bir öfkeyle suratsızca içe kapanma arasında gidip geliyor. Hem terapi seanslarında hem de evlerinde boşanmaktan söz ediyorlar, ama bu noktada boşanma konuşmaları gerçek bir ayrılma niyetinden çok, korkutma taktiğini andırıyor. Monoton atışmalarının altında kendilerini ne kadar kaygılı ve kırılgan hissettiklerini anlayabiliyorsunuz.

Greg ve Sarah, birbirlerinden ne istiyorlar? Ev işlerinden ve paradan, ruh hallerinden ve sevişmeden söz ediyorlar; ama tüm bu konulara, ikisini de egemenliği altına alan iktidar çatışması bulaşmış. İkisi de kendisini haklarından mahrum bırakılmış hissediyor ve diğerini denetim altına almaya çalışıyor: Kadın daha çok yakınlık istiyor, erkek ise, daha çok özgürlük talep ediyor. Tüm yakın ilişkilerde, her iki tarafın da hem yakınlığa hem de özerkliğe gereksinim duyması sorunu ele alınmalıdır. Ama bunu beceremiyorlar. Birbirlerini, ne kaçabilecekleri, ne de diğerine doyurucu şekilde ulaşabilecekleri, ayrı köşelere itiyorlar. Greg, kadının daha fazla duygusal iletişim talep etmesini, doğallığını ve özgürlüğünü yok etme çabası olarak görüyor. Sarah, erkeğin özgürlüğünü koruma

çabalarını, kendisine duyduğu sevgiyi ve evlilik sorumluluğunu reddetmesi olarak değerlendiriyor. Kadın ihmal edildiğini, kendisine garanti gözüyle bakıldığını; erkekse hapsedildiğini ve haksız yere cezalandırıldığını hissediyor. Arzunun yerini suçlama alıyor ve sevgili rolü, kurban rolüne dönüşüyor.

Bir zamanların mutlu birlikteliği, benim *yakınlık terörizmi* adını verdiğim iki kişilik bir iç savaşa dönüştüğünde bu tür yaralayıcı kavgalar, yaşam tarzı haline geliyor. Bunun görünürdeki nedenleri düş kırıklıkları, yanlış anlamalar, sorunları abartma ve diğer kişinin üstünde denetim kurma çabaları olsa da, bu kitapta da savunacağım gibi asıl neden, erotik aşka bulaşan kaygının kanserli hücre gibi büyümesidir. Yakın eşler kendilerini, birbirini tamamlayan kaygıların kısırdöngüsünde bulduklarında, Greg ile Sarah arasındaki gibi kronik çatışmalar yaşanır; her ikisi de ya terk edilmekten, ya da diğeri tarafından hapsedilmekten korkuyorlar.

Terörizmi genelde devletlerle ve birbirleriyle savaşan politik hiziplerle ilişkilendirsek de, bu terim aynı zamanda sorunlu evliliklerin ve diğer yakın ilişkilerin başına gelebilecek şeyleri de gayet iyi tanımlıyor. İster politikada olsun ister sevgide, iktidarı ele geçirme peşindeki teröristler zayıflığı hedef alırlar. Rakiplerinin iradesini felce uğratmak için tehditler savurur, korku ve kuşku uyandırırlar. Yakınlık terörizmi, hepimizin çocukluğumuzdan beri içimizde taşıdığımız, ebeveynlerimizin bizi terk edecekleri ya da üstümüzde baskı kuracakları korkusundan beslenir.

Yakınlık terörizmi bir metafordur, ama gerçek anlamlarından uzak da sayılmaz. Bu kitapta tanımlanan şiddet genelde psikolojik olsa da, insanların birbirlerinin kaygılarını sömürmelerini içerse de, kışkırtma denetimden çıktığında, gerçekten yaşamı tehdit edici hale gelebilir. Bu tür metaforlar, gözlerden saklanan ya da alışkanlık nedeniyle göz ardı edilen olguları açığa çıkarır. Sözgelimi, Freud'un Ödipus kompleksi bir Yunan efsanesinin merceğinden bakarak, çocukların anneleriyle babalarına ve daha sonraki yetişkinlik ilişkilerinde birbirlerine karşı hissettikleri sevgi ve saldırganlıkla, bunlara bağlı olan özlem ve kuruntu karışımını aydınlatır. Bu güçlü duyguları günümüzde de çağdaş politika merceğinden yeniden incelemek yararlı olacaktır.

Ödipus kompleksi gibi, yakınlık terörizmi de insan deneyimlerinde şaşırtıcı bir gerçeği yansıtır: Birbirimizden en çok istediğimiz

şey, bizi en çok kaygılandıran şeye dönüşmektedir. Her iki metafor da, arzuyla kaygı arasındaki çatışmayı ve sonuçta, sevgiyle iktidarın birbirine karıştırılmasını temsil ediyor. Aralarındaki fark ise, 19. yüzyıl sonlarından bu yana kültürümüzün yaşadığı gelişmeyi yansıtmakta. Freud'un Ödipus betimlemesi, ataerkil ve monarşik bir toplumsal yapıyla, cinsel baskılarla tıkanmış bir özel hayatın atmosferini ele almakta ve bu özelliklerin bireysel kişilikleri nasıl etkilediğini göstermektedir. Ailede düzeni otoriter bir baba, yakınlığı ise idealleştirilmiş bir anne sağlar. Yakınlık terörizmi, bizim dönemimize uygun bir imgedir. Kaynağını, politikanın modern üslubundan alır – diğerlerinin sınırlarını ihlal etme ve bunu, onların iyiliğini düşünme bahanesiyle gizleme eğilimi; en azından yakın zamanlara dek görülen güvensizlik ve soğuk savaş diplomasisi ortamı; gerilla savaşıyla, sabotajlarla sürdürülen politik çatışmalar. Özel ilişkilerimizde yasakların yerine, diğer insanı denetim altına almak için kolayca baskı aracına dönüştürülebilecek bir cinsel özgürlük yerleştirdik.

Bizim çağımız, maskeler, roller ve açıklık, iletişim, liberalizm görüntüsü altına saklanan manipülasyonlar çağı oldu. Freud'unki korku yaratarak hüküm süren Prusyalı baba çağıysa, bizim çağımız da (sözgelimi, Philip Roth ve Woody Allen'ın betimledikleri gibi) suçluluk yaratan boğucu bir sevgiyle hüküm süren Yahudi anne çağı olarak görülebilir. İkisi de, farklı hastalıklara yakalanmış yakınlık modelleri yaratıyorlar. Hastalıklı otorite gibi, hastalıklı özgürlük de olabilir. 19. yüzyılda yakınlıklar aşırı baskıdan zarar gördüyse, yirminci yüzyıl yakınlıkları da belki aşırı ifadeden zarar görüyor. *Kocalar ve Karıları* (Husbands and Wives) adlı filmde Mia Farrow'un Woody Allen'a dediği gibi, "Cinselliği, aşk dışında her şeyi ifade etmek için kullanıyorsun."

İş aşk ve cinselliğe geldiğinde, genellikle korkuya benzer, belirsiz ve şekilsiz bir duygu olarak ele aldığımız kaygı, ilişki olarak daha iyi kavranabiliyor. Kaygı, bir tür korku olsa da, insanların içinde değil, insanlar *arasında* yaşanıyor. Şekilsiz de değil: Ruhları daha iyi cezbedebilmek için başka kılıklara bürünen şeytan gibi kaygı da, aldatıcı rollerin ardına gizleniyor ve iki insanın birbirleriyle ilgili sorunlarının yapısına göre farklı şekiller alıyor. Yakın ilişkilerde kaygı, çaresiz bir kurban ya da yardımsever bir diktatör olarak ortaya çıkabiliyor. Bazı durumlarda hoşnutsuzluk maskesi-

ne ya da memnun etmek için elinden geleni yapan itaatkâr bir çocuk yüzüne bürünebiliyor. Daha başka pek çok olasılık var, amaçları ise ortak: Kimi zaman gizlice, kimi zaman da açıkça, sevgi adı altında iktidarı ele geçirmek.

Bu fikir, yakınlık terörizminin nasıl işlediğini anlamakta anahtar işlevi görüyor. Yakınlık terörizminin pençesindeki bir ilişkide hep görülen şey, diğerinin özerkliğine ya da güvenlik duygusuna saldırarak, birbirlerinde hapsedilme ya da terk edilme kaygısı uyandıran iki kişidir. İkisi de birbirlerinden vazgeçmeye —en azından, şimdilik— niyetli olmasalar da, ilişkinin kontrolünü ele geçirmeyi amaçlarlar. Kaygı, her zaman, kişiyi kontrol edebileceğinin sınırlarıyla, yani kim olduğu ve diğerlerinin onun hakkında ne hissettiği konusundaki belirsizliğiyle ve geleceğin tahmin edilemezliğiyle karşı karşıya getiren insan varlığındaki savaşımlardan kaynaklanır. Yakın ilişkilerde, bu sınırlara, diğer kişinin amaçlarının belirsizliği, özellikle de, istediği gibi yakınlaşma ya da uzaklaşma, ya da fikrini tamamen değiştirme özgürlüğü eklenir.

Kierkegaard bireyin ruhundan söz ederken kaygıyı, "özgürlüğün getirdiği baş dönmesi" olarak tanımlamıştı. Bu tür bir baş dönmesi özellikle yakın ilişkilerde açığa çıkar. Kendinizi diğer bir kişiye açar ama onun özgürlüğüne dokunmazsanız, hiç de hoş olmayan sürprizlerle karşılaşabilirsiniz. Güveniniz yersiz olabilir ve kendinizi, başka birinin egosunun emniyet battaniyesi ya da süsü olarak kullanılıyor bulabilirsiniz. Diğer kişinin sandığınız gibi birisi olmadığını görebilirsiniz. Bu noktada, düş kırıklığı bulutları üstünüze çökmeye başlayabilir ve aldatıldığınızı düşünerek kaygılanmaya ya da birdenbire terk edilebileceğinizden kuşkulanmaya başlarsınız. İki kişi arasındaki ilişkiye bu tür uğursuz önseziler çöktüğünde, insanlar genellikle ilişkiyi daha güvenli ve tahmin edilebilir hale getirmek için diğer kişinin üstünde denetim kurmayı amaçlayan stratejiler geliştirmeye başlar.

Sevgi denetlenemez; özgürce verilmesi gerekir. Aksi takdirde, zorlama bir oyundan farkı kalmayacaktır. Ama insan kaygıya kapıldığında, denetim altına alamayacağı birisinin üstünde denetim kurmaya çalışır. Bu tür çabalar kaygının hemen ardından gelir ve belki de, kaygı tanımının içine alınması gerekir: Kaygı, denetim altına alınamayacak bir şeyin üstünde denetim kurma çabasıdır.

Yakın çiftlerin birbirlerinde uyandırdıkları her iki kaygı türü de –birinin, diğeri gittiğinde ardında kalacak boşluktan korkması ve öbürünün de, diğer kişinin sürekli gereksiniminin içinde erime ya da bu gereksinimin egemenliği altına girme korkusu– sürekli güçsüzlük ve kendi kaderini yönlendirmede çaresiz kalma duygularına bağlıdır. Bu duygular her iki bireyi de, çocukluğun acılı bağımlılığına götürür. Ayakların ıslak kaldırımda kayması gibi bir aciliyet durumu yaratırlar ve her iki taraf da, direksiyonu ele geçirip ilişkinin yönünü kendi denetimine almaya çalışır. Bu güç çatışmalarının ilk başta pek ortaya çıkmamasının nedeni, tutkunun ve kur döneminin iki taraf için de doyurucu olmasıdır. Ama ilişki günlük yaşamın parçası haline geldiğinde, bu çatışmalar da yüzeye çıkar. İki insan birbirlerini takdir edip onaylayarak güçlü hissetmelerini sağlamaktan aciz kaldıklarında, kendilerini korumak için, diğeri pahasına güç kazanmaya çalışırlar. Bu tutumun sonucu olarak ortaya çıkan çatışma, onları birbirlerine karşı giderek daha çok psikolojik baskı uygulamaya yönlendirir.

Bir karı-koca arasında geçmiş, kötü sonuçlanan klasik bir iletişim sahnesini örnek göstermek istiyorum. Çalışma odamda değil de, yatakta geçen bu sahne çiftin terapide bana anlattıklarından derlenmiştir. Temalar, Greg ve Sarah örneğinde gördüklerimize benziyor, ama iktidar taktikleri çok daha gelişmiş. Bu çifti çok iyi anımsıyorum: Kırk yaşlarında, kısa boylu ama yapılı bir adam olan ve avukatlık yapan koca; kendine güvensizliği, elbisenin etek altından sarkan naylon kombinezon gibi, belli belirsiz fark edilebilen bir adamdı. Aynı anda hem küstah davranmayı, hem de yenik görünmeyi başarıyordu ve bu da, bütün o şatafatının bir beğenilme yakarışına dönmesine yol açıyordu. İlk görüşten itibaren ona ısınmakta zorluk çektim, ama karısından da pek hoşlandığım söylenemezdi. İnce, ketum bir kadındı; dış görünüşündeki katı zerafetle, orta kademe yönetici gibi görünen bir ev kadınıydı. Tavrı, ulaşılmaz bir ihtiyat izlenimi veriyordu; ama ulaşamayanın özellikle koca olduğu sezinleniyordu. Adamın en kırılgan noktası erkeklik guruyduy ve karısı da bunu biliyordu. Koca, konuşmayı şöyle başlatıyor:

"Aslında sevişmek istemiyorsun, değil mi?" (Adam sorusunun yanıtını zaten biliyor.)

"Evet, istiyorum." (Bu, "Haklısın, istemiyorum," anlamına geliyor.)

"Neden bu kadar gerginsin?" (Şu anda oyunun başındayız ve adamın karısının duygularına karşı duyarlı mı davrandığını, yoksa onu suçladığını mı anlayamıyoruz. Büyük olasılıkla, ikisini de yapıyor.)

"Başka ne bekliyordun ki? Günlerimin nasıl geçtiğini biliyorsun. Çocukların arkasından koşturup, hepinizin dağıttıklarınızı topluyorum. Kimse bana yardım etmiyor." (Adam, kadının en azından yeni bir bahane uydurmasını diliyor.)

"Haftalardır uzak davranıyorsun."

Bu yorum üzerine ikisi de iç çekip, yatakta konumlarını değiştiriyorlar. Adam, bütün gece sürecek bir tartışma başlatabilecek, ağır bir psikolojik cephe seçmiş bulunuyor. Ama kadın bunu göz ardı etmeyi yeğliyor.

"Bu gece uyusak olmaz mı?"

"Bir aydır hiç sevişmedik. Bunun ne kadar sıkıntı verdiğini biliyor musun?" (Erkeğin alışılmış biyolojik yaklaşımı.)

"Tamam, tamam. Haydi, yapıp bitirelim." (Cezalandırıcı bir fedakârlık.)

"Sanki çöpü dışarıya çıkarmaktan söz eder gibi konuşuyorsun." (Bu sözle gerilim artıyor: Şimdi de erkek, romantizmde ısrarlı.)

"Öyleyse, birbirimiz için daha iyi şeyler hissedene kadar bekleyelim." Adamı yanağından öpüyor.

Kadının son sözü adamı paniğe sürüklüyor. En azından bir ay daha! Üstelik bu öpücük, kendisini olduğundan beş yıl daha yaşlı hissetmesine yol açıyor. Artık yapacağı tek şey, geçmişe başvurmak:

"Eskiden seni heyecanlandırırdım."

"Yapma, George. Biz on bir yıldır evliyiz." (Kadın, ateşe ateşle karşılık veriyor.)

"Beni çekici bulan bir sürü kadın var." (Bu yarı örtülü tehdit, oyunun bu noktasında yanlış bir silah. Adam, kadının üstünlüğü ele geçirdiğini biliyor. Bu nedenle çaresizliğe kapılıyor ve soğukkanlılığını yitiriyor.) "Onlar senin gibi frijit bir orospu değil!"

"Hakkımda ne hissettiğini nihayet söylemene çok sevindim."

Kadın bunu, en ufak bir duygu ifadesi bile olmadan söylüyor.

Adamın hakareti gibi onunki de hafif bir darbe, ama daha incelikli ve bu nedenle de çok daha derine iniyor. Adamın, çaresiz öfkesi ve ondan tepki alma arzusuyla, aslında istediğinden daha ileriye gittiğini hiç kuşkusuz biliyor. Kocasının patlamasını ciddiye alıp sanki uzun süredir sakladığı bir gerçeği itiraf etmiş gibi davranarak, onun bağışlanamaz bir günah işlediği duygusuna kapılmasını sağlıyor. Adam hiç kuşkusuz, uzun süre ona cinsel olarak yaklaşmaya cesaret edemeyecek. Kadının ince ustalığını takdir etmemek olası değil. Ama ne de olsa, ilk kez 1938'de sosyolog Willard Waller'in dile getirdiği basit bir sosyolojik ilkeden yararlanıyor: En az ilgili görünen taraf, en fazla güce sahiptir.[1]

Adamın patlamasından ve kadının ona buz gibi bir yanıt vermesinden önce de, adamın yakarılarındaki öfkeli suçlamayı ve kadının bu yakarıları küçümseyerek kabul ya da göz ardı ettiğini sezebiliyoruz. Adama, eteklerini çekiştiren ve üstüne atılıp baldırlarına ulaşmaya çalışan bir köpekmiş gibi davranıyor; itildikçe yeniden atılıp, yeniden deneyen bir köpekmiş gibi. Adam tepki olarak, inatla izlemeyi sürdürüyor; ancak tavrı çekiciliğini gitgide yitiriyor çünkü başlangıçtaki niyeti ne olursa olsun, kısa sürede öfke ve parçalanmış özsaygı gibi hiç de seksi olmayan niteliklerin yönetimine giriyor.

İkisi de sorunun, bencil ya da duygusuz, diğerini haklarından yoksun eden ya da aşırı talepkâr davranan, çocuksu ya da nevrotik olan diğerinden kaynaklandığını göstermeye çalışıyorlar. Adamın baştan çıkarma taktikleri kadının sabrını sınıyor, duygularına baskı yapıyor ve öfke nöbetiyle sonuçlanıyor. Kadın bu darbeyi öfkeli bir fedakârlık ve tenezzül etme tavrını birleştirerek savuşturuyor ve adamı önce çocuğa, sonra da canavara dönüştürüyor. Adam, Sarah gibi içe kapanıyor; kadınsa Greg gibi, aralarına daha çok mesafe koymaya çalışıyor.

Parantezler içinde yer verdiğim, adım adım açıklamalarımı satranç oyununa benzettiyseniz, bu benzerliğin rastlantısal olmadığını söylemeliyim. Tıpkı satrançtaki gibi, George ve Jill'in taktikleri daha çok alan elde etme, diğerinin hamlelerine karşı en korunmalı konumu kazanıp bunu koruma ve sonuçta, çaresizce debelenen rakibin karşısında gücü ele geçirme çabalarıydı.

Yakınlık terörizminde ne konuşma sadece konuşmadır, ne de cinsellik sadece cinsellik. Her iletişim, yüzeyde görünenden farklı

bir anlam taşır; çünkü iki insan arasında yaşanan her şey, denetimi kimin ele geçireceği savaşını geliştirmek için kullanılabilir. Yakınlık teröristleri, en gündelik malzemeleri bile silaha dönüştürebilirler. Romancı John Cheever, ölümünden sonra yayınlanan günce-lerinde anne ve babasının kahvaltı masasında birbirlerine saldırmalarından bir örnek vermektedir. Bu örnekte ne yumurta sadece yumurtadır, ne de cezve sadece cezve:

> "Rahat bırak beni, rahat bırak, başka şey istemiyorum," der kadın. "Tek istediğim," der adam, "haşlanmış bir yumurta. Çok şey mi istiyorum?" Kadın, "Öyleyse yumurtanı kendin haşla," diye bağırır; ve bu, tam bir trajedinin sesidir; "madem öyle, yumurtanı haşla, ama beni rahat bırak." Adam, "Ama cezveyi kullanmama izin vermezsen, yumurtayı nasıl haşlayabilirim ki?" Kadın, "Cezveyi kullanmana izin verirdim," diye bağırır, "ama hep kirli bırakıyorsun. Bunu nasıl yaptığını bilmiyorum, ama dokunduğun her şey kirleniyor." "Cezveyi ben satın aldım," diye kükrer adam. "Sabunu ve yumurtayı da. Su ve gaz parasını ben ödüyorum, ama sonuçta kendi evimde bir yumurta bile haşlayamadan, aç kalıyorum." Kadın, "Al," diye bağırır, "benim kahvaltımı ye. Ben yiyemiyorum. İştahımı kaçırdın. Günümü mahvettin."[2]

Eşler arasındaki bu tür kavgalar, bireyde görünen semptomlara benzer. Freud'un da göstermiş olduğu gibi, semptomlar, engellenmiş ya da bastırılmış arzuların dolaylı simgeleridir ve yalnızca semptomların tedavi edilmesi, hiçbir şeyi çözümlemez. Kısacası, bu simgesel çarpışmalarla hiçbir yere varılmaz; çünkü çift, yanlış bir savaş vermektedir. Savaş, haşlanmış yumurtalara, cinsel ilişki sıklığına ve yere atılmış giysilere dönüştürüldüğünde, kimin kimi daha çok sevdiğini, kimin gereksinimlerinin göz önüne alındığını ve kişinin kendisi olmakta özgür olup olmadığını tartışmak güçleşecektir. Kirli çocuk bezleri, karıyla kocanın bezleri değiştirme sorumluluğunun kime ait olduğu konusunda tartışmalarında olduğu gibi, üstlerine gizli anlamlar yüklenmeden de yeterince ağırdır. Bireyin eşinin ya da kendisinin, bir zamanlar erotik oyunların narin ve doğal alışverişinde hafiflik kazanmış bedenleri de, gereksinimlerle yüklendiğinde ya da isteksizlikle gerginleştiğinde, taş gibi ağırlaşır.

Greg ve Sarah ya da George ve Jill gibi çiftlerin oyun oyna-

dıkları söylenebilir; ama oynarken eğleniyor olamazlar. Tüm psikoterapistlerin her gün hastalarının semptomlarıyla uğraşırken tekrar tekrar keşfettikleri gibi, kaygı duymak eğlenceli bir şey değildir. Kaygı, insanları birbirlerine karşı iyi davranmaya da yönlendirmez. Birlikte geçirdikleri zaman göz önüne alınırsa, bu karı-kocaların, Donald Barthelme'in öykülerinden birindeki, sorunlu evliliğini kısa ve özlü olarak özetleyen karakterle aynı fikirde olacakları tahmin edilebilir: "Akşamlarımız vaatten yoksundu."[3]

Şu ana dek yer verdiğim şiddet içerikli şu üç öykü, savaş açıkça ilan edilip kızıştığında, terörün egemenliğine girmiş ilişkilerde yaşanan anları yansıtmaktadır. Kimi çiftler bu tür sahneleri sürekli yaşar. Ama çoğu. iki kişinin "çocuklar hatırına" kavgayı bastırma ya da komşulara rezil olmama çabaları sonucu, yaşamlarını soğuk savaş yıllarını hatırlatan bir atmosferde geçirirler: Tüketici, iletişimsiz bir beraberlik ve belki de, sık sık alevlenen bölgesel kıvılcımlar. Barthelme'in sözlerinin yansıttığı atmosfer daha çok, yakınlık terörizminin günlük ruh halidir; altındaki sürekli gerilimi ve sessiz çaresizliği gizleyen, eşlerin kaygılarından kurtulmaya çalışmaları sonucu yaşanan patlamalarla aralanan ölü bir atmosferdir. Böyle bir ilişki niye sürdürülür? Bunun nedenleri oldukça karmaşıktır, ama bir tanesi hemen öne çıkıyor: Yakınlık terörizmi her şeyden önce, ne kadar acılı olursa olsun, birlikte yaşamakla ilgilidir.

Daha önce de belirttiğim gibi, iki eş birbirini sürekli ayrılmak ya da boşanmakla tehdit etse de, henüz birbirlerinin korkularını sömürmekte oldukları bir dönemde boşanma pek görülmez. Yakınlık terörizminin temel işlevlerinden biri, mutluluktan ya da seçimden çok acı çekmeye ve zorlamaya dayanarak da olsa, ilişkiyi sürdürmektir. Her iki eş de bir tür barışa ulaşıp kaygının tozu-dumanına ve gürültüsüne son vermeyi amaçlayabilir, ama kimin şartlarıyla? İç savaşları, bu soruya bir yanıt bulma girişimidir.

Bu tür çiftlerin birlikte kalmaktan vazgeçmemeleri ilk bakışta sanılacağı kadar garip ya da çelişkili değildir. Yakınlık terörizmi, diktatörlükleri ve devrim hareketlerini uzun süre incelemiş sosyal düşünürlerin gayet iyi bildikleri bir ilkeye uyar: Terör, etkin bir grup örgütlenmesi yöntemi olarak kullanılabilir. İnsanların iradelerini ellerinden alıp bir otoriteye ya da yaşam tarzına bağlanmalarına neden olarak, yerlerinde kalmalarını sağlar. Jean-Paul Sartre

son dönem yazılarında, terörün yarattığı toplumsal bağları ele almıştır. Sartre'a göre tüm insan gruplarında "aşılamaz bir uzaklık"[4] duygusu vardır ve grubun üyeleri bu uçurumu, birbirlerine karşı kayıtsız kalabilecekleri, dolayısıyla da grubun dağılabileceği korkusu içinde yaşarlar. Sartre'a göre terör, "Diğeri'nin belirsiz kaçışını şiddet yoluyla yok ederek,"[5] çözülmeyi engellemek için kullanılabilir. Sartre, insan topluluğunun aşırı özgürlüğü kaldıramayacağını ima etmektedir. Yakın ilişkide doğal sevginin yerini korku aldığında, eşler de kaldıramayacaklardır.

Cinsel bağlılıklar büyük bir sahiplenme duygusuna yol açmaya eğilimli olduğu için yakın eşlerin, "Diğerinin belirsiz kaçışını" engellemekte özellikle güçlü çıkarları vardır. Evlilikte tutkulu çekim ya da ortak amaç duygusu sona erdiğinde, diğerinin kaygısını artırmak, iki insanın bir arada kalmalarına yardımcı olabilir. Böylece, temel toplumsal birliktelik aracı olarak sevginin yerini, kaygıların kullanımı alır.

Sevgi ve kaygı birbirlerine yakından bağlı oldukları için bu yöntem işe yarar ve sevgi bizi diğer kişiye bağlamakta yetersiz kaldığında, aynı işlevi kaygı üstlenebilir. Erotik tutkuyu kaygıya benzeterek şu sonuca varırken, Kierkegaard da bunu görmüş olmalı: "Kaygı, nesnesine daha da sıkı sarılmasına yol açan bir öğe taşır içinde; çünkü onu hem sever, hem de ondan korkar."[6] Bize 19. yüzyıldan seslenen bu modern fikri, çağdaş sosyal psikolog Elaine Walster daha da ileriye götürmüştür. Walster, korku ya da öfke de dahil olmak üzere, yeterince heyecanlandırıcı olan tüm duyguların, karşı cinsiyetten birisine bağlanmak ve hatta ona âşık olduğunu düşünmek için bir temel olabileceğini gösteren deneyler yapmıştı.[7] Yakınlık terörizminin, sevginin karanlık yönü; bir tür olumsuz sevgi olduğu söylenebilir. Karşılıklı sindirme atmosferinde birbirlerine sarılan iki kişiyi kapsar.

Âşık olan insanlar, kendilerine engel olamadıklarını söylerler. Yakınlık terörizmi de çoğunlukla benzer bir irade kesintisini içerir. Aktif olarak birbirlerinin mutsuzluğunu yaratmakta olan yakın eşler çoğu durumda, birlikte kalmayı kendilerinin seçtiklerinden emin olamaz, ama kendilerini kıstırılmış hissederler. Her ikisi de, tutsak olduğunu iddia eder. Ayrılmak ya da birlikte, farklı şekilde yaşamak gibi seçenekleri olduğu fikri, onlara gerçekdışı bir fantezi gibi gelir (ama ikisi de, bu fanteziyi sık sık düşünerek kendisini

oyalar). Seçeneklerin böylesine esaslı bir şekilde daralması, sorunlu yakın ilişkilerin çoğunda görülen önemli bir özelliktir.

Bu nedenle Greg ve Sarah gibi çiftler birbirlerinde uyandırdıkları kaygıya rağmen değil, bu kaygı sayesinde birlikteliklerini sürdürürler. Ama bu, birbirlerine yakınlaştıkları anlamına gelmez. Her iki yöne doğru da kararlı bir şekilde ilerleyemez ve sonuçta oldukları yerde kalıp, birbirleriyle bıçak sırtında yaşarlar. İlk başta onları bir araya getiren açlıklar –bağlılık, güvenlik ve diğer bir kişiyle anlamlı bir yaşam kurma arzusu– öylesine güçlüdür ki, ayrılığın soğukluğuna, yakınlık terörizminin sıcaklığını tercih ederler. Sevgililer birbirlerinin duyarlı noktalarına dokunur, ama yakınlık teröristleri de aynı şeyi yapar; sevgililer zevk, teröristler ise iktidar için yapar bunu. Her iki durum da tahrik edicidir ve yoğun bir bağlantı duygusu yaratır.

Belki de, acılı olsa bile alışılmış bir yakınlık, bilinmeyenin tehlikelerinden daha rahatlatıcıdır. Bu tür çiftler, her şeyin daha da kötü olabileceğini düşünürler. Şu andaki durumları, onları deyim yerindeyse, yaşamın yalnız ve boş sokaklarından korumaktadır. Greg ile Sarah, Jill ile George ve John Cheever'ın ebeveynleri, yanlarında çok az malzemeyle küçük bir cankurtaran sandalına tıkışmış kazazedeleri anımsatıyorlar. Hâlâ birbirlerini gereksindiklerini bilseler de, çaresizlikleri onları yakınlaştıracağına, birbirlerine düşman ediyor. Ama görünürde hiçbir gemi olmadığına göre, başka nereye gidebilirler ki?

Yakınlık terörizminin taktikleri çok çeşitlidir ve sadece, uygulamacılarının kişilik, hayal gücü ve belki de bilinçaltlarıyla sınırlıdır. Bazı taktikler ince etkiler yaratır; bazılarıysa doğruca can damarına basar. Terapi seanslarında gördüğüm çiftler arasında peygamberce davranışlar, akılcılık, kendini beğenmişlik, belirsizlik, duygusal açıklık, sonsuz açıklamalar, yalan söylemek, doğruyu söylemek ve sessizlik gibi yöntemlerle terör rejimi yaratanlar vardı. Ama en belirgin stratejiler sadakatsizlik, yatakta soğuk davranmak, diğerinin sorunlarına kayıtsız kalmak, kıskançlık, eleştiri, şiddet uygulama tehdidi ya da gerçekten şiddet uygulama, cinsel zorlama ve bir ebeveyn gibi davranarak, diğer kişiyi çocuk yerine koymadır (bu son stratejinin modern bir çeşitlemesi, terapist rolü üstlenmek ve diğer kişiye de hasta gibi davranmaktır). Tabii ki tüm sadakatsizlik ya da kıskançlık örnekleri terör taktiği değildir. Te-

rör taktiği olmaları için, iktidarı eşlerden birinin eline vererek, ilişkiyi koruma amacını gütmeleri gerekir.

Bu manevraların çoğu genellikle iki yönlü çalışır. Eşin görmeye alıştığı tepkileri reddeder ya da geri çeker, ya da, eşin bedenine, iradesine ya da deneyimlerine müdahale ederler. İlk yaklaşım, kurbanı belirsizliğe ve sevgi, destek arayışına sürükler. İkinci yaklaşım ise kadının üstünde egemenlik kurarak ve özgürlüğünü elinden alarak kurbanı köleleştirir. (Kitabın ilerki bölümlerinde akıcılık sağlamak amacıyla *kadın* ya da *erkek* sözcüklerini birbirlerinin yerini alacak şekilde, belki de yalnızca kendi kaprislerime göre kullanacağım.)

Bu tür geri çekilme ya da müdahale etme taktikleri zaten yeterince sorun yaratır; ayrıca, daha önce de sözünü ettiğim çocukluk kaygılarını uyandırarak ek bir yük getirir ve belki de en önemli etkisi budur. Çocuklar, fiziksel ve duygusal açılardan bağımlı oldukları ebeveynlerinden ayrılmaktan korkarlar. Ayrıca, kendilerini becerikli ve kendilerine yeterli hissetmek isterler. Ebeveynlerine bağlı kalma gereksinimi ve özerklik kazanma arzusu arasında çok hassas bir denge kurmaları gerekir. İnsan gelişiminin izlediği yolun her iki tarafında da, hapsolmaya ya da terk edilmeye doğru düşüşler vardır. Psikolog Ernest Schachtel'ın da dediği gibi insanın gelişimi, "yerleşmişlikten kurtulma çatışmasıdır."[8] Çatışmanın nedeni, yalnızlık ve diğer kişiyle birliktelik arasında uzanan tayfın her iki ucunda da benliğin kendini tehlikede hissetmesidir. Ayrılığın tehlikeleri olabilir; ama aynı şey, aşırı bağlılık için de geçerlidir. Her iki tehlike de, çocuğun kâbuslarında ifade bulur: düşme ya da kaybolma odaklı terk edilme rüyaları ve saldırıya uğrama ya da canavarlarla karşılaşma odaklı hapsolma rüyaları.

Gerçekten de çocuğun ebeveynleriyle ilişkileri bu dengeyi kurma çabasına sürekli müdahale ederse, ayrılma ya da yakınlaşma kaygısı daha da artar ve çocuğun gelişen kişiliğine kök salar. İnsan yavrusunun yetişkin bakıcılara ne kadar uzun süre bağımlı olduğu göz önüne alınırsa, hepimizin her iki kaygı türüne de maruz kaldığımıza hiç kuşkum yok. Sadece, bazı insanlar terk edilme, bazıları da hapsolma korkusu karşısında daha dayanıksızlar.

Sözgelimi, çevrelerini sürekli insanlarla saran, toplumsal sahnenin merkezinde yer almayı tercih eden, hayırdan daha çok evet diyerek belki de tutamayacakları vaatler veren, herkesle vedalaş-

tıktan sonra partiye, eldivenlerini unuttukları bahanesiyle geri dönen ve telefonda inanılmayacak derecede çok zaman geçiren en neşeli ve uyumlu kişilikler, genellikle terk edilme kaygısına karşı özellikle hassas olan kişilerdir. Duygularını saklayan, vaatte bulunmayan ama sizi radar tarayıcısının titizliğiyle inceleyen, evetten çok hayır diyen, onları yakalamaya çalıştığınızda belli belirsiz homurdanan ve tüm toplumsal toplantılarda köşelere kaçan sessiz insanlar ise, genelde hapsolma kaygısı yaşayan insanlardır.

Peki bu iki tip, sözgelimi evlilikte birleşirse ne olur? Bir çift terapiye geldiğinde ya da avukatın karşısına çıktığında, aralarındaki etkileşim genellikle böyle bir şeye benzer. Terk edilme korkusu nedeniyle kaygılanan bir kişinin mutlaka hapsolma kaygısı yaşayan biriyle evleneceğini ima etmek istemiyorum. İnsanlar arasındaki cinsel çekimin gizemleri, "zıt kutuplar birbirini çeker" gibi formüllerle açıklanamaz. Ayrıca, insanların kaygıyla baş etme yöntemleri gibi birbirlerinden farklı yönlerinin ne kadar doğaya, ne kadar yetişmeye, ne kadar erkek ve dişi rollerinin kültürel tanımına ve ne kadar da, belli bir ilişkide yaşananlara bağlı olduğunu hiçbirimiz bilemeyiz. İnsanın bu nedenlerden birini ya da birkaçını savunmak için kullanabileceği sayısız –psikodinamik, bilgiye dayanan, davranışsal, dizgesel, olgusal– psikolojik kuram mevcuttur.

Ama kesin olan bir şey var: Yakınlık beklentisi getiren evliliklerde ve diğer yakın ilişkilerde, her iki kaygı türü de sürekli ve güçlü olarak kendini gösterebilir. Yetişkin yaşamlarımızın büyük bölümünü, özerkliğin uzaklaştırması ve yakınlığın çekimi arasındaki gerilim içinde geçiririz. Bağımsız, kendine yeterli ve kendi kendini kontrol eden bir insan olmak isterken, bir yandan da, birisine derinden bağlanmayı arzularız. Ayrı bir kimlik ve yakın bağlılık gereksinimleri birbirleriyle çatışır; ama bunlar aynı zamanda, birbirlerinin diğer yüzüdür. John Dewey, George Herbert Mead ve Harry Stack Sullivan gibi insan davranışını inceleyen önemli düşünürler, bu ikisinin iç içe geçmiş olduğunu söylerler. Amerikan psikoloji geleneğinin daha yeni üyelerinden biri olan toplumbilimci Erving Goffman'ın yorumu oldukça yerinde: "Bireyin kendisi için ne olduğu, kendisinin yarattığı bir şey değildir. Değer verdiği diğer kişilerin onun ne olmasını bekledikleri, onu bir varlık olarak nasıl gördükleri ve sonuçta, diğerlerinin ona karşı değerlendirmeleriyle başa çıkmak için onun kendisini varlık olarak nasıl gördüğüdür."

Bu yaklaşım, Emerson, Thoreau ve Whitman'ın geliştirdikleri, özgürlüğü insanın olmak istediği gibi olması şeklindeki çok tutulan geleneksel Amerikan temasına önemli bir düzeltme getiriyor. En Amerikalı benlik bile, tepkilerinde ve beklentilerinde bir dereceye kadar toplumsal ortama bağımlıdır. Irk, sosyal sınıf ve din, kişinin kimliğini tabii ki hep etkilemiştir. Bu etkenler en azından, bireyin hangi mahallelerde yaşayacağını ve şehir klübüne üye olup olamayacağını belirlemiştir. Günümüz bilgi çağında kişinin nasıl etiketlendirileceği, pazarlama ve sigorta şirketlerinin bilgisayarlarında yer alıp almamasına da bağlıdır. Ama bireyin kimliğini en çok etkileyen şey, birbirleriyle yüz yüze gelme durumunda olan kişiler arasında gidip gelen ve kimi zaman çok fırtınalı olabilen yakın mesajlara göre kişinin nasıl şekillendiği ve yeniden şekillendiğidir.

Bu yakın ilişkilerde, özellikle de uzun süreli olanlarında ve evliliklerde, kişinin kendi kimliğini koruma isteği (yaygın deyişle, kendisi gibi olması) ile diğer kişiyle yakın bir bağlantı içinde olma isteği (ki buna genellikle bağlılık denir) birbirlerinden ayrıldıklarında ve denklemin bir tarafı bir kişiye, öbür tarafı da diğer kişiye verildiğinde, sorun doğar. Bu, yaratılmasına kaygının da katkıda bulunduğu, yanlış bir bölünmedir. Greg ile Sarah örneğinde açıkça ve George ile Jill örneğinde de üstü kapalı olarak gördüğümüz gibi, eşlerden biri daha yoğun bir yakınlık ister, diğeriyse bu yoğunluğu yok etmeye çalışır. Sonuçta, içlerinden birinin kendi özel gereksinimlerini karşılamak için attığı her adım diğerinin kaygısını daha da artırır ve o da, diğerinin yoksun bırakılma ya da üstüne düşülme duygularını artıracak karşı adımlarla tepki verir. Bu şekilde işleyen bir evlilik, etkili bir devridaim makinesi gibidir.

Yakınlık terörizminin taktikleri, birbirlerini tamamlayarak sürekli tırmanan bu kaygıların tekerleklerini iyice yağlar. İnsanların hapsolma kaygısından kaçarken bir yandan da ilişkiyi sürdürmek için kullandıkları taktikler, bu taktiklerin en incelikli ve sinsi olanlarıdır. Eşinin gereksinim ya da isteklerine sürekli belirsizlikle tepki veren bireyin davranışlarını taktik açısından inceleyelim. Belirsizlik genellikle, "edilgen-saldırgan" olarak tanımlanan erkeklere atfedilen bir tarzdır, ama gözlemlerime göre, bu özellik sadece erkeklere özgü değildir. (Geleneksel kadın ve erkek klişelerine göre kadınlar terk edilme korkusu yaşarken, erkeklerin temel özelliği

de hapsolma kaygısıdır. Bu kültürel imgelere tepki olarak, insanlar da kendilerinden beklendiği şekilde hissetmeye ve davranmaya eğilim gösterirler.)

Muğlak kişi, eşinden gelecek hapis tehdidini kötü niyetli görünmeden savuşturmak için ikili mesajlar gönderir. Belirsizlik, dolaylı bir reddetmedir ve diğer kişinin acılı tepkilerinin sorumluluğundan korunurken bir yandan da onu yoksun bırakmak şeklinde stratejik bir avantaj sağlar. Kötü niyet derecesinde muğlak bir kişi, bir çeşit Araf'a gönderilmiş olan gerçek kurbana, "Üzerinde hiçbir denetim kuramadığım karar verme yeteneksizliğim seni olduğu kadar beni de incitiyor," mesajını göndererek, bir ölçüde mağdurluk iddiasında bulunmaya bile kalkışabilir.

Yakınlık terörizminin harekete geçirdiği irade savaşlarının galibi yoktur. Bir kişi belirsizlik aracılığıyla gücü elde tutmaya çalıştığında, bunun sonucunda doğan ve kimseyi memnun etmeyen alışverişten her ikisi de yıpranır: muğlak kişi, belli bir konum benimseyip bu konumu sürdürmenin sağladığı gücü ve tutarlılığı yitirir. Diğer kişi ise, terk edilme kaygısına karşı dayanıksız olsun ya da olmasın, eşinin kuşkululuğuyla sürekli uğraşmak zorunda kaldığı için psikolojik olarak tükenir.

Örnek olarak, evlenmeyi düşündükleri için terapiye gelen bir çifti alalım. Henüz evlenmemiş bazı çiftler gibi, onlar da koruyucu bir ilaç arayışındaydılar. Her ikisinin de ilk evlilikleri kısa bir süre önce sona ermişti. İlk evlilikleri tam bir felaketti ve gördüğüm kadarıyla, yeni bir felaket yaratmak üzereydiler. Bunun nedeni büyük oranda adamın ilişkiyi sistematik olarak, belli belirsiz ve cezalandırıcı bir kararsızlık perdesiyle örtmesiydi. Kadının kendine değer vermemesi ve öfke içinde bekleyerek, son kararı adama bırakması, durumu daha da kötüleştiriyordu. Adam, kendisini sokağa çıkaracak ya da binaya sokacak son adımı atamadan, döner kapının içinde sürekli dönüp durur gibiydi. Kadın da buna, hayalinde papatya falı tutarak tepki veriyordu: "Seviyor, sevmiyor."

Güzel ve enerjik bir çift oluşturan bu kişiler –adları Ralph ve Maureen olsun– henüz gençtiler. Ayrılık ve boşanma gibi zorlu deneyimler yaşamış olmalarına karşın, hâlâ aşkın vaatlerine erişmeye çalışıyorlardı. Tanıştıklarında önlerinde, parlak bir gelecek vaat eden bir perde aralanmıştı. Ralph uzun boylu bir adam; sinirli olduğunda biraz katı ve resmi bir havaya bürünen bir öğretim üye-

si, ama yumuşadığında yüzü geniş bir gülümsemeyle aydınlanıyor ve Harrison Ford benzeri dağınıklığıyla unutkan havası ona çocuksu bir çekicilik kazandırıyor. Asla yalnız yatmak zorunda kalmayacak bir erkek; bu da biraz talihsiz bir durum, çünkü bu fırsat bolluğunu sık sık kaçış yolu olarak kullanıyor. Maureen de en az onun kadar çekici; kalabalık içinde bile dikkat çekmemesi olanaksız. Doğuştan aristokrat birinin, ya da profesyonel bir dansçının gevşek ama kendinden emin zarafetine sahip. Birbirlerine neden kapıldıklarını tahmin etmek hiç de zor değil. Ama Ralph artık başka kadınlarla beraber olup olmaması konusunda kararsız olduğunu söylüyor ve Maureen de, henüz pek kararlı olmasa da, ültimatomlar çekmeye başlıyor. Tanrı aşkına, bu adam neyi bekliyor, diye düşündüm. Ya kadın buna neden katlanıyor?

Bir devlet kurumunda çalışan Maureen başkalarını takdir etmekte çok yetenekliydi, ama kendisini takdir etmeyi bildiği pek söylenemezdi. Muhteşem dış görünüşü, kendine karşı duyduğu güvensizlikle çelişiyordu. İlk başta, Ralph'ın diğer kadınlar konusundaki çizgisini, yeni boşanmış birisi olmasına bağlamıştım. Bunlar kendilerine hep şöyle der: "Zamanını değerlendirip gönlünü eğlendir. Yeni bir hata yapmanın gereği yok." Ama başka konularda da iki taraflı davranma alışkanlığını sürdürdüğünü gördükçe, asıl nedeninin bu olmadığını anladım. Sözgelimi, kendi kuşkuları hakkında düşünmek yerine, bunları sürekli Maureen'e *anlatıyor* ve sanki o terapistmiş gibi, kuşkularını onunla tartışıyordu. Ne yazık ki kadın da, kendisini yaralamasına ve güvenini daha da azaltmasına rağmen, onu dinliyordu. Bu davranışıyla, Ralph'ın gözünde çekiciliğini yitiriyor ve onun, duraksamakta haklı olduğunu düşünmesine yol açıyordu.

Bana, adamın belirsizliğinin ve kadının buna tepkilerinin ikisini de nasıl etkilediğini gösteren bir öykü anlattılar. Yaz sonunda, şehrin neminden ve boşanmanın son sıkıntılı işlerinden kaçıp hafta sonlarını geçirecekleri, sahil kenarında bir ev tutmaya karar vermişler. Adam okulda bir araştırma projesi olduğu için (tabii ki) kararsızmış, ama kadın ısrar edince kabul etmiş. Perşembe akşamından itibaren, sahilde romantik bir hafta sonu geçirmeyi planlamışlar. Maureen gerekli hazırlıkları yapmak üzere bir gün önceden yola çıkınış. Ralph'ın o akşam 17.30'da gelmesi beklendiği için, denize karşı, mum ışıklı bir akşam yemeği hazırlamış. Saat 17.00'de

adam okuldan arayarak bir bağış teklifi yazmayı bitirmek üzere olduğunu ama saat 19.30'da eve geleceğini söylemiş. Saat 20.30'da en nihayet, kafası başka şeylerle meşgul olarak eve gelmiş. O zamana dek akşam yemeği de mahvolmuş, önemsiz bir düşünceye dönüşmüş.

Maureen bu durum karşısında düş kırıklığına uğramış, ama geriye kalan zamanlarını değerlendirebilecekleri umuduyla pek bir şey söylememiş. Ertesi sabah uyandıklarında, sahile inmek üzere hazırlanmış. Ama Ralph, halletmesi gereken işler olduğunu söyleyerek telefonun başına geçip, araştırma asistanını, sekreterini, iş arkadaşını aramış. Öğle yemeğine dek telefonda konuşmuş. O ana dek Maureen'in tüm vücudu öfkeden gerilmiş. Kendini bir akşam öncesinin dibi tutmuş yemeği gibi hissederek, Ralph için artık önemsiz bir düşünce olduğu sonucuna varmış. Ralph'a çekip gitmesini söylemeyi aklından geçirmiş, ama yalnız kalırsa kendini daha da kötü hissedeceği düşüncesiyle bunu yapmamış. Adam, araştırmasıyla kadının gereksinimleri arasında kaldığını söyleyerek isteksizce özür dilerken, o da gerginleşerek sessiz bir depresyona girmiş. Hafta sonunun geri kalan kısmını böyle geçirmişler.

O gece hiç de istekli olmamasına rağmen, Maureen Ralph'ın kendisine duyduğu sevgiyi sınamak için son çare olarak sevişmek istemiş. Bu, kadın için öfkeli, savunma amaçlı, talepkâr; erkek için de hatasını telafi etme mahiyetinde olan bir sevişmeymiş. Köşeye kıstırılmış ve saldırganı uzak tutmaya çalışan iki kişi gibi sevişmişler.

Ralph'in yapısındaki insanlar, belirsizliklerini sihirli bir pelerin gibi sarınıp görünmezleşerek, hapsolma kaygısından kaçınmaya çalışırlar. Nerede olurlarsa olsun, bir yandan da başka bir yerdedirler, Ralph'in, aynı anda hem işyerinde hem de tatilde olmak için telefonu kullanması gibi. Kimse onları yerlerine mıhlayamaz. Bu tür insanlar bana, kameranın ruhlarını çalmasından korktukları için fotoğraf çektirmeyen ilkel kabile üyelerini anımsatıyorlar.

Belirsiz davranışlı kişiler bol seçeneğe sahip olmak için tüm seçeneklerini açık tutuyor görünürler, ama bu davranışları sayesinde herhangi bir özgürlük yaşadıkları da pek söylenemez. Başlangıçta istediklerini düşündükleri tüm çekiciliklerini artık isteyip istemediklerini bilmedikleri saptırmalara dönüştürmüş oldukları

için, yaşamları, onları giderek daha da sıkı saran bir zorunluluk anlayışına zincirlenir.

Diğerinin belirsizlik içindeki muğlak davranışlarına maruz kalan kişiler Maureen gibi ilişkide kalmayı sürdürdüklerinde, aslında pek de seçim yapıyor olmazlar. Maureen'in terk edilme kaygısı arttıkça, ilişkiye daha çok tutunuyor ve Ralph'ın karar vermesini sağlamak amacıyla baskı uyguluyor. Böylece, kendi iyiliği adamın belki de hiç gerçekleşmeyecek düzelişine bağlıymış gibi, pasif bir konum alıyor.

Kadın ve erkeklerin uyguladıkları benzer bir taktik de —bu taktik hatta, belirsizliğin çeşitlemesi olarak görülebilir— kendi içlerine kapanıp uzaklaşmak ve aynı zamanda eşlerini terk edilme kaygısı içinde bırakarak iktidarı ele geçirmek için bu taktiği uyguladıklarını yadsımaktır. Bu durumda, yakınlık teröristi daha dolaysız bir hile uygulamaktadır. Bir yandan yakınlıktan uzaklaşırken, bir yandan da yakınlık eylemleri içine girer. Bir şey söylerken, aynı zamanda, sözleriyle çelişen gizli mesajlar da iletir. Kocası ya da sevgilisi, "Beni seviyor musun?" diye sorduğunda bu soru son derece gereksizmiş gibi davranarak, "Bilmiyor musun?" ya da "Sen ne düşünüyorsun?" der. Adamı sevdiğini ısrarla belirtebilir, ama bu gerçeği fazla abartarak söyler. (Basit bir "Seni seviyorum," "Seni *gerçekten* seviyorum" sözünden daha güvenilirdir. Buradaki anlamı güçlendiren sözcüğü, kadının, aslında söylediği şeyi kastetmediği ve bu nedenle, inanılmasını beklemediği için eklediği hissine kapılırız.) Ya da sözleriyle eylemleri arasında tutarsızlık yaratır ve adamı kucaklar ya da sevgisini ilan ederken, bakışlarını kaçırır.

Uzaklaşmayla uzaklaşmanın yadsınmasını birleştiren bu teknik, kurbanı huzursuzluğa sürükler.[10] Adam kendini reddedilmiş hisseder, ama ne olduğunu ya da suçun kimde olduğunu anlayamaz. Diğer kişinin "Artık bitti," demesi durumunda bir süre acı çekecek, ama sonunda başka ilgi alanlarına ve başka kişilere yönelecektir. Oysa bu durumda ilişkide tıkanmışlık yaşanır ve ne daha doyurucu bir yakınlığa, ne de kesin bir sona doğru ilerlenebilir.

Bu taktiklerin kurbanı da kimi zaman, ilk teröristin kendini hem suçlu hem de kapana kısılmış hissetmesine yol açan yalvarmalar, suçlamalar ve yüreğe dokunan konuşmalar yoluyla ona yeniden sahip olmaya çalışarak, bu felç durumuna katkıda bulunur. Böylece, şimdi kendisi de teröre uğramış olan terörist kadın, daha

da çok uzaklaşmayı yeğler. Sürekli bir zihin meşguliyeti havasına bürünüp eşine onu görmeden bakma ya da söylediklerini duymadan başıyla onaylama yöntemi geliştirebilir. Daha önce de belirtmiş olduğum gibi, eşlerden birinin terk etme taktikleri uygulaması, diğerinin de hapsetme tepkisi vermesine yol açar. Terörize olmuş pek çok ilişkiyi etkisi altına alan kronik kıskançlık sorunu, bu karşılıklı tehditlerin nasıl geliştiğini göstermektedir.

Kıskançlık, insanın takatini kesen bir terk edilme kaygısı içerir. Kıskanç insan, giderek artan güçsüzlük duygusunu yenmek için eşini hapsetmeye ve onu kendine yakın tutmaya çalışır. Sürekli sorgulamaları, sonu gelmez itiraf ve sadakat garantisi talepleriyle, kadının iradesinin yerine kendisininkini koyarak onu denetimi altına almaya çalışır. Kadın kendini korumak için daha da uzaklaşır; masumiyetini ve sevgisini ilan ettiğinde, bunu belki inanarak, belki de yalnızca adamı başından atmak için söylüyordur. Adam sevgi talep ederek onun peşine düşerken bile, kendisinden ve ondan daha çok nefret etmeye başlar.

Kıskanç insan için belirsizlik katlanılmaz bir şeydir; bu yüzden, kimi zaman kadını gözetlemeye varacak derecede, acılı ayrıntılar aramaya başlar. Tüm belirsizlikler çözülmeli ve tüm gölgeler aydınlatılmalıdır. Ama diğerinin duygularına ve eylemlerine karşı duyduğu bu saplantılı ilgi, yalnızca adamı etkileyen şeylerle sınırlıdır. Kendisini ilgilendirmeyen şeyleri de, ilgilendirecek hale gelene dek eğip büker. En sonunda karısını kendisinin bir yansıması ve ayrı kişilikten yoksun bir gölge olarak tanımaya başlar.

Yakınlık terörü taktikleri, hem kurbanı yaralar, hem de teröriste geri teper. Bu taktikler her ikisine de zarar verir. Kıskanç birey kendi insanlığını ve özsaygısını yitirir. Ruhunun düğmelerini açık unutmuş gibi, iç yaşamı utanç verici şekilde gözler önüne serilir. Yakın ilişkilerde hep var olan kırılganlık ve kendini açığa vurma, burada utanca dönüşür; çünkü bunlar artık gönüllü bir seçenek değil, zorunlu bir kanıttır. Adam duygularını saklamaya çalışsa bile, diğer kişi onun kayıtsız görünme çabasının yapaylığını görür. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında yaşamış zeki bir Alman sosyoloğu olan Georg Simmel, "mutlak bilgi... evlilikteki ilişkilerin canlılığını felce uğratır"[11] der; ve kıskanç insan gerçekten, mutlak olarak tanınır.

Simmel'e göre en başarılı yakın eşler, "tükenmez bir gizli psikolojik varlık deposuna sahiptirler ve dolayısıyla, tıpkı bir ağacın mevsim meyveleriyle birlikte bir sonraki yılın meyvelerini verememesi gibi, onlar da bir darbede kendilerini daha çok açığa vuramazlar."[12] Yakın olmanın heyecanını yenileyen benlik kaynakları, kıskançlığın pençesindeki insana açık değildir. O, tüm kartlarını zaten oynamıştır. Ama bu onun kendini giderek daha da küçük ve yalnız hissetmesine yol açar ve eylemleriyle yatıştırmaya çalıştığı terk edilme kaygısını daha da alevlendirir.

Aynı şekilde, gizli uzaklaşma taktiklerini uygulayan birey de, kendisi hakkında tüm benliğiyle destekleyemeyeceği bir görüntü sunduğu için, yavaş yavaş kendi gerçekliğini zehirler. Bu taktikte ısrar ederse, diğerine olduğu kadar, kendine de yabancılaşır. Bu taktiklere başvurmasına hapsolma kaygısı —kendini yitirme korkusu— yol açtığı için, sonuçta bu taktiklerden kurtulmaktansa, dozajı daha da artırır.

Bütün bu yakınlık terörizmi örneklerinin, kimsenin galip gelmediğini kanıtladığına inanıyorum. Her iki birey de bir yandan birbirlerinin kaygılarını körüklerken, bir yandan da kendi kaygılarını artırırlar.

Yaşananlar çoğunlukla, savaşı orta sınıf terbiyesinin sınırları içinde tutan, nispeten nazik terör taktikleridir (ama bu her zaman böyle değildir —çiftin bıkkınlığı iyice artarsa, birbirlerine bir şeyler fırlatmaya da başlayabilirler). Kararsız kişiler ya da tüm yürekleriyle evet ya da hayır diyemeyenler, aşırı sosyalleşmiş bireylerdendirler. Büyümeleri sırasında, yalnızca iyi oğlanlar ya da iyi kızlar olmaları şartıyla sevileceklerini çok iyi öğrenmişlerdir. Bu yüzden itaatkârlık görüntüsü altında, reddetmenin başka yollarını bulurlar: Son dakikaya kadar erteler, beyaz yalanlar söyler, geç kalır, çok fazla itiraz eder, birbirleriyle çelişen iki ayrı taahhüdün gereğini aynı anda yerine getirmeye çalışırlar. Ben bu tür taktikleri, bağlılık sorunuyla baş etme amaçlı grup çalışmalarına katıldıktan ya da *The Dance - Away Lover* (Dans Ederek Uzaklaşan Sevgili) ve *The Pan Syndrome* (Pan Sendromu) gibi kendine yardım amaçlı kitaplar okuduktan sonra herkesin, diğer herkesi narsistçe, kendi kendisiyle ilgilenmekle suçladığı bir dönem olan 1980'lerin yakınlık terörizmi olarak görüyorum.

Tabii bir de, doğrudan fiziksel ve cinsel zorlama derecesine

varan, daha açık ve vahşi terör taktikleri var. Bu da bizi, erotik yaşamımızın neredeyse, Karanlık Çağlar'ın barbarlığını hedef aldığı doksanlı yıllara getiriyor. Neandertal insanı davranışına bu geri dönüş, yakınlık terörizminin günümüzdeki keskin ucu gibi görünüyor ve sözgelimi, bazı insanların eşleri üstünde denetimlerini sürdürebildikleri sürece içlerinde gömülü tuttukları terk edilme kaygısının ani bir volkanik patlamaya yol açması sonucu, kıskançlığın tehlikeli boyutlara ulaşmasıyla ortaya çıkıyor.

Yakın eşine karşı şiddet kullanan ve hatta bunu yapma tehdidinde bulunan kişi, eşinin irade özgürlüğüne, doğrudan vücudu üzerinden saldırıda bulunarak, bu özgürlüğünü ortadan kaldırır ve onun ayrılığına darbe indirir. Kurbanına kendisinin bir parçası, sadece onun gereksinimlerini karşılamak için var olan bir nesne gibi davranır. Günümüzde, kocalarının ve erkek arkadaşlarının bu tür davranışları karşısında kadınlar ilişkileri bırakmaya başlıyorlar ve bunu yaptıklarında, yaşamlarını kendi ellerine aldıklarını görüyorlar. Böylesine ölümcül bir sistemde yaşanan yakınlık, en kutsal önermelerimizden birini yıpratıyor: Sevgi, yaşamın hizmetindedir.

İster evlilikte olsun ister toplum içinde, terörizm, katılımcıların en azından belli bir yüzdesinin, diğer tüm tartışma yollarının tüketilmiş olduğu sonucuna varmasıyla ortaya çıkar. Teröre başvuranlar için bu, insanların birbirleriyle çıkar, açgözlülük ya da iktidar dışında nedenlerle ilişki kurdukları inancına dayalı bir ahlaki düzenin sonunu temsil eder. Kısacası terörizm, politik umutsuzluğun son sığınağıdır. Evliliklerde ve diğer yakın ilişkilerde, iki insanın kaygıları nedeniyle birbirlerini, karşılıklı olarak gerçek bir yakınlık besleyen ve birbirleriyle ilişkileri sırasında değişme kapasitesine sahip olan, kusursuz olmasa da bütün bireyler olarak görmeyi artık başaramamaları sonucunda, bu inanç yok olur. Hep aşkın gözü kördür deriz; çünkü yeni âşıklar birbirlerine, idealize edilmiş imgeler ve görüntüler yakıştırırlar. Yakınlık terörizmine neden olan kaygı da aynı şekilde insanların gözünü kör eder. Birbirlerini tam olarak, ya da kendilerinden ayrı göremedikleri için, birbirlerine karşı körleşirler. Âşık bir insan sevdiğinin kusurlarına açıklamalar bulup onu olumlu bir ışıkta görür. Yakınlık teröristleri ise, bunun tam tersini yaparlar. Diğerinin amaçlarının kötü olduğuna ve yakında yönlendirmelere, yalanlara, reddetmeye ve iktidar

oyunlarına başvuracağına dair tüm olasılıklara dört elle sarılırlar. Ve tabii, kendileri de aynı şekilde tepki verirler.

Terk edilme ya da hapsolma kaygıları yaratan terörist taktiklere maruz kalan kurbanlar, benliklerine, yalnızca diğer kişiyle bağlantılı olarak yaşam ve önem taşıyormuş gibi davranıldığını hissederler. Dolayısıyla yakınlık terörizmi, bilginin iktidar haline geldiği, olumsuz bir anlayışı yansıtır. Ralph Waldo Emerson, "Bilinmekten daha korkutucu bir şey yoktur,"[13] demişti. Emerson bu sözleriyle toplumdaki, otorite iddiasının ardındaki yapay ve geçici yapının ortaya çıkması korkusuna değinmektedir. İki insan arasındaki yakın ilişkide ise bu korku, tam tersine bir dürtüden kaynaklanır: bu dürtü, bireyin kişiliğinin doğruluğuyla karmaşıklığının, diğer kişinin kaygısının gözleriyle bakıldığında, yalnızca bir gölgeye indirgenmesidir.

2

Cinsiyetlerin Postmodern Savaşı

"Bir insanın vizyonu, diğerinin
sanrısı olabilir."
—*Hanns Sachs*, Sevgi ve Yaşamın Maskeleri

Aşk ve iktidarı birbirine karıştırmasıyla yakınlık terörizmi, belki de aşk kadar eski bir olgunun, yani cinsiyetler savaşının ne ölçüde çağdaş bir çeşitlemesidir? Ne ölçüde bir *cinsiyet* savaşıdır; yani erotik aşkın ve bu aşkın taleplerinin, insanları kaygılandırarak birbirlerine karşı tehlikeli olmaya yönelttiklerinin en son kanıtıdır? Bunlar birbirlerini dışlayan sorular olmamakla birlikte, birbirlerine denk de değildir. Bu soruların modern yaşamda nerede kesiştiklerini ve nerede ayrıldıklarını anlamak için, kargaşa halindeki kültürümüzle, bireysel yakınlığın çoğunlukla ıssız niteliği arasındaki etkileşimi anlamak gerekiyor.

Pek çok yorumcu içinde bulunduğumuz çağı "postmodern" olarak tanımlıyor ve bu terim, garantiye alınmış sandığımız her şeyin parçalanmasının ve çözülmesinin çok yakın olduğunu ima ediyor. Artık hiçbiri açıkça egemen olmayan çoğul gerçekliklerin bulunduğu bir cinsel panorama içinde yaşamaya başladık. Kültürümüzdeki postmodern çağ aynı zamanda, serbest yaşam tarzının moda olduğu 1960'lı ve 1970'li yılların önünü açtığı çoğulcu cinsel olasılıkları korusa ve hatta, kapsamını genişletse bile, cinsel özgürlük sonrası dönemdir. 1960 ve 1970'lerde cinsellik ve aşk yalnızca

güvenli olmanın ötesinde, eğlenceli de görünüyordu; tamamen eğlendirici, tamamen Amerikanvâri bir zihinsel sağlık ve aerobik form tutma programıydı bu. Âşık olmak bile, pastanın üzerindeki kremadan, fazla ciddiye alınmaması gereken romantik bir sarhoşluktan başka bir şey değildi. Tüm erotik temaslarda, özlemlerle el ele giden kaygılar yumuşamış gibiydi. Yüzeye çıktıklarında ise, doğal hayvani dürtülerimizi bastırıp, kendimizi gerçekleştirmeye doğru daha tatmin edici bir yolda ilerlememizi engellemek amacıyla içimizde suçluluk ve korku uyandıran Püriten geleneğimizin kalıntıları olarak görülüp, reddedildiler.

Ancak cinsellik başka ne olursa olsun, Sokrates'ten Shakespeare'e ve D.H. Lawrence'a kadar trajikomik edebiyat geleneğimizin de hep iddia edegeldiği gibi, şeytani güçlerin temsilcisidir. Bu, erosun, görmemeyi yeğlediğimiz, yirmi ya da otuz yıl önce doruk noktasına ulaşan ve Amerika'nın sahil kentlerini basıp, kampus ve şehir sokaklarından, ülkenin geri kalan kısmına yayılan selleri yaratan yüzüdür. Bütün bir kuşak, şu iflah olmaz, masum ve bazı açılardan güzel Amerikan iyimserliğiyle, sevgi sayesinde her şeyi —savaşları, bürokrasiyi, beyni etkileyen kimyasal maddeleri, ırk ayrımlarını— uslandırabileceğini ve hatta, sevgiyi de uslandırıp olumlu amaçlara dönüştürebileceğini sandı. Tekeşli evlilik kısıtlayıcı görünüyor ve acıyla sona erebiliyorsa, bunu değiştirip açık evlilikler, grup evlilikleri, eş değiştirme ve evlilik olmadan, toplu seks gibi alternatif düzenlemeler yaratabilirdik. Hem cinsellik kaygısının, hem de cinsiyet savaşlarının sona erdiği ilan edilmişti.

Bu yirmi yıl, deneysel serüvenler ve eğlenceli günlerle daha iyi bir toplum yaratma umutlarının geliştiği, birçok açıdan da yeni yetişen gençler için harika bir dönemdi. Benim kendi politik ve cinsel olgunlaşma dönemimi yaşadığım bu yılları hâlâ minnetkâr bir özlemle hatırlıyorum. Ama çağdaş bakış açısıyla incelediğimizde, bu yılların ütopik bir kibirle dolu olduğunu görüyoruz — üstelik yalnızca cinsel yakınlık konusunda da değil. Cinselliği bir süreliğine uysallaştırabilirsiniz; ama ona saygı ve hatta alçakgönüllülük göstermezseniz, karanlık sonuçları sizi etkisi altına alır. Bu karanlık yön şimdi, öç almak amacıyla karşımıza çıktı. Doğa, sefahat âlemine dalmış düşkünleri cezalandıran Tevrat'taki bir ilahi güç gibi, belki de şimdiye dek karşılaştığımız en korkutucu cinsel şeytan olan, görünmez, sinsi ve acımasız katil AIDS'le, akla gelebilecek

en kara cezayı yarattı. Bizi cinsel terörle yeniden tanıştırmak için de, kültürümüzün daha yeni aralamaya başladığı bir kapıyı kullandı: Eşcinsel aşk.

İşin daha da kötüsü, doğamızın baskı altına alınmış karanlık yönü de aynı anda özgürlüğünü ilan etti ve öldürücü bir cinnet içine girdi. Dedikodulara, iddialara ve haberlere baktığımızda, geleneksel din ve ahlakın engellemeye çalıştığı tüm şeytani dürtülerin dizginlerinden kurtulduklarını görüyoruz: Tecavüz, ensest, erkeklerin karılarını dövmeleri, kilise ve kreşlerdeki pedofili (çocuk sevicilik), MTV'deki hayali ve gece kulübü sahnelerindeki gerçek müstehcenlik ve sapıklıklar, Anayasa Mahkemesi'ni boylayan bir sürü pislik. Bunların ne kadarının uğursuz bir gerçeklik ve ne kadarının giderek derinleşen kaygılarımızın yansıması olduğunu ayırt etmek hiç kolay değil. Ne olursa olsun, şu andaki ruh halimiz, cinsel kötümserliğin baskısı altında. *New York Times*'ın, ilk Woodstock konserini Ağustos 1994'teki ikincisiyle karşılaştıran başyazısında şöyle deniyor: "Müzik ve danslar, 1. Woodstock'a göre daha karanlık, ama zaman da öyle değil mi?"[1]

1987 yapımı, *Fatal Attraction* (Öldüren Cazibe) adlı film yeni bir korkuyu, ya da eski bir korkuya dönüşü yansıtan, değişen akımlarla ilgili popüler mitolojimizdeki işaretlerden biriydi: Eğlence amaçlı, gelişigüzel bir cinsel ilişkiye girerseniz, başınıza korkunç şeyler gelebilir. Bu film yeni ruh halimizi yansıtmakla birlikte, asıl önemli konuları çarpıtmaktaydı; çünkü ikilemi, çağdışı kalmış tiplemelerin çatışması olarak sunuyordu: Şehveti, ailesine duyduğu bağlılığın zırhı içinde, zevki arayan bir çatlaktan ibaret olarak gösterilen evli bir erkek, gizli amaçları olan, kendisini esir alan bir dişinin sapıkça şehvetiyle karşılaşır. Adam bu kaçamağa bir gecelik ilişki muamelesi yaparak onu terk ettiğinde, kadın çağdaş bir Medea'ya, adamın kanını dökmeye yeminli bir sapığa dönüşür. Filmin sonunda evlilik galip gelir ve küçük bir kaçamak yapmış olan kocayla, banliyö kadını olan karısı aile içi bir özel antiterörist ekibi gibi el ele verip, Hollywood'un bugüne dek yarattığı en şeytani banyo sahnesinde, intikamcı cadıyı öldürürler. Onu ister altmışların bir artığı olarak görün, ister tipik zina ve eğlence düşkünü erkek örneği; koca sonuçta kötü niyetli bir kadının kurbanı olarak değerlendirilir ve ipten kurtulur.

Gerçekte, artık kimse ipten bu denli kolay kurtulamıyor. Dahası, eski roller günümüzde sürekli tersine çevriliyor. 1950'lerde üniversite ve hatta lise mezunu erkekler, mevcut olanakları denedikten ve kendi paylarına düşen uçarılıkları en azından geçici olarak yaşadıktan sonra, daha diplomalarının mürekkebi kurumadan (genellikle onlara tahammül edebilen kadınlarla) evliliğe kayıyorlar ve düğünden birkaç gün önce, Son Yemek benzeri bekâr partilerinde, erkek özgürlüğünü sona erdiren "nazik tuzak" hakkında, yarı şaka görünüşlü lanetlemelerde bulunuyorlardı. Ve *kendi* veda partisinde müstakbel gelinin arkadaşlarının da, bekâr bir kadın olarak ne kadar iyi bir av yakaladığını ve ne şanslı olduğunu söylediklerini varsayıyorduk. Diğer bir deyişle, genç yaşta yapılan evlilikler, kadının terk edilmeye karşı kendini emniyete almasını sağlıyordu. Ama tabii, kocasının yoldan çıkmaması için ileride yeni cinsel hileler geliştirmesi gerekecekti. Oysa bu hileler, erkeğin içindeki hayvanı ancak geçici olarak uysallaştırabilirdi; erkekler, hapsolma kaygısıyla şehvetin havai bir bileşimi sonucu, yoldan çıkmaya hâlâ eğilimliydiler. Bunlar kuşkusuz, o dönemin kalıcı klişeleriydi: Bağımlı cinsiyet olan kadınlar terk edilmeye karşı korunmasızdı; özgür ruhlu erkekler ise, biraz kararsız olsalar da, kafese kapatılmış hayvanlar gibi davranmaya eğilimliydiler.

Son yirmi yıl içinde eski kartpostallar gibi solup yok olan bu klişelerin yerini, tam tersi bir durum aldı. Bu değişimi muayenehanemde sık sık gözlemledim. Eskiden çiftler yerlerine oturur, kadın, "Hareketlerin bana önem verdiğini göstermiyor," diye konuşmayı açar ve erkek de, "Rahat bırakılmaya ihtiyacım var," derdi. Ama artık kocalar da yakınlığın yitirilişinden yakınıyor ve kadınlar, "Rahat bırakılmaya ihtiyacım var," diyorlar. Kadın özgürlüğü hareketi, sık sık erkeklerin hapsedilmiş aslan postu altında, terk edilmiş bir koyun olduklarını kanıtladı. Öyleyse, egemenlik daha çok hangi cinsiyette? Günümüzde gazete manşetlerine çıkıp, Hollywood örneğini yalanlayan "öldüren cazibe" türü şöyle: Evcimen ya da süs rollerini yok etmek isteyen kadınlar erkekleri terk ediyor ve erkekler de kimi zaman, geleneksel erkek egemenliği görüntüsünü sürdürebilmek için, kendilerini terk eden bakıcılarını yaralamaya ya da katletmeye hazır canavarlara dönüşüyorlar.

Venüs'ün tapınaklarında yaşanan AIDS, rol kargaşası ve aile içi şiddet gibi felaketler arasında cinsellik, eskisi gibi eğlenceli ola-

mıyor ve cinsiyet savaşları kimi zaman, ortaçağın ölüm danslarına dönüşüyor. İki insanın arzuyu ve yakınlığı birlikte yaşama şekline dönüştürmeye çalıştıkları eski moda yakınlığın şansı ne? Cinsiyetler savaşı eskiden, flörtün ve evliliğin alt konusuydu ve romantizm yolunda çeşitli engeller olduğunun kabul edilmesi olarak görülürdü. Cinsiyetlerin savaş halinde oldukları fikri ise, yakın ilişkilerde kadın-erkek farklılıklarıyla uğraşmanın, uyumun yanı sıra sürtüşme de ürettiğini, cinsel ateşin iki insanı kaynaşma isteğine sürüklemekle birlikte, bu olaya düşmanca bir yön de kattığını kabul eder. Bu yalnızca insanlara özgü bir zaaf değildir: Diğer türleri inceleyen gözlemciler, hayvanlar âlemindeki tüm çiftleşme törenlerinde bu tür agresif davranışları yaygın olarak görüyorlar. İnsana özgü olan ise, sürtüşme modelinin değişme şeklidir. İnsanlar arasında son zamanlarda yaşanan cinsiyet savaşları karşısında şu soruları sorabiliriz: Hangi cinsiyetler, kaç tane cinsiyet, erkek ya da kadın nedir?

Cinsiyetler savaşı, diğer tüm savaşlardan daha uzun sürmüştür. Sözgelimi Eski Yunan edebiyatı ve dini, şiddetli cinsel çatışmalarla doludur: Yunanlılar, birbirlerine karşı sürekli sabotaja, tuzaklara ve aldatmacaya başvuran erkek ve dişi tanrılara tapınmaktaydılar. Kısacası eskiler cinsiyet savaşlarını, evrenin yönetimine dek yaymışlardı. Bu belki de, tektanrıcılığa kaymak için bir neden oluşturmaya yeterliydi.

Ama görülüyor ki, tektanrıcılık bile güç çatışması ve karşıtlıktan bağışık değil. Görünüşte sakin geçen pek çok yüzyıl boyunca Tanrı'dan "erkek" olarak söz edilmesi, erkek egemenliğinin bir yansımasıydı. Ama kadın hareketinin başlangıcından bu yana Tanrı bazı topluluklarda "kadın"dır. İdealde, tek bir ilahi gücün cinsiyeti belki de belirsiz olmalıdır; ama böyle bir kavramı ifade edecek yönteme henüz sahip değiliz –"O" hiç kuşkusuz, yeterli olmayacaktır. Yaşamlarımız gibi dilimizde de iki cinsiyet var ve günümüzde bu cinsiyetler, gramerde egemenlik elde etmek için çarpışıyorlar.

En kadim insan davranışlarını bile tarih koşullandırmıştır. Her çağ kendi cinsiyetler savaşını güncelleştiriyor ve kendine özgü çeşitlemesini yaratıyor. Tüm insani etkileşimlerde iktidar bilincimizin artışına uygun olarak, bizim çeşitlemelerimiz, daha önce de belirttiğim gibi, öncekilere oranla çok daha politikleşmiş durumda.

Günümüzdeki savaşın bir diğer ayırıcı özelliği de, cinsel roller hakkındaki sıkılgan şaşkınlığıdır; öyle ki, filmlerdeki kavga sahnelerinde iki düşmanın birbirlerine kenetlenerek bir tepeden aşağı yuvarlanmaları ve sonunda kimin üste çıkacağının, kimin altta kalacağının bile anlaşılamaması gibi, bu savaş da kendi etrafında dönüp duruyor. Cinsiyet savaşları, "erkek" ve "dişi" tanımları da dahil olmak üzere bir cinsel kimlik, cinsel anlam ve cinsel politika savaşı haline geldi. Alışılmış güç çatışmalarının ardında çağdaş cinsiyet savaşları, erotik davranışlarımızın ne kadarını biyolojinin ve ne kadarını kültürün etkilediği, ne kadarının sahte tavır ya da poz ve ne kadarının doğal duygu olduğu ve romantizmin sevginin idealize edilmiş hali mi, yoksa cinsiyetlerin her birinin diğerini köleleştirmeye çalıştığı gizli bir emperyalizm türü mü olduğu konularında yaşanan mücadelelerle doludur.

Bütün bunlar bizi cinsel aşkın doğası hakkında kuşkulara sürüklüyor ve bu kuşku, fazladan bir belirsizlik düzeyi de ekleyerek, cinsiyet savaşlarını alevlendiren kaygı ve güvensizlikleri derinleştiriyor. Woody Allen'ın belki de en tanınmış filmi olan *Annie Hall*'dan iki sahne, günümüzdeki durumu tam olarak yansıtıyor: Kendinden kuşkulanma, paranoya ve hem kendinin, hem de diğerinin güdülerini sürekli inceleme. Sahnelerden birinde Allen ve Diane Keaton, flörtlerini başlatan ilk konuşmada görünürler. Her ikisi de ne demek istediğini açıkça söyleyemeyecek denli utangaç ve savunmasız olduklarından, konuşma tedirgin imalarla doludur. Bu nedenle, cinsiyetler arasındaki konuşma yabancı bir dilmiş gibi çeviri gerektiren bir hale gelir ve bize, çözülecek satır araları sunulur. (Şimdi de Deborah Tannen'ın en çok satan kitaplar listelerine giren yapıtları* bu fikri tüm ciddiyetiyle sonuna dek götürüyor.) Bu görece masum an, bir yandan da, ilerideki iletişimin gizliliklerinin, güvensizliklerinin, sadakatsizliklerinin ve çöküntülerinin haberciliğini yapıyor.

Diğer sahnede Diane Keaton'un hayaletimsi silueti, yatakta sevişmekte olan bedeninden ayrılır. Yakındaki bir koltuğa oturan siluet, yüzünde şaşkın bir bakışla olanları izler. Sevişmenin sancıları arasında böyle bir gözlemci konumuna girmek, çağdaş yakınlıklarda sık görülen bir manevradır ve şu anlama gelir: "Bunun içindeymiş gibi görünüyor olabilirim, ama o *kadar* da içinde değilim,

(*) Deborah Tannen, *Hiç Anlamıyorsun,* Varlık Yayınları, 1997. (YN)

çünkü bir yandan da, olanları değerlendiriyorum." Cinsel birleşmeyi politik bir çatışmada silah olarak kullanırsak, aynı zamanda, hem kendimizi hem de eşlerimizi sınamak için bir teşhis aracı olarak da kullanmış oluruz. Diğer kişinin cinsel derinliklerine, tepenin kenarında durup bağıran ve sonra da, uzaklardan duyduğu sesin yankı mı, yoksa diğer kişinin sesi mi olduğunu merak eden birisi gibi dalarız.

Son zamanlarda okuduğum, sevgide, işte ya da toplumsal yaşamın diğer tüm alanlarında kadınla erkek arasındaki ayrımla ilgili neredeyse tüm makale ya da kitapların tersine, cinsiyetlerden söz ederken "cins" sözcüğünü kullanmaktan şimdiye dek kaçındım. İnsanlık durumu artık kişinin "cinsiyetine" göre bölünmüş halde; sözcüğün kendisi bile "proletarya" ya da "burjuva" gibi, ideolojik bir önem kazandı. Yazar Leonard Kriegel'in şöyle bir iddiası var: "Irk ve etnik köken hâlâ dikkat çekmeyi sürdürüyor, ama cinsellik ve cinsiyet sorularının kültürel tartışmalarda giderek daha çok hâkimiyet kazanmasıyla birlikte, bunların önemlerinin azalmaya başladığı hissediliyor."[2] Bu biraz abartılı bir iddia olabilir, ama cins fikrinin düşüncelerimize ve sözcük dağarcığımıza tamamen nüfuz ettiği ve ne yazık ki, kadın ve erkeklerin kimi zaman farklı davrandıkları anlamındaki "cinse özgü davranış" gibi kullanılmaya başlandığı da bir gerçek. Doğru düzyazı kurallarını en çok ihlal edenler de, yine akıl sağlığı alanında çalışan profesyoneller: Artık yazılarında "cinse özgü sosyalleşmeden," "cinse özgü gelişimden" ve "cinse özgü psikolojiden" söz ediyorlar. Bütün bunların ortaya çıkmasından uzun süre önce, standart başvuru eseri *A Dictionary of Modern English Usage*'da H. W. Fowler, "cins" (gender) sözcüğünün yanlış kullanımı hakkında ateşli bir eleştiride bulunmuştu. Ona göre, "cins, i., yalnızca bir gramer terimidir. *Eril ya da dişi c. kişi* ya da *yaratık*lardan söz etmek ya (bağlama göre kabul edilebilecek ya da edilemeyecek) bir şakadır, ya da düpedüz gaf."[3]

Fowler'ın 1926'da göremeyeceği bir şey vardı: İnsanların çağlar boyunca içgüdülerini ve dürtülerini uygarlaştırmakta bir araç olarak kullandıkları dinsel olanından bilimseline dek tüm görece istikrarlı yapılar, modern dünyada büyük ölçüde ayrıştırılmış ya da parçalanmıştır. İnsanla ilgili, "gerçek" olduğunu varsaydığımız her şey, bir gösterge ya da simgeden başka bir şey değilmiş gibi görülene dek bütünleri parçalarına, dışsal verileri yalnızca içsel uydurma-

lara dönüştüren bu eylem için kullanılan çağdaş terim, "dekonstrüksiyon"dur. Dekonstrüksiyoncu görüşe göre, insanların bir sözcüğü temsil ettiği şeyle karıştırabilmeleri gibi, simgeler de bizim için tanımlayıcı, anlamlı ve gerçek hale geliyor; çünkü onları dilimizin gramerine yakın bir mantığa sahip bir inşaat iskelesine asıyoruz.

İster tanrı ve tanrıçalarla ilgili eski Yunan öyküleri, ister ortaçağın romantik aşk idealleri, cinsel davranışların kısıtlanmasını isteyen kutsal kitap uyarıları ya da cinsel ifade özgürlüğünü savunan biyolojik kuramlar aracılığıyla olsun, uygarlık cinselliğin çalkantılı sularında güvenli bir geçiş bulmak için hep şu ya da bu mite gereksinim duymuştur. Ama cinsel aşk konusunda şu anda yaşadığımız amansız tatminsizlik ve çatışmalar, geleneksel mitlerin tümünü paramparça ediyor.

Belki de, tersine çevrilemez biyolojik varlıklar inancına dayalı bir kavram olan "cinsiyetler" fikrinin yerini gramer terimi olan "cins"in alması uygundur. Gerçekliğin dilbilim geleneklerine dönüşmesi, modern kadın ve erkeklerin bizim yarattığımız ya da yok ettiğimiz kategori ya da metinlerden başka bir şey olmamaları fikrini sever gibi görünüyoruz. Ama bunlar bizi ciddi bir tereddüde sürükleyen kavramlar: Günümüzün Batı kültürlerinde, erkekliği ya da kadınlığı oluşturan şeyin ne olduğunu, hangi cinsel davranışların kabul edilebileceğini ve bütün bunların sevgiyle ne ilgisi olduğunu kesin olarak bilemiyoruz. İngiliz sosyolog Annette Lawson'ın zina hakkındaki bir çalışmasında genç bir kadından yaptığı alıntı gibi; "Şey, sanırım ben bir serüven yaşıyorum. Sadece, neyin serüven, neyin ilişki ve neyin ne olduğunu bilmiyorum."[4]

Bu belirsizlikler bataklığında daha fazla ilerlemeden önce bazı temel düşüncelere geri dönmek istiyorum: İnsanın hayatta gidebileceği yalnızca iki yön var: Diğerlerine doğru ve diğerlerinden uzağa. Hem diğerlerine uzanma, hem de onlara sırtını dönme, kendi içlerinde, kalp atışları ya da nefes almak kadar doğal şeyler. Her canlı organizmada bir genişleme ve daralma, bağlantı kurma ve uzaklaşma ritmi içinde nabız atışı görülür. Tüm yaratıklar beslenmek ya da kalabalık içinde emniyetli olmak, çiftleşmek ya da doğurmak için çevreye girerler; ama sindirmek, uyumak ve iyileşmek gibi eylemler için de yalnız kalmaya gereksinim duyarlar. Bu tür temel dalgalanmalar, iki insan arasındaki yakınlıklar da dahil

olmak üzere, tüm varolma düzeylerinde görülür; ama insanlar arasındaki yakınlıklarda, olağanüstü derecede sorunlu konularla iç içe geçebilir.

Yakın ilişkide bu tür bağlantı kurma ve uzaklaşmaları, işler yolunda gittikçe, iki insan arasında psikolojik bir nefes alıp verme süreci olarak görebilirsiniz. İki birey de "biz"i içine alıp yaşamak için nefes alır ve ardından, serbest kalıp "ben"i yeniden yakalamak için nefes verir. Ama bir önceki bölümde de söylemiş olduğum gibi, tam da yakınlığın "biz" ile "ben"i arasındaki bu ilişkide sorunlar oluşmaya başlar. İki yakın eşin birbirlerine doğru ve birbirlerinden uzağa hareketleri sırayla hem benliği hem de diğerini onaylamalıdır; ama bu hareketler, çalkantılı ve yıkıcı hale gelmelerine neden olan, bir önceki bölümde tartıştığım kaygılar gibi açlık ve korkuların egemenliğine girme eğilimi de taşır. Katherine Mansfield'in kurmacası hakkındaki bir denemesinde romancı Willa Cather, bu temel alışverişin rahatsız edici yönünü tanımlamaktadır: "İnsan ilişkileri, insan yaşamının trajik zorunluluğudur; asla tamamen doyurucu olamazlar, her ego bir yandan onları araken, bir yandan da, onlardan kaçar."[5] Ya da bir Fransız yazarın metresi hakkında dediği gibi: "Varlığına katlanılamaz, ama yokluğuna da dayanılamaz." Bu, ne onlarla, ne de onlarsız yaşayabileceğimizi söylemenin çok ince bir yolu.

Bu konuları (günümüzün cinsel ikliminde erkek şovenizmi suçlamalarına karşı korunaksız olmakla birlikte) derine işleyen bir anlayışla yazan D.H. Lawrence şöyle diyor: Kabul etmeliyiz ki, erkekler ve kadınlar birbirlerine ihtiyaç duyuyor... Hepimiz bireyciyiz; hepimiz benciliz; hepimiz özgürlüğe, en azından kendi özgürlüğümüze, derinden inanıyoruz. Hepimiz mutlak ve kendimize yeterli olmak istiyoruz. Başka bir insanı *gereksinmemiz*, özsaygımıza indirilen büyük bir darbedir." Lawrence, bu gereksinimin doğasını vurgulayarak devam ediyor: "Belli bir kadınla ilişki içinde olmadan mutlu yaşayabilecek bir erkek yoktur: Tabii, kadın rolünü başka bir erkeğe vermezse. Aynı şey, kadın için de geçerlidir. Bir erkekle yakın ilişki içinde olmadan mutlu yaşayabilecek bir kadın yoktur; tabii, erkeğin yerine başka bir kadını geçirmezse."[6]

Bence bu, Lawrence'ın genel yaklaşımının tersine, yeterince ileri gitmeyen bir tanımlama olsa bile, söz konusu çatışmanın çok doğru bir tanımıdır. Lawrence romanlarında, cinselliğin şeytani

gücünü anladığını gösterdi; bu nedenle, yakınlığa duyduğumuz şiddetli gereksinmenin özsaygıya indirilen bir darbeden öte, bireyin kişiliğini çözme tehlikesi içeren korkutucu bir tehdit olduğunu söylerken, bu pasajdaki Lawrence'dan daha Lawrence'çı davranıyorum. Kendimizi diğer bir kişiye verme özlemi duysak da, kendini gurursuz bir köle gibi diğer kişinin iradesine bırakma olasılığını içeren bu düşünce insana tehlikeli gelir. Erotik deneyimin dili, yakınlığı böylesine korkutucu hale getiren bu özgürlük ve gerekircilik bileşimini; yani birbirlerinin giysileri içine gizlenmiş sevgi ve iktidarı yansıtmaktadır. Sözgelimi "kendini vermek" hem zevk dalgası içinde benliğini yitirmek, hem de diğerinin iradesine teslim olmak anlamına gelir. "Bağ" özgürce seçilmiş yakın bir bağlılık, ya da kölelik bağı anlamına gelebilir. "Bağlı olma" gönüllü, sürekli bir sadakati de yansıtabilir, toplumun suçlulara ya da delilere yaptığı şeyin minyatür bir çeşitlemesini de.

Yakın ilişki içindeki iki insanın görünürde en doğrudan etkileşimlerinin altında bile bu tür ikili anlamlar gizlenebilir. İçlerinden biri diğerine, "Seni seviyorum," dediğinde bu yalnızca duygularını iletme isteği de olabilir, diğerini gizli bir "Beni seviyor musun?" sorusuna yanıt vermek zorunda bırakmayı amaçlayan bir adım da. Aynı şekilde insan ilişkiden, uzun bir bakıştan sonra gözlerini kırpar gibi, bir yalnızlık sürecine ihtiyaç duyduğu için de uzaklaşabilir, kaçmak ya da diğerini yoksunlukla cezalandırmak için de.

Cinsiyetler savaşının en azından Batı uygarlığından bu yana var olması belki de, bu içsel çekişmenin kaçınılmaz dışsal ifadesi, ilişkilerin engebeli araziye ayak uydurmaya çalışırken oluşan çekimin ve geri çekilmenin ürünüdür. Hem birbirlerini gereksinen hem de birbirlerinden korkan insanlar arasında temel, içgüdüsel bir çarpışma olması, tüm erotik eylemlerimizde görülen sürtüşme, isteklilik ve kendini koruma duygusundan, olumsuz, kimi zaman da şiddet içeren bir sevgi şeklinin doğmasına neden oluyor. Birbirlerinden bir şeyler isteyen ve aynı zamanda istedikleri şeyi alma şartları üstünde denetim kurmayı arzulayan bir kadın ve bir erkeğin karşılaşması, savaş için gerekli zemini doğuracaktır. Ama bu zeminin cinsiyetler arasındaki ayrımdan mı, yoksa ister normal ister eşcinsel olsun, tüm yakınlıkların doğasından mı kaynaklandığı sorusu hâlâ yanıtsızdır.

Hiç kuşkusuz iki nedenin de etkisi var, ama ben, pek çok modern ilişkinin düşmanlığa dönüşmesinin, tüm sevgilerde görülen kaygılardan kaynaklandığına inanıyorum. Cinsiyetler savaşı, yakınlığın kaygılarıyla uzlaşma çatışmalarımızın en canlı ve ayrıntılı şekli olsa da, bu savaş yalnızca *cinsiyetler* savaşı değildir. İnsanları, her şeyi daha tahmin edilebilir hale sokma umuduyla, aslında denetlenemeyecek olanı denetlemeye yönlendirmesi nedeniyle kaygı, ilişkinin tıkanmasına ve hızla sona ermesine yol açan bir durulma, aynılık ve saplantı yaratır. Kaygının egemenliğindeki yakınlık bayat bir ilişkiye dönüşür. Yaşam, bir dolabın içinde paylaşılır hale gelir ve bu da kimseyi geliştiremez. Cinsiyetler savaşı, ya da herhangi bir yakın ilişkide verilen savaş, insanların yeniden nefes almaya duydukları çaresizce gereksinimi yansıtır.

Evlilik terapisi dosyalarımdan aldığım bir örnek, bu talihsiz süreçteki acınası durumu yansıtıyor. Romantizmin çekimiyle bir araya gelen iki genç insanla başlayan ve yaklaşık on yıl sonra, ikisinin de diğerinin kişiliğinin önemli bir bölümüne tepki veremez hale gelmiş olmaları nedeniyle, birbirlerine uzanmak için attıkları her adımın çirkin bir olaya dönüştüğü kronik bir durumla kendilerini benim iş yerimde bulan bir çiftin öyküsü bu. Ama belki de bu çift, ilişkinin başından beri bu haldeydi.

Şimdi otuzlarının sonlarında, yıllardır evli ve yaşadıkları bölgenin saygıdeğer insanları arasında bulunan bu karı-koca bir terapi seansında bana, bir restoranda geçirdikleri alışılmış berbat gecelerinden birini anlattılar. Bu gecenin arka planı çok önemli: Koca, aralarındaki ilişkinin harika olmasa da, iyi durumda olduğunu düşünüyordu; ama kadın son birkaç ay içinde birdenbire, onu terk etmekle tehdit etmeye başlamıştı. Adam bunları bana sakin bir ses tonuyla anlatıyordu, ama ne kadar yıkılmış olduğunu anlamak hiç zor değildi. Kadın ise, adamın anlayamadığı bir şekilde öfkeli ve katıydı. Adam, ilişkilerini kapsamlı olarak sorgulamış değildi. Birbirlerine âşık olduklarında ikisi de öğrenciydi. Adam iş idaresi eğitimini bitirmek üzereydi ve daha o zamandan tam bir hayat adamı gibi görünüyordu. Sanatçı olmayı amaçlayan ama kendine pek güvenemeyen kadın ona âşık olmuş ve kendisini sanatından ayırıp, aile kurmaya yönlendirmesine izin vermişti.

Oluşturdukları modelin temel özelliği, istikrardı. Her sabah adam karısını çamaşır makinesinin veya fırının başında bırakıp ya

şirketteki müşterileriyle görüşmeye, ya da hafta sonları golf arkadaşlarıyla buluşmaya koşuyordu. Çocukların okulda oldukları zamanlarda kadın arada bir, Georgia tarzı duygusuz tuğla evlerinin yarım kalmış tavan arasına kaçıyor ve bir heykel üzerinde çalışıyordu. Adam bu çalışmayı etkileyici bulmakla birlikte, karısının hanım arkadaşlarıyla telefonda yaptığı uzun konuşmalardan daha önemli görmüyordu. Geceleri yemekten sonra, aralarında pek bir şey olduğu söylenemezdi. Adam, gözkapakları ağırlaşana dek *Wall Street Journal*'ı tekrar tekrar okuyup, yatırım fonlarını inceliyordu. Kadın ise mutfağa geri dönüyor ve ardından, bir roman ya da dergi okuyordu. Pek çok Amerikan çiftinde olduğu gibi onlarda da bir köşedeki televizyondan, on bir haberlerinin ninnileri duyuluyordu.

Evliliklerindeki işbölümüyle ilgili alışılmış varsayımları göz önüne alınırsa, bu çiftin giderek köklenen sorunları çeşitli düzeylerde incelenebilir. Adam amansız bir tutuculuğa sahip, kadın ise ifade bulamamış açlıklarla dolu. Ama şu anda, restoranda yaşanan sahneye geri dönmek istiyorum. Loş bir masada oturuyorlar ve yanlarında ne adamın, karısının ölesiye sıkıcı bulduğu iş arkadaşları ve eşleri var, ne de kadının, adamın kocalarını yapmacık bulduğu sanatçı hanım arkadaşları: Bu onlar için, yıllardır unuttukları, yeni bir eğlence. Kadının giderek artan tatminsizliği karşısında şaşkına dönen erkek (ona gereksinim duyduğu her şeyi vermiyor muyum?) onunla böyle dışarı çıkmaya yeni başlamış ve bir anlamda, ona yeniden kur yapıyor. Ama bu iş, hiç de iyi gitmiyor.

Söz konusu gecede adam, her şeyi yamayıp eski haline döndürme umuduyla, genç çiftlerin mum ışığında oturdukları bu hoş ortamı seçmiş. Kadın eğleniyor gibi görünüyor ve bu nedenle erkek, yemek sırasında bir ara uzanıp, karısının gözlüklerini çıkarıyor. Bana bunu, karısının gözlerine bakabilmek için yapmış olduğunu söyledi. Kadının tepkisi ise şöyle: "Gözlüklerimi çıkarmaya ne hakkın var?" Kocasının bunu, görmesini engellemek ve böylece onu çaresiz duruma düşürmek için yaptığını öne sürüyor. (İçimden, aşkın gözü kördür derken kastedilen bu mu acaba, diye geçirdim.) Böylece, o gece için fazla umut kalmıyor.

Saçları seyrelmiş, kararlı görünüşlü, iriyarı bir adam olan ve hem işyerinde hem de evinde işleri istediği gibi yürütmeye alışkın olduğu anlaşılan koca, bu beklenmedik hareketin, yeniden yakınlaşma çabası olduğunu iddia ediyordu. Ne de olsa gözler, ruhun

aynası değil miydi? Bana ya da tüm dünyaya, "Onun nesi var?" diye soruyor. Bir ilişki mi yaşıyor? Kronik Âdet Öncesi Sendromu mu? Ne olup bittiğini anlamak için, bu tür varsayımlara sarılıyor. Kadının restorandaki hareketini, kocasının onun üstündeki gücünü korumak, onu çaresiz ve bağımlı bir halde tutmak için yaptığı hareketlerden biri olarak gördüğünü anlayamıyor.

Burada önemli nokta, hangisinin haklı olduğu değil; her ikisi de, kendi gördükleri şekliyle gerçeği söylüyorlar. Ama adamın, kadınla yakınlık kurmak için attığı adımları düşünmeye gerek duymadığı da bir gerçek; ister cinsellik konusunda olsun, ister tatil için plan yaparken, kendi kafasına estiği gibi davranıyor. Kadının da dediği gibi: "Franklin son derece nazik yöntemler kullanarak kendimi çaresiz hissetmemi sağlıyor." Adam hep kadının ona bağımlı olmasından yakınıyor, ama yine de, pek de farkına varmadan, onun özerklik çabalarını baltalıyor. Bir terapi seansında, "Vera hiç pratik değil," demişti. Bu sözlerle denetimi elinde tutması gerektiğini ima ediyordu ve bu da kadını, haklı olarak öfkelendiriyordu. Adamın oturma odasına girip, kadının dikkatle bir programı izlediğini ya fark etmeden, ya da onun kendi istediği programı seyretmesinin daha iyi olacağından hiç kuşku duymadan, televizyon kanalını değiştirmek gibi alışkanlıkları olduğu da biliniyordu.

Vera'nın daha uysal olduğu uzun yıllar boyunca bu düzen oldukça sorunsuz yürümüştü. Ama Vera hem kültürel hem de kişisel nedenlerle artık fikrini değiştirmişti ve inancını yeni değiştirmiş kişilerin keskinleşen algılarıyla, Franklin'in kendisine karşı davranışlarında sürekli bir iktidar çabası görüyordu. Buna, kocasının tek yönlü yakınlık ya da uzlaşma çabaları da dahildi. Evlilik yaşamının hiyerarşi boyutuna yakalanmış olan kadın, bir zamanlar erkeğin liderliğini nasıl kabul etmişse, şimdi de ona karşı çıkmakta o kadar kararlı görünüyordu. Bu nazik, biraz ciddi, gözlüklerinin altından bakışları uzaklara dalan, benimle ve büyük olasılıkla herkesle, deneyimli bir ev sahibesinin rahatlatıcı ses tonuyla konuşan kadın, Franklin yaklaştığı anda katılaşmayı ve hatta, restorandaki gibi onu bir hakaretle, savaş sanatlarını öğrenen birisi gibi neredeyse tehditkâr bir tıslamayla savuşturmayı öğrenmişti.

İnsan onun bu yeni savunuya geçme tavrını anlıyor. Ama bu tavır onu, kocasının davranışlarında hâkimiyetin yanı sıra sevginin de etkili olabileceğini ve kendisinin hâkimiyet olasılığına karşı çık-

mayı ve kocasını bu konuda eğitmeyi sürdürürken, sevgi olasılığına da şans tanıması gerektiğini yadsımasına yol açıyor. Franklin'in kişiliğinde bu denli etkili olan alışkanlık ve varsayımları değiştirmek tabii ki güç; belki de olanaksız. Ama görünüşe bakılırsa Vera da onun kendini tamamen hatalı hissetmesine, olan bitenden hiçbir şey anlamadığı için de karısının ne hissettiği hakkında yararlı bir şeyler öğrenmek yerine kendini savunmakla uğraşmasına yol açarak, durumun olduğu gibi kalmasına katkıda bulunuyor.

Franklin ve Vera'nın evlilik acılarının cinsiyetler savaşıyla yakından ilişkili olduğunu düşünüyorum. Hatta daha da ileriye giderek, ilişkilerinin neredeyse tamamen, cinsiyetler savaşıyla ilgili olduğunu söyleyeceğim: Savaşın ilk tohumları daha en başta; Vera sanatını ve kendisiyle ilgili pek çok şeyi feda ettiğinde ve Franklin de, işyerinde olduğu gibi ortak girişimlerinde de yönetici rolünü benimsediğinde atılmıştı. Uzun bir süre boyunca evliliklerinde pek az savaş yaşanmış ve şu anda sürekli yanan savaş meşaleleri pek az görülmüştü belki; ama savaş olasılığı tıpkı bir virüs gibi, evlilik dokularına gizlenmişti. Bu talihsizlikten dolayı ikisini de suçlayamayız. Kültürleri, onları hiyerarşik ve sonuçta düşmanca rollerini benimsemeye yöneltmişti.

Franklin ve Vera'nın etkileşimlerindeki sorunlar arasında psikolojik bir sürecin daha derinlemesine tartışılması gerekiyor, çünkü onlar gibi bireylerin kötü durumlarının ve yakınlık terörizmine geçişlerinin ötesinde, bu süreç kültürel düzeyde de aynen görülüyor. Kültürümüzün bu tür bireylere acılarından kurtulma yolu sunamamasının önemli bir nedenini yansıtıyor.

Sağlıklı ilişkilerde çiftler, neredeyse tüm insan iletişimlerinde gürültü yaratan tüm etkenlere –geçmişin yansımaları, diğerinin istekleri ya da amaçları hakkında yapılan spekülasyonlar, toplumsal beklentiler ve kültürel etkiler– rağmen, birbirlerinin amaçlarını incelikle ayırt edebilme yeteneklerini korurlar. Ateş olmayan yerden duman çıkmayacağı gibi, sevginin olduğu yerde de hem kaygı, hem de iktidarı ele geçirerek kaygıyı düzene alma isteği görülür. Hâlâ birbirlerine âşık olan çiftler, bunun bir kural olduğunu göremezler. Onlar için birbirlerini takdir etmek, birbirlerinin üstünde denetim kurmaya baskın çıkar. Kaygıya kapıldıklarında, sözünü ettiğim sorunlu çiftler gibi, bunun acısını birbirlerinden çıkarmazlar. Tam tersine, birbirlerine karşı pembe gözlük takıp suçlu olduğu

kanıtlanana dek birbirlerini masum görürler. Bu, yasama sistemimizin saygı duyduğunu düşündüğümüz, yakın ilişkilerimizin ise pek uzun bir süre saymadığı bir kavramdır.

İnsan iradesinin yapısını, mülkiyetçiliği benimseme ve belirsizlikten hoşlanmama özelliğini göz önüne aldığımızda, denetimin kimde olacağı sorununun zamanla yakın ilişkide ön plana çıktığı görülüyor. Günlük yaşamın sıkıntıları içinde aşk iyice yıprandığında, iktidar tüm suratsızlığıyla ortaya çıkar. İktidarın öğelerinden haberdar olmak, hiç kuşkusuz kötü bir şey değildir. Sözgelimi Vera örneğinde, Franklin'in görünüşte iyi niyetli iktidar kullanımının kendisini nasıl boğduğunu anlaması yıllar almıştı —ya da en azından, gördüğü şeyi ifade etme isteği duyması bu kadar uzun sürmüştü. Aşk insanın gözünü kör edebilir; kaygı da. Kaygı hatta, insanı felç edebilir. Yaşamı ve benlik bilinci üstünde Franklin'in kurduğu denetimi görüp kendi iradesiyle buna karşı çıkmak, belki de Vera için özgürlüğe ve olgunlaşmaya giden tek yoldu. Bunu hep hissettiyse bile (ki hissetmiş olmalı) bilip de bir şey yapmamak, hiçbir şey bilmemekle neredeyse eş anlamlıdır. Yeats'in de dediği gibi, "Bir ömür boyu süren sanı, gerçeklikten farklı değildir."

Franklin'in iyi niyetli kalın kafalılığına oranla ne denli derin bir anlayışa sahip görünürse görünsün, Vera'nın kocasına karşı yeni bakış açısında da bir sorun var. Sorunlu, kaygı yüklü ilişkinin yapısının değişmemesi büyük oranda, birbirleri hakkındaki indirgenmiş algılarından kaynaklanıyor. Psikologların deyimiyle bu "izdüşümler," başlangıçta diğer kişi hakkında aşırı derecede idealleştirilmiş imgeler üretilmesine yol açar. Sonralarıysa, diğerinin amacına karşı paranoyaklaşır ve ortak geçmişlerinin en kötü sahneleriyle uğraşırlar. Bu da, birbirlerini olumsuz pozlarda dondurmalarını hızlandırır. Franklin karısını isterik, şımarık bir çocuk olarak; Vera ise onu ben-merkezci bir diktatör olarak görüyor. Birinin ya da diğerinin atacağı her adım bu kalıba uyacak şekilde eğilip bükülecek için, ikisi de bu tanımlardan kurtulamıyor.

Kaygılı birlikteliklerdeki yakınlaşmalar ve uzaklaşmalar böylece bir tarafa doğru meyil kazanır ve bu durumda tıkanıp kalır. Franklin'le Vera'nın birbirlerini görüş tarzlarında olduğu gibi, birbirini tamamlayan, ama birbirine düşman kutuplaşmalar amansız hale gelir. İki insanın kişisel özellikleri ve temel gereksinimleri bir

öğütücüye konmuş gibidir. Sonra bunlar ikisi arasında, birbirlerini dışlayacak şekilde yeniden dağıtılır.

Sözgelimi terapide, eşlerden biri ne pahasına olursa olsun evliliği kurtarmak için hırslı söylevler çekerken, diğerinin sıkıcı bir konferanstan kaçma yolu arar gibi, sağa sola döndüğünü görürsünüz. Bu ise, ilişkilerinin temelinden sarsıldığını gösteren şekillerden yalnızca biridir. Çiftlerle çalışan psikoterapistler, onların asimetrik davranış ve iletişim modellerini elemelerine yardımcı olmaya çok zaman harcarlar. İçlerinden biri çok fazla seviyordur; diğerinin sevgisiyse yetersizdir. Birisi sevişmek ister; diğeri istemez. Birisi durmadan konuşur; diğeri hiç sesini çıkarmaz. Birisi öfkelidir; diğeri korkar. Ya da, her ikisi de öfkelenir; ama bunu farklı şekillerde ifade ederler: Birisi öfke nöbetlerine kapılır, diğeri somurtur. Birisi hâkimiyet kurar, diğeri ya teslim olur ya da karşı çıkar, evlilik minyatür bir diktatörlüktür sanki.

Zamanla çoğalıp katılaşan bu tür zıtlaşmalar, terk edilme ya da hapsedilme kaygılarının yakın eşler arasında nasıl bölüşüldüğünün yanı sıra, eşlerin, en azından beraber oldukları sürece, ötesine geçemedikleri rollere nasıl tıkanıp kaldıklarını da gösterir. İçlerinden birinin aslında söylediği şey şudur: "Bu kadarı yeterli değil. Kendimi ihmal edilmiş hissediyorum. Eskisi gibi, birlikte yaptığımız şeylerden zevk almıyoruz. Artık doğru dürüst sevişmiyoruz bile. Bu ilişkinin sürmesini istiyorsan, kendinden daha fazla şey katmalısın." Diğeri ise kaçınılmaz olarak şöyle yanıtlar verir: "Bu kadarı çok fazla. Nefes alacak alana ihtiyacım var. Kendimi bulmalıyım ve eğer beni seviyorsan, bunu yapmama izin verirsin. Sürekli tepeme çıkıp sevgi istersen, senin için nasıl olumlu şeyler hissedebilirim ki?" Bu tür konuşmalara, modern, kaygılı aşkın diyalektiği diyebilirsiniz. Bu diyalektiğin şaşırtıcı yönlerinden biri, eşlerin zaman zaman rolleri değiştirip, diğer yöne doğru dans etmeleridir. Ama kutuplardan uzaklaşmakta yine de zorluk çekerler.

Yakınlık ancak, *her iki* bireyin de hem özerkliği hem de yakınlığı gereksindiklerinin anlaşılmasıyla gelişebilir. Sorunlu ilişkilerde eşler, savaşan iki ordu gibi siper alır ve biri, üzerinde "biz" yazılı bir bayrak taşırken diğeri de aynı saldırganlıkla, "ben" bayrağını sallar. Geçmişte çekişmenin kaynağı açık görünüyordu: "Biz" kadının, "ben" de erkeğin sancağıydı. Terk edilme, temelde kadınlara özgü bir kaygıydı; erkeklerse hapsedilmekten korkarlardı. Bireycilik ve

kendine güvenme geleneğimiz, Amerikalı erkek için yaratılmış bir ideolojiydi. Erkekler sevişme ya da kavga sahnelerinde zafere ulaştıktan sonra, atlarını günbatımına doğru sürüp giderler. Kadınlarsa, bu serseri ruhlu erkekleri evcimen bir yaşama çekmeye çalışan, âhu gözlü çiftçi kızlarıdır. Erkekler endüstriyel ve ticari gelişiminde ulusa öncülük ettiler; kadınlar yemek pişirdiler, çocuk bezlerini değiştirdiler ve dır dır ettiler. Erkekler güçlü, kadınlar muhtaçtı.

Bu mitin kovboy çeşitlemelerinde ve Chuck Norris, Sylvester Stallone ya da Arnold Schwarzenegger gibi şehir kostümleri giyen ve yüksek teknoloji ürünü silahlar taşıyan kahramanlara sahip güncelleştirilmiş çeşitlemelerinde yansıtıldığı gibi, erkekler kadınları bir gecelik maceranın ötesinde gereksiz görüyor değillerdi. *South Pacific*'teki şehvetli denizciler korosu şarkılarında "Benzemez hiçbir şeye adın/Eşssizdir bir kadın," derken, kadınların nasıl ideal nesneler olarak algılandık'arını gösteren, yücelikten arındırılmış bir tanımlamayı söze döküyorlardı. Ama ne kadar arzu uyandırırlarsa uyandırsınlar, kadınlar "çaresiz cinsiyet", aile ocağının bakıcıları ya da en iyi şartlar altında, tahtın arkasındaki (daha doğrusu altındaki) güçlerdi.

Kültürel güçler bu mit dizilerini ve içlerinde taşıdıkları değerleri büyük bir hızla yıkıyorlar. Bu, Amerikan toplumunun şimdiye dek yaşadığı en devrimci dönüşümlerinden birini simgeleyen bir değişimin sonucu. Toplum hayatına tam bir varlık olarak katılmaları için, cinsellikte, meslek hayatında ve kamu yönetiminde, kadınlara kapılar ardına dek açıldı. Eski mitlerin yıkılması bu dönüşümün gerekli parçalarından biridir; ama tüm devrimler gibi bu değişim de, yakın ilişkilerimizin düzenlenmesinde büyük bir debelenmeye ve şaşkınlığa yol açıyor.

Aslında hiçbir toplum, erkek ve kadın doğası hakkındaki mitlerini geliştirmeden uzun süre ayakta kalamıyor. Toplumumuzda geleneksel mitler dağılıp yok olurken, yenileri hemen şekillenmeye başlıyor. Koreografi değişse bile, yakın ilişkilerdeki kaygı ve güç sorunlarını yok etmekte başarıya ulaşamıyoruz. Cinsiyetler savaşı tüm hızıyla sürüyor; eskisine oranla daha katı ve bağımsız olan kadınlar saldırı hattında, erkeklerse geri çekilme, savunuya geçme ve yeniden güç toplama görüntüleri içinde dağılmışlar. Ne yazık ki bu erkeklerin giderek daha çok artan bir bölümü bazı umutsuz yön-

temlere başvuruyorlar ve bu da, aile içi şiddetin yaygınlaşmasının en önemli nedenlerinden biri.

Cinsiyetler savaşı giderek yayılıyor ve savaşçılar kamplarını yeni topraklarda kuruyorlar. Kimi çevrelerde bu, iki yeni özgün tip olan Demir John ve Kurtlarla Koşan Kadın arasında göğüs göğüse bir savaş görüntüsü alıyor. Özgün tiplerin sorunu, sıkıcı klişelere dönüşmeye yatkın olmalarıdır ki bu da bizi, eskisinden daha iyi bir yere getirmez.

Daha somut bir düzeyde kadın ve erkek birlikleri evlerinin mahremiyetinden çıkıp yumruklarını, kamu hayatımızın ortasında savuruyorlar; kongre oturumlarında, ceza ve boşanma mahkemelerinde, televizyondaki "talk show"larda. Anita Hill ile Clarence Thomas arasındaki savaş, cinsiyetler savaşını ulusal politika sahnesine çıkardı ve bir süre burada kalabilir. Bu savaş, Amerikan politik tartışmalarının zeminini pek çok açıdan, belki de sonsuza dek değiştirdi: Cinselliğe politikayı sokan kadınlar şimdi de cinsel taciz, seçimler ve kamusal makamlara atamalar için yönlendirici bir konu haline getirmeye çalışıyorlar.

İnsani toplumsal örgütlenmelerin neredeyse tüm düzeylerinde görülen tarihi bir model, çağdaş cinsiyetler savaşına taşınıyor. Zaman içinde savaştan barışa yönelmek yerine, daha az etkin savaş silahlarından, daha korkunçlarına yöneliyoruz. Haberler bize, cinsiyetler savaşında daha geniş boyutta zarar verebilecek silahların alışılmış konular haline geldiğini gösteriyor: genellikle erkeklerin kadınlara yaptığı cinsel istismar, cinsel taciz ve bunların tamamlayıcısı olan, genellikle kadınların erkeklere yönelttiği cinsel istismar ve taciz suçlamaları. Bu gelişmenin toplumumuz ve yakın ilişkilerimizdeki anlamını 7. Bölüm'de ele alacağım.

Kaygının, sevgi ve iktidarın hastalıklı bir şekilde iç içe geçmesine ve cinsiyet savaşlarına yol açtığı görüşü, bazı eski soruları yeniden yorumlamamıza yardımcı olabilir: Sevgi peşine düşmek neden bu denli zor ve çıldırtıcıdır? İlişkinin başlangıcındaki harika beklentilerden sonra neden, en iyi olasılıkla acılı ve yitirme duygusuyla dolu, en kötü olasılıkla da hain ve işkenceci bir birlikteliğe düşülür? Bir zamanlar aynı düşleri gören iki insan neden zamanla, birbirlerinin düşlerini, umutlarını ve beklentilerini öldürmeye yatkın olurlar; kendi sözlerimle ifade edersem, neden romantizmden

yakınlık terörizmine, çiftin ilk tatlı tutkularından, birbirlerini ihtirasla yadsımalarına geçilir?

Kadınlarla erkekler arasındaki yakın ilişkilerde çift birlikte bir tarih oluşturdukça, birbirlerine doğru ve birbirlerinden uzağa adımlarının mutsuz, kutuplaştırıcı yüzü de güç kazanır. Kimi zaman, çok fazla şey tehlikedeymiş gibi görünür: Kadın ve erkekler birbirlerine, içlerinde gizlenen, güçlü çocukluk kaygılarıyla yaklaşırlar. Sonuçta, tüm uygarlıklarda olmasa bile Batı uygarlığında, benliğin psikolojik kaderi, cinsel aşka bağlanıp kalır.

İnsanlar gereksinim duydukları şeyden korktuklarında hem kendilerine, hem de gereksinimlerini karşılamasını istedikleri kişilere öfkelenirler. Bu çelişkili duygular çözüme ulaştırılmazsa yakın eşler arasında, kimi zaman yüzeyde, kimi zaman da görünmeyecek bir derinliğe gömülmüş olarak, bir gazap tortusu yaratır. Yakın bir ilişki içindeki ve özellikle evli kadınla erkeğin birbirlerine karşı, kendileri için çok daha az önem taşıyan başka birine göstermeyi akıllarından bile geçirmeyecekleri zalimce bir tavır içine girdiklerini sık sık görürsünüz. Psikanalizin ilk ve en yaratıcı kurucularından biri olan Otto Rank şöyle yazmıştı: "İnsanlar arasındaki her yakın ilişkide... öteki kişide anında ve kaçınılmaz olarak cezalandırıcı öğe yaratılır; ilişkiyi kural olarak anlaşılması güç ve genellikle katlanılması olanaksız yapan, budur."[7]

Rank'in teşhisi –özellikle de "kural olarak" deyimi– fazlasıyla bezgin ve meşum görünüyor. Ama cinsiyetler savaşında ya da diğer yakınlık savaşlarında uzun süre çarpışmış yorgun askerler, etraflarındaki kayıplara bakacak ve Rank'in düşüncesine katılacaklardır. Hatta, kadın hareketinin getirdiği önemli değişimleri anlayanlar bile. Eski bir tarih profesörü olan, keskin bir tarih duyarlılığı taşıyan ve üçüncü kez evlenip evlenmemeyi düşünen bir arkadaşım, kuşkularını gayet özlü şekilde ifade etmişti. Cambridge'deki bir bistroda bir gece bana, "Bu, Kadınlar Çağı," demişti. "Çok uzun süre becerildiler ve boka batırıldılar... Şimdi sıra onlarda. Tamam, bunda haklılar. Ama ben aynı şeyi yeniden yaşayamam... evlilik, terapi, boşanma." Çağdaş yetişkin yaşamının evreleri gerçekten böyleyse, insan bu dostumun sıkıntısına sempati duymadan edemiyor.

İkinci Bölüm

Romantik İlişki Kültürü: Ergenlik Çağında Hapsolmak

3

"Senin Üzerinde Yoğunlaşıyorum": Romantik Aşkın Kısa Tarihçesi*

Ailede ne yaşanırsa, birey de romantik aşktan onu bekler. Birkaç kuşak önce, hâlâ istikrarlı sayılabilecek çekirdek ailelerde yetişen çocuklar, aile bağlarının en önemli duygusal tatmin kaynağı olduğuna inanma eğilimindeydiler. Gerçekte bunu yaşasınlar ya da yaşamasınlar, böyle olması gerektiğini düşünürlerdi. İlk evinizde bunu yeterince bulamadıysanız ya da yanlış bir şey bulduysanız, ikinci, yani kendi yarattığınız evinizde tekrar deneyebilirdiniz.

Bir önceki bölümde de belirtmiş olduğum gibi, 1950'lerde ve 1960 başlarında gençler erken yaşta, genellikle de liseyi ya da üniversiteyi bitirir bitirmez evlenirlerdi. Bu duygusal sorunu çözümledikten sonra da, aşk ve cinselliğin hep yolunda gideceğini varsayarak, çocuk yetiştirmek ya da meslek yaşamlarında ilerlemek gibi diğer şeylerle ilgilenebilirlerdi. O günlerde, ateşli cinsel merakı doyurma deneyiminin ilk kez yaşandığı bir arabanın arka koltuğuyla nikâh masası arasındaki mesafe hiç de uzun değildi.

Cinsel özlemlerden evlilik yeminine geçişi hızlandıran bazı ideal beklentiler vardı. Çocukluklarında düş kırıklığını ve yoksunluğu tatmış kişiler için evliliğin romantikliği bu eksiklikleri telafi etmeyi vaat ediyordu. Bildiğim kadarıyla bu, tamamen çağdaş bir

(*) Cole Porter.

fikirdir. İnsanlar evliliğe belki de hep, bu birliktelikten beklenebilecek toplumsal ve ekonomik yararların yanı sıra, güvenilir cinsellik, duygusal güvenlik ve ayakta kalma savaşının yıpranmalarından biraz uzaklaşma gereksinmelerini karşılayacak bir kurum olarak baktılar. Ama önceki çağlarda, insanların evlilikten geçmişin acılarını telafi etmesini beklediklerini pek sanmıyorum. Kişisel düzeyde bu, doğru eşi bulmanın, büyüme mücadelesinden artakalmış yaraları iyileştireceği anlamına geliyordu. Evlilik insanı tamamlayacak, dolduracak ve bütünleştirecekti. Çok az insan bu şekilde ifade etmiş olsa da mükemmel yaşam arkadaşı hayali çağdaş toplumsal geçmişten —bunaltıcı ve duygusuz bir teknolojik toplumda yaşamanın getirdiği yalnızlık ve gerilimden— kurtulma özlemini yansıtıyordu.

Otuz ya da kırk yıl önce geçerli olan romantik beklenti kısaca böyleydi. Belli bir kurtuluş cazibesi taşıyordu belki, ama boşanma ve yeniden evlenme çağından geri dönüp baktığımızda, oldukça naif görünüyor. Birkaç yıl önce otuzuncu mezuniyet yıldönümünde, kolejden sınıf arkadaşlarımla bir araya geldik. Ufak tefek ama atletik görünüşlü bir adam olan eski bir okul arkadaşım, kokteyllerden birinde beni gördü ve bir kadınla birlikte yanıma geldi. "Seni karım Angela'yla tanıştırmak istiyorum," dedi ve hemen arkasından, yüzünde utangaç bir gülümsemeyle ekledi: "Hay Allah, Angela benim ilk karımdı. Seni ikinci karım, Marjorie'yle tanıştırmak istiyorum." Angela'nın da sınıf arkadaşımız olduğunu ve onu tanıdığımı büyük olasılıkla unutmuştu. Belki o da bu toplantıdaydı, ama o anda işi daha fazla kurcalayıp soru sormak istemedim. Marjorie sosyal hizmetler görevlisiydi ve bu biçimsiz durumu, hepimizi rahatlatan sevimli bir gülümsemeyle savuşturdu.

Çocukluk deneyimleri ne olursa olsun, bu kuşağın romantik deneyimleri, evlilik yakınlığından elde etmeyi umduğumuz duygusal doyuma ulaşmanın çoğumuzun sandığı kadar kolay olduğu düşüncesini desteklemiyor. Artık orta yaşlarımıza ulaştık ve neredeyse yarımızın ardında boşanmayla sonuçlanmış evlilikler var. Boşananların büyük bir bölümü de, benim eski okul arkadaşım gibi, yeniden evlendiler. Bazıları bu döngüyü birden çok kez yaşadılar. Bazıları da, nüfusun içinde giderek daha büyük bir bölümü oluşturan, tek başlarına ya da çocuklarıyla bekâr olarak yaşayan kesimin öncülüğünü yaptılar.

Dahası, şu andaki durumumuzla, insanların mezuniyet keplerini başlarından çıkardıkları gibi smokinlerini giydikleri ya da beyaz duvaklarını taktıkları o coşkulu bahar sonu düğünleri arasındaki yıllarda, cinsel törelerde kökten değişimler yaşandı. Neredeyse herkes, arabalı sinemalara ya da bir köy yolunun kenarına park edilmiş arabaların arka koltuklarından, çok sayıda cinsel eşle çok sayıda yatak odasına, cinsel pozisyona, yaşam düzenine ve diğer çeşitli yakınlık koreografilerine geçmişti. Aramızdaki en cesurları ya da en bohemleri bir yana bırakırsak, bu yeni olasılıkların bazıları benim üniversite kuşağım için inanılmaz olmasa bile, ergenlik fantezilerinden biraz öte bir şeydi.

Hollywood, elliler ile altmışlar arasındaki bu değişim hakkındaki görüşünü, Mike Nichols'un 1967 yapımı *The Graduate* (Mezun) adlı filminin, gelinin reddedilmiş âşığının kibar bir üniversite sonrası düğün törenini berbat ettiği son sahnesinde duyurdu. Bu âşık, üniversiteyi yeni bitirip kendini ailesinin üst-orta sınıf yaşamının normlarına karşı tek başına sürdürdüğü bir isyan içinde bulan, can sıkıntısı içinde hassas bir delikanlıdır. Kız arkadaşı, annesinin onu baştan çıkarmış olduğunu öğrendiğinde sevgilisini terk eder ve normlara daha uygun bir erkekle evlenmeye karar verir. Delikanlı kendini kaybeder. Kızın sevgisini yeniden kazanmak onun için varoluşçu bir önem kazanır: Yabancılaşmış yaşamının tüm anlamı haline gelir. Pek tanımlanmamış olan damatla kız rahibin karşısında durdukları anda, kahramanımız içeri dalar ve kızın, "Evet," demesinden hemen önce, düğünü durdurur. Delikanlı, kızın öfkeli ebeveynleri de dahil olmak üzere nikâh davetlilerini bir kenara iterken kız ona koşar ve ikisi, harika bir oyun çıkarmış gibi görünerek, kiliseden bir otobüse koştururlar. Bu otobüs onları belirsiz bir yöne ve aynı derecede belirsiz bir kadere götürecektir.

Delikanlının kilisedeki çılgınca gösterisi, kızı böylesine çaresiz bir aşkın geleneksel bir evlilikten daha değerli olduğuna ikna etmiştir. Şimdi birbirlerine sahiptirler, ama başka neleri vardır? Otobüs gerçekte, tutkunun gelenekten ve topluluktan ayrıldığı, hatta bunlara karşı çıktığı çağdaş yakınlığın duvarına doğru hızla ilerler.

Philip Slater, *The Pursuit of Loneliness* (Yalnızlığın Peşinde) adlı yapıtında bu filmin sonunun, kişisel duyguların toplumsal terbiye ve gelenekler karşısında kazandığı yeni zaferi temsil ettiğini belirtmektedir ki bu da kuşkusuz, 1960'lardaki kültürel devrimin

amaçladığı şeydir.[1] *The Graduate* romantik aşkı altüst etmiş değildir; yalnızca evlilikle romantizm arasındaki bağları güçsüzleştirmiş ve romantik aşkla isyan arasındaki eski bağlantıyı yeni bir yöntemle tekrar kurmuştur. Daha önceki çağlarda bu neredeyse hep trajediyle sonuçlanırken, *The Graduate*'te yalnızca belirsizliğe yol açmıştır.

Benim kuşağımı hâlâ büyüsü altında tutan ve evlilikten kazanmayı beklediğimiz şeyleri büyük oranda etkileyen romantik aşk miti, 12. yüzyıl Avrupasına dek uzanan, kutsal bir tarihe sahipti. Ortaçağ'daki kökenlerinde, iki insanın tüm ailenin katılımıyla aldığı önemli bir sosyoekonomik karar sonucu evlenerek oluşturdukları ve toplumun son derece ciddiye aldığı kurumla hiçbir ilgisi yoktu. Tam tersine, aristokrasi arasında bir tür tinsel eğlence, idealleştirilmiş bir zina formu olarak ortaya çıkmış ve mistik imgeler kazanarak şövalyelik denen kibar bir ahlaki sisteme dönüşmüş, kalıcı sanat ve edebiyat ürünleri yaratarak gelişmişti.

Romantik aşk ancak çok sonraları, yani sanayi, ticaret ve meslek hayatıyla uğraşan burjuva orta sınıfın doğmasıyla, iki insanın evlenmek için kendi başlarına verdikleri içsel ve duygusal kararın önemli nedeni haline gelebildi. Bu noktada, yükselen ticaret eğilimli orta sınıfın kültürel dehasının izi görülüyor; kökenlerinde evlilik yeminlerine hiç uymayan hayalperest bir aristokrasi ideali, kadınla erkeği yaşam boyu sürecek ve resmi açıdan tekeşli bir evlilik içinde bir arada tutacak ideolojik ve duygusal bir tutkala dönüştü. Giderek merkezileşen bir üretim ve tüketimin gereksinimlerine uygun küçük ve sürekli aile birimlerinin yaratılıp sürdürülmesine yardımcı oldu. Tarihçi E. P. Thompson, endüstri çağı öncesi dönemlerde aristokrasinin, toplumu sınıf egemenliğini tiyatro gösterisi gibi sürdürebileceği bir sahne olarak gördüğünü söyler.[2] Yakınlık da, diğer şeylerin yanı sıra, bir bakıma hem sanat hem tiyatroydu. Endüstri döneminin burjuva toplumundaysa yakınlık, yaşamın bir gerekliliği, bir dereceye kadar yalıtılmış ev birimlerine çekilen orta sınıfın hayatını idame mekanizması haline geldi.

Trubadur* ozanları[3] ortaçağın şövalye aşklarını teşvik ettikleri (ve hatta bir ölçüde yarattıkları) için, romantik ideallerin burjuva çağına göre yeniden şekillenişinin daha önceleri şiirde nasıl gö-

(*) 11. ile 13. yüzyıllar arasında Fransa, İtalya ve İspanya'da Oksitan dilinde ürün veren şair-müzisyenler (ÇN).

rüldüğünü incelemek yararlı olacaktır. Şairler belki de genellikle aşkı kutlamakla ya da aşktan dolayı pişmanlık duymakla meşgul oldukları için, erotik yaşamı etkileyen kültürel değişimleri önceden görme eğilimindedirler. Şövalye geleneklerinin evliliğe uygulanması bildiğim kadarıyla ilk kez on altıncı yüzyıl sonlarında, Elizabeth dönemi şairi Edmund Spenser'ın düğün törenleri için yazdığı iki uzun şiirde görüldü; (kendi kur döneminden ve evliliğinden söz eden) *Epithalamion* ve (Worcester Kontu'nun kızlarının çifte düğünleri için yazılan) *Prothalamion*. Bu şiirler de aristokrasinin yaptıklarıyla ilgilidir, ama Spenser, zina ilişkileri yerine üst sınıfın evliliklerini övmek için şövalye aşkının dilini kullanarak, yeni bir yaklaşım getirmiştir.

Spenser'in çağdaşı olan Shakespeare'in komedilerinde de gelinle damat arasındaki aşkı kutlamak için, genellikle hicivle karışık olsa da, şövalye geleneğinin betimlemeleri kullanılmıştır. On yedinci yüzyılın sonlarına gelindiğinde, romantik evlilik fikri iyice yerleşmeye başlar. Milton'ın *Paradise Lost* (Yitirilen Cennet)'i, iyilikle kötülük arasındaki evrensel çatışma betimlemesinin yanı sıra, evlenip olabilecek en iyi ortamda yaşama şanslarını açgözlülükleri yüzünden yitiren genç bir erkek ile kadın arasındaki romantizmin öyküsüdür. Şiirin sonunda düzen yeniden kurulur: Cennet ve cehennemde işler bir derece sakinleşmiştir; ilk atalarımız da, zorlu bir çalışmadan, kısıtlamalardan ve savaşımlardan oluşan gerçekçi bir aile yaşamı sürdüren, sağlam bir burjuva çifti haline gelirler.

Son iki yüzyılda, hiç kuşkusuz her zaman derin bir dürtü olan ve artık aristokratik oyunlardan arınan romantik aşk, saf bir içsel dürtüye dönüştü. Ardından, eski ve daha nesnel evlilik nedenlerine karşı psikolojik ve toplumsal bir savaş vermeye başladı. Eskiden, en azından üst sınıflarda evlilik birliği, ailelerin birleşmesi ve zenginliğin sınıf yapısındaki sızıntılardan akıp gitmesinin önlenmesi için, uygun adaylar arasında aileler tarafından ayarlanırdı. On dokuzuncu yüzyılda iş hayatı ve imalatın egemen üretim şekilleri haline gelmesiyle birlikte, bu yaklaşım bir şekilde önemini yitirdi. Ama özellikle zengin sınıflar arasında, ebeveynlerle toplumun endişe kaynağı olmayı sürdürdü ve eş seçiminde romantizmle toplumsal sınıf arasındaki çekişmenin sürmesi, Jane Austen'dan Victoria dönemi yazarlarına dek, pek çok romana esin kaynağı oldu. Toplumun romantik aşkı evcilleştirip cinsel tabular sayesinde sı-

nırlar içinde tuttuğu sürece, ebeveynler belki de eş seçimine doğrudan katılmalarına artık gerek olmadığını hissettiler; varislerinin uygun adaylara âşık olacaklarına ve böylece, toplumsal sınıf çizgilerini koruyacaklarına güvenebiliyorlardı. Ancak bazı köpek cinslerinin bir süre evcil hayvan gibi davranıp ardından efendilerine ihanet edebilmeleri gibi, romantik aşk da hiçbir zaman tam olarak uysallaştırılamadı. Bu da hem uysallık hem de isyan öykülerinde, komedilerde ve trajedilerde, sonsuza dek başrol oynamasına yol açıyor.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında pek çok Amerikan kuşağı için romantik aşk, belki de en ateşli dünyevi idealimiz, ruhlarımıza en yakın olanı, bize en tatlı mutluluklarımızın yanı sıra, en derin acıları da yaşatan bir şey olarak kaldı. Toplumsal yaşamımızdaki merkezi rolü, romantik aşkı cennet ve felaket karışımı olarak gören şiir ve romanlardan, Broadway müzikallerinin ve Hollywood filmlerinin mutlu sonlarına ve pembe dizilerle *True Confessions* (Gerçek İtiraflar) gibi popüler ilk gençlik dergilerinin ucuz gerilim ve entrikalarına dek, kültürün —en yüksekten en aşağıya— tüm düzeylerinde desteklendi.

Yeni yetmelerin ve belki de nevrotiklerin (aşkta ve evlilikte sürekli başarısızlığa uğramış kişiler nevrotik olarak görülmekteydi) ruhlarında romantik özlemler ne denli sarsıntıya yol açarsa açsın, gençler bu uçuculuğun, karşı cinsiyetten doğru kişiyle yolları yıldızlar altında kesiştiğinde huzura kavuşacağını düşünüyorlardı. Ama evlilikle huzurlu ve mutlu bir sona erişme düşleri günümüzde ikili bir tehdit altında: Evlilikte yaşanan düş kırıklıkları ve evlilik dışı cinsel birlikteliklerin giderek çoğalması.

Günümüzde romantik aşk modern bir evdeki antika mobilyalar gibi, neredeyse uygunsuz bir nostaljiye dönüşüyor. İnsanlar âşık olmaktan belki hiç vazgeçmeyecekler; ama yine de romantik ideal en özel düşlerimizi kendimize açıklamak için kullanıldığında, yakınlığın odalarında aşırı derecede çiğnenmekten alabildiğine yıpranmış, muhteşem bir Şark halısına benziyor. Yine de kültürümüzde uyanan kuşkuculuğa karşın, havı asla tamamen solmadı. Böyle bir şey, tarihi hiçe saymak anlamına gelirdi: Hayalci bireyler ve hatta toplu imgelem, en derin ve en gizemli bağlılık arayışına çok fazla enerji ve keder döktüler. Romantik aşk, romantizm açısından

en geri kalmış olanlarımızı bile hâlâ etkiliyor ve hâlâ, bizi uğrattığı düş kırıklığıyla uğraşıyoruz.

Hatta, *Sleepless in Seattle* (Sevginin Bağladıkları) gibi bir filmin kazandığı popülerlik ya da kötü yazılmış, eski moda bir romantik roman olan *The Bridges of Madison County* (Madison İlçesinin Köprüleri) gibi, geriye döndüğünü gösteren işaretler bile var; ne de olsa antikalar önce moda sonra da demode olurlar. Belki de bu tür geriye dönüşler, yakın zamanlarda gömdüğümüz tarihe duyulan popüler özlemin bir diğer örneği – yitirilmiş cephe, *High Noon* (Kahraman Şerif)in seti gibi görünen bir tema parkıyla yeniden ortaya çıkıyor ve bir grup girişimci, ikinci Woodstock'u gerçekleştirmeyi başarıyor. Amerikalıların çoğu tarihe saygı duymaya ne kadar yatkınsa, bu da modaya uygun kültürel bir tik olmaya o kadar yatkın. Yine de, derin bir bağ ve ait olma duygusu yaratma amaçlı bazı tinsel gereksinmelere hitap etmek için, romantik aşktan daha iyi bir yol bulmak zorundayız.

Eğer öyleyse, romantik aşk, en azından özlediğimiz ve yakınlıklarımıza uyguladığımız şekliyle, devrik bir hükümdarın sürgünden kanlı bir iç savaş içindeki ulusuna geri dönmesine benziyor. Bir zamanlar kişiselliğini yitirmiş modern toplumun kayıtsızlığından ya da düşmanlığından korunma umudu olan romantizm ideali, fırtınalı ve köpekbalıklarının istilasına uğramış sularda batmamaya çalışan küçük bir sandala benziyor. "Dover Beach"de Matthew Arnold'ın geceleyin çarpışan cahil orduları savuşturmak için aşk yakarışında bulunması, bir soykırımı el feneriyle durdurmaya çalışmaktan farklı değil.

Her zaman aşk arayışında olmamız doğaldır; hemen hemen tüm insanlar aşkı hep aramışlardır. Peki ama öyleyse neden çoğumuz en yakın ilişkilerimizi, kurduktan kısa bir süre sonra yıpratmaya başlıyoruz? Sevgiden umulanlar ne kadar çoksa, düş kırıklığına uğramak da o kadar yıkıcı oluyor. Bu kadar çok sayıda evliliğin karı ve kocaların birbirlerinin kişiliklerine sürekli saldırılar düzenledikleri acı, uzlaştırılamaz kavgalarla parçalanması karşısında önümüze genellikle iki rahatsız edici sonuç çıkması çok doğal: Ya savaş zamanla bir beraberliğe dönüşüyor ve canlılığıyla anlamını yitiren ilişki somurtkan bir yabancılaşma ve kronik mutsuzluk ortamı içinde varlığını sürdürüyor, ya da iki eş mahkemeye koşup,

mülkiyet ayrımı ve çocukları görme hakkı savaşı için silahlarını yeniden kuşanıyorlar.

Öyleyse yakınlık terörizminin kişisel yaşamlarımıza egemen olması, toplumun yazdığı kaderin bir sonucudur. Eski süreç –düğünle sonuçlanan bir aşk ve ardından, çekirdek ailede güvenli bir yaşam– *The Graduate*'teki düğün gibi, ölümcül bir şekilde kesildi. Romantizmin gerilemesinin bizi, yerine koyacak başka bir şey bulamadan kendimizi terk edilmiş hissetmeye sürüklemesi gibi, çekirdek ailenin, bireyin sürekli bir yakınlık bağından duygusal doyum almasının, tek olmasa bile temel kaynağı olduğu inancı da bizi terk etti. Birinin kaderindeki değişim, diğeriyle iç içe gelişti.

Tarihçiler ve toplum bilimciler, Endüstri Devrimi'nin evlilik ile ailenin işlevlerinde önemli bir kayma yarattığını genelde kabul ediyorlar. Fabrika ve şirketlerden önce, evlenmek, insanların cinsel güvence gereksinimlerini karşılama ve çocukları sıcak, koruyucu bir ortamda yetiştirme yönteminden de öte bir şeydi. Aile, evi idare etmenin yanı sıra toprağı ekiyor, dükkân işletiyor ya da evde başka bir zanaat yürütüyor ve daha pek çok toplumsal sorumluluk üstleniyordu. Amerikalı tarihçi John Demos, 17. yüzyılda Plymouth Kolonisi'ndeki tipik bir ailenin, gençlere meslek eğitimi veren bir meslek okulu, dua seansları düzenleyip Kutsal Kitap'ı öğreten bir kilise ve hastalara bakıp genellikle yetim ve yoksulların bakımını da üstlenen bir hastane ve sosyal yardım kurumu işlevini gördüğünü söylüyor.[4]

Bütün bu kendi kendine yeterli görünümüne karşın, eski Amerikan ailesinin toplumla da organik bir bağı vardı. Duygusal yaşamı bile tamamen özel ve kapalı değildi. Aile bu denli çok mal ve hizmet ürettiği için çevresindeki toplumun, aile üyeleri arasındaki ilişkilerin yolunda gitmesinde çıkarı vardı. İlişkiler iyi olmadığında, toplum doğrudan müdahalede bulunabiliyordu. Demos, bölge valisinin karı ile koca arasındaki ciddi anlaşmazlıkları çözümlemek için arabulucu gönderdiği vakalardan söz ediyor.[5]

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda hem ailenin sorumlulukları, hem de toplumsal düzenle bağlantısının önemi azaldı. Tabii ki bu zamanla ve düzensiz olarak gerçekleşen bir süreçti; günümüzde bile bazı çiftçi kasabalarında, eski yaşam düzeninin uzantıları görülüyor. Bu tür kasabalarda, bir dereceye kadar kendine yeterli bir ekonomik üretimi, toplumla kurulan yakın bağlan-

tıyla birleştiren aileler görebilirsiniz. Ama insanların ve iş hayatının evden uzaklaşmalarının yanı sıra, evin kendisinin toplumdan çekilmesi, son iki yüzyılın önemli bir gerçeğidir. Kent yaşamı dokusunun yoğunlaşmasıyla birlikte, eskiden ailelerin üstlendiği işlerin sürdürülmesi için –okul, kamusal sosyal yardım kuruluşları, büyük tıp fakültesi hastaneleri gibi– özel kurumların oluşturulması daha verimli oldu.[6]

Genelde, sanayileşme ve kentleşmenin ilerlemesiyle birlikte, toplumun yönetimi ile ailenin özel yaşamı arasındaki uzaklık büyüdü. Bu değişimlerin sağladığı yararlar ne olursa olsun, sonuçta topluluk bilincinin kaybolması nedeniyle yüz yılı aşkın bir süredir protestolar ve yakınmalar yaşanıyor. En önemli sonuçlardan biri, ailenin kendi içine kapanmasıdır: Aile üyeleri arasındaki yakın duygular yeni ve acil bir önem kazandı. On dokuzuncu yüzyıl sonunda Chicago'nun orta sınıf aileleri hakkındaki çalışmasında Richard Sennett, kentin ve iş hayatının neden olduğu huzursuzluğun, insanları neredeyse tüm boş zamanlarını evde geçirmeye yönlendirdiğini belgeledi. Sennett bu olguya "aile yoğunluğunun evrimi" adını veriyor. Sennett'e göre, bireyin deneyimi kentin birbirinden farklı dünyalarıyla şekillenir şekillenmez, yerini "evin içinde bunaltıcı bir yakınlık duygusu" aldı.[7]

Kişinin, içinde yaşadığı ve çalıştığı kente sırtını dönmesinde, ulaşılamayan şeyi kötüleme tavrı varsa; ardında bir korku, bireyin kendini yerinden yurdundan olmuş gibi hissetmesi yatıyordu. Toplum artık aileyi kucağında korumuyordu; bu nedenle aile kapalı kapıların ardına kaçtı ve kendi içindeki duygusal kaynaklara gitgide daha bağımlı hale geldi.

Bu, çağdaş ailenin taşımak zorunda olduğu özel yüklerden birisi. Bir taraftan, herkesin doyurucu bir yakın ilişki gereksinimini karşılaması bekleniyor. Diğer taraftan da aile geçmişe oranla, toplumsal bir boşluk içinde varoluyor. Aileler eskisine göre çok daha narin varlıklar ve kendilerine dayatılan psikolojik yükü eskisi gibi taşıyamıyorlar.

Bu özet tarihi verirken, nostaljik bir eskiye dönme yakarısında bulunmuyorum. Eski dönemleri betimleyen posterlerden bir sürü tatsız sahneyi çıkarmak çekici gelir: Ateşin yanında Kutsal Kitap okunması; zanaatkârın, oğullarının ve sanat öğrenmeye istekli çırakların yardımıyla bir marangozluk şaheseri yaratması; karısı ki-

lerde yağ yaparken çiftçinin gün doğumunda çift sürmesi. Bütün bunlar istikrar imgeleridir – ama bu, ağır işlerin, hoşgörüsüzlüğün ve zorlu bir ayakta kalma savaşımının bataklığına gömülmüş kasvetli bir istikrar olsa gerekti. Şu andaki evlilik hastalıklarımıza çözüm olarak, endüstri dönemi öncesi kırsal yaşam tarzına dönülmesini savunmaya hiç niyetim yok.

Ama yine de, endüstrileşmenin aşk ve evlilik üzerinde yarattığı şokların uzun vadeli etkilerini anlamak çok önemli. Eskiden kadınlarla erkekler arasındaki ilişkiler, zorunluluklar ve pratiklikle aşırı yüklenmiş olabilir. Ama bu ilişkiler aynı zamanda, sevginin tek başına yaratabileceğinden çok daha kalıcı bağlarla güçlenmekteydi. Bu bağlar erotik ilişkiyi, kendisinden öte amaçlar katarak güçlendiriyordu. Eskiden kadın ve erkek, ortak toplumsal ve dini inançlarla dolu bir evrende sevişirlerdi. Ama şimdi yalnızca, tüm kaygı ve düşlerini taşıdıkları bir yatakta sevişiyorlar. Bu bir süreliğine doyurucu bir deneyim olabilir, ama sürekli bir yakınlık yaratmak için yeterli değil. Issız bir adaya iki kazazede olarak çıkmak gibi, Hollywood'un romantik kırsal yaşamında kısa bir tatil için iyi bir yer belki, ama orada sonsuza dek yaşamayı kim ister? Fransız yazar ve yönetmen Jean Cocteau'nun bir tanıdığı hakkında dediği gibi, "Evlenerek, yalnızlığını iki katına çıkardı."

Hem aile içinde hem de aile sınırları dışında toplumsal rollerin zayıflamasıyla birlikte, karıyla koca arasındaki yakınlık kendine yön bulamamış aşırı bir enerjiyle ve birbirlerine karşı aşırı bir bağımlılıkla yüklendi. Hem bireysel gereksinimler hem de değişen toplumsal güçler bu eğilimin her ikisinde de kök salmasını teşvik ediyor. Ardından, zaten çok fazla taleple yüklenmiş olan eşler arasındaki duygusal alışverişler başarısızlık ya da yitirme korkusuyla daha da yükleniyor. İnsanlar arasındaki, yalnızca birbirlerine ve çocuklarına değil, aynı zamanda önemli ilişkilerden oluşan tüm bir toplum ağına karşı ortak bir sorumluluk duygusuyla birlikte çalışmanın getirdiği doğal, kendiliğinden ve sevgi dolu bağ yok oluyor.

Yakınlığın böyle gözle görülür şekilde tüketilmesi, aynı anda hem ince, hem de grotesk olabilen, dokunaklı bir görünüm. Bir çiftti oluşturan eşler kim bilir ne kadar kahramanca performans göstermek zorunda olduklarını hissediyorlar! Birer cinsel atlet, birbirlerinin içindeki çocuğa karşı ebeveyn, mükemmel dost ve birbirlerinin semptomlarının terapisti olmak zorundalar. İş bu boyutlara geldiğinde, romantik evlilik ilişkisi bir kurtuluş şekline ve ne-

redeyse geleneksel dinin yerini alacak bir seçeneğe dönüşüyor. Bu denli ağır bir yükü hiçbir ilişki taşıyamaz. Birbirlerinden bu kadar çok şeyi gereksinen çiftlerin çöküntüye uğramaları ve birbirlerini acı acı suçlamaları kaçınılmaz.

On dokuzuncu yüzyıldan önce efsanevi yakınlıklar yaygın bir beklenti değildi; bunlar yalnızca edebiyatta ve mitlerde var olurdu. En bilinen örnekler arasında Antonius ile Kleopatra, Tristan ile Iseult, Heloise ile Abelard ve Romeo ile Juliet yer alır. Onların saplantılı tutkuları, toplumsal zorunluluklarla tehlikeli bir biçimde çarpışmıştır. Bu ünlü âşık çiftlerin birbirlerine duydukları aşırı bağlılık, toplumdan uzaklaşmalarına ve sonuçta felakete yol açmıştır. Bu örneklerde bireysel doyumla sosyal normlar arasındaki çatışmanın yarattığı çıkmaz, sevgililerin ölümünden daha az bir şeyle temizlenemeyecek denli büyük bir karmaşadır ve elbette, başarılı evliliklerle sonuçlanmayacağı çok açıktır.

1960'larda aşk konusunda dedikodu yapan bir grup hippiyi dinlediyseniz, içlerinden birinin diğerlerine şöyle dediğini duymuş olabilirsiniz: "Benim moruk herifle (ya da karıyla) bayağı sıkı fıkıyız." Bu sözün ima ettiği şey, cinsel cephede işlerin yolunda olduğudur. Bu deyim aynı zamanda, aşırı derecede yoğun, aşırı derecede bağımlı bir yakınlığa değer verme eğilimimiz hakkında alaylı bir yorumdur. "Moruk karı" ya da "moruk herif" ifadeleri, kişinin yakın eşinin bir ebeveyn gibi olduğunu ve hippi kurumunun "yaşa ve yaşat" dokusu içinde sıkı fıkı bir beraberlik fikrinin, gülünç bir belirsizlik taşıdığını ima ediyor. "Sıkı fıkılık" yakınlığı ifade ediyor belki, ama aynı zamanda gerilim, rahat bırakılmama ve yeterli hareket sahası bulamama anlamına da gelebiliyor.

1990'larda ise yakınlık deneyimine "paylaşma" demeye başladık; kendiliğinden belli bir ahlaki doğruyu yansıtıyormuş gibi, genellikle kutsallık ima eden bir ses tonuyla söylediğimiz, duygusal bir sözcüktü bu. Ama bana bu iyilik, neyin paylaşıldığına bağlıymış gibi geliyor. (Bundan sonra bir tanıdığım öfkesini benimle "paylaşacağını" söylerse, sanırım konuşmayı hemen oracıkta sona erdireceğim.) Altmışlarda kullanılan söz bir çocuğun ebeveynleriyle ilişkisini hatırlatıyorsa, bu da kardeşler arasındaki rekabete karşı ebeveynlerin verdikleri öğütleri akla getiriyor: Son kek parçasını kardeşinden önce kapmaya çalışan çocuğa ebeveynlerden birinin, "Her şeyi paylaşmak zorunda olduğunu unutma, tatlım!" demesi gibi.

Birbirlerinden yirmi beş yıl uzaklıktaki farklı kültürel nüansları yansıtsalar bile, her iki ifade de klostrofobik, aşırı ısıtılmış bir yakınlık duygusunu ve hem yetişkin yaşamı hem de çocukluk rollerinin karmaşasını ima ediyorlar. "Bayağı sıkı fıkı" sözcüğünde en azından bir parodi öğesi var; daha güncel olan deyimdeki hürmet ve sıkılganlık iması ise, bunu daha netameli kılıyor.

Pek çok orta sınıf evliliğinde yaşanan sıkılgan yakınlık, özellikle ölümcül nitelikte. Çiftler, tıpkı hastanın tansiyonunu kontrol eden bir doktor gibi, sürekli ilişkinin ilerleyişini denetliyorlar. ("İlişki" de pek hoşlanmadığım bir sözcük, ama kullanmaktan başka yol bulamadım. Bu bir tür sözde-bilimsel soyutlama. Okulda matematik derslerinde ilişkinin, birbirlerini etkileyen iki değişken arasındaki bir şey olduğunu öğrenmiştim. Bu, yakınlıklar için de geçerli, ama insanlar matematik değişkenleri değildir.) Pek çok çiftin akşamları, tabii böyle bir ortamda hâlâ konuşabiliyorlarsa, birbirlerinin amaçlarına dair acı verecek derecede samimi teşhislerle dolu geçiyor. İlişkiyi, sanki büyük harfle yazılması gereken bir şeymiş gibi, derinlemesine irdeliyorlar. Şair Thom Gunn, bu modern eğilimi şu beyitle tanımlamıştır: "Onların ilişkisi/varlığının tartışılmasından ibaretti."[8]

Yatağa atladıklarında da aynı şeyi yaşamaya devam ediyorlar, ama bu kez yanlarında Masters ve Johnson'dan uyarlanmış masaj egzersizleri, ya da Doğu'nun erotik el kitaplarından alınma yeni cinsel teknik ve pozisyonlar da bulunabilir. Davranışsal seksolojiyi ya da Doğu'nun cinsel uygulamalarını gözden çıkarmak istiyor değilim, ama bunları zaten çaresizliğe yakın bir atmosfere dahil ederseniz, aşkı fiziksel bir çalışmaya dönüştüren güçlere eklenmeleri kaçınılmaz olur. Bu koşullar altında sevişmeyi başlatmaya "ön sevişme" değil, "ön çalışma" adını vermek daha uygun olacaktır.

Çaresizlik, sevişmenin olağanüstü olmaması durumunda evliliğin başarısızlığa uğrayacağı konusunda eşlerin duyduğu korkudan kaynaklanır. Gerçekten de bu kadar yüksek düzeylerde başarı ve anlam sağlama baskısı altındaki modern evliliklerin başarısızlık duygusuna yol açmadan düş kırıklığına katlanmaları olanaksızlaşıyor. Bu tür duygulara, içe atarak katlanmak hiç de kolay değil; bu nedenle insanlar, başarısızlıktan diğer kişiyi suçlu tutup onu cezalandırarak rahatlamaya çalışıyorlar. Sonuçta, "Sen sandığım gibi değilmişsin," demek, insanın çöküşe kendi katkısını kabul etmesinden çok daha kolay. Giderek yok olan sevginin yerini, birlikteliğin

bir suretini muhafaza etmek için uygulanan kontrol önlemlerinin almasıyla birlikte, ikili ilişkilerde terör kampanyası için gerekli zemin hazırlanmış oluyor.

Böylece, çağdaş evlilik çöküntüsünün en sık yürünen yollarından birine geliyoruz. Karı-koca, düş kırıklığına uğramış beklentilerinin yarattığı bir kördüğüme sıkıştıklarında nereye başvuracaklar? Terapistlere mi, din adamlarına mı, evlilik dışı bir ilişkiye mi, meslek yaşamlarına mı, alkole mi, intihar girişimine mi? Tabii ki bunların tümü, bazen birbiri ardına olmak üzere, denendi. Ebeveynlere, akrabalara ya da dostlara başvurmak genelde pek iyi sonuç vermiyor; çünkü bu kişiler ya taraf tutma zorunluluğu duyuyorlar, ya da kendi kaygılarını çiftin savaşımına bulaştırıyorlar. Dahası, insanların çoğu tam da yardıma en çok gereksinim duydukları noktada, evlilikteki başarısızlıklarını ailelerine ve dostlarına itiraf etmekten kaçınıyorlar. Geçmişin Püriten köylerinde olduğu gibi, geniş topluluğun temsilcileri işe karışıp iki tarafı da sakinleştirerek, iyi durumda olmalarının sosyal önemini vurgulasa ve çiftin enerjisini birbirlerine zarar vermek yerine daha işbirlikçi amaçlara yönelterek yardım ve destek sunsa ne olurdu, diye insan merak ediyor.

Bu bağlamda "topluluk"tan söz ederken, evliliğe iyi niyetli pek çok insanın karışmasından çok daha fazla bir şeyi kastediyorum. Topluluk fikri özel yaşamla toplum arasında, her ikisini de besleyen bir alışverişi içeren, bütünleşmiş bir ilişkiyi ima ediyor. Bu, çiftin ya da bireyin etkileşim içinde olduğu geniş aile, yakın komşuluklar, daha geniş toplumsal gruplaşmalar ve hatta değerler ya da mitler gibi, sosyal iradenin soyut dışavurumlarıyla ifade edilebilir. Günümüzde, yakınlıklarda ciddi sorunlar yaşandığında dış dünya hâlâ işin içine sokulabiliyor; ama genelde, bireylerle topluluk arasındaki modası geçmiş doğal yardım akışının yerini alan "uzmanlar" ya da profesyoneller şeklinde.

Sorunlu bir evlilik yaşayan iki insan birbirlerinin nevrotik manipülasyonlarının kurbanı gibi davransalar da, tarih bize, çevrelerinden eskiye oranla ne kadar az yardım aldıklarını gösteriyor. Korkunç evliliklerimiz, pek çok nevrotik insanın yıkıcı libido çarpışmaları olarak açıklanabilseydi, yapılacak en iyi şey bu insanların tümünü, muhafazakâr "aile değerlerinin" terapideki karşılığı olan ruh sağlığı kliniklerine kapatmak olurdu. Ama eğer evliliklerimizin % 50 ya da 60'ı bozuluyorsa ve geriye kalan kısmı da pek umut ve-

rici görünmüyorsa, o zaman tüm kurumu sorgulamak gerekiyor. Şu ana dek sözünü ettiğim kültürel ve toplumsal gelişmeler evlilik kurumunu zayıflattı. Böylesine kötü bir durumda psikoterapi ya da danışmanlık —en azından şu andaki uygulamasıyla— kimi bireylere rahatlatıcı bir ilaç sunmaktan fazlasını yapamıyor. Evlilik terapisine ya da evliliğe son verilmesini istiyor değilim, ama toplumumuzdaki ikili ilişkilerin niteliğinin gelişmesi isteniyorsa, yalnızca bireydeki değil, kültürdeki semptomlarla da yüzleşmemiz gerektiğini düşünüyorum.

Sosyal eleştirmen Paul Goodman modern ailenin evrimini şöyle özetlemişti: "Aile piyasa ekonomisinin kalesiydi; günümüzdeyse, kolektif ekonomiden kaçış yeri oldu."[9] Aile artık endüstri ve bürokrasinin çorak topraklarında bir göçmen kampı, yakın bağlantıların son sığınağı haline geldi. Burada sorun, göçmenlerin akın ettikleri sığınağın kolayca bir gettoya dönüşebilmesidir. Kuşatma altındaki gettolar kendi içsel baskı şekillerini de oluşturabiliyorlar. Baskı ya da felaketten çıkanların korku, suçluluk, öfke ve iktidarsızlık duygularından kurtulamadıkları gayet iyi bilinir. Sonuçta bu duygular, sonraki toplumsal ilişkilerde etkilerini sürdürürler.

Evliliğin bir kaçış —"kalpsiz bir dünyadaki sığınak"— olduğu şeklindeki romantik görüş, bu kalpsizliğin kaynağı ister kişinin büyüdüğü aile olarak algılansın, ister giderek daha uzak ve karmaşık hale gelen teknoloji toplumu; günümüzde de önemini koruyor. İnsan yine de bu sığınak umudundan geriye, telafi edici bir yakınlık ideolojisine dayanan boş kabuktan başka bir şey kalıp kalmadığını merak ediyor. ABD'de, en azından endüstri devriminden bu yana, evlilikler sakin ya da istikrarlı olamıyor. Evlilik dışarıdan olduğu kadar içeriden de darbe alıyor ve içsel kargaşa daha da kötüleşiyor.

Şu anda evlilik hiç kimse için duygusal bir vaha olamayacak denli örselenmiş ve parçalanmış bir kurum. Evlilik gettosu, balık ve bitkilerin birbirlerinin atıklarıyla sonsuza dek yaşamayı başardıkları dengeli bir akvaryumun insan yaşamındaki karşılığına dönüştü. Destekleyici bir topluluğun kucağından yoksun kalmış olan ve yalnızca kendi içinden beslenen yakınlık, sonunda kendini yok eder. Birbirlerinin kaygı ve çaresizlikleriyle beslenen insanların gelişmeleri mümkün değildir.

4

Darwinci Aşk

Bir akşam başımı çalışma odamın kapısından dışarı uzattığımda bekleme odasında el ele tutuşmuş genç bir çiftle karşılaştım. Bu onlarla ilk karşılaşmam olduğu için, beni neden görmek istediklerini bilmiyordum; ama o anda birbirlerine yeterince yakın görünüyorlardı. En fazla bir ya da iki yıldır evliydiler; sayısız ıstıraplı seferden yorgun düşmüş gaziler olmadıkları belliydi. İlk düşüncem, onlara sunacağımı düşündükleri şeylere karşı duydukları kaygıyla, geçici bir ittifak oluşturmuş olabilecekleriydi. Kimileri terapiste ilk gelişlerinde bunu dişçiye gitmeye benzetir ve içlerindeki acıyan bir parçayı çıkartarak onları iyileştireceğimi düşünürler. Bu çifti biraz daha yakından gözlediğimde birbirlerine dokunuşlarından, huzur ya da bağlantı elde etme yeteneklerini yitirmiş olduklarını tahmin edebildim. Birbirlerinin elini, hastane yatağındaki yaşlı bir akrabanın elini tutar gibi, kaskatı bileklerle kavramışlardı.

Bu kırılgan, sıkı sıkıya yapıştıkları beraberlik görüntüsünün açığa vurduğundan çok daha fazlasını sakladığı —bu, aralarında olup bitenlere karşı bir tür protestoydu— bana anlattıkları öyküden sonra ortaya çıktı. "Seth" diye anacağım koca, yaklaşık yirmi beş yaşındaydı. Bana, Boston'daki üniversite hastanelerinden birinde doktorluk stajını tamamlamak üzere olduğunu söyledi. Romantik iyimserliği yalnız bir çocukluk geçirmiş olmasından kaynaklanan, zayıf ve haşin bir adamdı. Güvenli bağların sıcaklığından çoktan umut kesmiş olan bu tür insanlar, genellikle bunu telafi edecek bir idealizm atmosferinde yaşarlar. En başından itibaren

onları düş kırıklığına uğratmanızı bekler gibi, size yukarıdan suçlama dolu ışınlar gönderirler. Seth gibi bir adamla kurulacak yakın ilişkide hataya yer yoktur. Zayıf yapısına ve delici bakışlarına karşın belli bir yumuşaklığı ve masumiyeti, etkisini hâlâ sürdüren çocuksu cazibesi olmasa, kolayca fanatikliğe kayabilirdi. O hâlâ aşkı arıyordu; ama bu gezegende değil.

Kendi değerlerinden emin olmayan ve dolayısıyla sürekli kendilerinden kuşku duyan insanlar, Seth gibi erkek ya da kadınlara ilgi duyma eğilimi gösterirler. Kendilerini kanıtlamak için sürekli sınava girme gereksinimi duydukları için, standartları olağanüstü derecede yüksek eşler seçerler. İnsanın kendinden kuşku duyması, "Kendimle İlgili Duygularımın Tarihçesi" başlıklı bir semineri bir türlü bitiremeyen bir öğrenci olmaya benzer. Ormanın kıyısında bir ceylana çarpmışım gibi, bir anlığına nefesimi tutmama yol açan kara saçlarla çevrelenmiş, hüzünlü ve ürkek bir düşüncelilik görüntüsü veren karısı Deborah'ın durumu aynen böyleydi. Kuşkuları onu, sürekli kaçışa hazır bir duruş almaya yöneltmişti. Ama akademik yaşamda pek sorunu olmadığı belliydi: yerel bir üniversitenin dilbilim bölümünde, elde edilmesi zor bir lisansüstü öğretim asistanlığı görevine sahipti.

Seth gibi o da, Avrupa köylülerini, Ortaçağları ya da Amerika'ya ilk göçen öncüleri hatırlatan kaba giysiler içindeydi. Pek çok üniversite şehrinde 1960'lar, en azından tarz olarak hâlâ etkisini sürdürüyor. Bu nedenle, onların Cambridge'deki üç odalı bir evde birlikte meditasyon yaptıklarını ve çoğunlukla sebze ya da tahıl yediklerini duymayı bekledim. Gerçekten de, o da kocası kadar zayıftı; toplam ağırlıkları 110 kilodan fazla olamazdı.

Durumları en azından bir açıdan, imrenilecek bir sadelik ve özgürlük yansıtıyordu: Büyük bir ipotek yükünden, banliyö kasvetinden, çocuklarına prezervatif kullanmalarını ne zaman tavsiye edecekleri ya da okuldan sonra onlara güzel saatler vaat eden uyuşturucu satıcılarından uzak durmalarını ne zaman söyleyecekleri gibi sıkıntılardan henüz çok uzaktaydılar. Yine de birbirlerine verdikleri acı, evliliklerinde ateşkes yapmak için benden yardım isteyen daha deneyimli savaşçılarınki kadar büyüktü.

Seth ve Deborah birbirlerini birkaç yıl önce, Deborah'ın doktorasını yaptığı ve Seth'in de haftada iki akşam, öğrencilere ve öğretim üyelerine dönüşümlü olarak hizmet sunan genç doktorlar

grubunda çalıştığı bir üniversite kliniğinde keşfetmişlerdi. Deborah önemsiz bir enfeksiyon nedeniyle kliniğe başvurmuş, Seth de ona ilaç yazmıştı. Alışılmış nazik konuşmaların gerisinde, aralarında karşılıklı bir çekim oluşmuştu. Sonraki iki hafta boyunca önce öğle yemeğine çıkmışlar, sonra sinemaya gitmişler, ardından birbirlerine en sevdikleri yemekleri pişirmişler ve yemeklerle diğer eğlenceler arasında, birlikte yatağa girmişlerdi.

İkisi de birbirlerinde cezbedici bir çekingenlik, kendilerini diğer insanlardan ayıran özel bir nitelik olarak değerlendikleri bir yalnızlık görmüşlerdi. Birbirlerini bulduklarında, sanki sürgü kilide girip ikisini bir güvenlik cennetine kapatmıştı. Bu cennetin sınırları içindeyken, o ana dek dünyadan gizledikleri ideal umut ve özlemlere kendilerini bırakabileceklerini hissetmişlerdi. En azından bana, birbirlerine âşık oluşlarını bu şekilde tanımlıyorlardı. Birkaç ay sonra da yeni sevgililer, evlenmeye karar vermişlerdi.

İlk başta her şey çok iyiydi. Yaşadıkları coşkulu ve olağanüstü cinsellik, evlilik kararlarını neredeyse inanılmayacak derecede güzel bir şekilde haklı çıkarıyordu. Evlenmek, birbirlerine ait oluşlarını resmileştirmişti. Mali sorunları vardı, ama bu onlar için hiç önemli değildi; ikisinin de önünde umut vaat eden meslek yaşamları uzanıyordu. Evlenmekle, ikisinin de korkutucu ve yıpratıcı bulduklarını daha geniş bir dünyadan birlikte duygusal inzivaya çekilmenin bir yolunu bulmuşlardı.

Ama ne yazık ki Seth'in tipik güvensizliğinin yüzeye çıkması uzun sürmemiş ve eleştiri nöbetleri Deborah'ı yıpratmaya başlamıştı. Ortada hiçbir neden olmadan uzaklaşabiliyor ya da aralarındaki önemsiz farklılıklar yüzünden aşırı derecede hiddetlenebiliyordu. En sonunda Deborah, onun yanındayken ne yapacağını bilemez olmuştu. Hiçbir şeyi gerektiği gibi yapamıyor gibiydi; belirsiz ama doymak bilmez bir talebin hedefi olmuştu.

Başlangıçta fiziksel doyumları ve ortak geleceklerinin ideal görüntüleri içinde kendini emniyette ve bir bütün olarak hissetmiş olan Deborah, şimdi ne olduğunu bilmediği bir suç yüzünden Seth'in gözünden düştüğünü hissediyordu. Daha da kötüsü, suçluluk duymaya zaten eğilimliydi; bu, mutsuz ve her şeyde kusur bulan ebeveynler tarafından yetiştirilmenin yarattığı bir suçluluk duygusuydu. Kırılganlık bunalımları yaşamaya başlamıştı. Seth onun giderek artan suskunluklarına endişeden çok öfkeyle tepki veriyordu; bu suskunlukları, belirsiz bir ihanetin kanıtları gibi görüyordu.

Bu durum ateşli bir hastalık halini aldığı için bana gelmişlerdi. Düzenlerinin çökmeye başlamasıyla birlikte, çare bulabilecekleri başka hiçbir yer kalmamıştı. Paniğe kapılmış ve çaresizlik içinde birbirlerine yapışmışlardı; kendilerini flört dönemlerindeki idealizme dönmeye zorlayarak, ilişkilerini yenilemeye çalışıyorlardı. Ama bu yenileme taktikleri, zaten işlemekte olan bir sürece katkıda bulunuyordu: İkisi de diğerini ilişkiyi mahvetmekle suçluyor ve böylece, ilişkiyi onarmaktan diğerinin sorumlu olduğunu ima ediyorlardı. Tıpkı bekleme odamda el ele tutuşmaları gibi, bir zamanlar son derece rahatlatıcı olan dokunuşları bile şimdi mekanikleşmişti.

Seth ve Deborah'ın yaşadıkları, aşkın başarmasını beklediğimiz şeye duyduğumuz zararlı bağımlılığı, evliliğin kimi zaman baş döndürücü bir hızla ortaya çıkarmasına tipik bir örnek oluşturuyor. Bunun, birbirlerini cinsel olarak keşfetmenin ve birlikte bir ev kurma macerasının ilk heyecanlarını bile henüz arkalarında bırakmamış genç bir çiftin başına böylesine çabuk gelmesi, evliliğin insanın kimliğine ve inançlarına indirdiği darbeleri karşılamaya toplumun bizi ne kadar kötü hazırladığını gösteriyor.

Çağdaş Batı kültürünün kapatmayı asla başaramadığı görünüşle gerçek arasındaki uçurum, yakınlıktan beklentilerimizi felaket potansiyeli taşıyan bir çelişkiye maruz bırakıyor: Bize sevginin bol olduğu öğretiliyor, ama uygulamada, aslında ne kadar kıt olduğunu görüyoruz. Bir önceki bölümde sözünü ettiğim, gelişmekte olan toplumsal güçler bu çelişkiyi daha da genişletiyor.

Evlenmelerinden sonra kıtlık duygusu insanların içine, son derece kinci bir şekilde sızabiliyor. En güzel hayallerini alaya alıyor. Çünkü onlara evliliğin, ancak birisine yetecek duygusal ve fiziksel kaynaklardan iki insanın birlikte yararlanmaya çalışmaları anlamına geldiğini gösteriyor. Sonuçta da eşler, kimin gereksinimlerinin karşılanacağı konusunda barbarca bir rekabete girme eğilimi gösteriyorlar. Amerika'da evliliklerin ve ailelerin toplumla anlamlı bağlarını yitirmeleriyle birlikte bu gerilemenin yaşanması olasılığı da artıyor. Edith Wharton'un romanı *The Age of Innocence* (Masumiyet Çağı)nın sonlarına doğru umutsuzluğa kapılmış kahramanı Newland Archer, insanın evlenerek üstlendiği sosyal görev ve zorunlulukları düşündüğünde, "Ne de olsa eski yöntemler iyiydi," diyor. Archer, bu görev ve zorunluluklar olmadığında evliliğin "çirkin arzular savaşına" dönüşeceğini hissediyordu.[7]

Tabii ki işler genelde böyle başlamıyor. Aşkın kıt bir kaynak olduğu maddesi evlilik sözleşmesine konmuşsa bile, kimsenin okumaya zahmet etmediği küçük harflerle yazılmış olmalı. Bizi aşka, evliliğe ve aileye yönlendiren resmi tutumlar bolluk vaadi üstüne kurulu; ama bu kesinlikle, dar sınırlar içinde tanımlanmış bir bolluk. Ailenin, ilk dönem sevgi gereksinimlerimizi; çekici bir yabancıyla romantik aşkın, orta dönemdekileri; ve yine ailenin, son dönem sevgi gereksinimlerimizi tamamen karşılayacağı öğretiliyor bize. Almaktan çok vermenin iyi olduğunu ve verdiğimizde, karşılık olarak daha çoğunu alacağımızı öğreniyoruz.

Evlilik gibi toplu sözleşmelere girdiğimizde bunun karşılıklı olacağını, diğerleriyle kurduğumuz yakın bağların bir alışveriş sonucu içimizdeki en iyi yönleri ortaya çıkararak bizi geliştireceğini umuyoruz. Oysa duygusal kıtlığın bulaştığı bir evlilikte her iki insan da, verdikçe kendilerinden daha çok vermelerinin istendiğini hissetmeye başlıyor. Bu durumda evlilik tuzaktan da öte, dipsiz bir çukura dönüşüyor.

Batı kültürlerinde insanların nasıl geliştikleri konusundaki en etkili kuramlarımız genelde, Freud'u izlemiştir. Freud temelli kuramlar, yetişkin ilişkilerinde yaşanacak sorunlar hakkında bize, ailedeki aşırı ısıtılmış libido atmosferinin çocuğun ruhunda ebeveynlere bağımlılıkla birlikte, onlara karşı karmaşık duygusal bağlılıklar ve çocuksu cinsel duygular yarattığını ve dolayısıyla, sonraki yaşam boyunca gizli şekiller alarak ortaya çıkan içsel çatışmalar oluşturduğunu söyler. Bu görüşe karşı çıkmıyorum, ama kıtlık konusunu öne sürerken, Freud'dan uzaklaşıp çevrede yeterince kaynak olmadığında türün üyeleri arasında yaşanan temel bir *harici* çatışmayı —ayakta kalma savaşımını— vurgulayan Darwin'e yöneldiğimi düşünüyorum. Darwinci görüş açısı, yakın ilişkilerde iktidarın nasıl işlediğini anlamak açısından oldukça yararlı. Bu, Freudcuların genellikle göz ardı ettikleri bir boyut ve yakınlıklarımızın neden, bilinçli ya da bilinçsiz, bilinçdışından çok inatla yönlendirildiğini gösteriyor.

İnsan gelişimi hakkındaki neredeyse tüm kuramlar ebeveynle çocuk arasındaki bağı, ilerideki tüm yakınlıkların prototipi olarak öne çıkarıyor. Bu temel bir gerçek kuşkusuz, ama kısmi olduğu ve mecazi ayrıntılamalara karşı savunmasız kaldığı da bir gerçek. Kıtlığı yüzeye çıkarmak, hikâyenin çocuklarla ve ebeveynlerle sınırlı

olmadığı anlamına geliyor; özellikle de, insanlar arasındaki yakın iktidar savaşımları ve kaygılar göz önüne alındığında. Darwinci sevgi daha çok, aile içindeki diğer elektrikli ve karışık bağlardan biri olan kardeş rekabetine benziyor.

Gerçekten de kardeş rekabeti, mecazi olarak düşünülse ve çocukların gereksinimleriyle, gereksinimini gideremeyen (ve bu açıdan daha çok, çocuk gibi davranabilen) ebeveynleri arasındaki çekişme gibi sahnelere uygulansa da, kıt kaynaklar için rekabetin, kimin duygusal ve maddi gereksinimlerinin karşılanacağı kavgasının mükemmel bir modelidir. Kardeş rekabetinde, kardeşlerden birinin aldığı şey, diğerlerinin kendilerini yoksun bırakılmış hissetmelerine neden olur. Çocuklardan biri istediği şeyi aldığında, diğerleri o şeyi aslında istemeseler bile, aldatılma tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını hissederek, bu konuda gürültü koparırlar. Ne yapacaklarını şaşıran ebeveynler de bu gürültüye, her şeyi eşit dağıtarak tepki verirler. Bu, daha önce sözünü etmiş olduğum, insanların sanki gerçekten bir iletişim yaşanmış gibi birbirlerine "Duygularını benimle paylaştığın için teşekkür ederim," gibi şeyler söyledikleri o korkunç çağdaş deyimin kaynağıdır. İnsanlar farklılıkları yüzünden ne kadar şiddetle bölünürlerse, birbirlerinden kendilerini o denli soyutlanmış hisseder, çözüme kavuşturulmamış çatışmayı uyum, iktidarı ise sevgi maskesi altında saklayarak "paylaşmak" fiilini o denli bir talep olarak kullanırlar. Ne de olsa; sorunlu bir evlilik kardeş rekabetinin, artık kendi başlarına kalmış iki yetişkin çocuğun birbirlerini gerçekte sahip olduklarından daha doyurucu bir ebeveyne dönüştürmek için uğraştıkları garip bir çeşitlemesi değil midir?

İki yakın eşin ilişkilerine er geç, sosyal bilimcilerin kimi zaman "sıfır toplamlı oyun" olarak tanımladıkları şeyin bir çeşitlemesi gibi bakma eğiliminde olmalarının nedeni, gizli bir yoksunluk duygusudur. Bu oyun en basit anlamıyla, bir kazanan, bir de yenilen olması ve dolayısıyla, sonuçlar toplandığında sıfıra ulaşılması anlamına gelir. Gerçekte ise böyle bir evlilik, sıfırdan da aza denktir. Kimse kazanmaz; sonuçta, kimin gereksinimlerinin ağır basacağı konusunda verilen savaşımdan yorgun düşüp tükenmiş iki yenik kişi oluşur. Evliliği, bütünün parçalarından daha aza denk geldiği bir kuruma dönüştüren, belki de, her şeyden çok duygusal bir kıtlık ortamıdır.

İki insanın birbirine âşık olmasını, o yitirilmiş bolluğun yeniden kazanılması olarak görebilirsiniz. Seth ve Deborah gibi yeni âşıklar genellikle, daha önce benzeri görülmemiş bir fırsatlar kapısını açtıkları, birbirlerinin duygusal gereksinimlerini karşılamak için sonu gelmez kaynaklara ulaştıkları duygusunu yaşarlar. Çeşitli kültürlerin ilahi esinden psikoza dek pek çok şeye benzettikleri bu acıklı deneyim, kişilerin gereksinimlerinin diğeri tarafından karşılanıp karşılanmadığı sorusunu geçici olarak gölgede bırakır. Hatta ortada bir artı değer duygusu vardır: Sanki ikisi de hiçbir şeyden vazgeçmeden diğerine her şeyi verebilecektir.

Yirminci yüzyılın büyük bölümü boyunca popüler kültür —şarkıları, filmleri, reklamları ve aşk romanlarıyla— bu kapsamlı duyguyu yeniden kazanılmış cennet olarak göstermekte işbirliği yaptı. Dünyevi bir çağda âşık olmak, daha önce de belirttiğim gibi, tinsel bir boyut kazanmıştı: Örgütlü dinin yerini alarak, son kurtuluş umutlarımızın son cephesi oldu. Cennet vaadi, balayı geleneği aracılığıyla evlilik eylemine girdi. Evlilik yaşamının ilk evresinin genellikle güneşli bir sahilde yaşanmasının nedeni de belki budur. Balayı, Cennet'e tam bir geri dönüş olmasa bile, Karayipler ya da Bahamalar gibi tropik bir adada geçirilen egzotik bir tatil olabiliyor.

Balayından sonra evliliğe uyum sağlamakta bu denli güçlük çekmemizin nedenlerinden biri, genellikle harika bir deneyim olan bu romantik perde arasının, ebedi gençliği vurgulayan ergenlik fantezilerimizi yaşatmasıdır. Sözgelimi, televizyon ve dergi reklamlarından yansıyan kendi imgelerimize baktığımızda, mükemmel vücutlarıyla sörfte ve ardından yatakta harikalar yaratıp, zamanın hırpalamalarından uzak, sonsuz tatiller geçiren bir toplum olduğumuzu düşünebilirsiniz. Batılı toplumda popüler romantizm, bir zamanların ünlü âşıklarında olduğu gibi trajediyle değil, ölümün yadsınmasıyla sonuçlanır. Bu ise, yakınlığın ergenlik evresinde takılıp kalmasına yol açan nedenlerden yalnızca biridir.

Ev yaşamının rutini içinde tutku ya soğur ya da karmaşıklaşır ve sevginin kıt olduğu, zamanın hızla geçtiği düşüncesi evliliği kara fırtına bulutları gibi sarar. Kolektif mitolojilerimizde bile yazın bir sonu vardır. Kıtlık varsayımı sonuçta kendi kendini doğrular; çünkü karıyla koca arasında oluşan gerilim ve kaygı, arzu ve destek, birbirlerini anlama ve onaylama stoklarını gerçekten kurutur. Ki-

min gereksinimlerinin karşılanacağı konusunda rekabet başladığında evlilikteki en önemli konu, en güçlü eşin ayakta kalması olacaktır. Seth ile Deborah'ın evliliğinin kısa tarihçesi, romantik evlilik modelinden kardeş rekabeti modeline geçişin tipik bir örneğidir.

Sevgi bol göründüğü sürece, geçici engellere karşın ilişkide güveni korumak kolaydır. Eşler henüz, zorlu dönemlerde birbirlerine evliliğin sağlığı için büyük önem taşıyan bir şeyi verecek durumdadırlar: Zorlu dönemlerde iki eş birbirlerini suçsuz görme eğilimini korur; yani, içlerinden birinin önemsiz ya da anlık bir unutkanlığı ya da diğerinin eksiklik olarak gördüğü başka bir davranışı hemen, yalnızca kendi çıkarını düşünme ya da sevgiyi yitirme olarak yorumlanmaz. Demokrasinin en temel hukuk ilkesine —suçluluğu kanıtlanana dek masum olma— ikisi de hâlâ bağlıdırlar. Ama kıtlık ortaya çıktıktan sonra yakınlık, diktatörlükte yaşamaya dönüşür. Her ikisi de diğerinin suçlu olduğunu varsayar ve masumiyete geri dönüş yolları kapanır. Yakınlık, Kafkavari bir yaşama dönüşür: İnsanın kendini, nedenini bilmeden yargılanmış ve hüküm giymiş gibi hissettiği, gerçeküstü bir kâbustur bu.

Kıtlığın yarattığı rahatsız edici yoksun kalma beklentisi, eşler arasındaki tüm durgunlukları sonuna dek kullanır ve sonuçta eşler, farklılıklarını tartışma, ya da huzursuzluk veya çatışma dönemlerine katlanma alanını bulamazlar. Birbirlerine karşı davranışları kaçınılmaz olarak saldırganlaşır; her ikisi de diğerinden sevgi kanıtı ister, ama kendi sevgilerini asla ilan etmezler. Kıtlık, eşlerin birbirlerinin niyetine karşı duydukları güveni kemiren bir asittir. Diğerinin en iyi niyeti taşıdığı inancını yıpratır. Eşlerden biri, diğerinin beğeni dolu bakışlarını yalvarma ya da öfkeli bir bakış olarak yorumlamaya başlar ve gözlerini kaçırır. Ya da kucaklama birisine otomatik, diğerine ise çok sıkı gelir. Bunlar, ufuktaki iktidar mücadelesinin ve savaşın ilk habercileridir. Eşlerin, onları birbirlerine bağlayan ipteki en ufak bir gerilime bile aşırı tepki göstermeye başlamaları uzun sürmez. Bu bir sıkıntı işareti midir, yoksa terk etme tehdidi mi? Hangisi olursa olsun, ikisini de kaygılandırır ve hem diğerinin taleplerinin sıkıntısını duymalarına, hem de çaresiz ve yalnız kalmaktan korkmaya başlamalarına yol açar.

Çift terapiye geldiğinde, Karayipler'de denizaltında, yosunlar ve egzotik balıklar arasında dalış yaptıkları günler çok geride kal-

mıştır. Artık ikisi de daha çok, zorlu bir kurtarma operasyonuna katılan derin su dalgıçları gibidirler. Oksijen depoları boşalmak üzereymiş gibi, kalın ve donanımlı giysilerinin içinde, el yordamıyla birbirlerini ararlar.

Seth ve Deborah gibi bir çift örneğinde bolluk dönemi, eşlerin mükemmeliyetçilikleri yüzünden özellikle kısa sürer. Mükemmel aşk talebi, insanın kendisine ya da diğerine cömert davranmasını engeller. Bu talep kuşkuyu, kararsızlığı ya da hataları bağışlayamaz. Bu açıdan belki de, kıtlığın en saf şeklidir. Orta sınıf ebeveynlerin ve çocukları iyi üniversitelere hazırlayan okulların sunduğu ideal başarıyla sarhoş olanlar, insanın aşkı hak etmek için mükemmel olması gerektiği inancına özellikle yatkındır. Kültürün kutsal saydığı bu mesaj aşırıya götürüldüğünde dogmatikliğe, boşluk ya da değersizlik duygusuna, iştahsızlığa ve intihara yol açar.

Mükemmeliyetçilik belasını çok iyi tanıyan Sylvia Plath, "Mükemmellik korkunçtur; çocuğu olamaz," diye başlayan bir şiir yazmıştır.[2] Seth ile Deborah'ın öyküsü, mükemmeliyetçiliğin insanı nasıl bir çıkmaz sokağa iteceğini gösteriyor: Seth ilişkiye girmek için, mükemmel aşkı istiyordu; bundan daha azı adaletsizlik, aldatma ya da ihanetti. Deborah ise kendini yeterli görebilmek için bile, hatasız olması gerektiğini hissediyordu. Gerçekten de birbirleri için yaratılmış bir çifttiler: Bir anlamda mükemmel bir çift; ama aşırı derecede mükemmel.

İdealizmden büyünün bozulmasına ve oradan da çaresizliğe doğru inen eğri, kıtlığın çiftin yaşamını ele geçirmesine ve yakınlıklarını mahvetmesine yol açar. Bu korkutucu iniş eşlerden her birinde, kendi gereksinimlerinin karşılanmayacağı korkusunun uyanmasında belli bir rol oynasa da, korkuyu yaratan tek etken değildir. İki güçlü bireyin iradesinin, birlikte çalışmak yerine birbirlerine karşı dönmesi yüzünden kıtlığın egemenliğine girmiş bir evlilik örneğinden söz etmek istiyorum.

Otuzlarının ortalarında ve yaklaşık altı ya da yedi yıldır evli olan Laurie ile Steven, yetenekli ve güçlü kişiler. Her ikisi de meslek yaşamlarında ilerliyor ve kendi dünyalarında dikkat çekiyor. İlk bebekleri onları sevindirmekle birlikte korkutuyor da; çünkü meslekleri ikisi için de çok önemli. Onların öyküsü, cinsiyet rolleri savaşımının köklü bir bireycilik geleneğiyle işbirliği yaparak, ortak

gelişme için yaratıcı uzlaşmalar bulunmasını aşırı derecede zorlaştırdığı şu andaki kültürel ıstırabımızın minyatür bir örneği.

Çok uzun boylu, neredeyse tamamen kırpık siyah saçlı ve pahalı özel okullardan geçtiğini gösteren aristokratik bir özgüvene sahip bir kadın olan Laurie, çalışmaları büyük beğeni toplayan bir fotoğrafçı. Önemli ticari işler almasının yanı sıra, sadece estetik amaçlı çalışmaları Boston ve New York'taki önemli galerilerde sergilenmiş. Steven ise hem mühendislik hem de işletme eğitimi almış bir elektronik dehası. Açık renk saçlı, öğretim üyesi görünümlü ve biraz toplu bir adam olan Steve'in yüzünde sürekli bir yoğunlaşma ifadesi var. Ortaklarıyla birlikte iki yüksek teknoloji şirketi kurmuşlar. Bu tür girişimlerin risklerine rağmen, veri iletişimi konusunda çalışan ilk şirket oldukça başarılı olmuş, ama Steve sonuçta bu işten sıkılmış ve daha büyük bir başarı kazanacağını hissettiği ikinci projeyle ilgilenmeye başlamış. Yeni proje şu anda önemli mali sorunlar yaşıyor ve bu da Laurie'yle arasındaki, giderek tırmanan gerilimi daha da artırıyor.

Ortak arkadaşları sayesinde tanışmışlar. Onları birbirlerine, her ikisindeki canlılık ve maceralı yaşam tutkusu çekmiş. İkisi de zengin ailelerden geliyorlar. Bu tabii, insanı risk almaya cesaretlendiren ama bir yandan da, irade gücüne sahip ebeveynlerin hâkimiyeti altında büyümüş olmaları anlamına gelen bir durum. Yeteneklerini gençliklerinde geliştirip kanıtlamış pek çok enerjik kişi gibi, onlar da saldırgan, duygularında havai ve çabuk tepki veren insanlar. Bu nitelikleri, birbirlerine ilgi duymalarını hızlandırmış. Ama ne yazık ki yine aynı nitelikler şimdi, kavgalarının hararetini de aynı hızla yükseltiyor.

Tipik bir sahneye bakalım: Bir öğleden sonra çalışma odama daldıklarında, kadının yüzü biraz önce döktüğü gözyaşları nedeniyle şişmiş; erkeğin ise çenesi, güçlükle bastırılan bir öfkeyle kasılmış durumda. Kadın, onu işyerinden almak için arabayla şehre indiğini söylüyor (adam bu noktada hiç konuşmuyor). Terapiye gelirken, hangi yönün izleneceği konusunda tartışma çıkmış. Adam, "Neden bu kamyonu izliyorsun?" diye bağırmış. "Sola dön!" Kadın kamyona karşı özel bir ilgisinin olmadığını, ne zaman sola dönüleceğini bildiğini ve adamın ona kötü davranmak için, özellikle bağırdığını söylemiş. Kimin daha becerikli olduğu ve denetimi elde tuttuğu konusundaki bu görünüşte önemsiz kavga, başka konuları

da içerecek şekilde hızla büyümüş. Kadın bana, "İşinde siniri bozulduğunda bana hep kötü davranıyor," diyor ve sözlerini perçinlemek için, "Tıpkı babası gibi," diye ekliyor.

Kadın anlatırken Steven el kol hareketleri yapmaya başlıyor: şimdi de o konuşmak istiyor. Kadın ona, "Bırak da sözümü bitireyim," demek ister gibi bakıyor – zaten sürekli birbirlerinin sözünü kesiyorlar– ama adam, onun gizli mutsuzluğunu, (kendi düşüncesine göre) hem kendisine hem de ailesine hakaret ederek boşaltma alışkanlığı hakkında uzun ve sivri dilli bir konuşma yaparak karşı atağa geçiyor. Elbette ki kadının –duyarlı bir konu olan– babasından söz etmesini deneysel bir kanıt olarak hemen öne sürebiliyor.

Adam kadına, "Kötü davranma konusunda kimse seni geçemez," diyor. Steven'e göre kavgalarının gerçek nedeni para, çünkü Laurie ona her şeyi sağlayan babasının kanatları altında şımartılarak büyütülmüş ve bir prenses gibi yaşamaya devam etmek istiyor. Karısının sürekli, riskli girişimlerle uğraşmak yerine düzenli bir işe girmesi için ısrar etmesinin nedeninin bu olduğuna emin.

Steven kararlı bir sesle, "Benim istediğim şey kesinlikle bu değil," diyor, "ve o benim en iyi yaptığım işi takdir etmiyor." Karısıyla, çocuğuyla ve eviyle hep ilgilenmemiş mi? Steven'e göre sorun biraz da, kendi deyimiyle, karısının evde bebekle birlikte kalmaya dayanamaması ve bütün gününü evden uzak geçirmesi. Bu nedenle, tam gün bebeğe bakacak bir bakıcıya büyük para vermek zorunda kalıyorlar. Steven böylece karısının hakaretine, onun kötü bir anne olduğunu ima ederek karşılık veriyor. Laurie ise gözyaşlarına boğuluyor.

Bu kavgayı kimin başlattığını bilmiyorum, ama öğrenmeye çalışmanın boşuna olacağına ve hiçbir yarar sağlamayacağına eminim. İkisi de aşırı oranda kışkırtıcı ve kışkırtılmaya açık, yapı gereği abartıya ve diğerinin hileli oyununun kurbanı olduğunu iddia etmeye eğilimli. Kimi zamanlar bu tür çiftlerin benden, delilleri inceleyip hüküm verecek bir yargıç ya da en iyi oyunu alkışlayacak bir tiyatro eleştirmeni gibi davranmamı beklediklerinden kuşkulanıyorum. Ama iki rolün de, bu çiftin gerçekten ihtiyaç duyduğu şeyle hiçbir ilgisi yok. Onlar, birbirlerine verdikleri savunma tepkilerini anlamak ve tepkilerini denetleyebilmek için yardıma gereksinim duyuyorlar. Tepkileri büyük oranda, evliliğe taşıdıkları çağ-

dışı beklentilerden kaynaklanıyor. Diğerinden gelen en ufak bir olumsuz eleştiri belirtisi karşısında bile otomatik olarak geriliyor ve aynı şekilde tepki veriyorlar. Bu tür modeller, çiftin, birbirlerinden gerçekte ne istedikleri hakkındaki temel sorunları tartışma yeteneklerini köreltir. Onlara yavaşlamayı ve satır aralarını okumayı öğretmeniz gerekir; çünkü duyulan gereksinimden, diğer insanı suçlamaya geçiş beklenmedik derecede ani olabilir.

Sözgelimi, bağımlı kadınlar için geçmişin evcimen dünyasını zenginliklerle donatmış hayalet baba imgeleri, Laurie ile Steven'ın çatışmalarını büyük oranda etkiliyor ve onları intikam almaya yeminli iki orta sınıf Hamlet'ine dönüştürüyor. Kadın ve erkek kimlikleri çatışmasında çıkmaz bir sokağa sapmışlar ve her ikisi de geçmişleri nedeniyle, yüzleşmek zorunda kaldıkları değişimler hakkında karmaşık suçluluk duyguları yaşıyorlar. Kişisel kargaşaları bu açıdan, onları dört yandan saran kültürel gümbürtüleri yansıtıyor. Kendi evlerinden getirdikleri anlayış ve beklentiler, evdeki ve işteki görevleri için daha esnek bir işbölümü yapmak zorunda olan yetenekli ve profesyonel bir çift için artık geçerli değil kuşkusuz. Ama farklılıklarını çözmek için harcadıkları çabalar okul çocuğu kavgalarıyla aynı düzeyde; birbirlerinin amaçları hakkındaki pop-psikanalitik yorumları, birbirlerine, "Senin baban da..." diye bağıran iki çocuğu hatırlatıyor.

Cephaneliklerine bakılırsa Steven ve Laurie tam anlamıyla birbirlerine denk bir çift. Birlikte yaşarken karşı taraf hakkında edindikleri bilgiler sayesinde, birbirlerinin zayıf taraflarını görmekte eşit derecede uzmanlaşmışlar. İkisi de, karşı taraftan gördükleri kötü muameleyi tek bir sözcük ya da deyime indirgeyen hakaretler yağdırarak zarar verebiliyorlar. Bir noktada, Laurie, Steven'ın "melez lale yetiştirme planlarından" söz ediyor ve Steven bununla, iş ve finans konusunda kuş beyinli bir hayalci olduğunun ima edildiğini düşünüyor. Laurie böylece kendi güvensizlik ve kaygılarını, ondan destek alarak değil, onun kişiliğini bombalayarak ifade etmiş oluyor.

Buna karşılık Steven ise iki cümlede bir, karısının taleplerinin kendi kaderini çaldığını ve fotoğraf çekmek için dışarı çıkarak hem bebeğini hem de evdeki görevlerini ihmal ettiğini söyleyerek onun annelik rolü ve fotoğrafçılığı konusunda kendini kötü hissetmesini sağlamaya çalışıyor. (Tabii, çocuk bakımı ve ev işlerinin bir kısmını

üstlenerek karısını biraz rahatlatabileceğini ima bile etmiyor. Steven'ın tavrı, aklının bunlardan daha önemli işlerle meşgul olduğunu gösteriyor.)

Şu ana kadar anlattıklarımdan hiç de böyle bir izlenim edinmemiş olsanız bile, ikisi de birbirlerine çok önem veriyorlar ve birlikte kalmaya kararlılar. İçinde bulundukları kötü durumun nedeni; psikolojik kaynaklarını, birbirlerini desteklemek için yaratıcı yöntemler geliştirmek üzere birleşmek yerine, saldırmak ve kendilerini savunmak için kullanmalarının yol açtığı boşa harcama – Shakespeare'in de dediği gibi, "ruhun boş yere harcanması." Tüm savaşlarda olduğu gibi onlar da sahip oldukları güçleri, çatışmadaki diğer tarafı yok etmek için kullanıyorlar. Kıtlık varsayımının evlilikte yarattığı tinsel tükenme de, tam olarak bu.

Steven'ın iddiasının tersine, bu çiftin en önemli sorunu para değil. İkisinin de düzenli bir maaşları olmamasına karşın eve, onlara gerekenden çok daha fazla para getiriyorlar. Dahası, ilerki yıllardaki güvenlikleri için onları bekleyen aile fonları var. Para konulu kavgalar sevgi kuşkularının perdesi ya da metaforu olabilir; özellikle de savaşçılar, sevginin parayla ödendiği ailelerden geliyorlarsa.

Evliliğin kıtlık ekonomisinde, para ve sevgiyle ilgili çatışmalar inanılmaz bir hızla ortaya çıkabilir ve eşlerden birinin, diğerinin ne hakkında konuştuğunu bile anlayamamasına yol açabilir. Bu, karmaşık yanlış anlamalara yol açabilen bir çeviri sorunudur. Başka bir genç çifti daha hatırlıyorum: Kadın bir şirkette yönetici, kocası ise devlet üniversitesinde öğretim görevlisiydi. Akşam yemeğinden sonra giriştikleri, ev satın alma konusundaki sonu gelmez tartışmalarıyla başlayan ve ayrılma tehditleriyle sona eren bir kavgalarından söz etmişlerdi bana. Kadın, adamın neden emlakçıları, bankacıları aramadığını soruyordu. Bütün işi karısına mı yükleyecekti? Ne de olsa onun gün içinde daha çok boş zamanı vardı. Adam da bu sözlerden, evin gelirine ondan daha az katkıda bulunduğu için karısının kendisini yeterince çalışmamakla suçladığı anlamını çıkarmıştı. Öfkelenip savunuya geçmiş ve kendisinin, yapısı gereği daha az ücret veren bir işte, karısıyla aynı derecede çok çalıştığını söylemişti.

Anlaşılan kadının istediği şey, ev satın almak için birlikte çalışarak yakınlıklarını güvence altına almaktı – çünkü kocasının öf-

kelendiğini sezdiğinde hemen yanına gitmiş ve kendisine sarılmasını istemişti. Adam ise katılığını korumuştu. Korkuları doğrulanan kadın kendini zayıf ve reddedilmiş hissederek kocası gibi öfkelenmiş ve savunuya geçmişti. Bu noktadan sonra olayların nasıl geliştiğini tahmin edebilirsiniz.

Steven ve Laurie'ye birbirlerinden en çok istedikleri şeyin ne olduğunu sorduğumda —bunu yapmamın nedeni birbirlerine hakaretler savurmanın yanı sıra, birbirlerinin suratlarına aynı anda birbirleriyle ilgili yüzlerce konu fırlatmaları ve dolayısıyla, bir şey üstünde karar kılmanın olanaksız hale gelmesiydi— her ikisi de aynı yanıtı veriyor: İkisi de diğerinden, masum kurban rolünü oynamak yerine, ilişkilerindeki boşluğu doldurmada biraz sorumluluk almasını istiyor. Bunun da ötesinde, hâlâ özgürce gelişen bireyler olduklarını ve diğerinin gözünde değer taşıdıklarını hissetmek istiyorlar. Arabayla giderken sola dönüş konusundaki kavgaları, yeterli ve denetime sahip bir kişi olarak görülme arzularını yansıtıyor. Aslında ikisi de, birbirlerinden anlayış ve takdir görmeye gereksinim duyduklarını biliyorlar. Bu olmadan, içtenlikli bir ev ortamı yaratmak, çocuğa bakmak ve birbirlerinin profesyonel hırslarını desteklemekle ilgili çeşitli ve karmaşık kaygıları dengelemeleri olanaksız.

Ama Steven ve Laurie bunu yapmak yerine birbirlerini giderek kutuplaşan rollere kilitlemişler; bu, ilk iki bölümde tartıştığım yakın iktidar savaşımlarının tipik bir modeli. Sevgi kıtlığıyla birlikte gelişen bir model. Yakın eşler birbirlerine sabit roller verdiklerinde, ister kadın olsunlar ister erkek, eve para getiren ya da eve bakan, yaratıcı benliğin hâkimi ya da evin birlikteliğinin koruyucusu; ilişkilerindeki duygusal bağları germiş olurlar, çünkü ikisi de kendi kişiliklerinin yok olduğunu ve yaşamdaki çok çeşitli olasılıkları deneme fırsatının ellerinden alındığını hissederler.

İnsan ilişkilerinde sevgi bolluğu çok doğal görünür. Normal şartlar altında, bebeğin ağladığını duyan anneyle baba, doğanın birbirini tamamlayan iki parçası gibi hemen birbirlerine uzanırlar. Ailevi, erotik ya da politik, tüm toplumsal varoluşlar bir dereceye dek gereksinimle tepki arasındaki bu doğal çekimin umut dolu bir çeşitlemesidir. Ancak toplumsal bir düzenlemenin gelişebilmesi için, etrafta herkese yetecek kadar çok şey —ya da en azından, ola-

nı bölüşmek için, ekonomik ve psikolojik uzlaşmalardan oluşan bir sistem– olması gerekir.

Çocuğun gereksinimiyle anneyle babanın tepkisi arasına pek çok psikolojik sorun girebilir. Bunun nedeni genellikle anneyle babanın hâlâ, çocukluklarında kendi anne babalarından gördükleri hakaret ve haksızlıkların acısını yaşıyor olmalarıdır. Çocukluklarından kalma yaralar anneyle babanın kafalarının, çocuklarına yardımcı olamayacak denli kendi gereksinim ve kaygılarıyla meşgul olmasına yol açabilir. Ve böylece kıtlık, bir kuşaktan diğerine geçer. Bu durumda çocuk genellikle karmaşık bir mesaj alır: Bir yandan hâlâ, bencillikten arınmış karşılıklı bir sevginin en büyük doyum vaadini taşıdığını hayal edebilir. Diğer yandan ise, yaşadığı deneyimler bu kavramla ciddi, hatta derin çelişkiler içinde bulunabilir.

Onlara ne denirse densin, çocuklar kendi hesaplarına, sevginin bulunması zor ve elde tutulması daha da zor, belirsiz bir meta olduğunu keşfederler. Yetişkin bakıcılara diğer türlere oranla çok daha uzun süre bağımlı oldukları için de, bu iki yetişkin onlara doyurucu şeyler sunamasa bile, anneyle babaya duygusal olarak bağlı kalmaktan başka seçenekleri yoktur. Alabildikleri tek şey bu olduğunda, çocukların anneyle babadan gördükleri tüm dikkati, ne kadar acı verici olursa olsun, sevgiyle özdeşleştirme eğiliminde olduklarını psikoterapistler uzun zamandır biliyorlar. Bu şartlar altındaki çocukların pek çoğu *herhangi* bir dikkat şeklini üstlerine çekebilmek için kapris yapar, kardeşlerine şiddet uygular ve gürültücü olmaktan kendilerine zarar vermeye ya da okulda başarısız olmaktan suça yönelmeye dek, kargaşa yaratan çeşitli davranışlara yönelirler. Bu çocuklar büyük olasılıkla, yaşamlarının geri kalan kısmında da bu tür bedbahtlıkların peşinde olacak ve bunun sevgi olduğunu düşüneceklerdir.

Bu karışık mesaj, çocuğun masumiyetinin, yetişkin nevrozunun duvarına çarpmasıyla oluşan bir kazadan ibaret değildir. Kökü, toplumsal alışkanlıklarımıza dek uzanır. Toplumumuzda bireyin gelişiminin en başından itibaren, sevgiyle denetim birbiriyle iç içedir. Sevginin bol olduğuna dair vaazlar vermemize karşın, çocuklarımızı iyi vatandaşlar olarak şekillendirmek için sevgi kıtlığı ilkesini büyük bir etkinlikle kullanırız. Karşılığında bir şey beklemeden takdir eden anne ve babalar da vardır elbette; ama genelde

çocuğu sosyalleştirme yöntemimiz, iyi davranış ve toplumca kutsanan başarılar karşılığında takdir etmeye ve sevgi göstermeye dayanır. Çocuk itaat etmediğinde ya da beklentileri karşılayamadığında uygulanan yaygın bir disiplin şekli de, sevgiyi esirgemek ya da esirgiyor gibi görünmektir. Kimi ailelerde duygusal ödül ve cezalar düzenli bir biçimde verilse de, böylece çocuklar kendilerini neyin sevilebilir, neyin sevilemez yaptığı hakkında kesin bir fikir edinseler de, çoğu ailede ödül ve cezalar anneyle babanın ruhsal durumuna göre dağıtılır.

Sonuçta geleneksel çekirdek aile ve bu aileleri destekleyen değerler, istikrarsızlık potansiyeli taşıyan ve akıl karıştırıcı bir duygusal kaynak sunmaktadır: Bu kaynakların kazanılması gerekir ve bazen, ortada belli bir neden olmadan kolayca yitirilebilirler. Kimi çocuklar bu kaynaklar için savaşır, onlara sarılır ve elde ettiklerinde depolar. Kimileri daha çoğunu elde etmek umuduyla, üstlerine bol gelen, yapay itaat giysilerine bürünürler. Özellikle asi çocukların kullandığı bir diğer yaygın strateji de, bunlara gereksinim duyduklarını bile yadsımaktır.

Aile yaşamının eğilimlerine karşı olağanüstü bir duyarlılığa sahip olan Amerikalı psikiyatrist ve gelişim kuramcısı Harry Stack Sullivan, kaygıyı, sosyalleşmenin itici gücü olarak görüyor. Sullivan'a göre bu kaygı, "tüm kültürlerde, bazılarında az ve bazılarında çok olmak üzere, insan denen hayvanı bir kişi olması için eğitmek üzere kullanılıyor."[3] Bunun tüm kültürler için geçerli olup olmadığını bilmiyorum, ama bizim kültürümüzde çocukları doğru dürüst yetişkinler olacak şekilde eğitmek için, onlara sevginin kıt, belirsiz ve güç kullanımıyla yakından ilgili olduğunu öğretiyoruz. Çocuk yetiştirme yöntemimizin yan etkilerinden biri de, insanın, ne tarafa bakarsa baksın, etrafında tercih edilemeyecek seçenekler görerek büyümesidir: ya sevgiyi yitirecek, ya da sevgi aracılığıyla denetim altına alınarak, benliğini yitirecektir. Bu tehditler çocuğun tepesinde bir kılıç gibi sallanır ve daha sonraki yakın ilişkilerine zarar verebilecek kaygıları güçlendirir.

İki önemli yakınlık mitinin —ailenin duygusal yoğunluğu ideolojisi ile, romantik aşk idealinin— iç içe girmesi toplumumuzda insanları yalnızca sevginin kıt olduğu algısından korumakla kalmayıp ayrıca, iktidarı sevgi maskesi altına gizleyerek, bu algının sonuçlarıyla etkili bir biçimde başa çıkmamızı engelliyor. Geleneksel

olarak "iktidar" sözcüğünü, varlığını açıkça kabullenmek bile sevgi ve demokrasi dışı bir şeymiş gibi, kötü bir sözcük olarak görmüşüzdür. Daha önce de belirttiğim gibi, bu durum, politikanın insani vakalarda iktidar kullanımıyla açıkça ilgili bir şey olarak görülmesine karşın, yakın ilişkilerimizde olduğu kadar politikalarımızda da geçerlidir. Sosyal eleştirmen David Bazelon'un yıllar önce belirttiği gibi Amerika'da, "çoğu politik sorun metafizik zemininde tartışılır... Burada konu iktidarın *nasıl* kullanılacağından çok, var olmasının gerekip gerekmediğidir."[4]

"Metafizik zemin" terimiyle Bazelon'un, iki tarihsel örnekle açıklarsak, "dünyayı demokrasi için güvenli hale getirmek" ya da "Vietnam halkının kalplerini ve beyinlerini kazanmak" için savaşa girmek gibi varsayımları kastettiğini düşünüyorum. Her iki sloganda da savaşa sevgi amacıyla girdiğimizin ima edildiğini göreceksiniz; ilkinde ebeveyn sevgisi, ikincisinde kur yapma. Evlerimizde gücü sevgi maskesi altında saklamak için kullandığımız benzer bir yöntem ise, çocuklarımıza "Bunu senin iyiliğin için yapıyorum," ya da "Bu senden çok beni incitecek," gibi şeyler söylememizdir.

Aynı durumlar yetişkinlerin yakın ilişkilerinde ve özellikle evliliklerde de görülüyor. Romantik aşka, cinselliği metafizik düzeyine yükselten —eskiden evlilikler "cennette kararlaştırılır" denirdi— ve iki insanın farklılıklarını ifade etmesine olanak tanıyan, ya da hangi kararları kimin vereceği gibi önemli politik sorunları bastıran bir bağlamda başvuruyoruz. Burada bir strateji devreye giriyor: Karı ile koca arasındaki iktidar bölüşümünü korumanın en iyi yolu, böyle bir iktidar bölüşümü olduğunu yadsımaktır.

İnsan davranışı hakkındaki modern psikolojik kuramlarımız, cinsel aşkın idealleştirilmiş ve metafizik yönlerinin gizemini yok etmiş, ama sorunları tamamen psikolojik boyutla, yani bireysel kişiliğin içiyle sınırlamıştır. Bu düşünce bizi, insanlar *arasındaki*, iktidar ilişkilerinin alanına pek yaklaştırmaz. Ama son yirmi yıl içinde hem kadın hareketi hem de aile terapistleri, iktidarın tüm insani ilişkilerde, özellikle de kadınla erkek arasındaki cinsel ilişkilerde ve aile üyeleri arasındaki ilişkilerdeki varlığı üzerinde ısrarla duruyorlar. Aile terapistleri, aileyi politik koalisyonlar, düşmanlıklar ve stratejiler içeren, kendi kendini yönetir bir iktidar yapısı olarak görüyor, ama kültürün etkisine neredeyse hiç önem vermiyorlar. Kadın hareketi kültürü de göz önüne alıyor, ama bu hareketi ilgilen-

diren tek kıtlık, kadınların yaşadığı yoksunluklardır. İktidar ile sevgi, kaygı ile kıtlık arsındaki ilişkileri yorumlamak için, bu ikisinin sunduğundan çok daha kapsamlı bir çerçeveye gereksinim duyduğumuzu düşünüyorum.

İktidarı sevgiyle karıştırıp ardından iktidarın varlığını yadsıma eğilimimiz, bence bireysel önyargılarımızı evcimenlik ve topluluk iddialarıyla uzlaştırma amaçlı, yanıltıcı çabamızdan kaynaklanıyor. Bu, Amerikan kültürünün çözmeyi bir türlü başaramadığı bir sorun. Bireysellik, temelde bolluk mitinin bir parçasıydı – Cennetvari bir Yeni Dünya, kaynakların sınırsız ve bireyin kendini gerçekleştirmesi için fırsatların açık olduğu refah toplumu şeklindeki bir Amerika miti. Kültürümüzde, kahramanın evcimenliğin dizginlerinden kurtulabilmesi şartıyla görünürde sonsuz doyum fırsatlarına sahip olacağı, sürekli yeni topraklar fethedilerek sınırların genişletileceği ütopik bir tür sınırsızlık görüşüne dayanan, kutsal bir gelenek var. Edebiyatımızda Cooper, Melville, Whitman ve Twain'den Hemingway ve Kerouac'a uzanan önemli bir akım, kendini bu fikrin hem aydınlık umutlarını hem de ardından gelen karanlık sonuçlarını keşfetmeye adamıştır.

Ama çağdaş kentsel dünyanın, duygusal tanrılar da dahil olmak üzere tanrı kıtlığının yaşandığı bu cennetten kovulmuş dünyanın toplumsal panoramasında bireyin kendini gerçekleştirmesi giderek açgözlülüğe ve kendini büyütmeye, benlik adına iktidar uygulamaya dönüşüyor. Sınırsız gibi görünen kendini gerçekleştirme ve istediğin kişi olma fırsatları vahşi yaşamdan kente ithal edildiğinde, Whitmanvari benliğin iyimser gelişmesinden çok, romantizmle hırsın birleşerek felakete yol açtığı romanlar olan Fitzgerald'ın *The Great Gatsby* (Muhteşem Gatsby) ve Dreiser'ın *An American Tragedy* (Bir Amerikan Trajedisi) adlı yapıtlarındaki korkunç sonuçlar çıkabilir.

D.H. Lawrence'ın sözleriyle, "Birbirimize ihtiyacımız var" ve en başarılı Amerikan bireycileri bile, bir araya gelmek için bir yol bulmak zorundalar. Bireyci için romantik aşk mükemmel bir yakınlık idealidir, çünkü kendini gerçekleştirmekten vazgeçmeden birlikte olmayı vaat eder; aşılacak engeller, tartışılacak çatışmalar ve yapılması gereken uzlaşmalar yoktur. Ama bu bileşim, bireyciliğin ve romantik aşkın karanlık yüzünü –yetersiz duygusal kaynaklar için girişilen ve acımasız olabilecek Darwinvari bir savaşımı– gizlemeye yarıyor. Kişinin kendisiyle diğeri arasında işbirlikçi, an-

layışlı bir denge yerine, kendi potansiyelini rekabetçi bir ortamda gerçekleştirmeyi teşvik eden bir tür sınırsızlık ideolojisine hâlâ inanan bir kültürde yaşıyoruz.

Bu etkili kültürel güçler kendilerini çeşitli yollarla, gündelik kişisel yaşamlarımızı sürdürme şeklimize dönüştürüyorlar. Sözgelimi, kendi ayakları üstünde durmanın önemli bir ahlaki erdem olduğunu söylüyoruz; ama insanın her şeyi kendisinin yapmasının ya da çok fazla yalnız görünmesinin kötü bir yönü de var. Bazı insanlar ve özellikle de erkekler, cinsel zafer öykülerini, arzulanabilir olma pasaportu ya da ehliyeti gibi sürekli yanlarında taşıyorlar. Yalnız görünmek ayıp bir şeymiş gibi, çoğu insan sinemaya ya da konsere tek başına gidemiyor. Bu durumun özellikle kadınlar için geçerli olması, kısmen, yalnız bir kadının ya başarısız ya da sömürülmeye yatkın olarak görüldüğü Victoria döneminden kalma bir kavram. Bu görüş çağımızda değişmeye başlasa bile, tamamen yok olmuş değil. Hastalarım bundan çok sık yakınıyorlar. Üstelik, erkeğin yolunu kendi başına bulmasının toplumsal açıdan daha kabul edilebilir (ve günümüzde çok daha güvenli) olmasına karşın, yakınanlar yalnızca kadınlar değil. Çalışma odamın kapalı kapıları ardında, bu yakınmaları kadınlardan olduğu kadar, erkeklerden de duyuyorum. Erkekler yalnızca, bunu kabadayılık, macera ya da zafer maskesi altında gizlemeyi öğreniyorlar.

Kıtlık korkusu ve bununla bağlantılı olan yalnızlık korkusu, insanları eş seçerken akıllıca davranmaktan (en azından yakın zamanlara dek ve özellikle kadınlar için, ekonomik güçlerle birlikte) alıkoyan duygusal güçler arasında yer alıyor. Yirminci yüzyıl başlarının Amerikan şairi Edwin Arlington Robinson bu durumu ve yol açtığı sorunları, olağanüstü şiiri "*Eros Turannos*"ta büyük bir incelikle betimliyor. Bu, altı kıtaya koca bir roman sığdıran şiirin başı şöyle:

Korkar kadın erkekten ve sorup durur
Hangi kaderdir onu seçmesine neden olan;
Çekici maskesinde erkeğin,
Onu reddetmesi için her türlü nedenle karşılaşır;
Ama karşılaştığı ve korktuğu şeyler önemsizdir
İnişe geçen ve yavaşça
İhtiyarlığın cansız gölcüklerinde batan,
Onsuz geçecek yıllardan.

İnsanlar âşık oldukları için terapiye gelmezler. Ya yalnızdırlar, ya da ilişkileri iyi gitmiyordur. Diğer bir kişinin varlığına duyulan gereksinim aşk ilişkisi sırasında ne kadar hoşa giderse gitsin, sevginin hâlâ kıt olduğu keşfi, imza atıldıktan sonra, gereksinim ve karşılık verme ikilemini sert bir çatışmaya dönüştürebilir. Algıdaki bu ani değişimin evliliği yıpratabilecek kaygıları ne denli şiddetlendirebileceği konusunda ne söylense azdır.

Günümüzde çoğu ailede hem annenin hem de babanın çalışması, çocukları giderek azalan bir yakın ilgi birikiminden destek almak zorunda bırakıyor. Dolayısıyla, duygusal kıtlığın etkileri bir sonraki kuşakta daha da çok görülüyor; bolluk varsayımından türetilmiş değerlere –kendi yaşamını tasarlama özgürlüğü, aile ilişkilerinin zenginliği, Amerikan rüyası– hâlâ inansak bile, bu böyle.

Öne sürülen değerler ve gerçek deneyimler arasındaki bu çelişkiler, garip aykırılıklar yaratabiliyor. Sözgelimi kadın hareketi evlilikteki eski eşitsizlikleri yok etmeye çalışıyor, ama her iki cinsiyetin de yeterince ele almadığı kaygıları yaratan kıtlık, bu çabaları baltalıyor: Çoğunlukla evlilik ne denli eşitçi ve demokratikse, Darwinci ya da kardeş rekabeti yönleri de o denli egemenlik kazanıyor. Benzer bir şekilde, ünlü bir boşanma avukatı bana, evliliklerin başarısızlıkla sonuçlanmasının en çok, eşlerin aynı yaşlarda olmalarından kaynaklandığına inandığını söylemişti. Bu da, evlilik sorunlarının çoğunlukla kardeş rekabetine benzediği düşüncesini doğruluyor. 1960 ve 1970'lerdeki cinsel özgürlük hareketinin bütün yararlarına karşın, cinsellikte iktidar savaşımlarının daha çok egemenlik kazanmasına yol açmış olması gibi, yakın zamanlardaki geleneksel cinsiyet rollerinden kurtulmamız da, evliliğin Darwinci tartışmalara daha uygun bir zemine dönüşmesine yol açtı.

Bu durum biraz, devrim sonrasıyla baş etmeye çalışan az gelişmiş bir ülkeyi hatırlatıyor: Baskıcı egemen grup saf dışı bırakılmış, sansür sona ermiş ve serbest seçimler düzenlenmiş; piyasa ekonomisi oluşturulmuştur –ama kaos benzeri bir durumun oluşması ve suç oranlarının artmasıyla herkes düş kırıklığına uğrar. Uzun süre baskı altında yaşamış bir halkı demokrasiye hazırlamak için, kültürel değişimi ve toplumsal kurumların onarımını içeren önemli bir bilinç değişimine ihtiyaç duyulur. İster ikili yakın ilişkilerde olsun ister toplumda, insanlar iktidarı paylaşmaya ancak, de-

neyimlerine ve topluluk bilincine bağlı olarak, etrafta herkese yetecek kadar çok şey olduğuna inandıklarında istekli olacaklardır.

Kıtlık hem kadınları *hem de* erkekleri baskı altına almıştır. Son yirmi yıl içinde kadınlar politik değişimin yanı sıra kültürel değişim için de örgütlenmiş olduklarından, daha eşitlikçi ve işbirlikçi bir yakınlığa hazırlanma konusunda erkeklerden çok daha ileri olabilirler. Erkeklerin, yaşamlarındaki kadınların özgür seçim haklarını kullanmalarına şiddetli tepki göstermeleri bunu doğruluyor. İktidar manivelasını çok uzun zamandır ellerinde tutmaları, içinde bulundukları kötü duruma karşı gözlerini kör edebiliyor. Bu da, daha fazla karşılıklı empatiye dayalı yeni yakınlık kültürüne, kadınların olduğu kadar erkeklerin de zihniyetine hâkim olması gerektiği anlamına geliyor. Ama politik ve ekonomik tehditlerle bunu sağlamak mümkün değil.

Kadınların sosyoekonomik hak ve imtiyazlarının erkekler yararına çiğnendiği eski kadın ve erkek rollerine dönülmesini savunmadığımı kesinlikle vurgulamak istiyorum – tam tersine. Ama sevginin bol olduğunu öğretip, kıtmış gibi davranmayı sürdürdüğümüz sürece, daha eşitlikçi ve esnek cinsel rollerin çok daha fazla zorluklarla kuşatılmış uzun vadeli yakınlıklar oluşturmayı sürdüreceğini ve başarılı evliliklere giden yolun daha da tehlikeli hale geleceğini söylüyorum. Madem ki toplum birbiriyle yakın ilişki içindeki iki eşe sosyal ve psikolojik eşitlik güvencesi veriyor, öyleyse bu insanların, sevgiden daha farklı beklentilerin pazarlığı için toplumdan yardım almaları gerekir.

5

Eros'un Sabit Çapı

Edith Wharton'un öykülerinden birindeki karakterlerden Lydia Tillotson, derinleşen ıstıraplarına nüfuz eden keskin bir sezgiyle sevgilisi Ralph Gannett'e şöyle der: "Biliyor musun, evliliğin amacının ne olduğunu anlamaya başladım: İnsanları birbirinden uzaklaştırmak. Bazen, birbirini seven iki insanın çılgınlıktan ancak aralarına girecek şeylerle kurtulabileceklerini düşünüyorum —çocuklar, görevler, ziyaretler, sıkıntılar, ilişkiler— yani evli insanları birbirinden koruyan şeylerle. Birbirimize çok yakınlaştık; bizim günahımız bu oldu. Birbirimizin ruhunu tüm çıplaklığıyla okuduk."[1]

Duygusal kıtlık diyetiyle yetişmiş insanlar için yüz yüze tam bir erotik yakınlık, dosdoğru güneşe bakmak gibi gözü kamaştırır. Birbirlerinin çıplak ruhlarından bakışlarını kaçırmaya zorlanırlar. Aralarına uzaklık koyarak karşılaşmak, birbirlerine göz ucuyla ya da güneş gözlükleriyle bakmak zorunda kalırlar. Bu pırıltıya dayanamamalarının en önemli nedeni, kendi bütünlüklerini ve denetimi koruma yeteneklerine yönelik bir tehdit olarak gördükleri güçlü duygulara teslim olma yetisini çoğunun yitirmiş olmasıdır. Bu kayıp, toplumumuzda büyük saygı gösterilen "güçlü karakter" geliştirmek için ödedikleri bedeldir.

Çalışma arkadaşlarımdan biri, modern aileden iki soy türediğini öne sürmüştü: Kurbanlar ve hayatta kalanlar. Çok fazla yok-

sunluktan ya da çok fazla müdahaleden sonra hayatta kalmak için, zamanından önce katılaşmak ve kendi ayakları üstünde durmayı öğrenmek gerekir. Ailesi içinde sevgi dolu, onaylayıcı bir destek birliği bulamayan ya da kaygıyla yüklü, denetimci ve cezalandırıcı anne-baba tarafından büyütülen ve ayakta kalmayı başaran çocuk, büyük olasılıkla diğerlerine güvenini yitirdiğini gösteren kalın bir deriye ve zırhlı bir bağımsızlığa sahip olacaktır. Bu şekilde ayakta kalmanın maliyeti özellikle, çocuk büyüyüp yetişkinlerle ilişki kurmaya başladığında ortaya çıkar.

Bu insanlar, kültürümüzde takdir edilen niteliklere sahiptir. Genellikle kararlı, hırslı ve başarılıdırlar. Okulda iyi notlar alır ve şirket yöneticileri, başarılı profesyoneller ya da politik liderler olurlar. Ne istediklerini bilirler; önlerine çıkan engelleri aşarak ve onları cezbeden ya da yollarından alıkoymaya çalışan etkenlere yenilmeyi reddederek, istediklerini almaya çalışırlar. Bunlar, kendi kendilerini motive eden bireycilerdir.

İngiliz psikanalist Michael Balint, güçlü karakter tiplemelerimizin bir diğer yüzünü daha ortaya çıkardı. Balint, bu insanların güçlerinin esneklikten değil, katılıktan geldiğini söylüyor. Sürekli kuzeyi gösteren pusulalar gibi onlar da kendilerini ancak bir yönü göstererek ifade edebiliyorlar. Bu tür bir güç, olasılıkların azaltılmasıyla işlerlik kazanır. Sözgelimi, zevk duyma ve dolayısıyla sevip sevilme yollarını azaltır; çünkü bu insanlar ancak kendilerine çizdikleri yolda zevke ve sevgiye tahammül edebilirler. Başka bir yönden gelen ya da içlerinde kendiliğinden uyanan herhangi bir heyecan verici dürtü, katlanılmaz bir kaygı yaratır. Balint şöyle diyor: "Bir insana dış koşullar aracılığıyla karakterine aykırı olan başka sevgi olanakları sunulursa, o insan ne sevebilir, ne de −ki bu olasılık daha da azdır− zevk alabilir. *Demek ki karakter, sevme ve zevk alma yetisinin kısıtlanması anlamına geliyor* [italikler Balint'e ait]."[2]

Sevginin kıt olduğu bir aile atmosferinde masum ve güven dolu olmak, dolu dolu bir sevgi ve sıcaklık tayını beklemeyi sürdürmek, çılgınlık olacaktır. Çocuk, yapay haz, sevinç ve rahatlama umutlarından korunmayı erkenden öğrenir. Çevreye karşı doğal ve kendiliğinden duygusal tepkilerini iptal eder. Bu, kendi ayakları üstünde durmanın ima ettiği anlamlardan birisidir: Kişinin, destek ve beslenme kaynağı olarak yakınlık ortamından umudu kestiğini gösterir.

Psikiyatrist René Spitz'in başlattığı ünlü bir araştırma dizisi, yetimhanelere, hastanelere ve benzeri kurumlara yerleştirilmiş bebeklerin ilk başta ağlayarak, onlara annelik edecek bir yetişkinin sevgisine ve yakınlığına duydukları gereksinimi açıkça ifade ettiklerini göstermişti. Belli bir süre boyunca çok az tepki almaları ya da hiç tepki almamaları durumundaysa, iletişimi reddeden bir duygusuzluk haline giriyorlardı. Ağlamalar duruyordu. Bir bebeğin ruhuna girilebildiği kadarıyla, ruhları bomboş görünüyordu.[3] Duygusal açıdan cimri ya da saldırgan ailelerde (ki bu genellikle, duygusal kıtlığa dayalı bir kültürün ürünüdür) büyüyen kişilerin geliştirdikleri bağımsızlık, perdelerini çekip kapılarını kilitleyen bu yetimlerin tepkileri gibidir.

Diğer kültürlerdeki ailelerin bizden daha çok sıcaklık ve sevgi sunduklarını söylemiyorum; ama en azından, çocukları kendi ayakları üstüne dikme politikamızı —omuzlarını dikleştir, çene içeri, göğüs dışarı— gülümseyerek benimsemeleri için ısrar ederek haksızlığı hakaret boyutuna getirmiyorlar. Üç yıl önce Roma'da ders verdiğim sıralarda bazı İtalyan psikologlar bana, o sıralarda çok gözde olan bir fıkrayı anlatmışlardı. Fıkra şöyleydi: Tanrı önce Adem'i yarattı. Ama Adem, yalnızlıktan yakınıyordu. Böylece Tanrı onu uyuttu ve Adem'in kaburgasından Havva'yı yarattı. Adem uyandığında, karşısında muhteşem bir dişi duruyordu. Ama Adem hâlâ üzgündü. Bunun üzerine Tanrı yeniden belirdi ve sordu: "Canını sıkan ne, Adem? Senin için yarattığım güzel kadına baksana!" Adem şöyle yanıtladı: "Evet, ama benim önce bir anneye ihtiyacım var."

Bu fıkra erkeklerin kendilerine bakan kişilere bağımlılıklarıyla dalga geçse bile, bunu anlayışlı bir yaklaşımla yapıyor. Bir de Erik Erikson'un, çocuklarını üç ile beş yaşına kadar emziren Siyu kadınlarında meme verme davranışı hakkında söylediklerine bakalım. Erikson bu kültürel alışkanlığı, "anne memesinin sınırsız imtiyazının cenneti," şeklinde tanımlıyor.[4] Erikson'a göre bu cömertlik, Siyular'ın ahlaki ideallerinin en önemlilerinden birisidir.[5]

Kendi ayakları üstünde durmaya dayalı kültürümüzde içe kapanma süreci yalnızca psikolojik değildir; bu, aynı zamanda önemli bir fiziksel değişim de gerektirir —normalde duyguları tam olarak ifade edecek olan kaslar ve dokular gerilir, hareketleri engellenir ya da öldürülür. Duygusuz, bastırılmış ve biraz sıkıntılı görünen

bir hastamı anımsıyorum. İçinin boş olduğunu hissettiğini, kadınların onu mesafeli ve ulaşılamaz bulduklarını söylüyordu. Ona düşünebileceği en üzücü şeyi anlatmasını söyledim. Çocukluğuyla ergenliğindeki yoğun yalnızlığını, altı ya da yedi yaşlarındayken çok sevdiği bir dedesinin ölümünü ve bundan önce, sevgili köpeğinin kayboluşunu anlattı. Sesi duygusuzdu, yüz ifadesi de değişmemişti. En son ne zaman ağladığını anımsayamadığını öğrendim.

Ayrıca, gözlerinin çevresinde ve yanaklarında hiç his olmadığını da fark ettik. Ağlarken duyguların dışa vurumunu sağlayacak olan derisi uyuşturulmuş ya da ölü dokuya dönüşmüş gibiydi. Kayıplarının acısını yüksek sesle yaşamayan bir aileden geliyordu; iyi durumda oldukları görüntüsünü korumak için, acılarını bastıran bir aileden. Dolayısıyla daha çocukluğunda, acı çekme olasılığına karşı çıkmıştı. Çocuğun acılı gözyaşları, önemli bir kayıptan sonraki iyileşme sürecini başlatır; ama çocuk aynı zamanda ailesinden kabul görmeye, acıyı paylaşmaya ve teselli edilmeye gereksinim duyar. Böyle bir umudu olmayan hastam, acı çekmekten vazgeçmişti. Sonuçta ortaya, yitirilen şey için duyulanın nötrleştirilmiş, asgari bir ifadesine benzeyen, içindeki boşluk duygusu ve kronik depresyon çıkmıştı. Her akşam yatmadan önce gözlerinin etrafındaki alana masaj yapmasını önerdim ve sonuçta, gözyaşları gelmeye başladı. O ana dek, sözcüklerin yanı sıra müziği de gereksinen terapide pek fazla ilerleme kaydedememişti.

Bu, bedenin ve ruhun, çocukluk sırasında oluşabilen savunu amaçlı spazmlarına bir örnektir ve benliğin katı bir kalıba girmesine yol açar. Böyle bir insandan şefkati, tutkuyu, coşkuyu, karşılıklı anlayışı ya da mutluluğu yaşamasını istemek, kontrplaktan yapılma bir çelloda Beethoven'in sonatlarını çalmaya benzer. Duyguları ne denli ifade etmeye çalışırsanız çalışın, gıcırtıdan başka bir şey elde edemezsiniz.

Anneyle babanın öfke üzerinde tekel kurdukları ve seslerini yükselten çocukları azarladıkları (kıtlık ilkesine maruz kalan tek duygu sevgi değildir) ailelerde çocuklar, öfkelerini hissetmemek ya da en azından, belli etmemek için, kendilerine çevirirler. Büyüdüklerinde genellikle "iyi" adam ya da kadınlar olurlar —sakin yaratılışlı, edilgen-saldırgan tipler. Bu doğal dürtünün eski haline döndürülmesi, insanın kendi ruhunu deşmesinden çok daha fazlasını gerektirir: Çocuklar bıkkınlık, nefret ya da hiddet gibi duygu-

larını gizlemek için, el kol hareketi yapmak ya da vurma isteklerini bastırmak durumundalarsa kol ve omuz adelelerini kasmak, ya da yoğun duygularla dolabilecek bir göğüs boşluğunu yok etmek için soluklarını kısmak zorunda kalırlar.

Otuzlarının sonlarında, kusursuz giyinmiş ve saçlarında birkaç soylu beyaz tel bulunan Victoria adında bir kadın şirket yöneticisi beni görmeye geldi. Daha yeni evlenmişti. Güçlü bir kişiliği olduğu açıkça belliydi; içine kapanıklığın güçlendirdiği bir kararlılık taşıyordu —kısacası, sözünü ettiğim kalıba tam tamına uyan bir kadındı. Harika bir düğünden sonra, kır çiçeklerinin hâlâ açtığı ve havanın insanı canlandırıp gençleştirdiği Alpler'de olağanüstü bir balayı geçirdiğini söyledi. İlk evliliğinin ve boşanmasının uzun süren kaosundan sonra "yeni bir başlangıç" yaptığını hissediyor, ama bir yandan da, yeniden evlenmesi, "bazı açılardan kendini bir yeniyetme gibi hissetmesine" yol açıyordu. Bu sözlerin, kendini yeni bir yakınlığın güzel serüvenlerine açtığı anlamına geldiğini umduğumu söyledim. Bana, "evet, kısmen" dedi, ama bir yandan da, kendini küçük, yetersiz, engellenmiş hissetmenin kötü anılarına da açılıyordu. "Her şeyi kendi başıma yapmak istiyorum, ama bir yandan da kendimi korkunç derecede bağımlı hissediyorum," diye ekledi. Birden omuzları çökmüş, yorgun ve yenik görünmeye başlamıştı; artık gerçekten de küçük bir kıza benziyordu.

Victoria'nın söylediğine göre, onu yıpratan şeylerden biri, işyerindeki iç savaştı: Ona görevleri veren ve ne yapması gerektiğini söyleyen yeni işvereninden —büyük bir anonim şirket— bir açıdan memnundu, çünkü kararların tüm sorumluluğu ona ait değildi. Arkasında şirket desteği, sekreterleri, bilgisayarları, faksı, tam bir sağlık sigortası, hisse senedi opsiyonlu emeklilik programı ve her ay düzenli olarak aldığı maaş çekleri vardı. O yine de kendi işini kurmak istiyordu. Ama bu riske tek başına atılma inisyatifini gösterememişti. Sosyal ilişkilerinde kendini hep "doğru olanı yapmak" zorunda hissediyordu. Bu da, yeni kocasına duyduğu sevgiye karşın düğünde huzursuz olmasına yol açmıştı, çünkü yapması gereken şeyi yaptığını düşünüyordu.

Eski bir doyumsuzluğun, ikinci kez evlenmesinden hemen sonra içten içe kıpırdanmaya başlayan huzursuzlukları, yeni evliliğinin de ilki gibi olmasından korkmasına yol açıyordu. Beni görmeye gelmesinin nedeni de buydu. Kolayca boyun eğen bir kadın

olmadığı açıkça görülüyordu, ama genelde hep uyumlu olması ve kendisinden beklenenleri yaparak insanları memnun etmesi gerektiğini hissediyordu. İnsanlar onu nazik biri olarak görüyor, biraz katı ve mesafeli bulmakla birlikte, güvenilir olduğunu düşünüyorlardı. Victoria içten içe, aklı başından gitmiş gibi hissediyor ve bozuk musluktan damla damla sızan su gibi, içinde ağır ağır biriken öfkesinin sele dönüşmesinden korkuyordu. Arada bir, herkesi memnun etmeye çalışmaktan usanıyor ve böyle zamanlarda, onu öfkelendiren olaylardan çok daha büyük bir öfkeyle patlayarak, çevresindeki insanların büyük bir şaşkınlıkla kaçışmalarına yol açıyordu.

Victoria Amerika'nın Ortabatı bölgesi gibi bir görüntü sunuyordu. O bölge de çekici, konuksever ve huzurlu görünür, göz alabildiğince uzanan çimenlerde esen rüzgârda ancak belli belirsiz bir huzursuzluk işareti vardır. Ne bekleyebileceğinizi bildiğinizi sanırsınız. Ama birden hava kararır ve hiç beklenmedik bir kasırga önüne çıkan her şeyi yıkarak, hızla ilerler. Victoria'nın yarattığı etki çoğunlukla, bu düzlükler kadar yalındı —eğitilmiş, kesin ama aşırı derecede alçak bir sesle konuşuyordu; tüm cümleyi duymak için ona doğru eğilmeniz gerekiyordu. Duygularını çok az belli ediyordu. Ama öfkelendiğinde, hiddeti ani ve korkunç oluyordu.

İlk evliliğini mahveden bu patlamaların ikinci evliliğinde yeniden ortaya çıkmasından korkuyordu. Evlilikleri, en azından kendi evliliklerini mahvetmek için geçerli nedenleri vardı: Annesiyle babasının evliliğini sona erdirmek çok hoşuna giderdi. Annesiyle babasının onun bütün çocukluk ve ergenlik dönemlerinde sürekli kavga ettiklerini ve bu durumda bir anneyle babanın çocuklarına yapabilecekleri en kötü şeyi yaptıklarını öğrenmem çok sürmedi: Annesi onu babasına karşı tavır almaya itiyor ve babası da, annesinin tarafını tutması durumunda artık onunla hiç ilgilenmeyeceğini açıkça belli ediyordu.

En sonunda boşanmışlardı, ama ancak Victoria yirmili yaşlara geldiğinde. Yeniyetmelik yıllarında ikisini de memnun etmek için elinden geleni yapmıştı. Başka ne yapabilirdi ki? İkisini de kaybetmeyi göze alamazdı. Zaman zaman, birbirleriyle savaşan çocuklara küçük bir anne olmaya, kimi zaman da benim yaptığıma benzer bir iş yaparak, psikoterapist gibi müdahale etmeye çalışıyordu. Sonuçta kendini, Süleyman Peygamber'in önüne çıkarılan ve az sonra

ikiye bölünecek olan kurbanlık çocuk gibi hissediyordu. Bu nedenle olabildiğince kasılıp sessiz, derslerine düşkün bir kız olmuş ve duygularını gizlemeyi öğrenmişti.

Ergenlik çağında Victoria'yı en çok etkileyen sorun, annesiyle ilişkisiydi. On beş ya da on altı yaşlarına geldiğinde, içindeki akıl karıştırıcı gelgitleri ve giderek daha da acil gelen kadınlık konusunu açabileceği yetişkin bir kadınla konuşma isteği duyuyordu. Ama evdeki durum nedeniyle çileden çıkmış olan annesi buz gibi bir öfke içinde yaşıyor ve etrafına düşmanlık saçıyordu. Victoria onun yanında parmak uçlarına basarak yürüyordu: doğruca annesine döndüğünde ani bir patlamayla karşılaşmaktan korkuyordu (şimdi kendisinde arada bir görülenlere benzer bir patlamayla).

Çocuk (ve hatta yetişkin) için cezalandırılmak, eleştirilmek ya da duygularını ifade ettiği için ayıplanmak psikolojik bir krizdir. Çocuklar buna aciliyet durumu gibi, içgüdüsel olarak tepki verirler. Aynı şeyle sürekli karşılaşmaları, acil durum tepkilerinin yaşam biçimi olarak yerleşmesine yol açar. Başarılı ilişkiler kuramadıklarını, sevgiyi hissedemediklerini ve cinsellikten ya da başka şeylerden zevk alamadıklarını söyleyerek terapiye gelen hastaların çoğu farkına bile varmadan bu acil durum ortamında yaşıyorlar. Arabanız buzda kaydığında, kişisel güçlerinizi hiç düşünmeden yoğunlaştırmak için tüm kaslarınızı gerer ve nefesinizi tutarsınız. Bu, insanın önündeki sorunla mücadele etmesini sağlayan istenç dışı bir tepkidir. Bir de arabayı hep buz üstünde kayıyor gibi kullandığınızı düşünün. Bu durumda araba sahibi olmak size korkunç bir yük gibi gelecektir. Pazar günü keyifli bir gezi yapmak için arabayla kıra çıkmak ise aklınıza bile gelmeyecektir.

Bana terapiye gelen bir diğer orta yaşlı iş kadını ise, ne herhangi bir şeyden zevk alabiliyordu ne de herhangi bir işi kolayca ve rahatlıkla yapabiliyordu. Bunun nedeni, sürekli bir aciliyet durumu içinde yaşamasıydı. Yaptığı hiçbir şey annesiyle babasını mutlu edememiş ve sürekli onların eleştirilerine uğramıştı. Varlığını, sürekli bir sahne korkusu vakası olarak tanımlayabilirsiniz; bir sonraki adımının onu aşağılayıcı bir yenilgiye sürüklemesinden korkuyordu. Bu durumu kronik olarak yaşayan kişiler, ne yapacağı belli olmayan ya da çocuklarını utandıran anne ve babaların elinde, ya da kendilerini ifade ettiklerinde karşılaştıkları saldırılar yüzünden pek çok travma yaşamışlardır. Sonuçta otomatik pilota geçen ra-

darlarını isteseler de kapatamazlar. İçinde bulundukları anın huzurlu olduğunu gördüklerinde duyularını ve duygularını, yakında gelecek bir felaketi bekleyerek geleceğe yönlendirirler. Siz konuşmaya başlar başlamaz, onlar cümlenizi tamamlar ve kötümser ya da kasvetli yorumlar yapar.

Bu tür gergin zihin ve beden modelleri uzun süre sürdürüldüklerinde insanın kimliği haline gelir; çünkü alışılmış bir duruş ya da zihinsel durum, benliğin kendisine dönüşür. Kişi kendini, ya bir boşluk ya da içsel bir panik duygusunu saran katı bir kabuk gibi görür. İnsani tepki verme ve yakınlık kurma yeteneğinden ödenecek bedel, çok yüksel olacaktır. Tıpkı isteyerek hayır diyemediğinizde tam olarak evet de diyememeniz gibi, öfke ve acınızı ifade edemez ya da sürekli tetikte olma durumundan vazgeçemezseniz, sevmeyi de başaramazsınız.

Ama kişiliğin katılaşması her zaman, yakınlık özleminin yok olduğu anlamına da gelmez. Burada sorun, güçlü bir karaktere sahip insanların önceden saptanmış cinsel heyecan kotalarından başka bir şeye kendilerini tam olarak bırakamamaları ve katlanamamalarıdır. Yaşantılarını sürekli denetim altında tutmak isterler. Rüzgârda dalgalanan ve mevsim değişimlerinin etkisinde kalan yapraklardan çok, ağacın sabit gövdesine benzerler.

Bu tür bir malzemeden oluşmuş iki insan erotik bir ilişkide birleşmeye çalıştıklarında, yakınlıkta zevk kadar terör de bulur; organizmanın katlanabileceğinden ya da dayanabileceğinden daha fazla heyecan şeklinde anlaşılabilecek bir terör. Bu koşullar altında yaşanan cinsel heyecan, dalgakırana çarpıp parçalanan dalgaya benzer. Aşırı titreşime maruz kalan kırılgan bir nesne, parçalanma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Filozof Plotinus'un yüzyıllar önce de yazdığı gibi, "Terör, bileşiğin erimesidir." Katı yapılı bireyler de sevginin baskısı altında bunu yaşayacaklarından korkarlar. Sonuçta ortaya duygusal engel, cinsel iktidarsızlık, frijitlik ve benzeri sorunlar çıkabilir.

Elbette bu insanlar da eş seçer, yakın ilişkiler kurar, evlenir ve çocuk yetiştirirler. Ama birbirleriyle ilişkilerine hâkim olan bilinçdışı koreografi, yakınlık terörizmi kavramıyla yüklüdür. Bunu en iyi, geometrik bir benzetmeyle gösterebilirim. Ekseni çizilmiş bir çember düşünün. Eksenin dairenin çevresiyle kesiştiği iki noktaya iki eşi yerleştirin. Şimdi bu ikisi, biri kaçarak ve diğeri de onu izle-

yerek, dairenin çevresinde ilerleyebilirler. İsterlerse, yönlerini tersine çevirebilirler. Ama ne çemberin kenarından ayrılabilirler, ne de birbirlerine yaklaşmak için eksen üzerinde ilerleyebilirler.

Eksenin uzunluğu ya da dairenin çapı, ilişkinin en başında, gizli bir ortaklıkla belirlenmiştir. Bu çap, birlikte kalmakla güven içinde kalmak arasındaki uzlaşmayı temsil eder. Birbirlerine yaklaşırlarsa, yakınlıkları başa çıkamayacakları denli ısınabilir. Ama daha da uzaklaşmaya çalışmalarının sonucu, dairenin dışındaki boşluğa düşmek olacaktır – sözgelimi, boşanmanın boşluğuna. Bu çift büyük olasılıkla farkına bile varmadan, sıcak bir anlaşma –bir emniyet şeridi– oluşturmuştur.

Diğerinin terk edilme ve hapsolma kaygılarını kışkırtmaya dayanan yakınlık terörü taktikleri, bir açıdan, bu anlaşmayı sürdürme araçlarından biridir. Çiftlerle yapılan terapilerde bunu sürekli görürüz; eşlerden biri hep şu iddiada bulunur: "Bana yeterince vermiyorsun. Senden daha fazlasını istiyorum." Diğerinin yanıtı ise, "Hep çok fazla istiyorsun," olacaktır. "Beni biraz rahat bırak." Kaçmakta olan eş bir noktada durmaya karar verebilir ve (genellikle pek çok terapi seansından sonra) "Tamam," diyebilir. "Artık seninim." İşin garibi, sürekli bu gelişmeyi bekleyen diğer kişi yüzünü ekşitir ve gerilemeye başlar. Sevgileri her zaman acı verecek derecede asimetrik görünür, ama aralarındaki uzaklık sabit kalır. Gezegenler gibi onlar da, yörüngeden ayrılmazlar.

Makyavelci bir ruh hali içinde olduğum bir gün, ikinci kocasının sürekli üstüne geldiğinden ve onu, kendisini yeterince sevmemekle suçladığından yakınan yaşlıca bir kadına, evine gitmesini ve bana yakınmak yerine, kocasına incinmiş bir ses tonuyla şöyle demesini söyledim: "*Beni* eskisi gibi sevdiğini hiç sanmıyorum." Onlarınki tam bir rakip kardeşler evliliği örneğiydi: Kadın, on beş yıl önce sona eren ilk evliliğinden olma yetişkin oğlunu ve kızını gördüğünde adam çılgınca bir kıskançlığa kapılıyordu; çünkü onlarla birlikte geçirdiği zamanı, kendisine duyduğu sevgiden çaldığını hissediyordu. Kadının torunlarını dondurma yemeye götürmesine bile dayanamıyordu. İkisi bu konular yüzünden birbirine giriyor ve kadın sonuçta mutfağın bir köşesine çekilip, sonraki birkaç gün boyunca ağır ağır ve sistemli bir biçimde sarhoş oluyordu. Bu arada adam da, kadının suçluluk ve endişe duyarak eve kapanmasına

yol açan sırt tutulması gibi, akut depresyon ya da somatik semptomlar yaratıyordu.

Ona, satranç oyununda rakibinizin saldırganca ilerlemesi karşısında pozisyon almak için bir atı feda etmek gibi, hesaplı bir kumar oynamasını önerdim. Ama işe yarayacak bir gerçeği yakaladığıma inanıyorum: Koca sevilmekle bu denli meşgul olduğuna göre, kadın onun kendisini hâlâ sevdiğini nereden bilebilirdi? Kısacası bu sezgiyi, pratik ve stratejik bir uygulamaya dönüştürmek istiyordum.

Gerçekten de bu tersine dönüş işe yaradı. Kadın bir sonraki hafta terapiye geldiğinde, bu yöntemin ne kadar etkili olduğunu anlattı. Önce şaşkınlıkla, onu elbette ki hâlâ sevdiğini söyleyerek itiraz eden koca, biraz geriye çekilmekle kalmayıp genelde daha bağımsız davranmaya başlamıştı. Ama kadının bundan pek de hoşnut olmadığını fark ettim. Kocasının bu yeni özerkliği karşısında kafası karışmıştı. Kendi başının çaresine bakabileceğini fark ederse, onu eskisi kadar sevmeyeceğinden çekiniyordu.

Bu küçük öykü, iki insanın birbirinde yarattığı kıskançlık, kaygı, bunalım ve suçluluk gibi tatsız duyguların, yerçekimi etkisiyle onları bu hassas yakınlığın sabit çapı içinde tuttuğunu gösteriyor; hatta bu çap içinde sürekli hareket edip yön değiştirseler bile. Birbirine hem bağlı hem de uzak kalma derecesini ayarlamakta, fobi, bağımlılık ya da fiziksel sorunlar gibi semptomlar da aynı stratejik değeri taşırlar: İntihar tehditleri savuran bir eş, karısını ya da kocasını evde tutabilir; alkolik bir eş evde, uyuşuk bir içine kapanıklıkla dolaşabilir. Bunlar, çifti aşırı yakınlıktan ya da aşırı yalnızlıktan koruyan yıkıcı ve karmaşık numaraların yalnızca birkaçıdır. Sözgelimi bazı çiftler, karşılıklı şefkat göstermekle birlikte nadiren sevişerek ya da hiç sevişmeden, yakınlıklarını dikkatle işleyip emniyet şeridini koruyabilirler. Bazıları da çok sık sevişmelerine karşın, yatak dışında hiçbir sevgi belirtisi göstermezler.

Israrla bunun tersini iddia etseler bile, insanların sözde nevrotik semptomlarından vazgeçmeye pek istekli olmadıklarını psikologlar uzun zamandır biliyorlar. Semptomlar pek çok açıdan onlar için yararlıdır: Kişinin yaşamına tanıdık bir yapı getirerek, güvenlik duygusu sunabilirler. Tabii ki acı verirler, ama kaygıyı, yaşamın bilinmeyenlerine göre daha tanıdık bir alanda sınırlarlar. Paranoyak insan bundan sonra ne olacağını tahmin etmek zorunda değil-

dir; kötü şeyler olacağını zaten *bilir*. Sabit çaplı daire de paylaşılan bir semptomdur; sevgiye belli bir kesinlik ve güvenlik duygusu kazandıran bir *folie à deux* (ikili çılgınlık) türüdür.

Terapide bir tür psikolojik judo yapmalı ve semptomları su üstüne çıkartıp yok etmek yerine, enerjilerine uymalısınız. Hastaların, kaygıya sınır getirmekte etkili olan semptomlarına doğrudan bir saldırı gelmesine karşı çıkmaları çok doğaldır. Üstelik terapistin savaşı kazanması daha da kötüdür; çünkü büyük bir olasılıkla, semptomlarla birlikte hastanın kişiliğini de budayacaktır. Eski bir öğretmenimin dediği gibi, direncinin kanatları üstünde, hastanın kalbine giden yolu bulmalısınız. Ama kimi zaman, kaygı heyecan verici, ama bilinmeyen olasılıklara dönüştürülemeyecek denli büyükse, aşağıdaki örnekte olduğu gibi, ne yaparsanız yapın, başarısızlık kaçınılmazdır.

Bana terapiye gelen bir çiftteki kıvırcık saçlı ve yakışıklı koca Dennis, yaklaşık otuz yaşlarındaydı ve genç bir Paul Newman'ın serinkanlı mavi gözlerine sahipti. Kendine Amerikalı kahramanları örnek almıştı. Eskiden kendisi de uyuşturucu bağımlısı olan Dennis, bir uyuşturucu rehabilitasyon merkezinde ergenlik dönemindeki çocuklarla ilgileniyordu. İşi çok zordu, ama o başarılıydı. Sokaklarda yalnızlığa alışmış, kaba sözcük dağarcığı ve tavırlarıyla, sert bir hayat okulundan geçtiğini belli eden bir adamdı. Bu, kentli bitirim tarzı olsa da, kökeni, gizemli yasa dışı geçmişlerinin hayaletleriyle boğuşan, geniş düzlükleri atla geçen, Hollywood setlerinin kanunsuz kasabalarını dize getiren Jimmy Stewart, Gary Cooper, Randolph Scott gibi kahramanlardır.

Bu tür erkekler kendi ayakları üstünde durur ve ulaşılmaz görünürler, ama halleri dokunaklıdır: Ateş altındaki esrarengiz çevikliklerine karşın, kadınlarla birlikteyken hareketlerinde bir tuhaflık, ateş ederken hedefi hiç şaşmadan bulan gözlerinde bir hüzün ışıltısı vardır. On dokuzuncu yüzyıl romantik şiirinin Byronvari kahramanları gibi, onlar da uzun zaman önce açılmış gizli yara izlerini taşırlar. Arkasına saklandıkları koruyucu zırhın içinde bir yerlerde, isabetli bir dokunuşla uyandırılmayı bekleyen bir yumuşaklık vardır. Bu da, onları aile yaşamına kazandırmayı amaçlayan, annelik yapmaya eğilimli kadınlara çekici görünmelerine yol açar.

Bazen çiftçinin muhteşem kızı ya da Doğu'dan gelen kültürlü ve disiplinli okul öğretmeni, bu tür bir adamı bu terapi tarzı evlili-

ğe razı edebilir; çoğunlukla da başarısız olur ve adam ona bir veda öpücüğü kondurup günbatımına atını sürerken, geride kalan kadın solgun bir yüzle verandadan, onun ufukta kayboluşunu izler. Bence bu da bize özgü bir Ulysses ve Penelope ayarlaması olsa gerek, ama Ulysses'in eve geri döneceğine dair hiçbir garanti içermiyor.

Aynı zor koşullarda oluşmuş sempati uyandırma yeteneği, pek çok Amerikan kurgu karakterinde de görülür. Bunun iyi bir nedeni var tabii: Erkeklik hakkındaki bazı Amerikan fikirlerini özetliyorlar. Bu tipin klasik temsilcilerinden biri olan Humphrey Bogart, ister kuşkucu bir dedektifi oynasın, ister tekin olmayan bir gangsteri ya da kozmopolit bir sürgünü; sert erkeğe çekici bir melankolizm kazandırmayı başarıyordu. Fitzgerald'ın romanındaki yalnız ve acılı Jay Gatsby, bir ayağını kontrol panelinin üstünde tutarak gösterişli arabasına önceden talim edilmiş bir rahatlıkla yaslanırken, bu özellikleri yansıtır. Tabii, Hemingway'in kahramanları da.

Bu erkeklerin yüzleri zorlu dönemlerde yıpranmış olsa da, aradan sonsuz bir ergenliğin ışıltıları süzülür. Açığa vurulmuş bir ergenlik ve modern yalnızlaşma imgesiyle birlikte verilen özlem, sertlik ve dokunulmazlık bileşimi, Jimmy Dean'in filmlerinde ya da genç Marlon Brando'lu *The Wilde One* (Kanlı Hücum) ve *On The Waterfront* (Rıhtımlar Üzerinde) filmlerinde görülür. Kötü adamlar –şerifleri ceplerinde tutan zengin, kanunsuz sürü sahipleri düzenbaz ya da kötü ruhlu bürokratlar, sendika liderleri ya da savcılar– onları yok etmeye çalışırken, bütün güzel kadınlar da onlarla sevişmek için can atar. (Ama son zamanlardaki örneklerde erkeğin yalnızlığı ya da yakınlıktan kaçınması evlilik öncesinde değil, boşanma sonrasında görülüyor. Dolayısıyla bu uyarlamada, onları evden kovmuş, kaçmış ya da aldatmış, sevimsiz ve kimi zaman açgözlü bir eski eş de bulunuyor. Son zamanlarda çevrilmiş kim bilir kaç film, derbeder bir bekâr evinde saatin alarmının çalması ve tükenmiş görünümlü, açıkça akşamdan kalma esas oğlanın, içinde bir kutu portakal suyundan başka bir şey olmayan pis bir buzdolabına doğru sendeleyerek yürümesiyle başlıyor. Bu sahnelerdeki evcimenlik hiç de Moby Dick'tekinden fazla değil.) *Tequila Sunrise*'da eski bir uyuşturucu satıcısını canlandıran Mel Gibson, bu seçkin erkeğe yeni bir çeşitleme getiriyor. Ama tabii bu filmin gösterime girdiği dönemde kadın imgesi de değişmişti ve dolayısıyla

Gibson'un karşısındaki kadın oyuncu olan ve onun gibi eski ihanetlerle gizli yaraların izlerini taşıyan Michelle Pfeiffer, serinkanlı dış görünüşünü, kişisel gücünü ve bütünlüğünü korumakta ondan daha başarılıydı.

Dennis de bu geleneği mükemmel bir biçimde benimsemiş ve neredeyse bir içgüdü haline getirmişti. Çalışma odamda otururken bile ellerini ceplerinde tutuyor ve serseri görünümünü koruyordu. Yakışıklı, yaralı ve ulaşılmaz görünen Dennis, bakışlarını yanında oturmakta olan karısı Carolyn'e ya da bana değil, odanın köşesinde bir yerdeki yaşamın beyhudeliğine çeviriyordu. Bu filmin esas kadını olarak Carolyn'den daha uygun birisi seçilemezdi. Dennis'ten iki yaş küçük olan Carolyn onun kadar çekici değildi, ama neredeyse onun kadar uzun boylu, ince ve şık bir kadındı. İnsanı hemen kendine çeken alçak sesli ve içten bir açık sözlülükle konuşuyordu.

Ama o anda bronz bir heykelcik gibi, öfkesini bastırmak için kollarını bedenine sarmış ve ayaklarına bakarak oturuyordu. Her şeyi bir arada tutup Denis'in uyuşturucu alışkanlığını yenmeye çalıştığı dört yıllık çalkantılı bir evlilikten sonra, artık çocuk istiyordu. Adam bu konuya tamamen ilgisiz görünüyordu. Bu nedenle de, bana başvurmaları öğütlenmişti.

New Jersey'deki bir işçi kasabasında, birbirlerini mahvetmeye çalışan ve en sonunda belalı bir boşanmadan sonra eyaletin ayrı köşelerine çekilen annesiyle babası tarafından yetiştirilmiş olan Dennis, yaşamını çocukluk kayıplarını ve düş kırıklıklarını savuşturmaya adamıştı. Sanırım Carolyn'in güçlü varlığı ve cazibesi ona çekici gelmişti, aslında ona minnettardı ve bir yerde, baba olmak hoşuna gidecekti. Ama bunların hiçbirini karısına gösteremiyordu. Geçmişte başlarına gelen bir şeyin hiddetini hâlâ taşıyan bu güçlü, sessiz, film kahramanlarına benzeyen erkekler, halk arasında kuyruk acısı diye bilinen çocuksu bir gücenme duygusuyla dolup taşarlar. Kuyruk acısı, güçsüzlerin öfkesidir: Diğerinden, ancak kendine zarar vererek intikam alınabileceği duygusundan gelişir. Dennis'in uyuşturucu alışkanlığı, annesiyle babasının şiddetli kayıtsızlığına karşı kuyruk acısıyla dolu bir tepkiydi. Carolyn'in uzun süre yanında kalmasına ve şimdi de ondan bir çocuk istemesine verdiği tepki, böylesine bir reddediş içeriyordu. Yakınlığa girme yollarını kapat-

mak ister gibi, yumuşak ya da zayıf duygularının etrafına kalın bir kabuk örmüştü.

Carolyn'in katlandığı bunca şeyden sonra kendini sömürülmüş, sevilmemiş ve reddedilmiş hissetmesi çok doğal; ama insan, bunlara neden bu kadar uzun süre katlandığını da merak ediyor doğrusu. Dennis'in çaresiz sorunlarının ve bunları gizleme yöntemlerinin kurbanı olduğu çok açık. Ama bu konuda Dennis'in üstüne gitmiş olsam bile, talihsizliklerinden yalnızca onun sorumlu olduğu izlenimini vermek istemem. Yakınlıktan uzak durmak, eskiden sporda olduğu gibi, yalnızca erkeklere özgü bir durum değildir. Tek bir noktada değil de, bir düzlem üstünde geometri yaratmak için iki şey gerekir. Carolyn de çocukluğunda yeterince acı çekmişti. Dennis'inki kadar acılı olmasa da, geçmişi kocasının ondan uzak durmasıyla birleştiğinde, Dennis'ten istediği yakınlıktan en az onun kadar korkmasına yol açıyordu.

Carolyn, bazıları yargıç ya da politikacı olmuş ünlü hukukçulardan oluşan büyük bir orta batı ailesinden geliyordu. Yüzünü topluma çevirip enerjisinin büyük bir bölümünü oraya yöneltmenin ötesinde, anlaşılabilir nedenlerden dolayı halka karşı doğruluk görüntüsü yaratmaya önem veren bir aileydi bu. Carolyn davranışlarının ciddi oranda kısıtlandığını hissetmişti. Çocukluk ortamı boğucu ve yakınlıktan uzaktı. Bu küçük kız, önemli işlerle meşgul aile üyelerinin arasında unutulup gidivermişti. Bu nedenle kendini yararsız hissediyor, diğerlerinin saygınlık düzeyine ulaşıp, dikkatlerini çekmekten aciz olduğuna inanıyordu.

Üniversite mezunu olan Carolyn yakın zamanlarda, bir işbaşında yönetici eğitimi programında çalışmaya başlamıştı. İşinin ve evliliğinin yapısı, aynı anda iki farklı yöne gitme görüntüsü yaratıyordu. Bir yandan yönetim eğitimi, Dennis'le evlendiği için kendisini tam anlamıyla silmiş olan ailesinin gözüne girmesi için son fırsat olabilirdi. Diğer yandan ise onun, Dennis gibi işçi sınıfından bir asiye neden kapıldığını ve bir ölçüde, onunla birlikte kalmayı neden sürdürdüğünü anlamak zor değildi. Ama acaba, kaderini perçinlemeye hazır mıydı? Onun çocuğunu gerçekten istiyor muydu; yoksa bu, birisinin onu sevdiğini ve gerçekten yararlı olabileceğini kanıtlama planının bir parçası mıydı? Carolyn, kendi belirsizliğinin öksesine sıkışıp kalmıştı.

Bu beraberliğin korunmasında Carolyn'in rolünü ilk kez, aralarında sürekli görülen küçük kıpırtıları gözleyerek anladım. İkisinden biri diğerine beklentiyle, umutla, özür dileyerek ya da araştırarak bakıyordu. Ama her seferinde, yalnızca biri. Birbirlerine aynı anda baktıklarını hiç görmedim. Carolyn ona döndüğünde, Dennis boş bakışlarını odanın başka bir köşesine çeviriyordu. Ama Carolyn'in çoğu kez benimle hararetli hararetli konuşurken gösterdiği canlılığı, kocası neredeyse özlem dolu bir yoğunlaşmayla izliyordu. Ama Carolyn onun ruh halindeki bu değişimlere kayıtsız görünüyordu. Belki de, heykelsi duruşunu yumuşatmaktan korkar gibi, isteyerek ve onu cezalandırmak için görmezlikten geliyordu.

Onlarınki bağlantısız kalmanın basit, ama önemli bir yoluydu. Diğerleriyle bağlantı kurmak, onları anlık akışkan özellikleriyle ve sizi görürken görmeyi gerektirir. Bu görsel ipuçları ne kadar önemsiz ve kimi zaman da belirsiz olursa olsun, gerçek ve anidirler; iki insanın sorunlu durumlarla karşılaştıklarında birbirlerine yakınlık ve güven duymalarını sağlayan yoldaşlığın bir parçasını oluştururlar. Ama sürekli sorunlu çiftler ve yakınlıktan korkan insanlar birbirlerine aynı anda pek bakmazlar. Yakın birliktelik içinde yaşayan taraflar birbirlerini şu anda ve burada görmüyorlarsa, bakacakları tek şey birbirleri hakkındaki izdüşümleridir —genellikle de, birbirlerini beş dakika ya da beş yıl önce nasıl gördüklerini temel alan, geçmişe dönük izdüşümler!

Görme, duyma ya da diğer kişiyi yaşamanın diğer yollarındaki herhangi bir boşluk, insanın eski filmleri —fantezilere, kaygılara, hayaletlere, hayallere ve geçmiş deneyimlere dayalı dönemsel yapıtlar— için bir ekran yaratabilir. Dennis ve Carolyn gibi insanlar birbirlerini tam olarak böyle; genellikle geçmişlerinden anne ve babaları gibi yakın figürleri de katarak kalıplara dökerler. Ve ilişki bu noktada kalarak en iyi olasılıkla durgunluğa girer; ya da çoğunlukla, karşılıklı umutsuzluğun batağında iyice derinlere gömülür.

Dennis için, duygusuzlaşmış öfkesinin ötesinden Carolyn'in onun yarasını ve özlemini tam olarak görmesi ve belki de bundan daha da zoru, eşinin görmesine karşı Dennis'in tepki vermek zorunda olması riski var. Carolyn içinse, Dennis'in zırhındaki çatlaktan sızan kırılganlığa doğrudan baktığında, yeniden onun etkisine girme tehlikesi söz konusu. Bu kaygan arazide, aralarındaki ilişki denemeye cüret ettiklerinden daha kaypak görünüyor olabilir.

T.S. Eliot'ın *Dört Kuartet*'inin bölümlerinden biri olan "Burnt Norton"da da dediği gibi, "...insanlık/Katlanamaz gerçeğin fazlasına." Pek çok çift gibi Dennis ve Carolyn da belki, birbirlerini gerçekliklerinin ağır yükünü sırtlamak istemiyorlar. Bu yüzden de ilişkilerini yürütürlerken, sanki Carolyn, kocasının güzel profilli, âsi, ters tavırlı sert bir adam –çevresindeki katı yetişkinlerin arasında on yedi yaşını sürerken hayallerinde yaşattığı gibi– olmasını yeğliyor; Dennis de karısına, gizli acılarını deşmeye ve onu çocukluğunda tanık olduğu ıstıraplı aile yaşamının yeni bir şekline sokmaya çalışan ısrarcı ve müdahaleci bir anne figürü gibi davranmayı yeğliyor sanki. Birbirlerinden uzaklaşmalarında etkili olan ergenlik temaları, ileride yeniden ele alacağım önemli bir konu oluşturuyor.

Böylece doğrudan bağlantıdan kaçınarak birbirlerinin çevresinde ihtiyatla dönüyorlar, ikisi de açığa vurmadıkları içsel düşünce ve özlemler taşıyor ve birbirlerinden "emniyetli" uzaklıkları, ortaçağ masallarında birbirlerine dokunmadan uyuyan sevgililer arasındaki kılıç gibi tepelerinde asılı duruyor. Dennis ve Carolyn irade sahibi, birbirlerine tamamen bağlı ve sonuçta, birbirlerinden ölesiye korkar hale gelmiş bir çiftti. Onları birbirlerine bağlayan ve birbirlerinden ayrı tutan dairenin çapını küçültmek için sarf ettiğim çabalarda ancak bu kadar ilerleyebileceğimi gördüm. Terapi seanslarında konu sürekli, önce hangisinin pes edeceğiydi. Aralarında bir erime olduğunda, kaygıları, heyecanlarından ya da rahatlamalarından çok daha hızla artıyordu. Bir süre sonra, benden ayrıldılar. Sonraları, Carolyn'in Denis'ten bir bebek sahibi olduğunu duydum, ama ancak evliliklerinin dikişleri patlayacak hale geldikten sonra. Felaketin eşiğine gelmiş olmaları olasılığı büyüktü.

Aralarındaki klasik savaş hafiflese bile, belki de cinsiyetler birbirlerinin etrafında hep böyle, kuşkuyla döneceklerdir. Ama insan yine de onların günün birinde bunu düellodan çok bale gibi, bir *pas de deux* gibi, oyun haline getirerek yapacaklarını umuyor. Kadınla erkek birbirlerini çekici bulduklarında aralarındaki havada, bilinmeyenin hışırtıları –tehlikeler de içeren heyecan verici olasılıkların beklentisi ya da korkusu– duyulur. Eski kaygıları da yüklenmiş olması nedeniyle bu gerilim iyice ciddileştiğinde, durum, sevişilecek mi, yoksa kan mı dökülecek sorusuna dönüşür. Aralarındaki denetimi ele geçirme savaşımının işlevlerinden biri,

bu iki seçeneğin de fazla dramatik şekilde gerçekleşmesini önlemektir.

İlişkilerde gerilimle ve kuşkuyla oynamayı öğrenmek çok önemlidir. Psikanalist ve çocuk hastalıkları uzmanı Donald W. Winnicott, çocukların oynadığı oyunların, kendilerini güçsüzleştirebilecek kaygılara hâkim olmayı öğrenmek için önemli bir aracı olduğunu söylüyor.[6] Yakınlıkta oyunculuk, diğer kişiye ya da cinselliğin gücüne duyulan saygının yok olması demek değildir; tam tersine. Bu, Ortaçağ'daki şövalye aşkının gayet iyi anladığı bir noktadır; bu çağda terbiye ve kültür arasındaki denge, Hollandalı tarihçi Johan Huizinga'nın deyimiyle "kültürle oyun arasındaki bağlantı" ile sağlanırdı.[7] Bu tür ciddi oyunlar —ki eski çağlarda bunlar çoğunlukla kutsal oyunlardı— kültür ve sanatın gelişmesinde önemli bir rol oynar; şövalye aşkı da ortaçağda bu rolü üstlenmiştir. (Oyunu uygarlık erdemi olarak gören Huizinga, bence çok güzel bir ifadeyle şöyle diyor: "Ciddiyet, oyunu dışlamak ister; oysa oyun, ciddiyeti de pek güzel içerebilir."[8] Özellikle cinsellik, iradeden etkilenmeyen ve korkuyla öfkenin şikâyetçi sorgulamaları karşısında kolayca yok olabilen, hassas ve doğal bir gerilimdir.

Ama cinsellik aynı zamanda, insanları şeytani bir güçle sürükleyen bir gelgit de yaratabilir. Edwin Arlington Robinson, görkemli şiiri "Eros Turannos"ta şöyle der: "Denize inen bir merdiven/Körlerin aşağı sürüklendiği." Daha önce de belirttiğim gibi, biz işin bu yönünü gözden yitirme eğilimine kapıldık. Eski Amerikan Püritenleri bunu hiç kuşkusuz, günümüzün özgürleşmiş hedonistlerinden daha iyi kavrıyorlardı. Gerçek romantiklerin de gayet iyi bildikleri gibi baskı, cinsellik gerçeğine bazı (ama yalnızca bazı) açılardan, sonsuz bir özgürlükten daha yakındı. Kimileri tutkulu âşıkların yarattıkları güce —en azından, çoğunlukla— ihtiyatla dokunmak için aralarında koruyucu bir uzaklık bırakmalarının yalnızca nevrotik değil; gerçek nedenleri olduğunu söyleyebilir. Eskiden, birbirimizin kaba hayvansılığını ve derinliklerindeki karanlıkları uzakta tutma yöntemlerimiz vardı. Ama artık kendimizi serbest bırakmakla —bunu, "özgürlük"le eşanlamlı kullanmaya hazır değilim— bizi, çıplak bedenlerden fışkıran ruhlarımızla aşırı derecede doğrudan yüzleşmekten koruyan her şeyi atmış olduk. Wharton'un Lydia'sının da dediği gibi, çılgınlık bu tarafta yatıyor.

Eski tabuları bir kenara atmakla birbirimize, yalnızca giysile-

rimizi çıkardığımızda oluşandan daha derin bir çıplaklıkla bakma olanağını yarattık. Birbirimizin aracısız, kendiliğinden çözülmüş insani varlığıyla yüz yüze gelmiş gibi oluyoruz ve bu da, tahammül edilmez bir şeydir. Modern kültürdeki bu olgu –bunun ne zaman olduğunu kim bilebilir ki? Otuz yıl önce mi?– yeni bir Cennet'ten Kovulma gibiydi ve nedenler de aynıydı: Bizi, her şeyi bilmek, kesinliğe ulaşmak, tanrı gibi olmak ve yine de bu bilgilerle örselenmemek istemeye yönlendiren gururdur. Ne de olsa Eros da bir tanrıdır ve Sevgililer Günü kartpostallarındaki kanatlı, sevimli, haşarı yumurcak betimlemeleri de tamamen aldatıcıdır. Aşk hakkında en sevdiğim kitaplardan biri olan ve eski Yunanistan'da tutkuyu inceleyen *Eros The Bittersweet*'te (Tatlı-acı Eros) Anne Carson, yeni sevgililerin gözkapaklarını ziyaret eden ve arzunun sıcaklığı karşısında kapanmalarını sağlayan bir tür utangaçlık duygusu olan *aidos* ya da "mahcubiyet" kavramını açıklar ve *aidos*'u, çok güzel bir ifadeyle, "İnsani temas krizi için birbirine yaklaşan iki insan arasında yaşanan bir tür edep gerilimi, aralarındaki sınıra karşı içgüdüsel ve karşılıklı bir duyarlılık"[9] olarak tanımlar. *Aidos*'un bir an, olası bir oyun arkadaşı, başka bir an ise avcı gibi görünen aşk tanrısına, o ilahi şeytana karşı hürmeti ve alçakgönüllülüğü ifade ettiği de söylenebilir.

Tutkuyu zaptetmek istiyorsanız, Tanrı aşkına önce çevrenizi şiirle sarın. Robinson'un "Eros Turannos"unu, Wallace Stevens'ın "Re-statement of Romance"ını (Romansın yeniden ifadesi), Robert Lowell'ın çevirisinden Rilke'nin "Orpheus, Eurydice ve Hermes"ini, D.H. Lawrence ve Thomas Hardy'nin şiirlerini (ve romanlarını), John Webster'ın *Amalfi Düşesi*'ni, Goethe'nin *Faust*'unun birinci kısmındaki Gretchen bölümünü ve Shakespeare'in tüm yapıtlarını okuyun. İnsanın daha kısa çaplı daireler üzerinde flört etmesi için öncelikle, riskleri öğrenmesi –kaygıyla yaşaması, karşılaşma sırasında yenilgiye uğraması ya da kayıp acısını tatması– gerekiyor. Şiir bizi bunlar hakkında uyarıyor, ama genelde, bunları daha az yıkıcı güçlere dönüştürmenin yollarını yaratıyor. Psikanalizden büyük oranda etkilenmiş edebiyat eleştirmeni Harold Bloom'un, *Agon* adlı yapıtında da dediği gibi; "Freud bize kaygının, arzuya çok benzeyen bir beklenti şekli olduğunu göstererek, sevgiyi seven şiirin neden kaygıyı da sever gibi göründüğünü anlamamızı sağlıyor."[10] Cinsellik, diğer kişiyle birlikte denetim altı-

na almaya çalışılmazsa, insanın tahmin edilemez bir müttefik haline getirebileceği bir iktidardır.

İnsanların bu tür riskleri almalarına yardım eden şeylerden biri, en kötüsünün —insanın, sonuçlarını savuşturmak için yeterince donanımlı olamadığı çocuklukta— zaten yaşandığını anımsamaktır. Yetişkin insanın kaygıya dayanmasını ve acılı deneyimleri atlatmasını sağlayacak kaynakları vardır. Sözgelimi yetişkin için alçakgönüllülük, çocuğu parçalayan aşağılanma gibi değildir. Yetişkinlerin sevgilerinde reddedilme acı verir, ama öldürmez. Öteki yetişkinin müdahaleci iradesine, onu yıkmadan ya da sonuçta kendisi yıkılmadan hayır diyebilir. Bu söylediklerim bazı durumlar için geçerli olmayabilir; ama bu, hem bireysel hem de kültürel olarak ciddi bir hastalık içeren başka bir konudur ve ilerideki bölümlerden birinde konu edilecektir.

Yakın ilişkilerimizde insanlar arasındaki sınırlara duyarlılığın yanı sıra, Eros'a karşı belli bir alçakgönüllülük ve saygı katmak için eski çağlardan *aidos* kavramını ödünç almamız, hiç kuşkusuz bize yararlı olacaktır. Aşk yalnızca, birbirlerini garantiye alan iki mükemmel kişinin çılgınca birbirlerine teslim olmaları ya da üstün bir birleşme yaşamalarından ibaret değildir. Aşka, miğferi indirilmiş bir zırhla yaklaşmak —ya da kaçınmak— da insanı geliştirmez. Aşka ideal yaklaşım, kendinizin ya da başka birisinin nabzına bakmaya benzer: Tene dokunmazsanız hiçbir şey hissedemezsiniz; ama bileği çok fazla sıkarsanız bu sefer de kan dolaşımını keser ve yine bir şey hissedemezsiniz. Teslim olma ve üstünlük anları erotik yakınlığın sunduğu en zevkli olasılıklardır ve insanlar bunlara ne denli yönelirlerse, yani kalplerinin oyun ve serüven ruhuyla çarptığı anlarda bile birbirlerine hassas dans adımlarıyla yaklaşırlarsa, o denli kalıcı anlamlar yaratırlar. Aşka, bilinmeyene yaklaşır gibi yaklaşmalıdır; ihtiyatlı bir heyecanla.

Kırk yaşlarındaki bir kadın hastam, on yedi yıllık evliliğini, "arada bir yakınlık içinde bir ateşkes" şeklinde tanımlamıştı. Bu sözler, kendilerini aynı anda hem ayrı hem de birlikte tutan bir çarkın kenarında yıllarca dönen bir çift için yaşamın nasıl olduğunu gayet iyi tanımlıyor. Öncelikle bu, aralarındaki sabit uzaklığa karşın birbirleriyle, kimi zaman çılgınlık derecesinde meşgul olmalarını sağlıyor. Bu tür bir çift değişen ruh hali döngülerinden geçebilir; ama bu, hiçbir şeyi çözmeyen bir değişimdir. Bir süre için gö-

rece sakin ve karşı karşıyadan çok, yan yana yaşayabilirler ve ardından, değişken kavga, aşk ilişkileri, itiraf ve uzlaşma dönemlerine, ağlama ve kül tablası fırlatma nöbetlerine, yakınlığın alkollü evrelerine ve hatta, tutkuya geçebilirler. Birisi uzaklaştığında diğeri, geri çekilen dalgaya kapılarak onu izler ve sonuçta hareketleri kaygı akımlarının etkisindeki her şey gibi, yönünü tersine çevirir. Ardından kendilerini yine paralel yaşamlar içinde bulabilirler, ama bu kez öfke ve çaresizlik artmıştır. Öfke ya da teslimiyetle sessizleşerek, günlerce hiç konuşmayabilirler.

Bu tür döngüler sürekli yinelenme eğilimindedir, ancak sonuçta her iki bireyin de kaynaklarını tüketir; çünkü deneyim, duygusal açıdan son derece yıpratıcıdır. Çiftin ne kadar dayanabileceği, büyük bir olasılıkla, her bir bireyin dayanma iradesine bağlıdır. Kimileri ölüm onları ayırana dek dayanırlar, ama bir sonraki bölümde tartışacağım, Willa Cather'ın *My Mortal Enemy* (Can Düşmanım) adlı yapıtındaki çift gibi, her iki eş de ruhsal açıdan çoktan ölmüştür. Kimi zaman evlilik, sonunda parça parça dökülecek denli pas tutar ve iki eş, onarılamayacak derecede bozulmuş bir makineyi çöpe atar gibi, boşanırlar. Kimi evliliklerse telefon direğine çarpıp parçalanan bir araba gibi şiddetli bir ölümle son bulur; arabadan fırlayan iki vücut, paramparça olmuş diğer cesetlerin arasına savrulur.

John Updike, *Too Far To Go* (Gidilemeyecek Kadar Uzak) adlı yapıtında, Maple'lar adını verdiği bir çifti içeren birbiriyle ilgili on yedi öyküyü bir araya getirerek, çağdaş evlilik sevgisi hakkında olağanüstü bir roman oluşturmuştur. Updike, Maple'ların uzun evliliğindeki bir dizi hayati dönüm noktası üzerinde yoğunlaşarak, ilk hayranlık pırıltısından, bu pırıltının yirmi yıl sonra boşanmayla sönmesine dek, tüm seyrini yansıtmayı başarır. Bence Updike, modern evliliklerin başarısızlıklarını kaydeden yazarların en bilgelerinden biridir ve bu romanda Maple'ların çaresizce birbirlerini uzakta tutma gereksinmelerinin, ilişkiyi yürütme kapasitelerini sonunda yok edişini büyük bir keskinlik ve derinlikle anlatıyor. Bu çiftin birbirlerini derinden sevdikleri, yine de açıkça bellidir.

Bu on yedi öykünün her biri, parlak ama ince bir ışıkla aydınlatılmış kısa bakışlar, usta bir minyatürcünün ince işlemeleridir. Işık tutulan bu anlar, kendilerine rağmen sonsuza dek yakın olan iki insan arasında aşırı yakınlaşma korkusunun yeterince güçlü ol-

ması durumunda haşinlik ve şefkatin, ihanet ve sadakatin nasıl iç içe girdiklerini ve birbirlerini iptal ettiklerini gösteriyor. Maple'ların Greenwich Village'daki bir apartman dairesinden, New England'daki banliyö evlerinden, yetişkinliğe adım atan çocuklardan, Avrupa tatillerinden, birbirlerine karşı zalimliklerden, sayısız sadakatsizlikten ve en nihayet ayrılıktan geçen evlilikleri, aslında birbiri ardına gelen kaçırılmış fırsatların öyküsünü dile getirir.

Richard Maple yedi yıllık evlilikten sonra, çocuklarla uğraşan Joan'i izlerken içinden şunları geçirir: "Aramızda her şeyi, var olan ya da olmayan tüm dalgacıkları seziyoruz; bu çok yorucu. İnsanın karısına kur yapması, cahil bir kızı elde etmek için gerekenden on kat fazla güç gerektiriyor."[11] Richard Maple elbette haklıdır, ama ikisini en sonunda tüketen şey aslında, art arda gelen arzu ve düşmanlık rauntlarıyla birbirlerinin çevresinde dönerken yaşadıkları sonu gelmez ve acı verici karmaşadır. Richard ve Joan bir sözcük ya da jestle, birbirlerine karşı duydukları derin empatiyi tamamen yansıtabilmektedirler; ama birbirlerinin candamarına aynı derecede ekonomik, aynı derecede bilgili bir şekilde basmaktan da kendilerini alamazlar.

Birbirlerine tutkuyla, hatta özlemle bağlıdırlar; yine de, çevrelerindeki tüm karı ve kocalarla kırıştırarak aralarındaki çekimi bilerek mahvederler. Ardından, sabahlara dek bağışlanamaz suçlar itiraf ettikleri sahneler yaratıp birbirlerinin sadakatsizliklerine, yalnızca karşılıklı korkularını gizleyen soğuk, ironik bir kabulleniş gösterirler. Arada bir, birbirlerine karşı vahşice saldırıya geçerler. Aralarındaki olumlu ya da olumsuz duygular iyice alevlendiğinde, bu duyguları viski ya da konyakla yatıştırıp ertesi sabah hasta, düşünceli ve bunalımlı bir halde uyanırlar.

Bir partinin ertesi günü arabayla Boston'a giderken, Richard'ın bütün gece dans pistinde bir kadınla flört etmiş olması yüzünden birbirlerine girerler. Adam kendini korumak için, parti sırasında Joan'un uzun bir süre birlikte oturup konuşmuş olduğu, etkiyi artırmak için şu "ufak tefek, şişko adamlardan biri" olarak tanımladığı ortak bir arkadaşlarını kıskanmış gibi davranır. ".... Dün gece sana her bakışımda, etrafı mantarlarla sarılmış solgun bir Çiğ Kraliçesi görür gibi oldum." Onu açıkça yalnız bıraktığı ve dolayısıyla, arkadaşının ellerine teslim ettiği gerçeğini göz ardı eder. Joan ona, "Niyetin açık," der. "Vicdan azabı duymadan Mar-

lene'le kırıştırabilmek için, beni başka bir adama yamayabileceğini sanıyorsun, değil mi?"

Karısının, düşüncelerini bu kadar doğru bir biçimde okuyabilmesi Richard'ı bayağılaştırır ve onu, "Haklısın... Ama sana kendi boyutlarında bir adam bulmak istiyorum; bu açıdan çok sadığım," diye yanıtlar. Joan sessiz kalarak bu pisliken kendini uzak tuttuğunda, bu derece suçlu düşmekten dolayı kıpkırmızı kesilen Richard, kendini tamamen kaybeder: "Katlanamadığım şey, bu kendini beğenmişliğin. Aptallığına dayanabiliyorum. Cinsiyetsizliğinle birlikte yaşamayı öğrendim. Ama şu olağanüstü kendini beğenmişliğin, New England kibrin yok mu– sanırım bu devleti kurmak için buna ihtiyacımız vardı, ama Kaygı Çağı'nda insanı gerçekten sinirlendiriyor." Ve ona "garip, berrak bir ifadeyle" bakan Joan, sakin kalarak noktayı koyar: "Sana konuşmamanı söylemiştim. (...) Şimdi, asla unutmayacağım şeyler söyledin."[12] Artık çizmeyi iyice aştığını anlayan Richard konuyu ateşli bir soğuk algınlığı geçiren bebeklerine çevirir. Çocukları hakkındaki ortak kaygıları onları her zaman yumuşatıp uzlaşmaya yönlendirmektedir.

İçine düştükleri boşluğu kazma inisyatifini kimi zaman birinin, kimi zaman da diğerinin üstlendiği bu işkenceci patlamaların ardından hep, sarsak bağışlama, kurtarma ve sevişme gelir. Updike bir noktada bize Richard'ın, "onun mutluluğunu istediğini... Bu nedenle gözlerindeki, kendi eseri olan gözyaşlarını kuruladığını," anlatıyor.[13] Bu yinelenen sahneler onları ayrılmaya yaklaştırırken, öte yandan birbirlerine daha da sıkı bağlar. Romanın büyük bölümü boyunca mükemmel bir beraberlik durumu ve sabit çapın korunduğu görülür.

Evliliğin yanlış ucundaki kasvetli bir balayına benzeyen bir tatile çıkan Maple'lar hakkında özellikle çarpıcı bir bölümde Updike, birbirine yoğun bir yalınlık içinde acı veren sabit bir mesafede kısılıp kalmış iki insanın tüm dokunaklı yönlerini gösterir. "Suçlama, sözünden dönme, darbe ve kucaklamaların birbirini takip etmesi ve birbirinin yerini alması karşısında giderek belirsizleşen ve zalimleşen konuşmaları sonuçta onları acılı, çaresiz ve yozlaşan bir yakınlıkta sımsıkı birlikte tutuyordu." Sürekli ayrılmaktan söz etmelerine karşın, "gelişmesi tüm beslenme yetersizliklerini inkâr eden, sapıkçasına sağlıklı bir çocuk gibi," sevişmeye devam ederler. Birbirlerinden uzak durmaya çalışırlar ve bu çaba onları daha da

yakınlaştırır. Updike, "Birbirlerini terk etmek için can atmalarına karşın, evlilik alışkanlığı yüzünden, evden birlikte ayrılarak, Roma gezisine çıktılar,"[14] der.

Roma yolculuğu oyuna girmekte çok geç kalmıştır. Maplelar'ın, roman boyunca inanılmaz derecede karışık ve kaba, ama hiçbir yere varmayan adımlarla betimlenen danslarındaki en son deneme, ya da nihai dönüştür. Yirmi yıldır dans pistinde, başları sanki utançtan biraz öne eğilmiş ve müziğin ne zaman başlayacağını bekleyerek, birbirlerinin kollarında kaskatı durmuş gibidirler.

Kendilerini korumak ya da birbirlerinin kafasına vurmak için aynı anda yaşadıkları zina ilişkileri, Richard'ın en nihayet ayrılıp başka bir kadınla evlenmeye karar verdiği, romanın son bölümüne dek, ciddi yakınlık alternatiflerinden çok, hastalığın ileri safha semptomlarıdır. Bunlar Richard'la Joan arasındaki ekseni henüz koparmaz; hatta tam tersine, yerinde kalmasını sağlar. Aynı zamanda da, sadakatsizlikle giderek daha da lekelenen paslı bir dingil gibi, zayıflatırlar. Gerçekten de yasak ilişki, evliliğin sabit çapının yerinde kalmasında anahtar rolü oynar; karıyla koca arasına, yakınlıktan korunmak için bir emniyet tamponu işlevi de gören bir takoz sürer. Richard bir noktada Joan'a, "Seni âşığın olmadan düşünmek üzücü," diyor; aralarındaki boşluk en iyi, bir komşuyla yatarak doldurulabilirmiş gibi.[15] Ama sadakatsizlik uzun vadede felaket getiren bir stratejidir; çünkü eşlerin ikisi de sadakatsizliğin yarattığı tahribata uzun süre dayanamazlar, ya da içlerinden biri bir başkasıyla ciddi bir ilişkiye girer.

En sonunda boşandıklarında, Richard ve Joan, yaşamsal organlarıyla birbirlerine bağlı Siyam ikizlerinin ameliyat sonrası kanamaları gibi, kan kaybederler. Bir buçuk yıl ayrı yaşadıktan sonra Richard, "Ölümün bundan daha kötü olup olmadığını," merak eder ve Joan'in bedenini, "*Geri dön*! diye haykıran, iyileştirilmemiş büyük bir yara gibi algılar."[16] Ama Maple'ların kanamaları ölümle sonuçlanmaz; birbirlerinden ayrılır ve hatta, birbirlerine karşı şamar oğlanı muamelesini bırakıp, oynaşıyormuş gibi bir sevgi geliştirirler. Birlikte arabayla boşanma davasına giderken, yeni sevgililer gibidirler. Richard, "Joan'ın bu denli hafiflemesi," karşısında hayranlık duyar, "bir tüy kadar hafif yanında oturuyordu, sesi kulaklarını okşuyordu. (...) Artık onu suçlamıyordu: hafifliğin nedeni de buydu. Bütün bu yıllar boyunca her şey için karısını suçlamış-

tı."[17] Çevreleri öfkeli avukatları ve hukuk sisteminin tüm o kasvetli araçlarıyla sarılı olarak yan yana otururken, gökkuşağı kadar hafiftirler; her şey bittiğinde ve yargıç gülümseyerek onlara iyi şanslar dilediğinde ikisi de geriler ve Richard dönüp, şefkatle Joan'ı öper.

Too Far To Go olağanüstü hüzünlü bir öykü, karmaşık yıkımlarla dolu önemli bir çağdaş masaldır. Updike'ın kendisi de, Maple'larla alay edemeyecek ya da onları kınayamayacak kadar çağdaştır. En acılı evliliklerde bile çocuklardan ötürü duyulan ortak övünme hissinin; bir yuva için birlikte çalışmanın oluşturduğu işbirliği ve sadakatsizliklerle, diğer zalimliklerin arasına örülmüş şefkat ve özlem anları olduğunu bilir. Bu nedenle bizi, Maple'ların çöken evliliklerinde, çağdaş aşk ilişkisinin en karmaşık notalarını çalan ve en sonunda, uzaklardaki bir kiliseden gelen düğün ya da cenaze çanlarının sesi gibi hafifleyerek yok olan hüzünlü bir lirizmle gezdirir.

Maple'ların boşanmaları tersine doğru giden bir düğün töreni gibi görünse bile, bu tam da, sapıklığa varacak denli ironik, alaycı bir şefkat duygusu yaşayan Updike'ın niyetlendiği şey olabilir. T.S. Eliot'ın *Dört Kuartet*'inde tekrar tekrar ima edildiği gibi, sonda bir başlangıç vardır; ama neyin başlangıcı? Elbette, zorunluluktan kurtulmanın başlangıcı; çünkü kaygı ve kıtlığa dayalı bir evlilik, iktidar güdümlü kardeş rekabeti evliliği, birbirlerine özlem duyan ama bir daire çapının iki karşıt ucunda donup kalmış bir evliliğin ıssız yolu, zorunluluklar labirentinden geçer. Updike, *Too Far To Go*'yu bir yakınlık parodisiyle bitiriyor olabilir; ama bu derin bir gerçeği açığa vuran bir parodidir: Arzu yalnızca özgürlük ortamında yeşerebilir; suçlamadan ve ne pahasına olursa olsun bilinçli sindirmeden özgür bir ortamda. Ve madem ki sevgi, kaygıdan tamamen özgür olamıyor —ne de olsa kaygı, Kierkegaard'ın tanımıyla, "özgürlüğün getirdiği baş dönmesi"dir— bırakalım bu, her iki insanın da yeterince katlanabilmeyi öğrendiği, diğerini seçme özgürlüğünün yok olmadığı bir kaygı olsun.

İnsan Updike'ın romanını okuduktan sonra neredeyse, iyi huylu, anlayışlı bir boşanmanın, düşüşten —aldığı yaralar yüzünden can veren bir evliliğe düşüşten— sonraki yeni romantik aşk modelimiz olabileceğine inanmaya başlıyor. Yaraların büyük bölümünü açan şey aslında, başlangıçta mucizevi olasılıklarla başı dönerek evlenen kadınla erkeğin, birlikte yaşanan günlük hayatın tu-

zaklarıyla karşılaşmalarıdır. Bunlarla yüzleşmek neden zordur? Neden iki insan kaygı ve düş kırıklığı uçurumundan yuvarlanırlar? Bir açıdan, düşüşten birbirlerini suçladıkları için. Bir diğer açıdan da, birbirlerini çok iyi tanımaya başladıkları için; birbirlerinin kişiliklerinin her tuhaf hareketi ya da tiki karşısında ipnotize olurlar. İpnotize olmak, belki yorgunluk veya sıkıntı yüzünden uyumak üzere olduğunuz, ya da avcı kuş tarafından yakalanmak üzere olan küçük bir kuş gibi felce uğradığınız anlamına gelir. Sözünü ettiğim pek çok çift gibi, Maple'lar da bu iki durumdan mustariptiler. Daha dolu, daha maceracı ve dolayısıyla daha tahmin edilemez bir yakınlığa uyanmak onlar için aşırı derecede kaygı uyandırıcı, katlanılamayacak kadar fazla, "gidilemeyecek kadar uzak" olacaktı.

Aslında Richard Maple, hastam Dennis'i andırıyor; her ikisi de içlerinden bir yerlerde yalvaran o güçlü duyguları seslendirmeye cesaret edemiyor. Maple, sayısız zina krizlerinden birinde, gece evde tek başına beklerken bile, susuzluktan kurumuş duygularla tıkanır. Belki de bu susuzluğu gidermek için viskileri yuvarlarken, öfkelenmeye çalışır, ama "öfkelenmek onun için asla kolay olmamıştı." Ağlamaya çalışır, "ama sadece, yalnız bir erkeğin gülünç, kuru, hırıltılı hıçkırıklarını çıkarabiliyordu." Ardından, yürek burucu bir sahne gelir —Richard gece yarısına doğru altüst olmuş ve çaresiz halde evi arşınlarken, Joan nihayet döner: "Baktı ve akçaağacın altında, motoru susturulmuş arabadan, eve doğru yürüdüğünü gördü. Beyaz bir ceket giymişti. Onu karşılamak için mutfak kapısını açtı, ama kucaklama, yörüngeye geri dönmüş bir yürek gibi göğsüne sokma isteği, karısının insanı etkisiz kılan, mutlak tanıdıklığı karşısında gösterişten ibaret yanlış bir davranış olacaktı. Maple, 'Nasıldı?' diye sordu."[18]

Maple'lar gibi, Dennis ve Carolyn gibi çiftlerde, ya da sözünü ettiğim tüm çiftlerde erkekler —incinme ya da utanma, kontrolü kaybetme, güçsüz ya da çaresiz görünme korkusuyla— boğulmuş durumda. Henüz benzer bir biçimde boğulmamış olan kadınlar ise, erkeklerin boğulması karşısında boğulur gibi oluyorlar. Bu genellikle, ciddi bir krize, özellikle de ilişkinin yitirilmesi, ilişkiyi koparma tehdidinin yarattığı krize dönüşüyor. Ardından, bastırılmış sevgi ve gereksinme, barajı yıkacak denli büyük bir güçle saldırıya geçebiliyor ve birbirlerine ne kadar önem verdiklerini belli etmeye başlıyorlar. Richard ve Joan'in boşanmadan hemen sonra öpüşme-

lerindeki hem korkutucu hem acı verici en son nükte de, kesinlikle budur. (Oysa düğün töreninden sonra, onu öpmeyi unutmuştur.) Tüm imalı nükteler gibi bu da, çoğumuzun başından beri yaşadığı şeyin yansımasını biraz daha aşırıya götürüyor. Evlilikte birbirimize duyduğumuz sevgiyi, ancak birbirimizi sonsuza dek yitirme noktasında ifade edebilmemiz ne kadar acıklı!

Kendini yakın bir ilişki olarak ifade etmek üzere geri dönen aşk, bir yuvanın yıkılması ve çocukların derin yaralar almalarıyla birlikte, son nefesini verir; uzaklık ve yakınlık arasında emniyetli bir uzlaşmaya dayalı evliliğin son nefesi çoğunlukla böyledir: Tam parçalara ayrıldığı anda, dairenin çapını korumak için umutsuzca nihai bir güç dengesi kurulur. Alışılmış modeller baskıların altında yıkıldığı için bu, iki insanın sevgilerini, arzularını, birbirlerine karşı kaygısızlıklarını ve beğenilerini yenileyebilecekleri bir nokta olabilir; çünkü, Maple'lar gibi, artık birbirlerini suçlamazlar. Arada bir böyle şeyler olur belki; ama çoğunlukla, yeniden bir araya gelmelerinden kısa bir süre sonra eski modeller yeniden kurulur. Pek çok çiftin, arka arkaya ayrılma ve uzlaşma yaşamalarının nedeni, budur. Birlikte olmanın getirdiği kaygılarla başa çıkmak için sabit çaplı bir daireden başka bir uzlaşma yolu bulma, başka bir denge noktası oluşturma işine çok daha önceden başlamalıyız. Öyleyse, bu işin sırrı nedir? D.H. Lawrence'ın işlediği iki tema, birlikte ele alındığında en azından bir ipucu veriyor. Lawrence, "Birbirimize İhtiyacımız Var" başlıklı bir deneme yazmıştı. Ama o tüm yazdıklarında, kendimizi feda etmeden vermeyi de öğretir bize.

6

Amerika'da Başarısızlık ve Düş Kırıklığı

Willa Cather'ın kısa bir romanı yaklaşık yüz sayfa içinde, Evelyn Waugh'un yerinde deyimiyle, "evliliğin tüm o kasvetli düş kırıklığı çemberini"[1] sakin, ama çarpıcı bir güçle göstermeyi başarıyor. Evlilik hakkında yazılmış bir kitabın *Can Düşmanım* (My Mortal Enemy) adını taşıması da, aynı derecede yerinde: Bu roman, evliliğin karşılanması olanaksız romantik beklentilerini karşılama yükünün sırtlanması durumunda, sevginin söze dökülmemiş bir nefrete aşamalı ve yıpratıcı dönüşümünü anlatıyor.

Can Düşmanım'ın kadın kahramanı Myra Driscoll, kendi toplumsal çevresinin gözdelerinden, güzel ve parlak bir genç kadınken Oswald Henshawe adında gösterişli bir gence âşık olur. Onu yetiştiren vasisi, yani olağanüstü zengin büyük amcası, bu birlikteliğe karşıdır. Myra sonunda sevgilisiyle kaçar ve büyük amcası da önceden savurduğu tehditleri yerine getirerek, onu vasiyetinden çıkarır. Myra böylece, ileride kendisine kalacak büyük bir serveti isteyerek tepmiş olur. Tutku adına yapılan büyük bir özveriyi anlatan bu romantik öykü yirmi beş yıl sonra, Myra'nın apar topar terk ettiği güneyin küçük Illinois kasabasında efsane haline gelir. Vasisinin görkemli malikanesinin demir kapısından son kez geçtiği ve kendisini bekleyen atlı kızağa bindiği kış gecesi, kasaba halkının hâlâ dilindedir.

Artık orta yaşlarını sürmekte olan Myra, düş kırıklığına uğramış, öfkeli bir kadına dönüşmüştür. Kocası sıradan olsa bile, namuslu bir adam olarak görünür. Birlikte coşkulu bir yaşam sürme

beklentisi yok olmuştur; tutkulu bir serüven olarak başlayan şey, evliliğin bayat, klostrofobik atmosferinde anlamsızlığa dönüşmüştür. Yüzeysel olarak toplumun takdir ettiği, New York'taki güzel bir apartman dairesinde yaşayan çekici, şık bir çift oluştururlar. Bu yüzeyin altında ise, diğer bir romancı, Ford Madox Ford'un evliliğin güven temelini beyaz karıncalar gibi kemiren yeraltındaki kıyımı tanımlarken kullandığı sözcüklerle, birbirlerini "görünmez silahlarla yapılan uzun ve sessiz bir düelloda"[2] yok etmektedirler.

Cather bize, Henshawe'ların ortak başarısızlığının yapısıyla ilgili özel bir şey anlatmıyor; sözgelimi, başarısızlığın nedeninin yanlış anlamalar, sıkıntı ya da gizli sadakatsizlikler olup olmadığı bilinmiyor, ama bunlara dair imalar var. Önemli olan nokta, sürekli bir romantik aşk taklidini en azından romanın büyük bir bölümü boyunca, yalnızca insanlar arasında değil, kendi özel yaşamlarında da sürdürmeleridir. Olağanüstü ve isyancı birleşmelerinin başarısızlığa uğradığını kabullenemezler; dolayısıyla, bununla baş etmekten, çözüm bulmaktan, ders almaktan acizdirler. Myra ve Oswald, yalnızca birbirleri tarafından yenilgiye uğratılmış olduklarını hissederler. Willa Cather'ın korkutucu deyimindeki gibi, birbirlerinin "can düşmanı" haline gelmişlerdir.

Amerika'da iktidarın gerçeklikleri gibi, başarısızlık gerçeği de pek kabul görmüyor. Bunu bırakın mevcut olmak, katlanılabilir bir olasılık, belki de kendimizi dönüştürmek ve insanlık durumunu daha iyi anlamak için kaçınılmaz bir yol olarak asla görmedik. Ne de olsa Amerikan tarihi her şeyden önce bir başarı öyküsüdür. Çocukluğumuzdan itibaren öğretilen sayısız masal ve kültürel efsane sporda, iş hayatında ve sevgide bizi başarılı olmaya zorluyor ve başarıya nasıl ulaşacağımızı söylüyor. Başarısızlık karşısında çabalamayı sürdürme gereksinimine değinen birkaç nasihat var: "İlk başta başarılı olamazsan, tekrar tekrar dene." W.C. Fields, "Ama sonra vazgeç!" diye ekliyor. "Kendini aptal durumuna düşürme." Kültürümüz vakarlı veya yararlı bir şekilde başarısızlığa uğramamıza, başarısızlıktan sonra toparlanmamıza yardım edecek pek az şey sunuyor. Düş kırıklıkları ve başarısızlıklarımızdan ders alarak yararlanmamızı sağlamak içinse, neredeyse hiçbir şey sunmuyor.

Pek çok insanın Henshawe'lar gibi evlilikteki düş kırıklıklarına dişlerini gıcırdatarak katlanmalarına ve mutluluk maskesine bürünmelerine şaşırmamalıyız. Ya da, özellikle günümüzde, pes

edip boşanıyorlar ve eski arabalarını daha güzel ve yeni bir spor modelle değiştirir gibi, gözlerini yeni bir evliliğe dikiyorlar. Romantik ilişkilerdeki başarılarımız karşısında tüm bir kültür bizi destekliyor, ama yakınlıkta başarısız olduğumuzda çoğunlukla kendi başımıza bırakılıp başarısızlıklarımızdan biraz olsun ders alabilmek için mücadele etmek zorunda kalıyoruz. Halk arasında mutlu bir çift olarak görünmek, hâlâ bir başarı göstergesi. Daha önce de belirttiğim gibi, pek çok insanın ve özellikle de kadınların yalnız görünmeyi, üzerinde "Başarısız" yazan bir gömlek giyer gibi, başarısızlık işareti olarak görmelerinin nedeni, bu.

Başarısızlıktan yılmayıp mücadeleye devam etmekle ilgili popüler kavramlarımızdan biri —kahramanlarını genellikle alkolü ya da uyuşturucuyu bırakmış örselenmiş boks şampiyonlarından, unutulmuş başarısız politikacılardan ve yaşlanmış sahne oyunculardan alan, tamamen bir Amerikan miti olan *Comeback Kid* (Geri Dönen Çocuk) öyküsü— bile, aslında başarıyla ilgili. Bu inanç büyük olasılıkla ilk yerleşimcilerin, Amerika'nın ütopyaya ulaşmak için ikinci bir fırsat sunan Yeni Dünya olduğu umutlarından kaynaklanıyor. Başarısızlıktan geri dönme kavramımız, ilk zaferi yeniden yaşama çabasıdır; insanı, fırsatların azaldığı ya da değiştiği bir yaşamı kabul etmeye hazırladığı pek söylenemez.

Haber olmaya değer bulunan gerçek başarısızlık öykülerimizin çoğunda, amaca ulaşmak için kullanılan araçların başarısızlığı vurgulanır; söz konusu kişi yalnızca yanlış bir taktik kullanmış, ya da şansı yaver gitmemiştir sanki. Oysa edebiyatımızda başarısızlık çoğunlukla, trajedi ve ölümle sonuçlanır. 1987'deki İrangate soruşturmaları sırasında Barbara Walters, intihar girişiminden kısa bir süre sonra Robert Mc Farlane'le CBS'de röportaj yapmıştı. Walters, "Neden intihara kalkıştınız? Sizi böyle bir çaresizliğe sürükleyen neydi?" diye sordu. McFarlane'in yanıtı şöyleydi: "Amerikan halkına karşı başarısız olduğumu hissettim. (...) Babam bize, başarılı olma sorumluluğunu öğretmişti." Walters: "Yani gerekçe, başarısızlık duygusu muydu?" McFarlane: "Evet." Yasaların ihlal edilmesine, halkın aldatılmasına ya da diğer ahlaki konulara değinilmedi bile. Gizli harekât başarıya ulaşsaydı, babasının ilkesine uyduğunu hissedecek ve politikaya zevkle devam edecekmiş gibi bir izlenime kapılıyor insan.

Aynı şekilde, Wall Street'te birkaç yıl önceki ilk "içeriden bilgi

sızdırma" skandalı patlak verdiğinde, Ivan Boesky ve Dennise Levine gibi, Harvard'dan iş idaresi *master* derecesiyle mezun genç yatırım bankacılarının, sınırsız kazanç için her yolu mubah gören bir başarı etiğine göre hareket ettikleri açıkça görüldü. Büyük Depresyon dönemindeki intiharların, servetleri ve lüks yaşam tarzını yitirme travmasına mı, yoksa başarısızlık duygusuna mı bağlı olduğunu da merak ediyor insan.

Bir barış grubu olan Sojourners'ın sözcüsü, Bush yönetiminin Irak'la savaşı sürdürmesine değinerek, Amerikalıların başarıyı ahlaki iyilikle özdeşleştirdiklerini vurgulamıştı. Bu, Vietnam'daki başarısızlığımızın öz bilincimizde neden korkunç bir etki yarattığını ve endüstri gücümüzün zayıflaması karşısında Japonya'ya küfretmekten başka bir tepki yolu bulamayışımızı da açıklıyor. Kültürümüz tüm desteğini kazanmaya veriyor: Çalışmanın insanı yokluktan varlığa taşıyabileceğini savunan ve bir zamanlar, bireysel başarı için standart ahlak öykülerimizden biri olan Horatio Alger miti, olağanüstü rekabet dozu yüzünden kaybedenler açısından hiç de eğlenceli olmayan eğlencelerimiz, araba kiralama şirketlerinin ilanları ("Biz Bir Numarayız" ya da "En İyi Biz Çalışırız"), tetiği tutan parmaklarımızda Kutsal Ruh olduğu için mutlaka kazanmamız gereken dış savaşlarımız.

Moby Dick, *Bir Amerikan Faciası* ya da *Muhteşem Gatsby* gibi pek çok önemli edebiyat yapıtı, olağanüstü başarı güdüsünün trajik bir düşüş ya da felaketten önceki kibire dönüştüğü daha karanlık olasılıklardan söz ediyor. Ama fethetme hırsımız hakkındaki bu eleştirel değerlendirmelerde bile, olay dizisi başarı hırsına dayanıyor. Düş kırıklığıyla uzlaşmayı, bize ancak imalarla öğretiyorlar. *Kızıl Damga* (The Scarlet Letter) çoğu klasik Amerikan kurgusal yapıtından şaşırtıcı derecede farklı bir yön izleyerek, ender rastlanan bir istisna oluşturuyor: yazarı Hawthorne'un yalnız kahramanı Hester Prynne, tinsel gücüyle dar ahlaki görüşüyle sınırlanmış toplumu aşarak görünüşteki korkunç bir felaketi, aşkınlığa dönüştürüyor.

Günümüzde bir çift, evlilikte romantizmin tadı kalmayınca, Henshawe'lar gibi acıya karşı kayıtsız görünme ve sonuna kadar katlanma zorunluluğunu duymuyor. Hüsrana uğramış çiftlerin çoğu, özellikle de çocuklu olanlar, sönmekte olan közleri alevlendirmek ya da birlikte kalmayı katlanabilir hale getirecek bir uzlaşma

yolu bulmak için uğraşıyor. Birçoğu bireysel terapiye, evlilik terapisine, seks terapisine başvuruyor. Ama istatistikler, en azından yarısının sonunda havlu attığını gösteriyor. Elbette ki başarısızlığı kabullenmenin yollarından biri de bu; ve bazı durumlarda, izlenecek en iyi yol. Ne yazık ki boşanmaların çoğu, hasara uğramış malların daha yangın sönmeden indirimli satışa sokulmasına benziyor: Evlilik, umarsız bir ateş ve öfke içinde sona erdiriliyor.

Bu tür erken boşanmalar her iki eşin de düş kırıklıklarının daha derin ve karmaşık anlamlarını, düş kırıklığının en çok göze çarpan kaynağını; yani diğer eşi yok ederek bastırma eğilimi gösteriyor. Ardından, her iki birey de kendilerini mutsuzluktan kurtardıklarını hayal ederek yeni dünyalara doğru, birbirlerine zıt yönlerde koşuyor ve bir sonraki evlilikte kullanmak üzere, başarı ve doyum hayallerini dolaptan çıkarıp, tozlarını silkeliyor.

Yenilgiye uğramış romantik gündemlerini asla gerçekten sorgulamayan kişiler bir sonraki ilişki ya da evliliklere yenilenmiş bir ateşle giriyorlar; otomatik çamaşır makinesinin döngüsüne kapılmış gibi, yeniden sıkışıp kalana dek. Bazıları boşanmayla sonuçlanan romantik beklentilerini yeniden değerlendirmeye çalışıyor, ama öfkelerini yenemediklerini görüyorlar. Bu zafer düşkünlüğümüzle, insanın hatalarından ders almasını destekleyen bir kültüre sahip olmamamız, gerçekçilikten kuşkuculuğa kolayca geçmemize yol açıyor.

Sevdalanmak, yaşamın doruk noktalarından biridir ve ileride doyurucu, uzun ömürlü bir yakınlığa dönüşecek bir şeyin tohumlarını atabilir. Yine de bir şeyi ima etmekle, gerçekleştirmek arasında yapılması gereken pek çok şey var. Sevdalandıktan sonra en tehlikeli evlilik kararları, tutkuyla baştan çıkmış iki insanın, romantik ideal gereksinmelerinin karşılandığını düşünerek, aceleyle geriye dönülmesi neredeyse mümkün olmayan taahhütlerde bulunmalarıyla veriliyor. Bu romantik tutku onları uzun bir süre ve hatta kimi zaman, yıllarca mutlu edebiliyor; ama bu yine de, kırk ya da elli yıllık bir evlilik yaşamını desteklemek için hem fazla ateşli, hem de fazla kırılgan bir tutku. Çiftler ileriki dönemlerde ev hayatının malûm sorunlarıyla karşılaştıklarında ikinci düşüşlerini yaşayabiliyorlar; bu kez sevdaya değil, düş kırıklığına, huzursuzluğa, sıkıntıya ve en sonunda öfkeyle çaresizliğe kapılıyorlar.

Sevdaya ve evliliğe karşı, bir mutluluk dalgası içinde başlayan

ve neredeyse kaçınılmaz olarak, hüsrana ve belki de boşanmaya giden bir yaklaşım geliştirdik. Kuşkuculuktan kurtulanlarımız diğer aşırı uca yöneliyor ve hiç bozulmamış bir masumiyet haline dönüvermiş gibi, başka birisiyle beraber döngüyü yeniden başlatıyorlar. Kaba hatlarıyla, bu model biraz, ulusun ilerlemesini sağlayan ama tam da yerleşip, kurduğumuz şeyi tamamlamamız gerektiği anda bizi yeni ufuklar aramaya teşvik ettiği için çağdışı kalan sabırsız fetih geleneğimizi andırıyor. Yüzyıl başındaki kültürümüzü inceleyen *America's Coming of Age* (Amerika'nın Olgunlaşması) adlı yapıtında edebiyat eleştirmeni Van Wyck Brooks, bu tür bir göçebe dürtüsünün egemenliğindeki Amerikan rüyasının kaderini irdeliyor. Coşkulu bir girişimcilikle kurulan, ardından sakinlerinin zorluklar ve düş kırıklıklarıyla karşılaşarak sabırsızlığa kapılıp göçmeleriyle çabucak terk edilen köy ve kasabaları betimliyor. "Etrafta," diyor Brooks, "kül yığınları, sönmüş alevlerin izleri, yıkılmış çitler, terk edilmiş makineler ve savurganlıkla harcanıp tüketilmiş enerjinin izleri açılmış."[3] Boşanmadan sonra iki insanın psikolojik görüntüsü, Brooks'un betimlediği fiziksel manzara kadar örseli ve harap hale geliyor.

Düş kırıklığının evliliğin gelişiminde kaçınılmaz bir evre olduğundan pek kuşku duymuyoruz. Gelişimin çocuklukla birlikte sona erdiğine inanan eski kuramların tersine, çağdaş psikolojik kuramlar insanların mezara girene dek gelişmeyi sürdürdükleri sonucuna varıyorlar. Bu tür kuramlar, yetişkinlerin gelişim evrelerine, evlilikteki düş kırıklığını da ekleseler, iyi olurdu.[4] Olgun sevginin –yeni, daha arzulu ve kısıtlı bir romantizmin, dolayısıyla da, evlilikte başarıya ulaşma olasılığının– ancak, iki kişinin başlangıçtaki idealizmlerini yitirip düş kırıklığına uğramalarından *sonra* gerçekleşeceği düşünülebilir. Ne de olsa, giderek solan popüler romantik aşk idealimiz bizi pek ileriye götürmedi. Ergenlikte, yani insan gelişiminin idealist coşkulara özellikle uygun olduğu ve kaygılı huzursuzluklara, sıkıntılara yol açan temel gelişim görevinin kişisel kimlik duygusunun nasıl elde edileceğini keşfedip ardından, cinselliğin ve yakınlığın ateşleri arasında riske atıldığı bir dönemde saplanıp kalmış bir topluma sevginin, güzel olsa bile, basitleştirilmiş bir çeşitlemesini sunuyordu.

Ergenliğin, genç insanların fizyolojik açıdan tam bir cinsel olgunluğa eriştikleri ve kendilerini, iktidarla sevginin genelde çatı-

şan talepleriyle psikolojik bir savaş içinde buldukları büyüme dönemi olduğunu söylersek, ergen psikoloji alanındaki pek çok düşünceyi özetlemiş oluruz. İktidar, ayrı bir benlik oluşturabilecekleri ve kendilerini etkileyen dünyalarında belli bir etki de yaratabilecekleri duygusudur; sevgiyse, kendileriyle, çekim gücünü hissettikleri diğerleri arasında derin anlamlar taşıyan bir alışverişe güvenle yaklaşabilecekleri duygusudur.

Kültürümüz, sosyal ilişkiler ve özellikle de yakınlıklar açısından ergenlik çağında takılıp kalma eğilimi gösterdikçe, bireyin kendini güçlü hissetme gereksinimiyle sevme gereksinimi arasında denge kurmasını kolaylaştıracağına, engelliyor. İktidar ve sevgi tellerinin insanın yaşamında birbirine dolanması kaçınılmazdır; ama yaşamlarımızda bütünleşmiş ve barışık olmaktan çok, kördüğüm olmuş durumdalar; dolayısıyla da, özellikle kaygının arttığı dönemlerde, ikisini pek çok alanda birbiriyle karıştırıyoruz. Bu karışıklık, sözgelimi cinsellik dürtüsünün bir tehdit duygusu ve denetimi ele geçirme isteğiyle birleşmesine yol açıyor. Bunun nedeni, özerklik ve yakınlık talepleri arasındaki hassas dengeyi kurma işinin tamamlanamamasıdır. İnsanlar bir alanda aşırı gelişirken, diğerinde zayıf kalıyorlar ve dolayısıyla ilişkileri onları terk edilme ya da hapsolma korkularının aşırı uçlarına itiyor.

İnsan, ergenliğe giden yolda kimi zaman iç içe giren, kimi zaman birbirleriyle çelişen talepler labirentinde yolunu bulabilmek için, riski kısıtlamayla, saldırganlığı kendine ve diğerlerine karşı sabırla ve gözüpekliği izanla birleştiren bir disipline gereksinim duyar. Yakınlık açısından sevdaya tutulmak, bir tutsaklıktan çok, büyük bir inanç atılımı gerçekleştirmek demektir; bütün bu zorlukların ve çabaların ardından gizemle yükselen bir birlik ve anlamlılık atılımıdır. Arkada bıraktığımız bir dönemin uyuşturucuyla çıkılan rengârenk yolculukları gibi, bu beklenmedik ve heyecan verici olay da aşk ve cinselliğin bir an için ulaşabileceği uzak ufukları; uyuşturucuyla çıkılan rengârenk olağanüstü âlemi işaret ediyor. Bunun, gençliğin ve hatta, yaşamın ileri dönemlerinde de içimizde kalan (kalacağını umduğumuz) gençliğin maceracı idealizmini ele geçirmesi hiç de şaşırtıcı değil. Yoğun açlıklara göksel gıdalar, aynı derecede yoğun kaygılara ise merhem sunması da şaşırtıcı değil. Böylesine yüksek zirvelerden düşen kişinin altına, daha anlayışlı bir kültürün ağ sermesi ne kadar yararlı olurdu!

Olağanüstü erotik deneyimlere dayalı, eskiyen romantik aşk kültürümüz, birlikte sıradan bir yaşam süren iki insanın sorunlarını teğet geçtiği sürece, bize pek yararlı olmuyor. Gençlik ideallerinin insanlara, ilerideki yaşamlarındaki krizlerle ve hatta mutluluklarla başa çıkmakta yardımcı olması pek mümkün değil. Ergenlikteki kimlik ve yakınlık savaşlarının evlilikten önce büyük oranda tamamlanmış olması gerekiyor. Ya da evlilikten, iki insanı geri çekilmeye teşvik etmek yerine, birbirlerinin gelişmelerini desteklemeye yönlendiren türden farklı beklentilerimiz olmalı. İnsanın, sınırsız romantik beklentiler ortamında hem kendisi olmak, hem de diğerleriyle birlikte olmakla ilgili ergenlik kaygılarını tam olarak aşamamış olması, yakınlık terörizmine zemin hazırlıyor. Terörizm ortaya çıktığında insan, ergen âşıklar olan Romeo ile Juliet'in şanslı olduklarını söylemek durumunda kalıyor. Onlar orta sınıf evlilik yaşamının ağır ağır etkisini gösteren zehirleri arasında, yerine koyacak bir şey bulamadan sevgilerinin kurumasını izlemektense, zehiri bir yudumda içtiler ve ideal sevgileri bozulmadan öldüler.

Toplumumuzda insanlar, iş yaşamlarında ve diğer başarı odaklı alanlarda disiplin uygulamaya —denemeye, yöntemli olmaya, çözüm aramaya, yoğunlaşmaya, ter dökmeye ve amaca ulaşmak için gerektiğinde özveride bulunmaya isteklidirler. Sporcuların, müzisyenlerin, araştırmacı bilim adamlarının ve şirket kurucularının yaşamlarında bu açıkça görülüyor. Başarısızlıklara katlanabilir, özellikle de fiziksel güç ve hız geliştirmek ya da çok ustaca bir teknik oluşturmak için saatlerce çalışmak gibi disiplinli eylemlerin gerektiği durumlarda, başarısızlıkla savaşma yöntemleri bulurlar. Amerikalılar çözülmesi gereken bir sorun şeklinde karşılarına çıkan savaşımlara coşkuyla girerler; teknolojik kudretlerinin en önemli kaynaklarından biri de, budur.

Ama aynı ölçütler gönül işlerinde geçerli olmuyor. Pek çok sevgili ve eş, sorunlarıyla bu şekilde başa çıkmaya çalışsa da, sevgi aslında, sorun çözme tekniklerine uygun uğraşıları model almayı reddediyor. Aşkın inatçılığı bir açıdan, yakınlık sorunlarının en derin ve en hoşlandığımız kişisel doyum hayallerimizin özüne darbe indirmesinden kaynaklanıyor. Aşk ve cinsellik, kişinin —erkek, kadın, yeterli ve sevilebilir bir yaratık olarak— kimliğiyle öylesine iç içe geçiyor ki, başarısızlık yalnızca kaygı değil, varoluş paniği de yaşatabiliyor. (İş hayatının da, birçok insan açısından yakın bir öz-

değer duygusu içermediği söylenemez; ama bunun kökeninde de sevilebilir olma sorununun yer aldığını düşünüyorum.)

Yakınlıklar parçalandığında, sanki sabırla bir çözüm bulmak için gerekli disiplin, özdenetim ve irade elimizden kayıp gidiyor ve ilişkide yalnızca buz gibi, paranoyak bir sessizlik, bunalımlı bir içe çekilme ya da isterik bir savaş kalıyor. Diğer bir deyişle kişiyi, anında bebekliğe döndürme yeteneği açısından, aşk sorunlarının benzeri yoktur. Psikanalitik kuram, nevrotik davranışın kaygıya verilen savunu amaçlı tepkilerden kaynaklandığını savunur. Yakınlık savaşının ateşinde geriye bir tek ana öğeleri kalana kadar yanan nevrozlar aslında, sıkıntılı çocukları andırırlar: Ya surat asarlar, ya da öfke nöbetine kapılırlar. Sorunlu bir beraberlik yaşayanlar, sorundan kaçtıklarında ya da birbirlerine doğru hamle yaptıklarında beşiklerine yönelirler sanki.

Başarısızlığa yer açmayı reddedişimiz ayrıca, yakın ilişkide çözülme başladığında, herhangi bir kayıp yaşamadan, sorunun başlamasından önceki duruma dönebileceğinize ilişkin, kimi zaman kuruntu derecesine ulaşan yaygın bir inanç doğuruyor. "Eskiden Olduğunuz Gibi" teması Barbara Streisand'ın ünlendirdiği şarkıdaki (The Way We Were) gibi, altın çağlar için duyulan nostaljik hüznü ifade etmekle kalmayıp çoğunlukla, oraya geri dönme özlemini ve geriye doğru yapılan yolculuğun amacına ulaşabileceğine dair inatçı bir ısrarı da yansıtıyor. Evliliklerinde felaketle karşılaşan çiftlerden bu şarkıyı hep duyuyorum. Eşlerden biri, kendisini terk etmekte ısrarlı olan diğerine, "Eskisi gibi olamaz mıyız?" diyor.

Ciddi tiyatro oyunlarıyla şiirlerin algıladığı şekliyle deneyimin trajik boyutu, olgunluğun, uğranılan kayıpların yarattığı üzüntü ve acıları içeren deneyimler aracılığıyla, güçlükle kazanıldığını öne sürer. Trajedi ölüme yol açabilir —ki edebiyatta açıyor— ama insanın başarısızlığı halinde bilgelik de kazandırır; bu ise, deneyimlerden ders almanın en aşırı şeklidir. Bilge kadın ya da erkek, yaşam tarafından açılmış pek çok yaranın izini taşır.

Trajedi bir şeyler olduğunu kabullenir. En kötüyü atlatır ve yoluna devam eder. Romantik nostalji miti ise, gerçekte hiçbir şey olmadığını haykırır. Ne olursa olsun, her şeyin yolunda olduğu görüntüsünün korunmasını ister ve dolayısıyla, *Can Düşmanım*'daki gibi, hem kendini hem de diğerlerini kandırma yöntemini uygular. Ya da insana, uğrunda fazla ter dökmesine gerek kalmadan ikinci

bir şans verilmesini ister. Her iki istem de zamanın geçtiğini yadsır ve bu da, romantik sevgi idealimizin sonuçta neredeyse ölümün yadsınmasına kadar vardığını gösteriyor.

John Cheever'ın "Yüzücü" *(The Swimmer)* adlı, bu yadsımanın insanı nasıl bir çılgınlığa sürükleyeceğini gösteren ünlü bir öyküsü vardır. Updike gibi Cheever da, başarısız orta sınıf romantizminin gerçek şairlerinden biridir. Kazaya uğramış evliliklerin çevrelerindeki her yere —dostlarına, komşularına ve teröre uğramış ya da terörist eşlere— saçtıkları atıkları her iki yazar da şaşkınlık ve hüzünle irdeler. 1964'te yayınlanan "Yüzücü" önemli bir kültürel soruna değinmiş olmalı ki, uzun metrajlı bir filme dönüştürülmüş ve kötü kaderli kahramanı Burt Lancester oynamıştır.

Öykünün başında, yüzdükten sonra komşusunun havuzunun kenarında, karısı ve arkadaşlarıyla birlikte dinlenen Neddy Merrill'i, yani Cheever'ın yüzücüsünü görürüz. Yaz ortasında, akşamdan kalma halde bir banliyö kasabasında yaşanan pazar ikindilerinden biridir. Neddy "narin bir erkek"tir ve genç olmasa da, "gençliğe özgü narinlikle" atletik yapılıdır. Kendi evi on üç kilometre uzaklıktaki Bullet Park'tadır; yani, Cheever'ın kurgusal yapıtlarına zemin aldığı o efsanevi banliyö bölgesinde. Güneşlenirken, dört güzel kızının evde yemek yediklerini ve tenis oynadıklarını hayal eder. Sonra, bu evden kendi evine dek uzanan yüzme havuzlarını düşünür ve aklına, eve su yoluyla gidebileceği gelir.[5]

Neddy sapına kadar, yirminci yüzyıl sonuna özgü coşkulu bir Amerikan bireycisidir: "Kesinlikle kendine özgü biriydi, kendini belli belirsiz ve alçakgönüllülükle, efsanevi bir figür olarak görüyordu."[6] Bu tür bütün erkekler gibi o da hemen düşünceden eyleme geçer ve mayosunun üstündeki süveteri çıkarıp, suya dalar. Çitlerden atlayıp arka bahçelere girer, boş alanları, bahçeleri ve park etmiş arabalarla dolu avluları geçer, tanıdığı her evde durarak, evin havuzunu yüzerek aşar.

Neddy'nin yolculuğu, Dante'ninki gibi kinayelidir, ama onunkinin tersine işler: Güzel ve zengin insanların, çiçekli yaz manzaralarının, yemekli havuz partilerinin ve toplumsal kucaklaşmalarla öpüşmelerin alkollü cennetinden yola çıkar; ama ilerledikçe akşam yaklaşır ve gökyüzü ağır ağır fırtına bulutlarıyla kaplanır. Havada şimdi sonbahar kokusu vardır; garip bir şekilde, ulaştığı arka bahçelerden bazıları yabanileşmiş ve terk edilmiştir ve hatta bir havu-

zun suyu boşaltılıp, olduğu gibi bırakılmıştır. Bunlar uzun bir süre önce önemli değişimler olduğunu gösteren işaretlerdir. Neddy şaşırır –yalnızca bir hafta önce bu evlerden bazılarına, karısı Lucinda'yla birlikte akşam yemeğine gelmemiş midir? "Belleği mi onu yanıltıyordu, yoksa belleğini gerçeklik duygusunu yitirecek derecede üzücü gerçekleri bastırmaya mı yöneltmişti?"[7]

Acılı deneyimler arka arkaya gelir. Mayosuyla bir otoyolu geçerken insanlar onunla alay eder ve üstüne bira kutuları fırlatırlar. Kimlik kartı olmadığı için cankurtaranlar, klorlu halk havuzundan çıkmasını emrederler. Bir sonraki havuzda, malikânenin son derece zengin bir çift olan sahipleri çıplak halde güneşlenmekte ve yüzmektedirler. Neddy'ye melankoliyle bakarak, son zamanlarda yaşadığı talihsizliklere ne kadar üzüldüklerini söylerler; ama Neddy, onların söylediklerinden hiçbir şey anlamadığını belirtir. O havuzdan, anlatılamayacak derecede sıkıntılı olarak ayrılır. Yorulmuş ve üşümüştür, kollarıyla bacakları ağrımaya başlar ve zayıflamış gibidir. Ağaçlardaki yapraklar dökülür ve havada, yılın bu dönemi için alışılmadık ölçüde bir odun dumanı kokusu vardır.

Zaman gitgide daha büyük bir hızla geçmeye başlar. Bir sonraki eve geldiğinde, üç yıllık olayları kaçırmış gibidir. Eskiden onu davetlere dört gözle bekleyen insanların verdikleri bir partinin sürdüğü bir sonraki evde, içeri zorla girmiş bir serseri muamelesi görür. Bundan sonraki ev, eskiden yanında kalması için gözyaşları döken, ama şimdi onun bahçesinde beklenmedik şekilde belirmesine buz gibi bir küçümsemeyle tepki veren eski metresine aittir. Onun havuzunu yüzerek geçen Neddy suyun içinden güçlükle çıkar. En sonunda kendi evinin önüne gelir. Gece olmuştur ve nedense gökyüzünde yanlış takımyıldızlar görülmektedir. Ev karanlıktır. Garaj kapılarını açmaya çalıştığında kilitli olduklarını görür; tokmakları da paslanmıştır. Çılgınca ön kapıya vururken, pencereden içeri bakar ve evin boş olduğunu görür; ne karısı vardır, ne kızları, ne de yuvası.

Bu öykü, gerçeğin sanrıyla karıştığı uç noktalarla, büyük bir başarıyla cilveleşiyor. Bu, bir tür kara masal; alkol ya da psikozun yarattığı bir hayaldir. Neddy'nin suda yüzerek, yalancı bir cennetten gerçek yaşamına düşüşünü ele alır ve öykünün, başarısızlığa uğramış bir fikre boğulurcasına yapışmanın yarattığı gerçekten uzaklaşma duygusu hakkında anlatmak istediği de, tam olarak bu-

dur. Cheever'ın kahramanının dünyasında her şey kötüye gitmiş ve o da eski dünyasını korumak, zamanı durdurmak için, bir havuza atlar gibi, kendini çılgınlığa kaptırmıştır. Cheever'ın, böylesine romantik bir çılgınlığı ölümün reddedilmesiyle birleştiren öyküsü, İç Savaş döneminde geçen bir diğer öyküyü hatırlatıyor bana. Ama bu ikinci öyküde, bağlantı ters yönden kurulmuş.

Ambrose Bierce'ın yaklaşık 1891'de yazdığı, akıllardan kolay kolay çıkmayan "Baykuş Deresi Köprüsü'nde Bir Olay" *(An Occurence at Owl Creek Bridge)* adlı öyküsü de, kısa bir süre önce kısaca ama güçlü bir biçimde filme aktarılmış bir diğer kısa kurgudur. "Yüzücü", ev hayatında başarısızlık –mali yıkıntı, evin, eşin ve çocukların yitirilmesi– üzerinde yoğunlaşır. Bize, bir hiçe indirgenmiş ve yalnızca, giderek daha da kalpsizleşen dünyada hâlâ bir sığınağa sahip olduğuna dair çılgınca bir inanca tutunan bir adamın korkunç portresini sunar. Ardında bıraktığı çürüme ve ölümden kurtulmak için tek çaresi, budur. "Baykuş Deresi Köprüsü'nde Bir Olay" ise yakın bir ölümü ön plana alır ve bir erkeğin sevgili karısının kollarına kaçarak kurtulabileceğine inanmak için ne büyük fanteziler üretebileceğini gösterir.

Bierce'ın garip öyküsü aslında, saniyenin küçük bir bölümü kadar kısa bir sürede geçer. Ama anlatım sanrısal bir keskinlik ve olağanüstü ayrıntılarla ağır ağır ilerlediği için, bunu başlangıçta fark etmeyiz. Federal askerlerin sabotaj suçuyla tutukladıkları güneyli genç bir çiftçi, bir dere üstündeki demiryolu köprüsünde asılmak üzeredir. Boynundaki ilmeği ve ipin ucunun direğe bağlanışını görürüz. Yerlerinden hiç kımıldamayan bir piyade mangası, tüfeklerin dipçikleri yere dayalı olarak köprüye dönük durur. Talihsiz adamın gözlerini kapayıp karısını ve çocuklarını düşünmeye başladığı anda, yüzbaşı başıyla çavuşa işaret eder ve adamın ayaklarının altındaki tahta itilir.

Ama bir mucize sonucu, düşerken ip kopar ve adam suya dalar. Havasızlıktan yarı baygın, ama hâlâ hayattadır. Kendine geldiğinde, neredeyse insanüstü bir güç toplar; duyguları ve aklı inanılmaz derecede keskinleşmiştir. Gerçekten de, yüzeye çıkarken yüzüne çarpan tüm su kabarcıklarını duyumsar. Askerler bağırarak onu yaylım ateşine tutarlar, ama adam yeniden suya dalar ve akıntıyla aşağı doğru sürüklenir. Arkasından top ateşi açılmıştır. En so-

nunda derenin kumlu sahiline çıkar ve kendisine mücevher yığını gibi görünen kumların üstünde, sevinçten ağlar.

Ardından, koşmaya devam ettikçe daha da kararan ve derinleşen sonu gelmez ormanların arasında, çılgınca bir kaçış başlar. Ama en sonunda geniş, sakin bir yola çıkar. Doğru yolda olduğuna emindir. Birden kendini, sanki ışınlanmış gibi, evinin önünde bulur. Üzerinde sabah güneşiyle parlayan elbisesiyle soylu görünümlü ve güzel bir kadın, verandadan ona doğru yürür. Kadın, güzel yüzünü pırıl pırıl ışıldatan kutsal bir mutlulukla gülümsemektedir. Adam kollarını açıp ona doğru koşar, ama tam kadını kucaklayacağı anda boynunun arkasında korkunç bir darbe hisseder ve kör edici beyaz bir ışıktan sonra, her yer kararır. O anda dereye geri döneriz ve adamın, köprüden sallanan ölü vücudunu görürüz.[8]

Bu zavallı adamın aslında hiç kaçamamış olduğunu kabullenmek için insanın iyice bir silkinmesi gerekiyor. Bierce'in bu küçücük öyküde gösterdiği deha, yaşamınızın tehlikeye girdiği anda tüm hayatınızın gözlerinizin önünden geçmesi kavramını alıp, bunu ölen adamın son fantezisine —son nefesini verirken bile, sevginin onu acımasız ölüm meleğinin tırpanından kurtarabileceği fantezisi— dönüştürmesidir. Cheever'ın ve Bierce'ın, yakınlığa ve ölüme karşıt yönlerden bakan öyküleri, kültürümüzün kolektif aşk rüyasını neredeyse tamamen kapsıyorlar.

Bence Amerikan romantizminin trajik başarısızlığını en iyi özetleyen öykü, F. Scott Fitzgerald'ın *Muhteşem Gatsby* (The Great Gatsby) adlı görkemli romanıdır. *Kızıl Damga*'nın (The Scarlet Letter) on dokuzuncu yüzyıldaki cinsel Püritenliğin artıklarını irdelemesi gibi, bu roman da yirminci yüzyılın ilk yarısında tomurcuklanan erotik hedonizm döneminde, tutkulu sevginin olasılıklarını başarıyla inceliyor. Her iki romanda da, büyük bir yalnızlık içindeki kahraman gözüpek bir aşk yaşıyor ve bu aşk sayesinde toplumsal ortamın ötesine geçiyor. Aralarında önemli bir ayrım da var: Hester Prynne'in sevecenliği ve hem kendisini hem de zayıf zina ortağı Arthur Dimmesdale'yi bağışlama kapasitesi, bir tür kurtuluş yaratıyor. Son derece dürüst ve iradeli bir insan olmasına karşın tinsel açıdan daha sınırlı olan Jay Gatsby içinse böyle bir kurtuluş söz konusu değil; zamanının ideallerine körü körüne inancı, onu çöküşe götürüyor.

Bu fark bir açıdan elbette ki modern dünyada kurtuluşa yer

kalmamasından kaynaklanıyor. Dinin başarısızlığı kavrayışı olan günah fikri, içinde yüce bir bağışlama fikrini de taşırdı. Ama günümüzde yeterince büyük bir yargı hatası, ölümcül bir yanlışlığa dönüşebilir; tıpkı Gatsby için olduğu gibi. Gatsby'nin yaşadığı son, trajediyle hastalık arasında gidip geliyor; Gatsby'yi sonunda ölüme götüren, çevresindeki karakterlerin eylemlerinin ahlaki aptallığında neredeyse kör, neredeyse doğal afet kadar gelişigüzel, bir şey var.

Muhteşem Gatsby'yi çağının toplumsal manzarasının bu denli güçlü ve önemli bir haritasına dönüştüren şey Fitzgerald'ın, bireysel yaşamın belirsizlikleri karşısında sabrı pek taşmayan, sürekli bir gözlemci olan anlatıcısı Nick Carraway aracılığıyla Amerikan rüyasını lirik bir kesinlikle kademe kademe açması ve güzel yönlerini de teslim ederek, kaçınılmaz ve korkunç başarısızlığını göstermesidir. Güzelliği ise aslında ergenlik çağına özgü bir güzellik; yalnızca istemenin hayalleri gerçekleştirebileceğine dair inatçı inancını gerçekleştirmek için ne kadar ileriye gidebileceği, nasıl yüce ve hatta delice risklere katlanabileceği açısından, şiirselliği ve gösterişliliğiyle göze hoş geliyor. Bu gençlik yolculuğunda korkunç bir cesaret var, ama sonundaki ürün son derece narin olabilir —birbirleriyle uzlaşıp birbirlerini sevmeye çalışan çelişkili, mükemmellikten uzak yetişkinlerin gaflarını kapatamayacak denli narin. Kültürümüz hakkında yazılmış başka hiçbir yapıt bu rüyanın canlı iç organlarına böylesine derinden, ya da böylesine bir sempati ve hoşnutsuzluk karşımıyla nüfuz etmeyi başaramamıştır.

Sonunda Nick bile gördüğü şeye, kendine rağmen katılmaya çağrıldığı şeye tiksinti ve umutsuzlukla sırt döner. Çünkü Fitzgerald'ın anlattığı Amerikan rüyası sonuçta, istediğin kişi olmanın, iyi bir kaderin, yeterince uğraşırsan gerçekleşebilen sınırsız ve yenilenebilir vaatlerin, engin maddi başarılardan ayrılamayacak engin sevgilerin romantik rüyasıdır. Romantik kültürün büyüsü ufuktan ya da karanlık koyun ötesinden insanı çağıran göz kamaştırıcı bir ışıktır, ama gün ışığında yaklaşıp onu gerçeğe dönüştürmek istediğinizde, Fitzgerald'ın deyimiyle, büyük bir kısmının albenili, ucuz bir ışıktan başka bir şey olmadığı görülür.

Sıradan bir adam olan Jay Gatsby'yi olanaksız görünen bir başarının eşiğine getirip, son anda başarısızlıkla paramparça eden parlak imgenin pek çok yüzü var. Öncelikle, James Gatz adıyla,

Kuzey Dakota'da yoksul bir göçmen çiftçinin oğlu olarak doğan Jay Gatsby'nin kendi çabasıyla kendini ıslah etmesini ve uzun süredir imrenip fantezisini kurduğu bir role girmesini sağlayan disiplin, çekicilik ve şans bileşimidir. Fırsatlar ancak, onları tam olarak kullanmaya hazırlıklı kişilerin kapısını çalar; Gatsby'nin yaşamını bağladığı ilke, budur. Daha hayatının başlarından itibaren Gatsby'nin kalbinde nasıl şiddetli bir yükselme hırsının yattığını ancak ölümünden sonra ve dokunaklı bir şekilde öğreniriz: Babası Henry Gatz, oğlunun *Hopalong Cassidy*'nin bir nüshasının arka kapağına yazdığı zorlu programı ve iyi niyetler listesini Nick'e gösterdiğinde. Katı kurallarla ve iyi işler gerçekleştirerek geçirilen bir yaşamın insana seçilmişler arasında yaşama hakkını burada, dünyada sağlayacağını savunan yeni liberal Püriten ahlakı, kişinin, Tanrı'nın anlaşılması olanaksız iradesine bağlı olan öbür dünyadaki ödüller için yakarmasına gerek bırakmıyor.

Bu felsefenin dünyevi çeşitlemesinde kuşkusuz, Tanrı'nın yerine girişimci kapitalisti —cebi boş, ama parlak ve pazarlanabilir fikirlere sahip birisine inanmaya hazır, zengin yatırımcıyı koyduk. Ve tek parlak fikri kendi elleriyle yarattığı kişiliği, görkemli bir "kesintisiz, başarılı hareketler dizisi" ve "yaşamın vaatlerine karşı gelişmiş bir duyarlılık, ... olağanüstü bir umut, romantik bir isteklilik" olan Gatsby, girişimci kapitalistlerini bulur.[9] Önce, Uzak Batı'dan Dan Cody adında bir milyoner onu on yedi yaşındayken keşfeder, sağ kolu olarak yatına alıp uzak limanlara açılır ve Gatsby'ye, zenginlere açık olan harikaları gösterir. Cody birkaç yıl sonra öldüğünde, Gatsby yeniden meteliksiz kalır ama elle tutulur deneyimleri fantezilerine can katmıştır. Askerliğini yaptıktan sonra, kendisini bir bilardo salonunda aç ve meteliksiz halde bulup çekiciliği nedeniyle yanına alan Meyer Wolfsheim'a teslim olmak zorunda kalır. Wolfsheim karanlık işlerine —kaçakçılık, mali piyasalarda yasadışı manevralar ve diğer yasadışı girişimler— Gatsby'yi de bulaştırarak onu görkemli bir servete kavuşturacaktır.

Bir açıdan bütün bunlar, insanın büyük bir evle gösterişli bir araba alacak ve harika bir toplumsal yaşam sürecek denli birikim yapabileceğine dair burjuva umuduna, yalnızca karanlık ve daha engin bir çeşitleme katıyor. Nick, Gatsby'nin Long Island Boğazı'ndaki görkemli malikanesini, göz alıcı sarı Rolls-Royce'unu, pahalı gömleklerle dolup taşan gardrop çekmecelerini ve su gibi para

harcadığı partilerini tanımlarken, rüyanın bu kısmını barok ölçüsünde bir görkemliliğe kavuşturarak abartıyor. Bu yere ulaşmak için ne denli karanlık yöntemler kullanılmış olursa olsun, o andaki maddi zenginliğin görkemi, saf bir şarkıya dönüşüyor. Nick'in, Gatsby'nin savurgan partilerini tanımlarken dediği gibi, "Yaz boyunca her gece komşumun evinden müzik sesi geldi. Mavi bahçelerinde kadınlar ve erkekler, fısıltıların, şampanyaların ve yıldızların arasında pervaneler gibi dolanıyorlardı. (...) Hafta sonlarında Rolls-Royce'u bir otobüse dönüşüyor ve davetlileri evle şehir arasında taşıyordu. (...) New York'taki meyveciden her cuma, beş kasa portakal ve limon geliyordu.(...) Göz alıcı ordövrlerle donatılmış büfelerde baharatlı jambonlar, rengârenk salataların, hamur işinden yapılma domuzcukların, altın renginde hindilerin yanına tepeleme yığılıydı."[10]

Ama bu zenginlikler Gatsby'ye artık doğal gelmektedir; yaşamının büyük romantik aşkı, Louisville güzeli Daisy Buchanan'ı elde etmek için bir araçtan başka bir şey değildir; kur yapmanın temeli, büyük bir tüketimdir sanki. Bu, Gatsby'nin arayışının nihai ve neredeyse dini amacıdır. Ortaçağ'daki şövalye aşkının en ince çeşitlemelerinde, idealize edilen birine tutkulu bir bağlılık duymak, onun için kutsal görevleri yerine getirmek ve hizmet etmek, tinsel zirveye tırmanan merdivendir. *Muhteşem Gatsby* bunların bir kısmını ödünç alıp Amerika'nın romantik sevgiye bağlı, ileriye doğru ilerleme özelliğini anlatan epik bir şiire dönüştürüyor. Bir gece öncesinin ağızda bıraktığı kötü tatla bir an için her şeyin, okulun en popüler kızına tutulan yeniyetme oğlanın, kızın ilgisini çekmek umuduyla evinin önünden yeni arabasıyla geçişine benzemesinin hiç önemi yoktur.

Dreiser'ın 1925'te, yani *Muhteşem Gatsby*'yle aynı yıl yayınlanan *Bir Amerikan Faciası* (An American Tragedy) da aynı bölgeyi haritaya döküyor, ama Dreiser sevgi ile maddi başarı arasındaki ilişkiye Fitzgerald'dan çok daha acımasız bakıyor. *Bir Amerikan Faciası*'nda Darwinci temel hemen göze batıyor; kahramanın çıplak hırsını gizleyecek romantik bir örtü yoktur ve adam, hayatındaki iki kadını da sömürür —ilkini cinsellik adına ve bir fabrikada çalışarak geçirilen yalnız bir yaşamın tesellisi olarak kullanırken; zengin bir adamın kızı olan ikincisiyle ise, nihayet statü ve iktidara ulaşabilmek için evlenmek ister. En önemlisi, bu iki romandaki

vurgu noktaları birbirinin tam tersidir: Dreiser'ın öyküsünde romantizm, yalnızca bir servete ulaşma aracıdır. Fitzgerald'ınkinde ise romantik doyumdan ayrılamayan servet aynı anda hem araç, hem de sonuçtur. Her iki roman da kutsal başarı arayışının, hangi dürtüyle yönlenirse yönlensin, acıyla sonuçlanacağını gösteriyor; dürtü ne denli güçlüyse, sonuçtaki başarısızlık da o denli dramatik oluyor. Hem Gatsby hem de Dreiser'ın kahramanı Clyde Griffiths, korkunç bir iradeyle yükselmeyi arzuluyorlar. Ama idealizmiyle, kültürünün sağladığı kaba malzemeyi başka bir şeye dönüştürdüğü ve temelde dürüst, insanlara karşı duyarlı olduğu için, Gatsby'nin anlamsızca ve yanlışlıkla öldürülmesine, aynı sonu Gatsby'den çok daha fazla hak etmiş olan Griffiths'inkine oranla, daha fazla üzülüyoruz.

Muhteşem Gatsby'deki romantik ergenliğin diğer bir teması da, her an geriye dönüp, sonsuza dek yitirilmiş görünen bir şeyi yeniden elde edebileceğinizi gösteriyor. Gatsby tüm yaşamını beş yıl önce, ordunun onu yurtdışına göndermesinden hemen önce Daisy'yle tanışıp birbirlerine âşık oldukları, şiir gibi geçen bir aya adamıştır. Bu, sonsuza dek dondurulmuş bir aydır onun için. Nick ona geçmişin yinelenemeyeceğini söylediğinde Gatsby şu yanıtı verir: "Ama hayır, tabii ki yinelenebilir!"[11] Gatsby'nin inancı, romantik kültürün, yitirilmiş bir aşk için ikinci şans olabileceğine dair sarsılmaz güvenden kaynaklanmaktadır: Bu inanca sarılmanın, cennet kapılarına giden ve yitirilmiş ideal sevgilinin kollarında son bulacak yolu açacağı düşünülür.

Saldırgan ve sadakatsiz kocasına karşı evlilik bağıyla, Gatsby'in ateşli aşkının cazibesi arasında bocalayan Daisy Buchanan, Gatsby'nin yarattığı efsanedeki yerini dolduracak nitelikte değildir. Daisy'nin ilk tanışmalarına kendisi gibi tam bir sadakat göstermesinde ısrar eden Gatsby ondan şu yanıtı alır: "Ah, çok şey istiyorsun."[12] O andan itibaren, Gatsby'nin felakete mahkûm olduğu bellidir. Daisy daha bütüncül ya da olgun bir şeye geçmek yerine, kendini oyalayarak zaman geçirmeye çalıştığı şaşkın ve umutsuz bir inzivaya çekilmiştir. İçinde doğduğu üst tabakanın değerlerine uyarak, köklü bir servetin güvenli gücüne bağımlı hale gelmiştir. Güvenliği, haşin bir egemenlik kuran kocası Tom Buchanan temsil ediyor olsa bile, bunu Gatsby'nin kuşkulu yeni serveti için riske atmaya hazır değildir. Daisy aslında tutarsız davranmaz: Jay

Gatsby'ye beş yıl önce âşık olmuştur ve büyük olasılıkla, hâlâ âşıktır; şimdi de yalnızca, Gatsby'nin askerden dönmesini bekleyemediği ve ailesiyle kendi toplumunun beklentilerine karşı çıkmak istemediği için Buchanan'la evlendiği zaman yaptığı şeyi yinelemektedir.

Bütün harika yönlerine rağmen *Muhteşem Gatsby* bize, iki yakınlık ve evlilik seçeneğinden, sevgiyi ölçmek için her ikisi de yetersiz, her ikisi de başarısızlığa mahkûm iki aşırı uçtan başka bir şey sunmaz. Seçiminizi yapın: Ya Gatsby'nin romantik mükemmellik açısından olanaksız, hayalci ergenlik ideali, ya da artık hayalciliği de, hüsranı da geride bırakmış olmaları yüzünden, Willa Cather'ın Henshawe'larından çok daha kötü olan Buchanan'ların diğerlerine karşı kayıtsızlıkları ve birbirlerine teslimiyetleri. Yüreklerimizde kendi kendini yaratmış, şair ruhlu Gatsby yatıyor belki, ama ona inanmamız ya da olanaksız bir düşe tutucu bağlılığını benimsememiz olası mı?

Muhteşem Gatsby'de herkesin başarısızlığa uğraması yalnızca insan doğasının gereği değildir; büyük oranda da kültürlerinden kaptıkları –ve Gatsby'nin bile bağışık olmadığı– hastalığa, Amerika'nın en yüce beklentileri kadar en düşük beklentilerini de örnekleyen şu garip açgözlülük ve idealizm, iktidar ve cinsel sevgi bileşkesine bağlıdır. Fitzgerald'ın otopsisi, kalpteki hastalığı ortaya çıkarır. Jay Gatsby bir açıdan, Emma Bovary'nin Amerikalı torunu sayılır. Geçmişinin kısıtlamalarını, toplumsal sınıfının yarattığı kasvetli kaderi kırmaya Emma kadar özlem duyar ve tatmin olmak için, servet, statü ve romantizm birleşiminden doğacağı varsayılan özgürlük ve iktidara ulaşmakta onun kadar ısrarlıdır. Emma Bovary'yi andırsa bile bu, Kaptan Ahab'la karışık bir Emma'dır: Emma'nın Darwinci ve kaçınılmaz olarak erkek bir çeşitlemesi, Kuzey Dakota'nın geniş düzlüklerinde yetişmiş ve sınırsızlık mitini, Long Island Boğazı'na taşımış bir Emma.

Gerek *Madame Bovary* gerekse *Muhteşem Gatsby* bize, toplumsal ve hatta insani durumun belli sınırlarıyla yetinmeyi reddeden, olağanüstü karakterler sunar. Emma da, Gatsby de, ergenliklerinde popüler romantizm imgelerinden beslenerek umutlarını artırırlar. Benlik yalnızca yüzeyde ya da görünüşte –davranışlarda, pahalı giysilerde ve kültürlerinin popülerliğin şartı olarak gördüğü eşyalarda– imiş gibi, ikisi de bu hayali kullanarak yeni benlikler

yaratır. Ama bir de, Kuzey Dakota'nın boş düzlüklerinde, cephe mitini benimseyerek büyüyen yoksul bir göçmen çocuğuyla, Fransa'nın kalabalık ve keşmekeşli kırsal kesiminde, küçük burjuvalar arasında yetiştirilen genç ve güzel bir kadın arasındaki farkı düşünün. Flaubert'in *Madam Bovary*'si aynı zamanda, romantik aşk fantezileriyle statü ve servete ulaşma hayalini de dile getirir, ama toplumsal sınıf dokusunun yoğun olduğu ve dolayısıyla, gizli Darwinci iktidar çekişmelerinin daha az yaşandığı bir toplumda geçer.

Sonsuz gençlik saplantısı, her zaman ikinci bir şans olduğu inancı, zamanın aslında geçmediği duygusu ve dolayısıyla yaşamın sınırsız bir fırsat olarak görülmesi, aşkı sonsuz kılma mücadelesi —bunlar romantik aşk kültürünün, ergenlik çağında takılıp bir kültürün ana temalarıdır. Bu etkili, ama gerçekdışı bir bolluk mitidir ve altında saklı duygusal kıtlığı telafi etmek için en candan çabamız da olabilir. Ama bizi talihsiz bir geçide sokmuştur: Çoğumuz isteyerek heyecanla evleniyoruz; bu bir açıdan, en gözüpek davranışlarımızdan biridir. Ama böylesine önemli bir serüven için yetersiz donanımla yola çıkıyoruz. Psikolojik yakınlık donanımımızı ancak ergenlik noktasına kadar taşıyıp, orada duruyoruz ve popüler kültürün değerleri, durduğumuz yerde kalmamızı sağlıyor. İsteğin ve heyecanın sönmeye başlamasından sonra, asıl zorlu bölümle başa çıkmak için, geride uzlaştırılması zor farklılıklar, hatalar ve diğer engeller, özümsenmesi ve yıkıcı yerine yapıcı bir şeye dönüştürülmesi gereken eski kaygılar dışında pek bir şey kalmıyor. Yola dağın tepesinden başlayıp, eteklerine geldiğimizde boşalmış oluyoruz ve gerisin geri tırmanmak için, ne içimizde bir itici güç bulabiliyoruz, ne de dışarıdan bir destek.

Yüce ideal ve coşkularla donanmış olan Amerikalılar işi başlatmakta —aşk maceralarını, politik kampanyaları, başkanlıkları, savaşları, hiç yoktan yaratılan yüksek teknoloji şirketlerini— hep ustadırlar, ama sürdürmekte aynı derecede başarılı oldukları söylenemez. Sözgelimi, Freud'u özellikle iki şey kaygılandırırdı: Yeni fikirlere uzun süre direnen Avrupalıların kuşkuculuğu ve yaşamlarını iyileştirme vaadi sunan her şeye karşı duydukları ham coşku nedeniyle psikanalizi bayağılaştıracaklarından korktuğu Amerikalıların hemen benimseme eğilimleri. Ütopik önerilerin (Tanrı biliyor ya, evlilik de ütopik bir öneridir) zamanla yumuşatılması ve dolayısıyla, engellerle diğer üzücü gerçekliklerin yarattığı sürtüş-

menin ısısında değiştirilmesi gerekir. Bu, ergenliği aşmış bir yolculuğun mutlaka gitmesi gereken bir yöndür. En temel koşulu da elbette, deneyimlerden ders almaktır. Oysa yeniden başlangıç idealine dayanarak kurulmuş bir toplum olarak biz, hayatımızda yeni bir sayfa açmayı ve ikinci bir yakalamayı seviyor, ama tarihten ders almaya hiç önem vermiyoruz.

Her şeyden önce, bir şeye son verme yöntemlerimiz korkunç. Özellikle de bugünlerde: Politik kariyerlerin yanı sıra atletik ve profesyonel kariyerler de ünün zirvelerine tırmanıp ardından birdenbire düşüşe geçiyor ve yenilgi ya da rezaletin alevleri arasında, küle dönüşüyor. Johnson ve Nixon yönetimlerini düşünün; Janis Joplin'i ve Jimi Hendrix'i, Gary Hart, Geraldine Ferraro, Ivan Boesky, Jim Bakker, Mike Tyson, Leona Helmsley, Michael Jackson, Woody Allen, Kurt Cobain ve Bob Packwood'u düşünün; aralarında Nobel Ödüllülerin ve ulusal kurumların başkanlarının da bulunduğu, hatalı araştırma verilerini örtbas etmekle suçlanan ünlü bilimcileri düşünün. Genel ahlaki çöküntünün ve medyanın bütün bunlardaki rolü bir yana bırakılırsa, bu karakterler sahneden inerken nasıl bir örnek sunuyorlar? Veda etmeyi sanki Lear, Othello ve Macbeth öğretmiş bize.

Yakınlık ve evlilik söz konusu olduğunda —benim, evlilikleri günümüzdeki gibi kolayca bitirme konusunda çizginin nereden çekileceği konusunda kesin bir fikrim yok— çocuklarımıza, işlerin nasıl sona erebileceği konusunda belki de can yakıcı imgeyi bırakıyoruz. Barbarca boşanmalar ve çocuklarının eğitimi için biriktirdikleri tüm parayı avukatlara yediren anne-babaların velayet savaşları arasında sıkışıp kalan çocuklar, çoğunlukla, evliliklerin ve aşkın gerçekten kan gölünde sona erdiğini öğreniyorlar. Eğer aşkın bitmesi zorunluysa bunu en azından, Maple'lar gibi uygarca yapmayı öğrenebiliriz. Şu akıllı ve derin düşünceli filozof Kierkegaard baştan çıkarıcı erkek konusunda (ki onun tanıdığı tek erkek türü buydu) bir kadını âşık etmenin bir sanat eseri, onu incelikle aşkından vazgeçirmenin ise bir başyapıt olduğunu yazmıştı.

Evliliğin ve diğer önemli yakın ilişkilerin uzun vadede başarılı olması için, düş kırıklığını ve başarısızlığı utanç duygusundan kurtarmamız gerekiyor. Başarısızlığı olumlu bir yere oturtmasa bile, evlilik için başlangıçta besledikleri umutlar yıkıldığında düş kırıklı-

ğı ve kişisel başarısızlık duygusu yaşayan çiftlerin üstündeki baskıyı biraz olsun azaltacak bir çerçeveye ihtiyacımız var.

Batı uygarlığının erken dönemlerinden alınacak pek çok başarısızlık dersi var. Sözgelimi, Milton'un *Yitik Cennet*'ine (Paradise Lost) esin kaynağı olan ortaçağın bir dinbilim akımı Cennetten Kovulma'ya *Felix Culpa*, yani, "Talihli Günah" demekteydi. Bu bakış açısının ardındaki fikir, Cennet Bahçesi'ndeki yaşamın mükemmelliği nedeniyle durağan ve sonuçta sıkıcı olduğuydu. Üstesinden gelinecek engel yoktu; hava hep güneşliydi ve duygusal mevsimler asla değişmiyordu. Adem'le Havva sorunsuz ve serüvensiz kalmışlardı. Sonunda Tanrı elmayı yarattı ve yılanın, bu ilk çiftin mükemmelliğe tahammülünü sınamasına izin verdi. Bu sınavda başarısız olmaları, insanlığın deneyimleri arasına acıyı ve zorlukları soktu. Ve bunların en önemlilerinden biri, Adem'le Havva'nın cinsel ilişkilerinin sorunlu hale gelmesiydi.

Ama bunun yararlı bir yönü de vardı; yaşamın içine başarısızlıkları, engellerle mücadeleyi ve gelişmeyi de sokmuştu. Cennetten Kovulma, insanlığın yaşantısına mutsuzluğu ve ölümü soktuysa bile, aynı zamanda umut, değişkenlik ve zorlukları aşarak selamete erişme ve aşkınlık olasılığı da getirdi. Romantik aşkın sona ermesinden sonra evlilikte yaşanan düş kırıklığı, bize eskiden olduğumuzdan daha fazlasına erişme olanağını sunan "Talihli Kovuluş"un güncel çeşitlemesidir. Bu savaşımdan geçen herkes, erkek ya da kadın olarak, başarısızlığa uğramış olma duygusuyla boğuşmak durumunda kalır. Ama bu tür bir savaşımı sürdürmek bizi olgunluğa, hatta bilgeliğe götürebilecek bir yaşam deneyimidir.

Üçüncü Bölüm

Alacakaranlıkta Eros

7

İstismar Çağı

New York Times'ta yayınlanan bir makaleye göre, Bosna'daki BM güçlerinin komutanı, 1993 yazında Saraybosna'da geceleri duyulan makineli tüfek taramalarını "aile içi şiddet" olarak değerlendirmekteydi.[1] Bu biraz hastalıklı bir nükte, ama eğer birilerinin kara mizah yapacaksa, bu da en çok Bosna gibi bir kâbusun ortasında "barış sağlama" görevine atanmış profesyonel bir askere yakışır; aslında onun yaptığı iş biraz da, kıyamet ortamındaki bir aile terapistliğine benziyor. BM komutanının nüktesi bizi biraz durup düşünmeye yöneltmeli. Cinsiyetler savaşına dayanan daha binlerce espri olabilir, ama bu nükte, eski ve kutsal mecazı tam tersine çevirerek, ona yeni bir yaşam kazandırıyor. Zaten yıpranmış olan evlilikteki aşk imgemizin, daha da kötüye doğru meşum bir yön aldığını ima ediyor.

İstatistiklere bakıldığında evliliğin gerçekten de, en çok şiddet içeren kurumlarımızdan biri olmanın eşiğine geldiği görülüyor. Sosyal bilimciler ve bu tür verileri toplayan diğer kişiler, yaralama ve cinayet vakalarının en çok, birlikte yaşayan insanlar arasında görüldüğünü yıllardır söylüyorlar; ama durum her geçen gün daha da endişe verici hale geliyor. 1994 yılında yayınlanan, "Cinayet Evde Başlıyor" adlı makalede Anna Quindlen, halk sağlığı idaresi başhekimliğinden aldığı bilgilere dayanarak, on beş ile kırk iki yaşları arasındaki kadınların maruz kaldığı yaralanmaların en önemli nedeninin aile içi şiddet olduğunu belirtiyor.[2]

İnsanı şaşkına çeviren bu rakamlar öncelikle, aile içi şiddetin, giderek daha çok sayıda erkeğin karısını sakatladığı ya da öldürdüğü gerçeğinin âmiyane ifadesi olduğunu ima ediyor. Ama geçtiğimiz yıl yaşanan Bobbitt vakası*, kadınların da intikam alabileceklerini gösteren, grotesk bir uyarı oldu. *The New Republic*'in yakın tarihli sayılarından birinde, Katherine Dunn adlı yazar, kadınların da şiddeti başlatabildiklerini söyledi. Dunn, eşler arasındaki karşılıklı saldırıların yanı sıra, kocalara saldırı vakalarının da sandığımızdan çok daha yaygın olduğunu açıkça gösteren çeşitli çalışmalardan alıntı yapmıştı. Dunn'a göre, bu bulguların halka sunulmamasının temel nedeni, kadınların uyguladığı şiddetin şu ana dek önemli bir sorun olarak görülmemesidir.[3]

Evlilik çatışmalarında bu tür şiddet içeren, hatta ölüme yol açan çözümlerin yaygınlaşması, daha geniş kapsamlı bir olgunun yalnızca küçük bir parçasıdır. İnsanların birlikte yaşadıkları kişiye davranış biçimleri, ilişkilerimizin yaşandığı kültürel ortamdan ayrılamaz. Yakınlık, sevgi ve arzu, gizemli içgüdü bataklığındaki kökleri ne olursa olsun, aslında toplumsal yapılardır. Toplumsal hayalgücü tarafından biçimlendirilirler. İnsanların, kültürün dışında kaldıklarında —klasik politika kuramında 'doğal hal' olarak bilinen bir durum— birbirlerine tecavüz mü edeceklerini, yoksa kucak mı açacaklarını bilmek, olanaksız olabilir. Bizim yüklediğimiz anlamlardan arındırıldığında belki orgazm bile, bir zamanlar Alan Watts'ın önerdiği gibi, kasıklardaki hoş bir aksırıktan başka bir şey olmayabilir. Bu açıdan Freud'un, insan yakınlığının evrensel örneklerini çocukların ebeveynlerine bağlılıklarında bulma çabaları belki de doğamızdan çok, on dokuzuncu yüzyıl sonu ataerkil ailedeki heyecan ve gerilimler hakkında bir şeyler ifade ediyor.

Yaklaşık sekiz yüzyıl boyunca kültürümüze egemen olan romantik aşk artık, cinsel ideal gereksinimimizi karşılamaya yetmiyor. Romantizm, taleplerinin aşkınlığı yüzünden mi bizi yıprattı, yoksa biz mi uslanmaz hale gelerek romantizmin beklentilerini karşılayamadık; bunu kestirmek kolay değil. Ne olursa olsun, özellikle evlilikten beklentilerimizi biçimlendirme konusunda artık eski gücüne sahip olmadığı kesin. Romantik temalar popüler kültürde yerlerini elbette hâlâ koruyorlar —nostalji olarak, fikir olarak, tutucu tepki olarak, araba ya da bira satmak için dekorasyon ola-

(*) Kocasının penisini kesen Amerikalı kadın (YN).

rak, akşamüstü TV programlarında gösterilen diziler olarak. Ama bunların hiçbiri, inancın artık yitirildiğini gizleyemiyor. Yine de kesin olan bir şey var: Bu idealin yerini alacak daha esinlendirici bir şeyi henüz keşfetmedik.

Romantik aşk, Amerika'nın kültürel imgeleminin elektronik ekranlarından kaybolurken, yerini bir boşluk, değerlerimizde açılmış büyük bir delik alıyor. Doğa gibi kültür de boşluktan pek hoşlanmaz; bu yüzden, boşluğu son günlerin olaylarından alınma ham görüntülerin doldurması hiç de şaşırtıcı değil. Bu görüntüler pek de yüceltici görünmüyorlar. Eski kurgusal Hollywood aşklarının –Humphrey Bogart ve Lauren Bacall, Doris Day ve Rock Hudson, Spencer Tracy ve Katherine Hepburn– yerine dikkatimiz medyadaki, artık oyuncuların sahneye koymadığı, ama yine de tiyatroya benzeyen çirkin betimlemelere yöneliyor: Yanında çalışanlara tacizde bulunan ve hatta onlara tecavüz eden bir senatörün, Anayasa Mahkemesi yargıcının ve hatta sonradan başkan olan eski bir valinin görüntüleri, spor yıldızları hakkındaki tecavüz, karılarını dövme ve aile içi katliam iddiaları, sahne ve beyaz perdenin önemli yıldızlarının, çocuklukları ya da evlilikleri sırasında şiddete maruz kaldıklarını itiraf etmeleri. Film yıldızlarının romantik rolleri eskiden bizi hayran bırakır ve kendimiz için ne umacağımızı ya da bekleyeceğimizi öğretirdi. Oysa şimdi spot ışıklarının altına, oyuncuların erotik davranışları çıkıyor; özellikle de ahlaki açıdan kusurlu ya da sapıkça görülen davranışları. Bunun bize ne öğrettiğiyse ancak ileride görülecek.

Bu yalnızca ünlülerin yanlış davranışlarının ifşa edilmesiyle sınırlı kalmıyor. Hem yerel hem de ulusal haber bültenleri bize, en yakın ve en özel ilişkilerimizin salgın bir hastalık tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu gösteriyor. Anne ve babaların, akrabaların, öğretmenlerin, din adamlarının ve bakıcıların çocuklara sunmaları beklenen yönlendirme, destek, eğitim ve koruma, giderek cinsel taciz ve şiddet iddialarıyla karışıyor; öyle ki sonunda bu ilişkiler kuşkulu hale geliyor. Yetişkinlerimiz arasındaki ilişkilerin de aynı yolda ilerlediğini hissediyoruz umutsuzlukla. Günümüzde, kuşku duymadan bir ilişkiye girişmek neredeyse olanaksız. Benlikle öteki arasındaki paradigmatik ilişkinin istismar fikriyle ifade edilir hale geldiği ve bunun artık bir klişeye dönüştüğü söylenebilir.

Gerçekten de sanki Beyaz Saray'dan çocuk bahçesine, ebe-

veyn yatak odasından yönetim odalarına, okuldan arka sokaklara dek tüm toplum, cinsellikte iyiyle kötünün yeni kültürel oyununun (ortaçağın günah, itiraf ve ceza kinayesine benzeyen bir oyunun) sergilendiği bir sahneye döndü. Neredeyse her gün gazetelerin ön sayfalarında ya da ana haber bültenlerinde, sağlık reformuna karşı ya da taraftar kongre üyelerinin adlarının ya da uzak ülkelerden gelen ceset sayısı haberlerinin arasına sıkıştırılmış yeni cinsel dehşetlerle karşılaşıyoruz. Hem alçak hem de yüksek yerlerdeki taşları devirdiğimizde, ortaya saçılan istismarcı şehvet örneklerine şaşkınlıkla bakıyoruz. Romantik aşk kültürü sona eriyor ve yerini yeni bir kültüre —istismar kültürüne— bırakıyor.

Bu gelişme, ister sıradan ya da ömür boyu birliktelikler, ister flörtler ya da evlilikler olsun, yakın ilişkilerimizin kaderi hakkında bize ne söyleyebilir? Cinsel yaşamlarımızı yönetmek için yeni bir efsane üreterek ulaşabileceğimiz tek şey, bu mudur? Yakın ilişkilerini cinsel tehlike, kıskançlık ve paranoya üzerine dayandıran Yeni Gine'deki Dobu Adası sakinlerine[4] benzer bir toplum olma yolunda mıyız?

Romantizmden istismara kayma gibi şaşırtıcı bir kültürel geçiş döneminin ortasında insanın nerede durduğunu saptaması elbette hiç kolay olmaz. Dönüşümün ana hatları pek kesin olmadığı gibi, uzun vadeli sonuçları da bilinmiyor. Yine de tüm belirtiler, etkilerinin son derece ciddi olacağını gösteriyor ve bu etkiyi az da olsa tahmin etmemizi sağlayacak en azından birkaç şey var.

İstismarın kültürümüzde merkezi bir konuma geldiğini söylemek, yalnızca fiili yakın ilişkilerimizdeki davranışlarımızda bir değişim, daha doğrusu bir gerileme olduğu anlamına değil, yapılandırıcı bir fikir düzeyine ulaştığı anlamına da gelir: Yani, insanların algılarını, düşüncelerini, duygularını ve eylemlerini etkilemede önemli bir güce ulaşmıştır. Bu açıdan romantik aşk, ortaya çıkmış en güçlü fikirlerden biriydi. Bu bağlamda "fikir" derken, sözcüğün ilk bakışta ima ettiği kadar soyut bir şeyi kastetmiyorum. Kültürü yapılandıran bu tür bir fikir, bir önermeler dizisi değildir: daha çok bir tutum, duyarlılık, beklentiler ve amaçlar modeli olarak görülebilir. Bunu, belli bir zaman ve mekâna özgü bilinçlilik tarzı olarak da düşünebiliriz.

Bu iki şekillendirici fikrin etkisini göstermesi arasında büyük bir fark var. Romantik aşk, birleştirici bir güçtü. Pek çok insan bu

fikirle çatışmaya girip kişisel, dinsel ya da diğer nedenlerle karşı çıkmış olabilir; ama genel olarak bütün bir uygarlığın fantezi ve beklentilerini istilâ etmişti. Sonelerden şampuan reklamlarına dek, son derece geniş bir kültürel üretim tayfında ifade buluyordu. Olumlu bir iletiye sahipti —hatta belki, olumludan da öte: Gerçekten de temelinde, iki insan arasında vecde ya da aşkınlığa yaklaşabilecek en derin uyum vaadi vardı. Romeo ile Juliet ya da Tristan ile Iseult örneklerindeki gibi trajik bir noktaya ulaştığında bile, son nefeslerini veren sevgililerin göklerde bir yerde sonsuza dek birleşecekleri hissedilirdi. En derin düzeyde, romantik aşk, uğruna ölmeye değer bir şeydi.

İstismar ise en kötü yönüyle, aşkı ve cinselliği, uğruna öldürmeye değer bir şey haline getiriyor. Düşünülebilecek hiçbir iyi yönü yok; anlamı tamamen olumsuz. Bu da, yaygın bir kültürel fikre dönüşmesiyle birlikte, kültürümüz üstünde neden parçalayıcı ve hatta kutuplaştırıcı bir etki yarattığını açıklıyor. Romantik aşkın vaat ettiği uyum belki kolay bulunmaz bir şeydi, ama anlamı etrafında herkesi toplayabiliyordu. Romantik duygu insanları mutlulukla olmasa bile, hüzünle eritip birleştiriyordu. Filmlerde, sevgililerin zorlu ayrılıklardan sonra yeniden birleşmeleri ya da kalplerinin birbirleri için çarpmasına karşın sonsuza dek ayrılmaları sahnelerinde olduğu gibi, sizi gözyaşlarına boğabiliyordu. Tutku ya da aşk gibi hüzün de, insanları birbirine doğru adım atmaya yöneltiyor. Ama cinsel istismar, korku ya da öfke gibi, insanı katılaştırıp geri püskürten duygular yaratıyor. Sevgilileri, karıları, kocaları ve hatta anne-babalarla çocukları genellikle aşırı bir düzeyde birbirlerine karşı çeviriyor ve aileler, onarımı olanaksız şekilde parçalanıyorlar. Romantizmin doruğu, İtalyan operalarındaki kritik düet gibi kendinden geçmiş bir birleşmeyse, istismar çağında buna denk gelen imge de, ceza davasında birbirleriyle kapışan eşlerin mahkemede karşı karşıya gelmeleridir.

Bilinç düzeyinde, istismarın yaygınlaşması sevgi ile iktidar arasındaki ilişki hakkındaki düşüncelerimizin nasıl temelden değiştiğini de gösteriyor. Kadınla erkek arasındaki yakınlığa romantik terbiyenin egemen olduğu dönemlerde, aralarındaki iktidar dağılımı ciddi olarak sorgulanmazdı. İktidarın, özellikle de erkek egemenliğinin kur, evlilik ya da cinsel birlikteliğin sunduğu varsayılan çeşitli ideal tablolar ardında gizlenerek ne kadar etkin oldu-

ğunu ancak, çağımıza özgü bitkin düşmüş gözlerle baktığımızda anlayabiliyoruz. Yirminci yüzyılda hem erotik davranışlarımız hem de bunlardan çıkardığımız anlamlar, romantik aşkın gizli iktidar politikalarının yavaş yavaş ortaya çıkmasını sağladı.

Bu açıdan, romantik aşkın parçalarına ayrılışı (dağılışı) çok önceden başladığı söylenebilir. Yüzyıl başlarında, romantizmin idealizmini daha dünyevi parçalara —hayvani dürtüler, ensest yansıtmaları ve yüceltilmiş kaygıların bir bileşimi— bölerek gizemini yok eden psikanaliz, bu süreci başlatmıştı. Modern feminizm bu indirgeyici eğilimi daha da ileriye götürdü ve romantik ideallerin, temelde erkeklerin kadınlar üstündeki egemenliğini artırma işlevi gördüğünü ileri sürdü. Sözgelimi, heykel kaidesi üstündeki kadın yüceltilmiş gibi görünebilir, ama artık daha çok, kadının orada nasıl kapana kıstırıldığı ve kendi cinsel, ekonomik ve yaratıcı potansiyelini özgürce geliştirmesinin engellendiği üzerinde yoğunlaşıyoruz. Bunlar bizim en değerli modern kavrayışlarımız arasındaydı. Ama belki de sarkaç biraz ileri gitti. Artık istismar —yakın eşlerden birinin, diğeri tarafından sömürülmesi ve şiddete maruz bırakılması— şeklinde algılanan iktidar, kadınla erkek arasındaki ilişkilere bakış açımızda, aşka baskın çıkmanın eşiğinde görünüyor.

Bunun sonuçlarından biri, cinsel temas hakkındaki duygularımızın, iki insan birleştiğinde iktidarın kimde olacağı sorularından da ileriye gitmesidir. İstismar çağında aşka ve cinselliğe, sağlığa zararlı şeylermiş gibi bakmaya başladık. Daha eski kuşaklar ne şekilde davranmış olurlarsa olsunlar, cinsel aşkın karmaşık bir dünyada emniyet ve korunma, mutluluk ve doyum vahası olduğuna inanırlardı. Bu inanç, şiddetin kol gezdiği kent sokaklarımızdaki yaşamın özel bir çeşitlemesini andıran bir aşk vizyonuna dönüşüyor. Büyük kentlerimizin sokaklarında eskiden bir sıcaklık, heyecan, ait olma duygusu ve daha geniş bağlantılar kurma umuduyla yürürdük. Ama artık kapıdan dışarı, içinde bir parça korku duymadan çıkmak bile pek olası değil.

Böylesine kötümser bir dönüşüm sıradan bir tarihsel olay değil; çünkü Eflatun'dan günümüze aşk, Batı uygarlığının en kutsal arzularının deposu olmuştu. Eski toplumlarda, bizim romantik aşk olarak bildiğimiz tutkuyu küçümsediği ve kimi zaman, C. S. Lewis'ın belirttiği gibi, bunun çılgınlık olarak değerlendirildiği doğru-

dur.[5] Ama bunun nedeni biraz da tutkuyu, erotik yakınlığın diğer ideal çeşitlemeleriyle olumsuz açıdan karşılaştırmalarıydı.

Öte yandan, erotik aşka karşı kötümser bir tavır takınılması anlayışımıza tamamen yabancı bir şey değil: Püritenler arasında istismar kültürünün öncü atalarına rastlanabilir. Şimdiyse istismar kültürünün, baskının geri dönmesine dönüştüğü hissediliyor; onlarca yıl süren cinsel özgürlükten sonra, püritenliğe geri dönüş. Bu huzursuz edici geri dönüşün sonuçlarına ileride yeniden döneceğim.

Birbirine yakın kişiler arasında sürtüşme, çekişme ve öfkeli anlar yaşanması elbette yeni bir şey değil. Freud'un ilk izleyicilerinden Wilhelm Stekel, "Öyleyse, nefret de edebilen bir aşk var mıdır?" diye soruyordu.[6] Bu ya yanıtı olmayan bir soru, ya da başka bir soruyla yanıtlanması gerekiyor: Hiç değilse arada bir nefret etmeyen aşk var mıdır? İnsan denen hayvanın iradesi, bu türün tüm üyelerinin her şeyin kendi istedikleri gibi olmasını arzulamaları ve hepimizin ötekilerden önemli farklılıklar taşıdığımız gerçeği göz önüne alındığında; en iyi ilişkilerin bile, ötekinin varlığının kişinin varlığıyla sürtüşmesinden doğan huzursuzluk kıvılcımlarından —ya da yok olma tehditlerinden— etkilenmemesi nasıl beklenebilir? Kişinin önünde bir engel oluştuğunda öfke kendiliğinden birikir. Sevgililer ya da eşler arada bir mutlaka, belki de yalnızca ortalıkta bulundukları için, birbirinin yoluna çıkan barikatlara dönüşeceklerdir. Bu bana, hastalarımdan birinin karısı hakkındaki sözlerini anımsatıyor: "Bazan uyanıyorum ve karım hep orada." Adamın garip grameri bile, pek çok şey anlatmaya yetiyor.

Bunlar, başarılı bir yakın ilişkinin bir sanat eserine benzediğini düşünmeme yol açan nedenler arasında yer alıyor. İkisi de, doyurucu ya da kalıcı bir formun, birbirleriyle çatışan eğilimlerin uzlaştırılması ya da bütünleştirilmesiyle meydana gelen dahiyane birer yapıdır. Yakınlıklarda bu eğilimlerin bazıları insanları birbirleriyle birleşmeye iter, bazıları da onları ayırma tehdidi içerir. Öyleyse yakın bir ilişki kurmak söz konusu olduğunda, kaygı etkenini de göz önüne almak gerekir. Sanatta hep derin kaygılar vardır: Sahne korkusu, belirsizlikle karşılaşma, kendini ifade etme sıkıntısı ve kimi zaman, işkencesi. Ama aşk ve cinselliğin doğasında bulunan ve bu kitapta tartışılan kaygılar, insanın kimlik duygusuna ve huzuru-

na saldırma eğilimi gösterir ve bu süreçte, erken çocukluk dönemine ait tüm kaygıları da ortaya çıkar.

Aşkı, özellikle zehirli kaygılar yaratan bölücü ve yıkıcı yönleri, mitlerimizin ve değerlerimizin —diğer bir deyişle, kültürel formlarımızın— özellikle önemli bir rol oynadığı yerlerde saklıdır. Yakınlıkların biyolojik gereksinimlerin ötesinde de sürebilmeleri, insanın daha kapsamlı dürtülerimizi kısıtlayan ideallerle yaşamasını sağlayan eşsiz yeteneğine bir övgüdür. Antropolog Edward Sapir'in de dediği gibi, içeri girme arzusunu göstermek için kapıyı çalmak, kapıyı tekmeleyerek kırmanın bastırılmış, sembolik bir formudur.[7] Bu istenç dışı bastırma ve sembolik ifade bileşimine, uygarlık denir. Cinsel şiddet ise ne bastırılmış bir duygu, ne de semboliktir; çöküşü temsil eder ve giderek yaygınlaşması, uygarlığın denetimi kaybetmek üzere olduğunu göstermektedir.

Edebiyat ve toplum eleştirmeni merhum Irwing Howe, "uygarlık krizi" adını verdiği, çoğunlukla kültürel ya da psikolojik kökenli bu tür bir toplumsal sorunla, esas olarak kurumsal düzenlemelerden kaynaklanan daha yaygın toplumsal krizler arasında önemli bir ayrım yapmıştır. Howe'a göre toplumsal kriz, "toplumun işlemesinde bir çöküş olduğunu gösterir: yoksulları beslemekte, içindeki gruplar arasındaki çatışmaları çözmekte başarısızdır, ülkeyi sonsuz bir savaşa sürükler" ve dolayısıyla, ekonomik ve politik reform gerektirir. Ama "uygarlık krizi ekonominin işleyişinden ya da toplumsal düzenlemelerin doğruluğundan çok, değerlerin, yani insanların davranışlarını düzenlemekte temel aldığı söze dökülmemiş ama köklü varsayımların iletilmesiyle ilgilidir." Howe dolayısıyla şu sonuca varmıştır: "Genellikle toplumsal kriz politik mücadeleyle, uygarlık krizi ise davranış tutarsızlığıyla ifade edilir."[8]

"Davranış tutarsızlığı" gayet yerinde bir deyim. Medyanın yardımı ve suç ortaklığıyla, yıllar boyunca Hollywood yıldızlarının sadakatsizliklerini, evliliklerini bozmalarını izledik ve sonuçta, bütün bunlara karşı alışkanlık kazandık. Bu ünlü, efsanevi eşlere, bizim daha katı cinsel kurallarımıza karşı özel bir bağışıklık tanıyan şehvetli bir hayranlıkla baktık; sanki mesleklerinin yapısı, daha az istikrarlı libidolar gerektiriyordu. Onların yaptıkları, ilkel arzuları serbest bırakmaya yönelik gizli fantezilerimizi besliyor olabilirdi, ama resmi inançlarımızı ve romantik aşk umutlarımızı yıkmıyordu. Günümüzdeyse, bu tür olayların niteliği temelden değişti. Woody

Allen'la Mia Farrow'un on iki yıllık, görünüşte sakin (belki de evlilikten bile evcil) aşk serüveninin çöküşü 1992 yazında manşetlere çıktığında hepimizi şaşırttı ve yanıtlanamayacak sorular sormamıza yol açtı: Allen, o sıralarda yedi yaşında olan en küçük kızları Dylan'a tacizde bulunmuş muydu, bulunmamış mıydı? Yoksa Mia Farrow, bağışlanamaz bir suç olan cinsel taciz iddialarını intikam silahı, ya da, tüm çocuklarının velayetini almak için, manevra olarak mı kullanıyordu? Allen'ın, Farrow'un Andre Previn'le evliliği sırasında evlat edindiği yirmi iki yaşındaki Koreli kızı Soon-Yi'yle ilişkisi hakkında ne düşünmeliydik?

Özellikle istismar suçlamalarıyla ilgili tutarsızlık ve kafa karışıklığı hızla yayıldı. Farrow çocuk tacizi suçlamalarını polise ve yetkililere götürüp belgelemeye çalıştı ki bu son derece tatsız bir işti, basın toplantılarına ve taraf tutmaya bulaştı. Dostlardan avukatlara, terapistlerden polislere, herkes bulaştı. *New York Times*'da, zavallı Dylan'ın dokuz ayrı kez Yale-New Heaven Hastanesi'nde muayene edildiği ve pek çok kez de Connecticut eyalet polisince sorguya çekildiği yazıldı. Dylan bu dönemde, istismar iddialarını doğrulamak, reddetmek ve reddettiğini reddetmek arasında gidip gelmişti.[9]

Allen elbette cinsel istismar suçlamalarını reddetti, ama Soon-Yi'yle ilişkisini parlak romantik sözlerle kabullendi. Bu tamamen orta yaştaki evliliğinden sıkıntıya ve korkuya kapılıp, çekici ve genç bir kıza tutularak yenilenme arayışı içine girmiş, orta yaşlı erkek vakası gibi görünüyordu —ne var ki bu örnekteki genç kadın, Farrow'un evlat edinilmiş kızıydı. Saçma ve hatta aptalca bir şekilde âşık olmaktan, cinsel istismar suçu işlemeye tam olarak hangi noktada geçilir?

Bu olayları izleyen velayet davasında Farrow, ünlü Alan Dershowitz de dahil olmak üzere beş avukatla savaşa hazırlandı. Allen ise dört avukatla donandı. Harvard Hukuk profesörü olan Dershowitz, zengin karısını öldürmeye teşebbüs etmekle suçlanan Klaus von Bulow davasında gündeme gelen, alışılmadık derecede dile düşmüş ve çarpıcı aile içi savaşlarıyla ilgili konularla ün kazanmıştı. Dershowitz'in bu davadaki rolü, *Reversal of Fortune* (Kör Talih) adlı filmle dramatize edilmiş (ve gözler önüne serilmişti). Von Bulow, Allen-Farrow davası hakkında şunları söyledi: Öylesine bir dünya yarattık ki, gerçek bir anda filme, film ise gerçeğe dönüşebi-

liyor; sonunda, hangisinin hangisi olduğunu bile anlayamıyoruz. Bilgisayar teknolojisinden alınma sanal gerçeklik kavramı sanki yakınlık, evlilik ve aile yaşamının yeni temeli oldu. Aynı şey terapi ve gerçeklik için de geçerli. Allen-Farrow velayet davasının başlamasıyla birlikte, bu garip ailenin gerçekten de terapistler tarafından delik deşik edilmiş olduğu anlaşıldı: Davayı izleyen *New York Times* muhabiri Peter Marks'a göre, Allen iki terapiste gitmekteydi; Farrow'un ise daha makul sayıda, yani bir terapisti vardı. Olayların patladığı dönemde beş yaşında olan biyolojik oğulları Satchel, iki yıldır terapiste gitmekteydi; Dylan terapiye beş yaşında başlamıştı ve Allen'ın yeni sevgilisi Soon-Yi ise çocukluğunda, psikiyatristlerin yönettiği özel bir okula gönderilmişti. Marks'ın haberine göre mahkemede, toplam sekiz psikolog ve psikiyatristin adı geçiyordu.[10]

Genişleyen tutarsızlıkların bolluğu hakkında benim en tuttuğum örnek, doğal olarak kendi mesleğimin bir üyesinden geldi. Satchel'ın terapisti olan ve hem Farrow'un hem de Allen'ın zaman zaman danıştıkları Dr. Susan Coates, yargıç kendisine Farrow'un, Allen'ı "kötü bir insan" olarak görüp görmediğini sorduğunda şu yanıtı vermişti: "Bence burada sorun şudur: Acaba Miss Farrow, Mr. Allen'la ilişkisinde olup biten iyi şeyleri desteklerken, bir yandan da bundan ötürü onu sorumlu tutmanın bir yolunu bulabilecek midir?"[11] Bu cümlenin anlamını ya da "bundan" sözcüğünün neye atıf yaptığını hiç anlayamadım. Ama Dr. Coates hemen ardından, bence bütün bu toz dumanın kesin teşhisi, bu çiftin sonundan belli bir kesinlikle çıkarabileceğimiz tek sonuç olan bir şeyi ekledi: "Aralarındaki anlaşamama hali o kadar büyüktü ki... neden birlikte olduklarını sormadan edemedim."[12] "Anlaşamama hali" deyiminin bir psikoterapistin zihninde, "test edilip onaylanmış" İngiliz sözcüğü "anlaşmazlıktan" daha vahim bir anlamı olup olmadığını bilmiyorum; ama sanırım bu deyim, Allen ve Farrow'un uzlaştırılamaz farklılıklara sahip oldukları anlamına geliyor. Bu çiftin yaşadığı karmaşa, evrim geçiren cinsel alışkanlıklarımızla ilgili bir şeyin simgesiyse, bu şey, içine düştüğümüz acıklı durumu temsil etse gerek.

Bu hüzünlü sembolik çift, yani Allen ile Farrow, bize iki ünlü arasında ulusal sahnede, Amerikan kültürünün önemli bir dilimini yansıtan bir karmaşa ve yoğunlukla oynanan, cinsiyet savaşlarının

yeni ve görülmeye değer bir çeşitlemesini sunuyorlar. Bir bakıma, istismarı kültür düzeyine yükseltmemiz boşanma oranlarının giderek arttığı bir çağın ardından beklenecek, mantıklı bir adım. Romantik aşk kültüründe bir araya gelmek oldukça kolaydır. Ortada sadece ikiniz olursunuz ve evlenmek için gereken tek şey, durumu resmileştirme yetkisine sahip üçüncü bir kişidir. Boşanma ise tamamen farklı bir şeydir; ayrılığın acısı, bir sürü pahalı yasal mekanizma gerektirir. Bağışlanamayacak derecede şiddete maruz kalarak çöken ve kanayan ilişki, istismar kültüründe profesyoneller, resmi kuruluşlar, bürokrasiler, merkezi ve mahalli idare yetkilileriyle dolu bir ceza hukuku sistemi kapsamına girer. Ve eğer yıkıntı yeterince çarpıcıysa, muhabirlerle ve televizyon ekipleriyle de karşılaşırsınız.

Kültürel değişim nadiren yöntemli ya da yeknesak bir biçimde gerçekleşir. Toplumun çeşitli kesimlerinde, birbirleriyle ilişkisi önceleri belli belirsiz olan olayların bir araya gelmesiyle başlar: İnsanların davranış biçimlerindeki kimi zaman önemsiz, kimi zaman çarpıcı farklılıklar; yaygın görüşü, söylentileri, dedikoduları, hayalleri ve bir insanın diğerine anlattıklarını taşıyan rüzgârın yön değiştirmesi; hem kamusal hem de bireysel edimler hakkındaki spekülasyonlarda yeni bir eğilim. Sıradan insanlar gibi, yeni davranış biçimini moda ya da tarz haline dönüştürecek olan ünlüler de farklı davranmaya başlayabilirler; sonuçta, bunu ilk başlatan sıradan insanlardı da, ünlüler yalnızca taklit mi ettiler, yoksa bunun tam tersi mi oldu, bilemezsiniz. Kural olarak, genel bir modeli, eski moda bir battaniye gibi, üretimi iyice ilerleyene kadar kimse çıkartamaz. Ve o zaman kültürü oluşturup biçimlendirenler, yani iletişimciler işe karışır ve buna tutarlı bir imajla, şekil kazandırırlar. Sanat ve edebiyat, değişimi benimsemeye başlar; ama pembe diziler, en sevilen on şarkı listesi, çizgi filmler ve reklamlar da bunu yapar.

Romantik aşkın icadı, bu tür aşamalı bir dönüşümü içeriyordu. Ortaçağ'da üst sınıflar bazı cinsel ve yakın davranışları idealize etmeye başladılar. Sonuçta bu değişimler kinayeli güftelere ve yazılara dökülerek, bir şatodan diğerine gezen trubadorlar (gezgin ozanlar) tarafından Avrupa aristokratları arasında yayıldı. Günümüzün trubadorları ise medyada çalışıyorlar; gazeteciler, muhabirler, davaları görüntülemek için mahkemeye ya da senato toplantı-

larına gönderilen kameramanlar, en yeni slogan ve nüktelerimizi yaratan şarkıcı ve komedyenler, itirafları, bildirileri ve suçlamaları işleyen haberciler, köşe yazarları ve "talk-show" sunucuları.

Romantik aşk şiir olarak başlamış ve yüzyıllar sonra, bir Hollywood gösterisi olarak sona ermiş olabilir. Ama romantik aşk bazı açılardan, her zaman sır saklamakla ilgiliydi; istismar kültürü ise, sırları halka açıklamakla. Aşk ve onun toplumsal düzendeki yeri hakkında, temelden farklı yorumlar yapılmasına yol açan, çok önemli bir ayrımdır bu. Sevgililer arasında romantik ilişkinin özel olacağı *varsayılırdı*, hatta, olabildiğince uzun bir süre gözden saklanmalıydı. Sevgililer, en azından evlenene dek yakınlıklarını toplumsal arenadan gizlemek için ellerinden geleni yaparlardı. Yakınlıklarının anlamı özeldi ve yalnızca onlara aitti.

Romantik imgelem özellikle genç aşkın başlangıcına –masumiyetine, masumiyetini geçici yitirişlerine, fermuar ve eteklerle (kaygılı olsa bile) heyecan verici, gizli ve araştırmacı oynayışlarına– sevgiyle bakardı. Bütün bunlar bize şimdi bir antika gibi büyüleyici geliyor; sanki üstü açılabilir arabalarla birlikte, Amerikan nostalji müzesinde yerini almak üzereymiş gibi. Eskiden insan cinselliğe doğru ilerlerken, aynı zamanda saygıyla geri çekilirdi; en azından biz böyle düşünürdük ve çoğumuz böyle yaşardık. Arzu hâlâ hesaplanması gereken, insanı ya cennete girme ya da suç işleme olasılıkları arasında titreterek, kapılarda duraksatan bir güçtü. Bu tereddütlü ikilik, neredeyse tüm romantik aşk öykülerinde yer alan en önemli motiflerden biriydi. Aralarında bir kılıçla uyuyan Tristan ve Iseult'ü düşünelim. Belki de cinselliğin idealleştirilmesi ve cinselliğin karanlık yönü hep yoldaş olmuşlardı.

Günümüzdeyse, erotik deneyimin bizi nereye götüreceğini zaten biliyormuş gibi davranıyoruz: kasvetli bir belirsizliğe, şiddet ve ihlallerin açığa çıkmasına, suçlamalara ve karşı suçlamalara. Dikkatimiz, terapistler, hukukçular ve medya tarafından istismar alanına taşınan romantizmin ölü ucunda yoğunlaşıyor. Romantik aşkın yanında, örtülerin altında gizlenen kötülüklere karşı o kadar tetikteyiz ki, artık hiçbir şey masum görünmüyor. Romantik aşk loş ışıklı odalarda, kapalı kapıların ardında yaşanırdı. Günümüzdeyse Eros, suç yerinde kanlı eliyle yakalanmış ve spotların altında, utanç dolu yüzüyle duruyor.

Bütün bu temalar –ifşaat ve aleniyetin kullanımı, yakın ilişki-

ler ve evliliklerin başlangıçtaki kuruluşu yerine sondaki dağılışının çekici gelmesi, birdenbire ifşa edildiklerinde ilişkileri ve aileleri parçalayan gizli ihlaller, cinsel arzunun yozlaşması– çiftlerin ve ailelerin sorunlara verdikleri tepkileri büyük oranda etkiliyor. Birinci Bölüm'de, bir denetim savaşımı aracılığıyla kaygı düzeninin dengelenmesini tanımlamak için bir tür mecaz olarak yarattığım yakınlık terörizmi deyimi, artık hiç de mecazi görünmüyor. Aşk, iktidar ve kaygı karmaşası elbette yakın ilişkileri hâlâ veba gibi sarıyor ve sarmaya da devam edecek. Ama bu konularda, eskisine göre çok daha çabuk çaresizliğe kapılıyoruz. İstismar çağında yakınlık terörizmi, fiziksel ve cinsel saldırıya çok çabuk dönüşebiliyor ve genellikle, çiftin yanı sıra, diğer aile üyelerini de etkiliyor. Ardından, kamu arenasına yayılıyor ve merkezi ya da yerel aile hizmetleri kurumları ile polisler ve mahkemeler işe karışıyor.

Bugünlerde yeni bir çift benden randevu almak için telefon ettiğinde, genellikle içlerinden birinin yakın zamanlarda aile içi şiddet nedeniyle tutuklandığını, ya da çocuklarının terapiste gittiğini ve dönüşte, ikisinden birini cinsel istismarla suçladığını söylüyorlar. Geçenlerde bir çift, karşılıklı olarak birbirlerinin yanı sıra çocuklarına da istismarda bulunma suçlamalarında bulundukları için boşanma davası sırasında mahkemenin atadığı vasinin emriyle bana geldi. Her ikisi de mahkemenin, diğer eşi daha kötü bir istismarcı olarak göreceğini ve dolayısıyla, çocukların velayetini elinden alacağını umuyordu. Mahkeme ise pes etmiş ve terapinin yalanla doğruyu birbirinden ayırabileceğini ya da en azından, görüşmeler başlayana dek durumu yatıştırabileceğini umarak onları terapiye yollamıştı. (Ama işe yaramadı.) Yirmi dört yıldır özel terapistlik yapıyorum. Naşıl oluyor da, yirmi küsur yıl boyunca ender olarak bu tür telefon görüşmeleri yapmışken, şimdi bunlar neredeyse sıradanlaşıyor?

Tarihçi Leon Botstein, uçak kaçırmak, rehin almak ya da sporculara pusu kurmak gibi eylemler yapan modern politik teröristler hakkındaki bir çalışmasında şöyle diyor: "Genel olarak terörizmin bir mantığı varsa, bunun bir yönü, bir davanın tüm dünyaya dramatize edilerek sunulmasıdır."[13] Artık kültürel gerçekliğimizin büyük bölümünü ifşaatlar ve itiraflar oluşturduğuna göre, belki de çiftler ve aile üyeleri arasında terör uygulayanlar ya da teröre maruz kalanlar, davalarını dramatize etmek için kamuoyu önüne çıkı-

yorlardır. Gerçek bir aile içi şiddet ya da cinsel istismar yaşandığında, evlilik ya da ailenin kapalı dünyasından çıkıp orada yaşanan felaketlerin açığa vurulması için verilen destek, çok önemli ve tedavi edici bir toplumsal gelişimdir; en azından, kurbanları saldırganlardan kurtarma fırsatı yaratır. Ama yakınlık teröristleri de istismar suçlamalarından yararlanarak —birbirlerinin yaşamları, evlilik, çocuklar açısından— uçak ya da adam kaçıran teröristler durumuna gelebilirler. Böylece, bir kurban sınıfımız daha oluyor: Abartılmış ve hatta gerçek dışı istismar suçlamalarına maruz kalan insanlar, ki buna istismarın istismarı adı verilebilir. Bu olgu da önemli toplumsal etkiler yaratır.

İstismarı açığa çıkarmaya eskisine oranla çok daha kararlı olmamıza karşın, görünenden çok daha fazla *gerçek* istismar olduğuna kimse karşı çıkmıyor. Her düzeyde fiziksel ve cinsel şiddete açık bir toplumsal ortamda yaşıyoruz. Günün birinde en nihayet, silah satışlarını denetlemeye, ya da film ve televizyonlardaki şiddetle pornografiyi yumuşatmaya karar verebiliriz. Ama bu önlemlerin hiçbiri sorunu çözmeye yetmez; çünkü bunlar hastalıkla değil, semptomlarıyla ilgilidir. İlgisiz bir topluma dönüştük. İlgisiz derken, yalnızca birbirimize bakmadığımızı değil, birbirimizle ilgilenmediğimizi de söylemek istiyorum. İnsanın, diğer bir insanın varlığına karşı göstermesi gereken temel saygı yitirildi. Buna eskiden uygar olmak denirdi. Diğerinin haklarını ihlal etmek, sürekli soluduğumuz kirli havanın parçası haline geldi. Sevgililerin ya da evli çiftlerin kavgalarında ısının yükselmesi karşısında yılgınlığa kapılan ya da kendini çaresiz hissedenler, bu ihlallere daha spontane bir şekilde başvurmaya başlayacaklardır. Şiddetli sözcüklerden şiddet içeren eylemlere, ilkel cinsel fantezilerden bilinçsiz tecavüz eylemlerine hızlı geçişin belirtilerini tüm terapistlerin gördüklerini düşünüyorum.

Ama istismarın giderek daha yaygın bir yakınlık terörizmi tarzı haline gelmesiyle birlikte, yakın eşler arasında intikam, kendini koruma ya da üstünlüğü ele geçirme amaçlı, istismarın istismarı örnekleri de çoğalıyor. Her iki eğilim de, çocukları yakınlık teröristlerinin kamplarına itti; özellikle velayet davalarında, birbirinin işini bitirmeye çalışan karı-kocaların piyonları olarak, birtakım çıkarlar güden terapistlerin hastaları olarak, ya da kuşaklar arasındaki eski savaşların intikam melekleri olarak. Suçluluk ve masumi-

yet, gerçek ve yalan hakkında korkunç ikilemler yaratılıyor ve bütün bu sorunlar genel toplumsal karmaşamızı şiddetlendirmekten öte, aileleri de parçalıyor. İstismar sorunu ahlaki sorunların yanı sıra, kendine özgü bir epistemolojik sorunlar kümesi de üretti: Gerçekte neler olduğunu nasıl bilebilirsiniz; ardından da, bu konuda ne yaparsınız?

Son birkaç yıldır meslek yaşamımda, tüm psikoterapistler gibi ben de, bu bilişsel (kognitif) ve ahlaki batağa saplanmış insanlarla karşılaştım. Meslektaşlarımdan birinin anlattığı korkunç bir örnekte, yaşlı bir kadına, orta yaşlı kızı hiç beklenmedik bir suçlamada bulunmuştu. Kızı, yaklaşık kırk yıl önce annesinin, babasının ve bir diğer çiftin, çocuklara karşı düzenli olarak cinsel istismarda bulunan ve buna benzer korkunç ayinler düzenleyen, şeytana tapan bir mezhep kurmuş olduklarını iddia ediyordu. Söz ettiği şey uzun yıllar önce, çiftin lisansüstü öğrenim gördükleri sırada küçük çocuklarının bakımında birbirlerine yardım etmek için kurdukları düzendi. Kızın evliliği yakın zamanlarda yıkılmış ve kendisi de ciddi bir bunalıma girmişti. Gittiği terapistlerden biri onu, çocukluğunda cinsel istismara uğradığına inandırmıştı. Aynı terapist onu, annesiyle yüzleşmeye de yönlendirmişti.

Öykünün anlatıcısı, şeytana tapma boyutunu terapistin mi, yoksa kızın mı yarattığını bilmiyordu. Bildiği, terapistin anneye, kızının iyileşmesi için suçunu itiraf etmesinin şart olduğunu söylediğiydi. Hâlâ şok içinde olan anne, gerçekten de çocuklarını şeytani istismar ayinlerine maruz bırakmış olduğunu kabul etmekle, kızını sonsuz bir akıl hastalığına terk etmek arasında seçim yapmak zorunda bırakılmıştı. Bu size olağandışı bir psikoterapi yaklaşımı gibi gelebilir ama, çocukları tedavi etmenin tek yolunun, ebeveynlerin suçlarını itiraf etmeleri olduğu fikriyle ben ilk kez karşılaşmıyordum.

Bu örneklerde yargıya varacak, ya da kime ve neye inanılacağını bilecek konumda olmadığımı düşünüyorum. Cinsel istismara uğrayanlara tedavi öneren düşünce akımına göre ebeveynlerin bu tür vakalarda suçlamaları reddetmeleri, aile üyelerinden birinin ya da birkaçının kötülüklerinin üstünü örtme amaçlı danışıklı dövüşün bir parçasıdır. Anneyle baba, eşler ya da başkaları istismar suçlamalarını ne kadar şiddetle inkâr ederlerse, suçları o denli belirginleşmektedir sanki. Bu, içinden kaçılması çok zor bir örümcek

ağıdır. Bu düşünceye göre suçlamaları reddederken ikna edici olmayı başarabilmeleri, diğerlerinin yanı sıra kendilerini de kandırmayı başardıklarını göstermektedir.

Psikiyatrist Judith Lewis Herman, kadın hareketinin, uzun ve zorlu klinik çalışmaların ve kültürel gelişmenin travmatik istismar kurbanlarına (toplumun onları sessizliğe ve utanca boğması nedeniyle) kendilerine yapılan ağza alınamaz şeyleri anlatmaları için en nihayet bir dil verdiği tarihsel dönüm noktası hakkında etkili ve derinlikli yorumlarda bulunuyor.[14] Bu gelişmenin toplumsal değerinin önemine karşı çıkacak değilim.

Ama biraz önce sözünü ettiğim örnekteki gibi korkunç vakaların perde arkalarında nasıl yaratıldığını da bilmiyorum. Bu ailelerde *bir şey* olduğundan kuşkulanıyorum, ama bunun cinsel istismar olup olmadığını nasıl öğreneceğiz? Belki de büyümüş bir çocuğun soğukça, ya da kaygıyla dokunulma ya da hiç dokunulmama anıları, özellikle de günümüzün kültürel atmosferindeki istismar uzmanlarının teşvikleriyle şimdi istismar anıları olarak geri dönüyordur.

İnsanın neye inanacağına karar vermesi gitgide zorlaşıyor; köktenci bir anlamda mutlak doğruları bildiklerini iddia eden terapistler ve diğerleri ise istisna oluşturuyorlar. Bu denli acılı ve kafa karıştırıcı bir belirsizlik içinde yaşamak hiç kolay değil. Sonuçta her şey, kutuplaşmış kesinliklerin yaygarasına dönüşüyor. ABD'de iki büyük politik partinin, görünüşte birbirlerine ne denli karşıt olurlarsa olsunlar, seçim ateşinde eriyip birbirlerine karışmalarına karşın, toplumsal, kültürel ve ahlaki kaygılarımızın birbirlerini dışlayan konumlara ve çatışmalara girmeleri oldukça çarpıcıdır.

İnsanlar adaletsizliğe karşı öfkeyle tepki vermeye dayalı ideolojilere öylesine yatkın ki, karmaşayla ya da belirsizlikle karşılaştıklarında beklemeye ya da merak içinde kalmaya katlanamıyorlar. Hiçbir zaman dine dayalı bir ülke olmamamıza karşın –Amerikalılar mucizelerde inancın değil, teknolojinin gücüne inanmayı yeğlerler– ruhbanlık yerine, "uzmanlık" diye bilinen laik bir seçenek geliştirdik. Bizim toplumumuzda, özel bilgiye sahip olduklarını iddia eden uzmanlara karşı kuşkucu olmakta yarar var. Şu anda yaşanan bir diğer sorun da, bu tür özel bilginin baskı kurbanı olmakla eşdeğer tutulmasıdır. Robert Hughes'a göre, tarihsel gerçekliğin geçerliliğini tartmak için kullanılan yeni ölçüt, "kurbanın bunu ilik-

lerinde hissetmesi"dir.[15] Bu; cinsel istismarın etkilerini tedavi etme uzmanı olarak geçinen onca terapistin, kendilerini de aynı şeyin kurbanı olup ayakta kalan kişiler olarak neden tanıttıklarını açıklıyor. Ruh sağlığı pazarlamasında kullanılan yeni bir numara bu: Geçmişte terapistler kendi bunalımlarını, bunalımlı kişileri iyileştirme yeteneklerinin kanıtı olarak öne sürmezlerdi.

Kızın ya da oğulun iyileşmesinin, ebeveynlerin tüm yürekleriyle reddettikleri şeyin doğruluğunu itiraf etmelerine, korkunç suçlamaları kabullenmelerine bağlı olduğunda ısrar edilmesi, Batı uygarlığının yerleştirmek için uzun ve zorlu mücadeleler verdiği bir ilkenin ruhuna aykırı düşüyor. Liberalizm ve demokrasi, 'kişi suçu kanıtlanana kadar masumdur' kavramı aracılığıyla, suçlanan kişiyi, itibar ve onurunun alelacele mahvedilmesine ve adil olmayan hükümlere karşı korumaya çalıştı. Bu, yasal olmasının yanı sıra ahlaki bir ilkedir; çünkü suçu kuşkuya yer bırakmayacak şekilde kanıtlanana dek, suçlanan kişiye şerefli bir vatandaş muamelesi yapılmasını gerektirir.

Psikoterapi mesleğinde ve giderek genel kültürde istismara verilen önem, bu ilkeyi altüst etmeye başladı. Kimi istismar terapistleri, zihinsel yaşamın loş ve karmaşık labirentlerinden mutlak gerçeklikleri bulup çıkarma tekniklerine sahipmiş gibi davranıyorlar. Oysa Freud'dan bu yana en iyi psikoterapi, insan deneyiminin çok yönlülüğünü ve karmaşıklığını göz önüne alarak, insanın kendini keşfi için en önemli şartın hem terapistin hem de hastanın yargıya varmadan ve açık bir merakla beklemeleri olduğunu söylüyor. Ama kimi istismar uzmanları, bu yaklaşımı gereksiz ve yararsız bularak, göz ardı ediyorlar. Bu tür bir terapi, uzmanlık iddiasıyla hukuk kurumlarını ve jürileri etkilemeyi başardığı sürece endişelenmek için önemli bir nedenimiz var. İstismar olaylarını kamuoyuna açıklamak hiç kuşkusuz pek çok alçağın yakalanmasını ve travmaya uğramış hastaların ruh sağlıklarının düzelmesini sağladı. Ama bu tür suçlamalarla karşılaşan masum vatandaşları, sayılarının az olduğunu düşünerek önemsiz bir yan etki olarak göz ardı etsek bile, bu az sayıdaki kişi işinden oluyor ve itibarını yitiriyor. Bazıları şu anda hapislerde çürüyor. Bu tür sonuçlar yaratabilen bir psikoterapiye karşı önlem almak zorundayız. Bu tür bir uygulama ilkesel olarak, Stalinci dönemde Rusya'da, psikiyatrinin politik muhalifleri akıl hastanelerine göndermek için kullanılmasından pek farklı değil.

Pek çok vakada "aslında" ne olduğunu ve istismar suçlamalarının kökenindeki şeyi bulmakta bu denli karmaşayla karşılaşan biri; birçoğu, iki kültür arasında fermuarı açık yakalanmış erkekler olan bu bireylere nasıl bir tepki göstereceğini bilemiyor —katışıksız bir hiddetle mi, yoksa dokunaklı hallerine karşı biraz olsun anlayışla mı? Velayet davasından sonra Woody Allen bir basın toplantısı yapmış ve Farrow'a ateşkes çağrısında bulunarak, şöyle demişti: "Araplar ve İsrailliler yapabiliyorsa, biz de yapabiliriz."[16] Bu söz en azından, sevgiyle iktidar arasındaki ilişkiyi tanıyor; hatta uluslar arasındaki çatışmaları, siyasal hükümlülerin değiştokuşunu, imzalanan antlaşmaları ve diğer dolambaçlı diplomatik müzakereleri ima ederek, cinsiyetler savaşını yeni jeopolitik zirvelere taşıyor.

Ama sonuçta Allen, yeni kültüre karşı eski kültürün malzemeleriyle savaşmaya çalışarak esas noktayı kaçırırken, ya samimiyetsizdi ya da fazla saf. Soon-Yi'yle ilişkisini mazur göstermek için romantik aşkı, Farrow'la aralarındaki öfkeyi açıklamak için de kıskançlığı öne süren Allen, tam anlamıyla çağdışı kalıyor. Bu açıdan pek çok kişi ve yine özellikle erkekler çağdışı görünüyorlar, ama bu çaresiz ya da aptalca davranışlarını bağışlanabilir kılmıyor. Tutkulu duygular artık mazeret değil; birer semptom oldu. Sevgililerin kavgaları artık kolayca yatıştırılamıyor; çünkü kavgaların kökenindeki kaçınılmaz sevgi ve iktidar kargaşasında iktidar, olabilecek tüm sevgiyi yok ediyor. Cinsel istismar suçlamalarının açığa çıkmasından bu yana artık her şey, bağışlanamaz hale geldi. Farrow'un Allen'a karşı kullandığı en korkunç iddia —yedi yaşındaki kızını taciz etmiş olduğu— hiçbir zaman açıklığa kavuşturulamayabilir. Bu da, toplumumuzun istismar saplantısının huzursuzluk veren bir sorunudur.

Senatör Bob Packwood, eski ve yeni kültürler arasında kalan bir diğer ünlü sima. Yüksek mevkilere gelmiş, Senato'da, özellikle de kadın hakları ve sorunları gibi konularda dürüstçe oy kullanmasıyla tanınmış bir erkek örneği. Ama Packwood ya kötü niyetle ya da saflıkla, hakkı olduğunu sandığı, ama aslında çağdışı kalmış bir ayrıcalığı kullanmak istedi. Yakın tarihli bir *New Yorker* makalesinde, ergenlik yıllarında utangaç, çekici olmayan ve biraz güçsüz, üniversite yıllarında bile flört etmekte zorluk çeken bir genç adam olarak tanımlanmıştı. Böyle bir adamın ne yapması gerekirdi? Ya zengin ol ya da güçlü bir konuma ulaş! derdi eski kültür. Sonuçta

(tahminlere göre) yetişkin ve başarılı Senatör Packwood, başkalarının elde ettiklerinin en azından birazına uzanma hakkına sahip olduğunu hissetti.*

Üniversite yıllarımda bu pek önemli bir sorun değildi. Futboldaki başarıları ya da sosyal karizmaları sayesinde istedikleri her şeyi elde etmeleri —ya da belki, almaları— mümkün olan sınıf arkadaşlarımızı hepimiz bilirdik. Ve bu işe bulaşan kızların gerçekten istekli olup olmadıklarından habersizdik. *Hayır* sözcüğü kadınlar için henüz icat edilmemişti. Hayır deseler bile yanıtları garip bir diyalektik çarpıtmaya uğrayarak, evet anlamına gelirdi. (Şimdi de militan feminizmin dış kanatlarında, bir kadının "evet" yanıtı "hayır" anlamına geliyor —kadın cinsel ilişkiye razı olduğunda, farkına varmadan sömürülüyor.) Ciddi ahlaki sorunları ya da bu konuyla ilgili kültürün benimsettiği erkek patolojisini hafifsemeye çalışmıyorum. Yalnızca, zamanın değiştiğini bazı insanların anlamakta zorlandıklarını vurgulamak istiyorum.

İstismar kültürünün saygın konumlarından indirdiği erkek sürüsü arasında göze çarpan ve sonraları bir çığır açacak olan biri de, ileride görüldüğü gibi, aslında çağ açan bir kişilik, Anayasa Mahkemesi Yargıcı Clarence Thomas'tı. Allen ve Packwood gibi, belki o da yeni öfke atmosferinde hiç farkına varmadan kapana kısılmıştı. Ama kendini korumak için ırkçı bir linç hareketinin kurbanı olduğunu iddia ettiğinde, anlayış görme şansını yitirdi. Başkasını suçlama ve sorumluluğu başkasına yıkmanın moda olduğu bu çağda kullanılabilecek en itici araçlardan biri, ateşe ateşle karşılık vermek ve kendini korumak için, aslında suçlayandan daha büyük bir kurban olduğunu iddia etmektir.

Ama Anita Hill'in, Thomas'ın adaylığının onaylanması için yapılan oturumu gerçekleştiren Senato Yasama Komitesi'nin ardındaki beyaz Demokratlar'ın piyonu olduğuna ilişkin muhafazakârlar tarafından ileri sürülen iddialara da kuşkuyla bakmak gerekir. Komiteyle ilişkili bazı kişiler bunu akıllarından geçirmiş olabilirler. Ama ne tür politik mekanizmalar işlemiş olursa olsun, geniş tabloyu —yani, kadının bu kadar zaman geçtikten sonra konuşmaya karar vermesinin nedeninin, kültürün ancak şimdi bu konuşma-

(*) Packwood, senatoda çalışan memurelere sarkıntılık etmekle suçlanarak, skandala yol açmıştı. (YN)

yı destekleyecek hale gelmesi olduğunu göz önünde bulundurmamak için bir neden var mı? Bu, Hill'in durumunu, kültürel değişim sayesinde, korkunç tepkilerle karşılaşmak zorunda kalmadan, gizlendikleri yerden çıkma fırsatını bulan eşcinseller gibi, cinsel küredeki diğer yakın tarihli gelişmelerle birleştiriyor. Aynı şey, şu andaki deyişle birbiri ardına "öne çıkarak", Senatör Packwood'un kendilerine yıllarca yaptığı sarkıntılıkları açıklayan kadınlar için de geçerli olsa gerek.

Bütün bu örnekler, istismar kültürüne özgü, göze çarpan bir dizi özelliği gösteriyor. Öncelikle, kimin gerçeğine inanacağımızı bilemiyoruz artık —ünlü olmasa bile, genellikle toplumun temel direklerinden biri olan ve kutsal bir yetkeyle konuşan sözde istismarcıya mı, yoksa kurban olmanın yetkesiyle konuşan mağdur kişiye mi? Neredeyse tüm yerleşik otorite (ki bu genellikle, yönetimdeki erkekler anlamına geliyor) kuşku altında, çünkü henüz yakalanmamış olsa bile, giderek yayılan, iktidarı cinsel sömürü amacıyla kullanma hastalığına yakalanma olasılığı bulunduğu düşünülüyor. Gerçekten de haberlerde, bu alışkanlığın salgın boyutuna ulaşmak üzere olduğunu gösteren yeterince işaret sunuluyor, ama bunun zaten eskiden beri var olup olmadığı sorgulanıyor.

Örnek olarak, birkaç yıl öncesinin gazetelerinden sadece bir günü alalım; sözgelimi, 23 Ekim 1991'i. Bu tarihte *New York Times*'ta, Güney Carolina Üniversitesi'nin eski rektörünün dört erkek öğrenciye cinsel yaklaşımlarda bulunduğuna, Manhattan'da bir soruşturma heyetinin eskiden "yılın babası" seçilen birini, evlat edindiği otuz beş çocuktan pek çoğuna cinsel istismarda bulunmaktan suçlu gördüğüne ve Brooklyn'deki silah dolu bir apartman dairesinde yaşayan elli iki yaşında fiziksel özürlü bir adamın pek çok genç kızı pornografik yayınlara model olarak kullanma suçlamasıyla tutuklandığına dair haberler var. *Boston Globe*'un aynı günkü sayısında, batı Massachusetts'teki bir Katolik cemaatinin, bir rahibin iki genç çocuğa sarkıntılık ve tecavüz etmekle suçlanması ve yirmi yıl önce kilise görevlisi bir erkek çocuğu cinsel nedenlerle öldürdüğünden kuşkulanılması karşısında büyük bir şok yaşadığı bildiriliyor. Bu haberler artık çoktan eskidi, çünkü o günden bu yana bundan çok daha kötü örnekler yaşandı.

1991 sonbaharını seçmemin nedeni biraz da, istismar kültürünün yüksek düzeydeki politikaya ilk kez ciddi olarak girdiği dönem

olması. Hakim Clarence Thomas'ın eski bir yardımcısı olan Profesör Anita Hill, yargıcın kendisine karşı giriştiği kaba sarkıntılıklar hakkında ifade vermek üzere senato komitesinin onay oturumuna girene dek, yargıcın atanması Washington'un alışılmış olaylarından biri gibiydi; Cumhuriyetçi bir başkanın, günün hayati konularıyla ilgili önemli ya da göze çarpan fikirlere sahip olmayan ve aynı zamanda hem muhafazakâr, hem de siyahi özelliksiz bir hukukçuyu seçmesi söz konusuydu. Profesör Hill'in ifadesinin içeriğinde de şaşırtıcı bir şey yoktu. Yüksek konumlardaki erkeklerin büro kapılarının ardında, iktidar ve cinselliğin patlayıcı karışımlarının yaşandığından kim kuşkulanabilirdi ki? Şaşırtıcı –ve bütün ulusu günlerce televizyon ekranlarının karşısında tutacak denli çarpıcı– olan şey, bunun tüm önemli televizyon kanallarında ayrıntılarıyla anlatılmasıydı. Dedikodu ya da imadan ibaret kalsaydı, daha öncekiler gibi bu erotik pembe diziyi de unutup gidebilirdik; ama böylesine büyük bir çapta gözler önüne serilmesi (sözgelimi, İngiltere'nin tersine) bu ülke için yeni bir şeydi. Tüm toplumumuza, Sofokles ve Aiskilos'un trajedilerinin eski Yunan kentlerinde yarattığı güç ve kapsamlılıkla haber ileten televizyon olmasa, bunlar da olamazdı.

Hill'in mi yoksa Thomas'ın mı doğruyu söylediğine dair tartışmalar günümüzde bile sürüyor. Tartışma olması da, yeniliğin bir parçası: Cinsel istismara uğramış ve nispeten güçsüz (ki istismar kültüründe bu kategoriler iç içe giriyor) kişilerin anlatacak gerçekleri olduğu –yıllarca süren sessizlikten sonra, kendilerine baskı yapan kişilere karşı tanıklık edebilecekleri– fikri, artık devletin en üst düzeylerine yerleşti. Bu tür ifşaatlar, aslında oldukça uzun bir süredir –terapiyle iyileşme hareketinde, ünlülerin popüler dergilere yaptıkları açıklamalarda, televizyon *talk-show*'larındaki itiraflarda– hız kazanmaktaydı. Thomas'ın suçlandığı ve Packwood'un da kısa bir süre sonra suçlanacağı cinsel taciz, istismarın alt türü olarak görece yeni bir icattı. Birkaç yıl önce, feminist hukuk profesörü Catherine MacKinnon'ın etkili eylemi sayesinde önemli bir konu olarak mahkeme salonuna girmişti. MacKinnon'ın aynı ay –Ekim 1991– pazar günleri çıkan *New York Times Magazine*'e kapak olması bu durumda çok doğal olsa gerek (ama dergideki makalede Thomas'ın adı geçmiyordu). Bu arada MacKinnon ile yazar yoldaşı ve silah arkadaşı Andrea Dworkin ilerlemeye devam ediyorlardı: Pornografinin, kadınları köleleştirmeyi amaçlayan erkek

şiddetine aracı olmaktan öte, bu şiddetin *ta kendisi olduğu* iddiasıyla, pornografiyi yasaklayan yasalar çıkartılmasına çalışıyorlardı.

Kısacası, son birkaç yıldır istismar kategorileri hızla çoğalıyordu. Aynı dönemde istismar haberleri de tomurcuklanmaya ve toplumsal tablo içinde gitgide daha fazla ilgi toplamaya başlamıştı. Yargıç Clarence'in yüksek mahkemeye atanmasının onaylandığı oturumdan bir yıl sonra *Boston Globe*'da çıkan ve Derek Walcott'un Nobel Şiir Ödülü'nü almasıyla ilgili bir yazıda, Harvard'ın Walcott'la sözleşmesini neden yinelemediği de açıklanıyordu. *Globe*'a göre, Walcott'un kendisiyle sevişmek ya da kötü not almak seçenekleri arasında bıraktığı bir kız öğrencinin üniversite yetkililerine şikâyette bulunduğu söyleniyordu. Benim okulda olduğum dönemlerde böyle bir dipnot –bir öğretim görevlisinin öğrencisine cinsel zorlamada bulunması– okul gazetesinde bile yer almazdı. Doğrusunu söylemek gerekirse, olup bitenleri herkes bilse bile, gazeteye geçmesine izin verilmezdi. *Globe*'daki yazının, en azından kültürel imaları açısından en önemli yönü, cinsel taciz konusunun, saygın bir yazarın Nobel Ödülü kazanmasıyla ilgili bir makalede yer almasıydı.

Sözünü ettiğim örneklere benzer ifşaatlar –bunlara, tüm toplumsal kurumlardan sayısız örnek verilebilir– sosyal sınıfların, kuşakların, ırk sınırlarının ve cinsel tercihlerin de ötesine taştı. Fesatçı ya da belki intikamcı bir etkinlikle, insanları gösteri dünyasının ya da diğer ünlülere özgü arenaların stratosferinden yerküreye indirerek, itibarı kötü üne dönüştürdü. İstismar ilk kez, giderek artan sayıda kadının ve birkaç çocuğun sessizlik ittifaklarını, küçük düşme tehlikesini ve diğer misilleme tehditlerini delerek, uğradıkları zararı ifşa etmeleri 1970'li yılların sonlarında önemli bir konu haline gelmişti. Bunlar yürekli isyan eylemleriydi. Ama hiçbir toplum, isyanı Amerika'dan daha çabuk moda haline getirmemiştir. İşe cinsel köleliğe ve zalimliğe karşı çıkan ev kadınları ve çocuklarla başlayıp, Madonna ve Camille Paglia'ya ulaşıyoruz. Bu eğilimin iki yönlü bir yararı var: Bir yandan, amacını göz ardı edip onların tarzını benimseyerek bu önemli sorunu tahrik eden radikal hareketlerin silahlarını ellerinden aldığı biliniyor. Öte yandan, kimi zaman mesajı büyük bir etkinlikle yayabiliyor. Böylece ifşaat teması, aileleri ya da eşleri tarafından cinsel şiddete maruz kaldıklarını rö-

portajlarda ya da makalelerde açıklayan Oprah Winfrey, Janet Jackson ve Roseanne Barr gibi medya yıldızları tarafından da ele alındı. Onların itirafları biraz reklam kokuyordu belki, ama yine de Mike Tyson'un genç bir güzellik kraliçesine tecavüz etmekten suçlu bulunması ve William Kennedy Smith'in, barda tanıştığı bir kadın tarafından açılan davadan zorlukla beraat etmesi; sorumluluk atmosferinin yaratılmasına yardımcı oldu.

Senatör Edward Kennedy'nin 1992'de Harvard Üniversitesi John F. Kennedy Kamu Yönetimi Okulu'nda yaptığı konuşmayı, bu yeni kişisel sorumluluk ortamı teşvik etmiş olabilir. Senatör Kennedy, Cumhuriyetçi politikaları kötülerken birden konuşmanın seyrini değiştirdi ve kendi özel yaşamındaki davranışları için özür diledi. Özel bir davranıştan söz etmemesine karşın, diğer bazı şeylerin yanı sıra sayısız aşk serüvenini ve cinsel yaşamındaki diğer düşüncesizliklerini kastettiğini herkes anlamıştı. Senatör Kennedy sık sık özür dilemek durumunda kalmıştır, ama bu özürün belirli olaylarla bağlantılı olmaması, etkisini daha da artırıyordu. Üstelik Senatör Kennedy bu konuda artık yalnız değil.

Bütün bunların açıkça ortaya koyduğu bir şey var: İstismar kültürü, 1960'larda ve daha önceleri normal ya da yalnızca erkeklerin biraz hatalı bir cinsel davranışı olarak göz ardı edilen şeyi sorgulayarak, iktidarı da sorguluyor. Pek çok erkek, kadının vücudunda kendisini çeken yere rahatça el atma hakkına sahip olduğunu düşünür ve kadının olumsuz yanıtını nazlı bir davet olarak görürdü. Erkekler şehvetli, canlı yapılarını ifade etmek zorunda olduklarına ve kadınlar da kendileri için iyi olanı elde edene dek bilmediklerine göre, biraz cinsel baskı yapmakta ne kötülük olabileceği tartışılırdı. Kadın bu yaklaşımı şiddetle reddettiğinde, bazı erkekler işten kovmadan fiziksel zarar vermeye dek tehditler savurarak istediklerini alma haklarının daha da güçlendiğini düşünürlerdi. Daha da kötüsü, kalçaya bir el atmaktan tecavüze dek gidenler, kendilerini nispeten emniyette hissederlerdi: Yakalanırlarsa, kadının onları teşvik ettiğini ya da bir şekilde davet ettiğini söyleyebilirlerdi. Feministlerin yirmi yıllık protestolarına karşın bu çılgınca fikir bazı mahkemelerde ve diğer forumlarda hâlâ kabul görüyor. Ama eskisi kadar etkili olduğu söylenemez. (Savunma avukatı) Alan Dershowitz, gerçek kurbanın (şampiyon boksör) Mike Tyson olduğunu, yani güzellik kraliçesi sevişmeyi kabul ettikten sonra

onun kurbanı olduğu şeklindeki eski savunuyu jüriye kabul ettirmeyi başaramadı.

Bir dönem için kültürümüzde yeni bir erkek türü olan, "duyarlı erkeğin" ortaya çıktığına dair belirtiler görüldü. Bu erkeğin duygularını göstermeye daha istekli olduğu, yemek pişirmek, temizlik yapmak ve çocuklara bakmaktan rahatsızlık duymadığı ve kadın hareketine karşı puan topladığı varsayıldı. Hepsinden önemlisi, daha anlayışlı ve iktidara daha az düşkündü. Sevişmeyi başlatırken daha ihtiyatlıydı, ya da inisyatifi birlikte olduğu kişiye bırakıyordu. Bu yeni erkek, bir dereceye kadar evlilik sahnesinde de belirip kısa bir süre azıcık etkili olabildi, ama görünüşe bakılırsa, çabucak yok oldu. Aile içi şiddet, tecavüz ve seks cinayetleri örneklerindeki kesin artışlara bakıldığında, kadınların toplumsal ve politik bağımsızlıkları açılarından yakın zamanlarda elde ettikleri kazançlara karşılık, erkeklerin denetimi yeniden ele geçirmek ve kadınları cezalandırmak için harekete geçtikleri düşünülebilir.

İstismarın günümüzde göze çarpan biçimlere bürünmesiyle birlikte, erkeklere kadınlar karşısında önemli bir üstünlük sağlayan toplumsal dokunun, artık suç olarak gördüğümüz bazı davranışları ne kadar kolay emdiği unutulabiliyor. Kökeni Ortaçağ'da, örf ve âdete dayalı İngiliz hukukunun standart özeti (ve Amerikan hukukunun büyük bir bölümünün öncüsü) olan *Blackstone'un Yorumları*'nın (Blackstone's Commentaries) 1. Cildi'ndeki "Kocanın Islah Hakkı," bu konuda hiçbir kuşkuya yer bırakmıyor: "Medeni kanun kocaya, karısına karşı aynı oranda, hatta daha fazla yetki tanıdı; bazı kötü davranışlarına karşılık karısını kırbaç ya da sopayla dövme hakkını verdi." Tüm hukuk öğrencilerinin de bildiği gibi, "parmak kuralı" terimi, kocanın karısını başparmağından kalın bir sopa kullanmamak şartıyla dövebileceğine karar verdiği söylenen İngiliz yargıç Sir Francis Buller'dan gelmektedir. Bunun doğru olup olmadığını bilemiyoruz gerçi, ama köklü bir tavrı yansıttığı kesin.

Kuzey California'nın kırsal kesiminde büyüdüğüm sıralarda tüm erkek çocukların paylaştığı bir kanı vardı: Gerçek bir erkek karısını yatakta başka bir erkekle yakaladığında; her ikisini de kurşun yağmuruna tutabilirdi ve hiçbir mahkeme adamı mahkûm edemezdi. Bunun doğru olup olmadığını bilmesek de, özellikle sessiz ve güçlü erkeklerin yeri olan Texas'tan kulağımıza gelen öyküler,

doğruluğunu onaylardı. Henüz Arnold Schwarzenegger'imiz ve Bruce Willis'imiz yoktu; bu nedenle kahramanlarımızı kovboylardan seçiyorduk ve sadakatsiz eşle âşığının üstüne bir kovan dolusu kurşun boşaltmak, kovboyların intikam şekline uygun görünüyordu. Bunlar O.J. Simpson vakasının ilk habercileriydi, belki de. Ama diğer yandan, aldatılan kadının da aynı şeyi yapmasının doğru olabileceğini kimse öne sürmüyordu. Ama yine de arka planda, "erkeği hadım eden orospu"nun ürkütücü imgesi dolanıp duruyordu. Erkeklerin kadınları hizada tutmak için kullandıkları şiddet yöntemlerinin ardında, kadının cinsel öfkesini serbest bıraktığında olabileceklere karşı duyulan korku var sanki. Bu da, Lorena Bobbitt vakasının habercisi.

İstismarı kadınların davet ettiği inancının giderek zayıfladığına dair pek çok belirti var. Yine de, cinsel açlıklarını, öfkelerini ve diğer bağımsızlık iddialarını bastırarak boyun eğmeyen kadınlara karşı kendi başına düzen sağlayan kovboy adaletini hâlâ biraz benimsiyor gibiyiz. Yalnızca, daha sinsi davranmayı öğrendik: Adaleti kendi eline alan lümpenleri ipin ucundan kurtarmak için uyguladığımız yeni yöntem, eylemlerini mahkûm edip, delilik ya da "tutku suçu" iddiasıyla onları terapi sığınağına göndermek; ya da çocukluğu yoksunluk ve istismar içinde geçtiği ya da alkol ve uyuşturucu yüzünden ahlaki yargı yeteneğini yitirmiş olduğu gibi dayanaksız bir mazeretle, istismarcıya ya da katile özel istisnalar tanımak oldu. Harvard Hukuk Profesörü Duncan Kennedy, erkeklerin kadınlara yönelik cinsel şiddetinden tüm erkeklerin (ataerkil egemenliği koruma açısından) yararlandıklarını söylüyor. Tecavüz ve cinayet örnekleri, her kadının yöntem olarak sözlerine, giyimine, gittiği yere ya da benimsediği diğer özgürlüklere dikkat etmesi için uyarıda bulunuyor.[17]

Diğer bir bakış açısından cinsel istismar, doksanlı yılların günahı olarak görülebilir. Günahın, belki de dinci sağın bazı kesimleri dışında pek de moda bir kavram olmadığı bir çağda, post-terapi dünyasının kötülük kavramını yeniden canlandırmasına en çok yaklaşan, istismar konusunda yoğunlaşan kaygılarımız olmuştur. Her toplum, kendine özgü cinsel tabular listesini yaratmıştır. Cinsel istismar, biraz da birincil öğesinin bir insanın diğerine karşı şiddet içeren bir erk kullanımı olması nedeniyle, toplumumuz için erotik veya yakın ilişkiye özgü bir kötülük türünün mükemmel ör-

neğidir. Bu açıdan geçmiş dönemlerde iktidardan çok zevki temel alan mastürbasyon, müstehcenlik, rasgele cinsel ilişki, eşcinsellik, evlilik öncesi cinsel birleşme ve çeşitli sapıklıklar gibi cinsel günahların büyük bölümünden çok farklıdır. Gerçek ya da hayali istismarı böylesine lanetlememiz, sömürü ve iktidara karşı modern duyarlılığımızın aşırılığını yansıtır. Bu açıdan istismar kültürü, ilk bölümde sözünü ettiğim paradoksal eğilimin bir sonucudur: Politik sürece inancımızı yitirmemize karşın, özel tavrımız daha çok, politik anlamlar zemininde tanımlanır oldu. Bu durumda da, politikayla ahlak birbirine yaklaşmaya yüz tuttu.

Muhafazakâr sağ tüm toplumsal kötülüklerin kaynağı olarak gördüğü komünizmden yoksun kaldığına ve tüm kurulu düzen hükümetlerinin, tüm yetki yapılarının çürümüşlüğünden söz edecek radikal bir öğrenci hareketine artık gereksinim duymadığımıza göre, dikkatimizi özel davranışlarımıza çevirmek mantıklı görünüyor. Bu noktadan bakıldığında da, istismar hareketinin kültüre sızmasının bir Protestan devrimi olduğu görülüyor. Büyük oranda da, erkek egemenliğindeki kale ve katedrallerdeki cinsel yozlaşma belirtilerine karşı, feministlerin öncülük ettiği laik bir Protestan devrimi.

Katı ve gözüpek bir topluluk olan ilk Amerikan göçmenleri, Kalvinizm'in aşırı titizliğini ve şeytani işlerin tüm belirtilerine karşı uyanık tavrını almış Püritenlerdi. Bazı açılardan, 360 derecelik bir dönüş yapmışız. İstismar, bir kötülük semptomu olarak görüldüğünde, terapi boyutu olan bir günahtır. Bu noktada bazı ilgi çekici bağlantılar vardır. Tıpkı Püritenlik ve militan feminizmin güç ve bayağılığın karışımı olarak gördükleri her şeyden ortak olarak nefret etmeleri gibi, psikoterapi ve Püritenliğin de ortak bir paydası var; her ikisi de, içe bakmanın önemini vurguluyor. Çağdaş terapinin büyük kısmının istismarla yüzleşmesinde olduğu gibi, psikoterapinin ahlaki boyut edinmesiyle, kimi düşünce okulları bunu bir tür sofuluğa ya da köktenciliğe dönüştürecek denli katılaşma eğilimi gösteriyorlar. Bu gelişmenin kimi sonuçlarını daha önce belirtmiş olsam da bir noktanın daha üstünde durmak gerekiyor. İstismar vakalarındaki kargaşaya tepki olarak, psikoterapistler ikiye bölünüyor ve her iki kanat da, kargaşayı çözmekte pek başarılı olamıyor.

Kamusal rollerinde toplum bilim, psikoloji kuramı ve psikoterapi yakın zamanlara dek, özellikle suçlarda bireysel sorumlulukları bulma açısından, iyiyle kötü arasındaki geleneksel ayrımların erimesine katkıda bulunmuşlardı. Sonuçta, hatalı davranışlarda bulunan kişilere karşı eski çağlara oranla daha merhametli olmaya başladık. Onları sözgelimi travmaya uğramış, yoksunluk çekmiş, genleri ya da ebeveynleri nedeniyle delirmiş, ya da denetlemeyemedikleri şartların kurbanı olmuş kişiler olarak görmeye başladık. Kimin neden sorumlu olduğu hakkında karmaşık ayrımlar yapmaktansa, genel ve kaçınılması olanaksız şartlara işaret etme eğilimi gösterdik. Ahlak felsefecisi Mary Midgley'ın de dediği gibi, "kamusal kötülük toplumsal soruna, özel kötülük ise akıl hastalığına dönüşüp, eriyor." Midgley'e göre bu da, "kendimizi yönlendirme gücümüzü tamamen yok ediyor," çünkü kendimizi yönlendirmemizi sağlayacak içsel bir ahlaki haritadan bizi yoksun bırakıyor.[18]

Psikoterapinin bir kanadı, istismar çağında bile, örneğin teşhis amacıyla renksiz hüsnü tabirler kullanarak, bu tür bir etik tarafsızlığa anlamsızca ve sımsıkı yapışıyor. Bu ise terapistle hastanın gerçek bir seansta bir şeyler keşfetmelerini sağlayabilen çabuk yargının askıya alınmasından oldukça farklı bir şey. Velayet davasında Farrow'un avukatlarından biri, Allen'ın davranışının 'kötülük' olarak yorumlanabileceğini ima ettiğinde, –Soon-Yi'yle ilişkisini mi yoksa Dylan'la ilgili iddiaları mı kastettiği pek açık olmamakla birlikte, duruma istismar açısından baktığı belliydi– tanık kürsüsüne çıkan bir terapist, Allen'ın 'hatalı bir yargıyla' hareket etmiş olabileceğini söyledi.[19] Bunu; ahlaki mi, psikolojik mi, yoksa hukuki bir kusur olarak mı yorumladığı belli değildi. Suya sabuna dokunmamaya çalışarak söylenen bu tür sözler, iyice bulanıklaşmış bir görüşle, aynen olduğumuz yerde kalmamıza neden oluyor. (Ne yazık ki püritenliğin karşısına çıktığında, liberalizm de böyle suya sabuna dokunmayan bir görüntü veriyor.)

Ayrıca, zavallı eski romantik idealin şiddetle ve toplumsal yaşamımızın tüm alanlarında neredeyse her gün biraz daha belirginleşen, kendinden düşüncesizce hoşnutluk haliyle yüzleşmekte özellikle zayıf kalan bir yönü daha var. Tüm tatlı umutlarına karşın romantik idealizm, aşkın adı altında gizlenen yırtıcı ve tehlikeli olasılıklar barındırıyor. Acı deneyimlerimiz bizi, Midgley'in şu sözleriyle önerdiği ihtiyatlılığı öğrenmeye zorluyor: "Sevgi de dahil olmak

üzere her türlü insani dürtü, özenle izlenmemesi ve anlaşılmaması durumunda, kötülüğe dönüşebilir."[20]

İstismar kültürü bizi, eski romantik aşk ideallerinin teşvik ettiği güzel ve arzulu cinsellikten daha karanlık ve tehlikeli bir cinsellik anlayışına yönlendirerek, tedirginliği daha da artırıyor. Ama istismara karşı tedirginliğimizin saplantıya dönüştüğünü gösteren pek çok belirti var. Saplantının sunduğu tehlike, ormanın birbirinden farksız bir ağaçlar topluluğuna dönüşmesi ve ayırt etme yeteneğinin yitirilmesidir. İstismar açısından, çocuk istismarı ve aile içi şiddetle ilgili önemli gerçekler, genel suçlama atmosferi içinde gürültüye gidiyor. Kültürümüzün ergenlik evresinde tıkanıp kaldığını gösteren işaretlerden biri, yeniyetme bir çocuk gibi aşırı kutuplar arasında salınma eğilimi, yani idealizmden kuşkuculuğa, sonsuz umut ve iyimserlikten yabancılaşma ve çaresizliğe, izolasyondan (kendi yağıyla kavrulma; yabancı ülkelere karışmamayı öngören dış politika) birleşmeye doğru (romantik aşk; dünyayı demokrasi için emniyetli hale getirebiliriz) salınımdır. Burada sorun, sevginin topluluk ve yakınlık uğruna sevgi doğurması gibi, gücün de kendini koruma ve istediğini yaptırma adına güç doğurmasıdır. Bu bizi Makyavelci bir yakınlık görüşüne yöneltebilir. Makyavel, temelde kötü olan bir dünyada, "kendini korumak isteyen hükümdarın iyi olmamayı öğrenmesi gerekir," diyor.[21] Bu alıntıdaki "hükümdarın" yerine *kocayı*, *karıyı*, *sevgiliyi* ya da *çocuğu* koyabilirsiniz.

Şu anda yaşanan tavır değişikliği, sonuçta, şiddet ve hak ihlalinin neredeyse kaçınılmaz olarak aile yaşamı, yakınlık ve tüm sosyal ilişkilerin birer parçası haline geldiğine dair varsayımlarımızı yansıtıyor. Tüm kültürel mitler gibi istismar da, dozu artırılmış bir şiddet türü olmasının ötesinde, insanların aileleri, yakınlıkları ve diğer ilişkileri için genelde *hissettikleri* şeyi temsil eder oldu. Romantizmden istismara geçişin ardında, hayli korkunç olan daha da temel bir tarihsel gelişim yatıyor. Kökeninde, diğerlerinin varlığına karşı ilgisizlik olarak tanımlanabilecek bir zihniyet evrimi var. İlgi duymanın iki temel anlamı göz önüne alındığında, ilgisizliğin bu duruma tam olarak uyan sözcük olduğu görülüyor: Terapiye giden ya da tedavi gruplarına katılan insanlar birbirlerine ne kadar "ilgi duyduklarını" sürekli söylerken, bu anlamlardan birini dışlıyorlar. İlgi duymak bir yandan, diğerlerinin önemli olduğuna dair duygusal ve empatik bir anlam içerir; diğer yandan ise —genellikle göz

ardı edilen anlamı da budur– diğerlerinin farklılıklarına karşı saygıyı ve insanın diğerine yaklaşırken gösterdiği dikkatle de ifade edildiği gibi, onları tanımanın zorluğunu gösterir. Meslek yaşamım boyunca, rastgele ilginin ilgisizliğin bir türünden ibaret olduğu sonucuna varmamı sağlayan pek çok sözde terapik ilgi örneği gördüm. İşin en kötüsü, birbirimizin yaşamlarına karşı daha önce eşi görülmemiş derecede ilgisiziz, birbirimizi doğal malımız ya da hakkımız gibi görmeye çok daha hazırız; sevişmeyi istemekten, başka birinin Nike marka basket ayakkabılarını istemeye dek, neredeyse tüm gereksinimlerin karşılanmasında birbirimizi yok etme yeteneğimiz çok daha fazla. İstismarcı ilişkilerin altında yatan temel bilinç, ya da bilinçsizlik durumu işte budur.

Modern tarih, her türlü toplumsal ve ekonomik sınıftan insanları, diğerlerine karşı ilgisizliğe yönlendirmekte çok etkili oldu. Teknolojik ilerleme çağı olarak bilinen yirminci yüzyılın bir diğer özelliği de, farklılıklara tahammülsüzlüğün yarattığı, kitlesel kıyımlar şeklinde görülen bir barbarlıktı. Sözde aydınlanmış modern toplumların bataklığa ne denli gömülebileceklerini gösteren modern örnek ise elbette Yahudi kıyımıdır. Bu katliamın ardından, Japonya'daki şehirleri haritadan silmek için atom bombalarını ve Vietnam köylerinde napalmleri kullanmamız şarttı. Şimdi de Bosna, Somali, Ruanda ve Haiti var. Ceset dağlarının karşısında insan, özelde diğerlerinin ve genelde insan varlığının iyiliğine ne denli ilgi gösterebilir?

Üstelik, bu örnekleri görmek için yurtdışına ya da ilgisizliğin bu denli anıtsal tezahürlerine bakmak şart değil. Hemen yanı başımızda, bizden pek çok örnek var: Orta sınıf mahallelerinde bile, okula silahla giden on-on iki yaşında çocuklar, şehir sokaklarında birbirlerini otomatik silahlarla vuran yeniyetmeler. Tam da bizim çağımıza uygun, çocuklarımız hakkında duyduğumuz binlerce tatsız öykü arasında nispeten hafif kalan bir olay, yakın zamanlarda *New York Times*'ta yer aldı. Okul pikniğine gitmek üzere bekleyen dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin oluşturduğu kuyruğun en sonunda iki çocuk duruyormuş. Öğretmen yiyecek, yolculuk ve giderler için 4.000 dolar toplamış. Sıranın sonuna geldiğinde, gruptan olmadığı anlaşılan iki çocuk silahlarını çıkarıp tüm parayı gasp etmişler.[22]

Son yarım yüzyıldır hem dünyada hem de ülke sınırları içinde tanıklık etmek zorunda kaldığımız, insan yaşamına yönelik bunca zalimlik ve kayıtsızlık örneğinin yakınlıklarımızı ve cinsel duygularımızı etkilememesi beklenemez. Buna karşı verebileceğimiz tepkilerden biri de, *Dover Beach*'te izlenen temada olduğu gibi, yakın kişisel ilişkilerimizde karşımızdakilere daha fazla ilgi göstermek olabilirdi. Ama kayıtsızlığın nerede başladığını söylemek zor olabilir; devlet ve büyük sosyal kurumlar düzeyinde başlayıp özel bireysel ilişkilerimize mi iniyor, yoksa tam tersi mi? Romantizmin, toplumun zalim kayıtsızlığına karşı son tutanak noktalarından biri, soğuk savaş yıllarında olağanüstü popülerliğe erişen casusluk romanları sağanağında görülüyor. John le Carré'nin *Soğuktan Gelen Casus* (The Spy Who Came In from the Cold) gibi romanları bunun mükemmel ve tipik örnekleridir. *Soğuktan Gelen Casus*'ta yıpranmış ve öfkeli bir İngiliz ajanı, masum bir göçmen kütüphaneciye âşık olur ve kadın, Doğu Almanya'da karışık bir casusluk planının gerçekleştirilmesinde piyon olarak kullanılır. Romanın sonunda her ikisi de sömürülmüş ve aldatılmıştır. En sonunda, demir perdenin her iki yakasındaki kayıtsız casusluk servisleri mekanizması tarafından katledilirler. Romanın mesajı diğerinin kollarında bile kaçış ya da güvenlik şansı kalmadığıdır sanki.

Geştalt terapisinin kurucularından biri olan merhum Isadore From, soğuk savaş döneminde, nükleer eşitliğin tehlikeli dengesi altında sıradan yaşamlar sürmeye ne denli dayanabileceğimiz sorusunu ele almıştı. Yeraltı sığınaklarında gezegeni defalarca yok edebilecek güçte füzelerin hazır tutulduğunu bile bile, her şey yolundaymış gibi günlük işlerimizi sürdürmemizi nasıl bir psikolojik mekanizmanın sağlayabileceğini soruyordu. From'un yanıtı, her şey yolundaymış gibi davranmayı sürdürebilmemiz için, iç yaşamda korkunç bir bozulma olması gerektiğiydi. Bu ancak, böylesine korkunç bir bilgiyi içselleştirerek, yani tehlikeyi dış gerçeklikteki gerçek köklerinden koparıp kişinin kendi içinden kaynaklanıyormuş gibi davranarak başarılabilirdi. İnsanlar bu tür duygularını içlerine hapsetmeyi başardıklarında onları bastırabilir ve kocaman füzeleri soyut bir fikirden ibaret görebilirlerdi.[23]

Zalim ve mantıksız cezalar veren ebeveynlerle birlikte yaşayan çocuklar da buna benzer bir süreç geçirirler: Anne ve babalarının öfkesini içselleştirip kendilerine yönelterek ya da bastırarak

denetim altına alma hayaline kapılabilirler. Sonra, kendi içlerinde belli belirsiz bir kötülük olduğunu ama en azından ebeveynlerinin iyi olduğunu hayal edebilirler. Çocuklar için, güvenilir ve onları koruyan bakıcılara sahip olduklarına inanmak çok önemlidir; bunun bedeli korkunç olsa bile. O. J. Simpson ile eski karısı Nicole Brown hakkında cinayetten sonra anlatılanlarda da aynı süreç görülüyor. Kanıtlar, Simpson'un karısını defalarca dövdüğünü gösteriyordu ve Nicole Brown'un yakın arkadaşlarına, kendisinin daha iyi ya da farklı olmayı başarabilmesi durumunda ilişkinin "yürüyeceğini" ve dayakların sona ereceğini söylediği bildiriliyordu. Bu elbette, dayak yiyen kadınlarda yaygın olarak görülen bir sendromdur.

Kısacası, büyük psikolojik bedeller ödeyerek, kendimizi içsel duygularımıza karşı duyarsız ve dış tehlikelerden de yalnızca belli belirsiz haberli kılarak, savunulması olanaksız durumlara katlanırız. Güçlü duygusal gerçekliklerin gün ışığına çıkmaması için bastırılması sürekli bir çaba gerektirdiğinden, bastırma yoluna başvurmak zorunda kalan kişiler, kronik gerilim içinde yaşama eğilimi gösterirler. Diğerleriyle bir araya geldiklerinde oluşan ilişkilerde, sanki bastırılmış korku ya da öfke her an yüzeye çıkabilirmiş gibi, patlamaya hazır bir huzursuzluk yaşanır.

Soğuk savaş artık bittiğine ve füzeler, en azından bildiğimiz kadarıyla, artık şehirlerimizi hedef almadığına göre; insanlar yakın ilişki içine girdiklerinde, önceden reddettikleri duyguları daha açık şekilde —ama bu kez, diğerlerini hedef almış olarak— ortaya çıkmaya başlıyor olabilir. Belki de bastırılmış dehşet ve saldırganlık şu anda ilişkilerimizi o denli etkiliyor ki, çoğumuz yakınlığın ancak tehlikeli yönlerini görebiliyoruz.

Medyanın da korkularımızı yatıştırmadığı bir gerçek. Kültür, iletişim kurar; ama aynı zamanda, yansıttığı şeyi büyüten ya da abartan bir ayna işlevi de görür. Televizyonun ortaya çıkışından bu yana, olaylar yaşandıkları anda yansıtılmakla kalmayıp yine aynı hızla, bir vuruşta tüm ülkenin bilincine nüfuz edecek dedikodulara, görüşlere, analizlere ve imgelere dönüştürülür oldular.

İstismara karşı duyarlılığımızı televizyon yaratmamış olsa da, bu duyarlılığı yaygınlaştırıp aşırı kamçılamış olabilir. Acılarının sorumluluğunu başkalarına yüklemekten politik kazanç elde etmeye, yazdığı kitabı yayıncılara satmaktan intikam arzusunu tatmin et-

meye, çok farklı gündemlere sahip insanların ayak uydurmak için yarıştığı ahlaki bir moda yarattık. Hastalarını, tüm şikâyet ya da semptomlarının çocukluklarında mâruz kaldıkları istismar bilincini bastırmalarından kaynaklandığına ikna etmeye çalışan kimi ruh sağlığı uzmanları da buna eklendiğinde, yine Irving Howe'un deyişiyle, toplumun yaratabileceği her türlü davranış tutarsızlığına ulaşıyoruz.

Bunların tümü, Amerikan tarzı yaşamın aşırı taşkın yönünün yalnızca medyaya değil, mesleklerimizin içsel düzeneklerine bile ne ölçüde girebileceğinin kanıtı. Profesyonel bilim dallarının tarihinde ve özellikle de sosyal bilimlerde, saygı duyulacak bir başlangıç, birçok kez hızla, her şeyi kapsayan bir program haline getirilerek şişirildi, önemli yorumlar belirsiz ideolojilere dönüştürüldü. Bu, bilimsel olma çabamızın diğer yüzü —yani bizi, olgunlaşmamış bir kesinlik yaratan neden-sonuç kuramlarıyla yetinmeye yönlendirebilmesi olabilir. Ayrıca, serbest hizmet pazarının da karanlık yüzüdür. Özenli ve kendini mesleğine adamış profesyonellerin önemli bir fikir geliştirdikleri anda ortaya çıkan gurular, şarlatanlar ve uzmanlığı kendinden menkul kişiler, bu fikri alıp yararlı olabileceği sınırların dışına sürüklüyorlar. Bunun istismar kuramı örneğindeki en kaygı verici sonuçları, uzmanların teşvik ettiği iddia ve suçlamaların hem toplumsal hem de hukuki yargıyı aşırı derecede etkilemesiyle yaşanıyor. Günümüzde teşhis, çok çabuk hükme dönüştürülüyor. Belirsizlik kaygısını hafifletmenin bir diğer yolu da, suçu birilerinin üstüne yıkmaktır —cadıları yakın, Komünistleri toplum dışına sürün. Olayların karmaşık ve belirsiz anlamlarına açılmaktansa, bir şamar oğlanı seçerek yanıt aramak çok daha kolaydır.

Ama benim temel kaygım istismar öyküleri ve oyunları sağanağı arasında neyin doğru olduğunu ya da neyin sorgulanması gerektiğini bulmak değil, bütün bunların görünüşte ya da gerçekte, çağdaş dünyadaki eros hakkında neyi gösterdiğini anlamak. İstismardan ayrılamayan sevgi, iktidara köle edilmiş sevgidir. Eğer işler bu yöne gidiyorsa —ya da gittiğini düşünüyorsak— bu, erotik yakınlık kaygısının çoğumuzun üstesinden gelemeyeceği kadar ağırlaştığını gösterir. Romantik aşkın sunduğu çerçeve hiç kuşkusuz insanlara, cinselliğin gerilimlerini, uçuculuğunu, risklerini ve tersliklerini denetim altına alma ve bunlara katlanma konusunda

yardımcı oldu. Romantik ertelemenin ya da yüceltmenin yerini alacak bir şey kalmadığında bazı insanların yapabileceği tek şey, kaygıyla arzunun, rahatlamayla doyumun birbirlerinden ayırt edilemediği, şiddetli bir olumsuz, ani tatmin spazmıyla gerilimin deşarjı olur. Bu tür düşüncesizce bir boşaltmanın alıcısı, genelde etraftaki en yakın ve en çaresiz kişidir.

Romantik aşk, ergenliğin özerklikle yakınlığı bütünleştirme işinin henüz tamamlanmadığı bir topluma uygun düşen bir cinsel yakınlık idealiydi belki, ama en azından sabır, kahramanca çaba, gizeme tahammül etme ve kendini aşma umudu gibi erdemleri yüceltiyordu. Romantizm imgelemi bize, sevdiğini izleyen sevgili imgesini sunuyordu. Sonuç alınması zordu; o da, başarılabilirse. İstismar imgelemi ise yalnızca, kendisine bağımlı birini ya da eşini genellikle sevgi adına kurbana dönüştürerek tatmine ulaşan bir zorbayı sunuyor.

Kısacası istismar kültürü, insan ilişkilerinde cinselliğin, birbirine âşık iki insan arasında hayal edilebilecek en yakın birliktelikten, otoriteye sahip kişilerin korunma, ilham, kılavuzluk ve hatta hayatta kalmak için kendilerine bağımlı kişilere karşı çirkin bir şekilde kudretlerini kullanmasına dek, ne kadar geniş kapsamlı bir alanı içine alabileceğini hatırlatan sinir bozucu belirtilerle doludur. Sevgililer yakınlık ve karşılıklı zevk adına birbirlerinin duyarlı noktalarına dokunurlar; istismarcılar ise, aynı şeyi, işlerin istedikleri gibi yürümesi için kendilerine bağımlı kişilere yaparlar.

Ensest, tecavüz ya da aile içi şiddetin, cinsel eşinin kendisine denk ve kendisinden tam anlamıyla ayrı olma özgürlüğüne katlanabilen yetişkinlerin özel ilgi alanına gireceğini düşünmek zordur. Onlar, daha güçsüz ve kendileriyle yakın ilişki içinde olan başkalarının iyiliği için duydukları koruyucu kaygıları bu şekilde kirletmeyi akıllarından bile geçirmezler. Ama kendisine denk olmaktan öte, bağımsız bir eşle erotik aşk yaşamaya katlanamayan pek çok insan var; çünkü bu, benliği ciddi bir riske atıyor. Kimi durumlarda, cinsel yakınlığın korkutucu belirsizlikleriyle karşılaşmadan cinsel heyecan yaşamanın radikal teknikleri olan cinsel sapkınlıklara başvurabiliyorlar. Sapkınlıklar, kişinin eşini (ya da kendini) köleleştirilecek, dikizlenecek, üstünde baskı kurulacak ya da incitilecek bir gölgeye dönüştürmek gibi uğursuz denetim stratejileriyle cinselliği çember içine alır. Ama belirsiz ve öngörülemeyen bir insan-

lık hâlâ kalmışsa, gerçek eş bırakılıp yerine, giyim eşyası gibi kişisel nesneler geçirilebilir. Bu yöntemlerin bazıları nispeten zararsız, bazıları açıkça istismarcı ve bazıları da, tam anlamıyla, ölümcüldür. Ortak noktaları ise cinsel heyecanın doğmasına ve kendini ifade etmesine, ancak gücün sevgiye baskın çıkmasına dayanan bir ilişkide izin verilmesidir.

Ensest, insanın cinsel doyum için dünyaya açıldığında karşı karşıya geldiği riski ve belirsizliği, reddedilme ya da terk edilme olasılığını ortadan kaldırması açısından, sapkınlıkla bağlantılıdır. İstekli ya da isteksiz, genellikle seçim yapma şansına bile sahip olmayan ve bu nedenle doğrudan kişinin denetimi altında bulunan yakın ve özellikle korunmasız bir tarafı hedef alır. Bu, salt tanıdıklığa indirgenmiş bir yakınlıktır; sevginin duygusal bağları zaten yerine oturtulmuştur. Sıkıntılı ve kaygılı romantik sevgilinin tersine, ensestçi ebeveyn tamamen emniyettedir. İstediği anda tecavüz ettiği çocuk onun için ulaşılabilir bir yerdedir; çocuk da onu kolay kolay terk edemez. Ebeveynin tek endişesi, izlerini gizlemek ve onu ele verebilecek sesi bastırmaktır. Bu açıdan ensest, cinsel istismarın temel şeklidir. Tecavüz ve aile içi şiddet ise onun temaları üzerinde çeşitlemelerdir: Her üçünde de amaç, diğer kişi üstünde tam bir denetim kurmaktır.

Sevgililer ve istismarcılar hep vardılar; kuşkusuz, hep de olacaklar. Aşkın tarihi, erotik arzunun beğeninin yanı sıra hak ihlaline ve utandırmaya, zevkin yanı sıra acıya yol açabildiğini kanıtlayan delillerle doludur. Tanrı biliyor ya, kötü cinsel davranışlar uygarlık tarihi için yeni bir olgu değildir; ama daha önce ortak toplumsal bilincimizde hiç bu kadar açıkça görülmemişti. İstismarcı cinselliğin, arkası kesilmeyen itirafların ve bununla aklımızı meşgul etmesinin yaygınlaşması, toplum ruhunun şu andaki yönü hakkında bize ne söylüyor? Romantik aşkın üstüne alacakaranlığın çökmesiyle birlikte, geçici bir karanlık bölgeden mi geçiyoruz? Yoksa endüstriyel gücümüzün azalmasıyla ve ırk sorunlarıyla birlikte istismar da, Weimar Cumhuriyeti'ndeki gibi, yozlaşma çağına girişimizin bir semptomu, faşizm öncesinin ruh haline düşüşümüzün belirtisi mi? Ya da kişisel ilişkilerimizde, Amerikan bireyciliğinin acı sonuna mı tanık oluyoruz? Eşitlik ve karşılıklı özgür irade temelinde cinsel aşkı sürdürmeye yetecek kadar kendimize inanç duyamadığımızın bir göstergesi mi bu?

Yakınlığın gerilemesinde büyük olasılıkla, bu etkenlerin tümü etkili olmuştur. Ne olursa olsun, kesin olan bir şey var: Diğerleriyle yakın ilişki kurmak, niyetlerinin iyi olduğuna inanmayı gerektirir; yitirdiğimiz şey de, işte bu inançtır. Mevcut yakınlık ortamında karşı tarafın ifade ettiği cinsel isteğe, aksi kanıtlanana dek, avcı rolü yükleniyor; bu isteğe karşılık vermek, kişinin kendini av olarak sunması anlamına gelebiliyor. Modern aşk, vampirlerin baştan çıkarma ayinleri kadar anlaşılmaz bir şey; boynunuza tutkulu bir öpücük mü kondurulacak, yoksa atardamarınıza bir çift diş mi saplanacak, bilemiyorsunuz.

Güvensizliğin bu düzeylere yükselmesi, insanların birbirlerine bir uçurumun ötesinden, gardını almış ve kendilerini korkunç derecede yalnız hissederek bakmalarına yol açıyor. Toplumsal ortamın size yakın ya da komşu bölümlerinin gereksinim ve çıkarlarınızı destekleyeceğine inanmazsanız, diğerlerinin istedikleri gibi gelip gitmelerine izin verecek derecede denetimi elden bırakamaz, karşılıklı bir insan ilişkisine benzeyecek bir şey için gerekli seçim özgürlüğünü tanıyamazsınız. Bu silahını kuşanmış, tek başına duruşun altında kesin bir güçsüzlük kavramı var. Rollo May, Lord Acton'un, iktidarın yozlaştırdığını öne süren ünlü vecizesinin yanlış olduğunu söylemişti. May'e göre gerçekte, iktidarsızlık yozlaşmaya yol açıyordu.[24]

Birbirimize temel bir saygı duymamızı sağlayan tüm (toplumsal, siyasal ve tinsel) değer ve fikirler bizi terk etmiş gibi görünüyor; ya da biz onları terk ettik. Diğer bir deyişle, temel bir uygarlık anlayışına dayanan davranışlardan giderek vazgeçiyoruz. Bence hem kişinin kendini güçsüz hissetmesi hem de uygarlığın başarısızlığı, uzun zamandır ilerlediğimiz bir yönün sonuçlarıdır. Bunun nedeni, toplumsal dünyası içindeki benliğe karşı, trajik olmasa bile felakete yol açabilecek bir bakış açısı benimsememizdir. Amerika'da bu bakış açısına bireycilik adını vermiş ve hep yüceltmiştik.

Aşırıya kaçtığında bireycilik, toplumsal yaşam öyküsünün bir bölümünü, yani özerklik kutbunu alıp, bir tür bağımsızlık parodisine dönüştürüyor. Kişiyi topluluk ağından çekip alıyor, etrafına kalın bir kabuk çekiyor ve buna, güçlü bir kişilik oluşturmak, diyor. Beşinci Bölüm'de Michael Balint'in, endüstri lideri ya da işkolik profesyonel imgemizi yansıtan bu tür bir güçlü kişiliğin, sevme ve sevilmenin indirgenmesi, küçülmesi, yok olması anlamına geldiği

yolundaki görüşünü tartışmıştım. Bu, bireycilik hakkındaki yorumumuzla derinden bağlantılıdır. Böyle bir insan ne tam bir bağlantı kurma riskini göze alabilir, ne de diğer kişinin kendisi gibi farklı ve geniş olmasına izin vermeyi.

Özel ilişkilerimizde giderek güçlenen iktidarsızlık ve bağlantısızlık duygusu popüler kültürümüzde ilginç ve karmaşık bir yan etki yarattı. Cinselliğin bir zamanlar garip, sapkın ya da ayıp olarak görülen ve dolayısıyla toplumun karanlık köşelerine sürgün edilen yönlerini giderek daha çok insan ifade ediyor, bunlarla oyun oynuyor ve hatta, düşkünlüğüyle gurur duyuyor. Kültürel bir olgu olarak erotik istismar, davranışımızın gitgide patolojik hale gelmesinden öte, *au courant* bir tarz haline geldi; özellikle de sadomazoşizm, kölelik ve egemenlik, deri fetişizmi gibi, istismarın gölgesi düşmüş cinsel sapkınlıklarla kesiştiği noktada. Madonna bu hareketin rahibesi; *Sexual Personae*'nın (cinsel kişilikler) yazarı Camille Paglia da, en önemli entelektüel savunucusu. Pazar günleri yayınlanan *New York Times*'ın 1 Kasım 1992 tarihli sayısının "Tarzlar" bölümünde, yeni kadın modası çizgilerinin "Şık mı, yoksa zalimce mi?" olduğu sorgulanmaktaydı. Yazının başlığı şöyle devam ediyordu: "Gianni Versace'nin stilleri S & M dünyasından esinleniyor. Bazı kadınlar bunun kendilerini güçlü hissetmelerini sağladığını söylüyor, bazıları da, alçaltıcı buluyor." Haberde zincir, kopça ve kayışlarla donanmış siyah deri giysiler içinde, uysal görünümlü iki modelin fotoğrafı da yer alıyor. Yazıda Versace'nin, New York'un Park Avenue'daki Yedinci Alay Talimhanesi'nde gerçekleştirilen (ne kadar uygun bir ortam!) defilesi hakkındaki neşeli yorumları da veriliyor: "Dün akşam, köle zincirleri vurulmuş 200 sosyete gülü gördük!" Bu örnek sevimli bir oyuna benziyor, ama tecavüze, sakatlamaya ve daha da kötülerine duyulan hayranlığın son zamanlardaki roman ve filmlerde iyice yaygınlaşması, oyun sınırını çoktan geçti.

Yakışıksız ifşaatlara duyduğu tutkuyla istismar kültürü, yirminci yüzyılın ikinci yarısı boyunca gelişen bir eğilim taşıyor —her şeyi açığa vurma, benliği ve diğerleriyle ilişkileri herkese açıklama dürtüsü. Robert Lowell, Anne Sexton ve Sylvia Plath gibi seçkin yazarların da aralarında yer aldığı itirafçı bir şiir ekolümüz oldu. Kişiliğin tüm yanlarını deşen, tüm davranışları dikkatle inceleyen çok sayıda biyografi, otobiyografi, anı, günlük ve mektup yayınlan-

dı, hâlâ da yayınlanıyor. Gizlenen sırlar –delilik, alkoliklik, uyuşturucu bağımlılığı, kişisel başarısızlık ve zayıflıklar– ne kadar utanç vericiyse, açığa çıkarılmalarını ve bize gösterilmelerini de o kadar çok istiyoruz. Özellikle de, saygın ya da ünlü kişiliklere aitseler.

Birkaç yıl önce, Freud hakkındaki yeni bir kitap üzerine yayınlanan bir eleştiriyi hatırlıyorum. Eleştirmen, Freud'un Amerika'yı ilk gördüğünde donuna işeyecek denli huşuya kapıldığını öğrenmeye büyük önem vermişti. Artık romantik ya da karizmatik değil, sıradan ya da düşkün kahramanlar istiyoruz. Donuna işeyen bir Freud istiyoruz. Artık istemediğimiz şeyse, parlak zekâsı, başarıları ve Batı düşüncesine önemli katkılarıyla bizi boğan bir Freud. Akademisyenlerimiz bakışlarını, ünlü kişileri küçültmeye çevirdiler. Dolayısıyla son zamanlardaki psikanaliz yorumlarının büyük bir kısmı, Freud'un bazı tartışmalı keşiflerini oportünist amaçlarla gizleyen bir korkak ve hain olduğunu kanıtlamak üzerinde yoğunlaşıyor.

Jeffrey Meyers'in yazdığı yakın tarihli bir F. Scott Fitzgerald biyografisinde romancı, benmerkezci, alkolizm batağına gömülmüş, acınacak bir soytarı olarak gösteriliyor. Bu biyografide, Fitzgerald'ın romanları hakkında, edebi önem taşıyacak pek az şey var. Yakın tarihli bir diğer kitap, modernist dönemin en yenilikçi kurgularını yazmış bir Virginia Woolf'tan çok, erkek kardeşinin tecavüzüne uğramış bir Virginia Woolf'la ilgileniyor. Dianne Middlebrook'un ödül kazanmış Anne Sexton biyografisi, Sexton'u en kötü haliyle gösteriyor –intihar etmenin eşiğindeki zalim, bunalımlı ve katlanılmaz bir insan olarak (çocukluğu da tabii ki, cinsel istismarla damgalanmış). Bunların tümü hiç kuşkusuz doğru; ama önemli olan şu ki, daha önceki dönemlerde, böyle bir biyografinin yayınlanması akıllardan bile geçmezdi. Middlebrook, Sexton'un bir psikiyatristle yaptığı terapi seanslarının bantlarını ele geçirmeyi ve kitabına almayı bile başarmıştı. Belki de Başkan Clinton'un, taraftarlarından, cinsel taciz ve mali yolsuzluk iddialarına karşı kendini savunmak için yapacağı harcamalara katkıda bulunmalarını istemesi de, yine halk önünde aşağılanma eğiliminin bir yansımasıdır.

Utanç verici gerçeklerin halka açıklanması, toplum ve kamu yaşamından derin bir soyutlanmanın yaşandığı bir dönemde birbi-

rimizi tanımamızın tek yolu olabilir. İnsanlar diğerlerini tanımak ve onlar tarafından tanınmak isterler; oysa günümüzde bu hiç kolay değil. Gizli bir buluşma gibi, en özel ve gizli şartlar altında gerçekleşen psikoterapi bile terapiyle iyileşme hareketinden, özellikle de, çeşitli sorunları olan insanların kendileri gibi acı çekenlerden oluşan büyük bir grup önünde her şeyi anlattıkları, on iki aşamalı bir tedaviyi öngören kanadından etkilendi.

Bu olgular, kültürümüzün kişisel ifşa hareketiyle tam bir uyum içinde. Ama istismara verilen önemin giderek artmasıyla birlikte, itiraf ve ifşaların amacı da değişiyor. Artık yalnızca kurbanlar yok; tabloda, kurban edenler de yer alıyor. Terapi hastaları kliniklerin ya da özel muayenehanelerin kapalı kapılarından çıkıp Broadway ya da Hollywood'a benzeyen mahkeme salonlarına yöneliyorlar. Psikolojinin amaçladığı, bastırılmışın açığa çıkarılmasından, bastırılan kişilerin misillemelerine geçtik.

Toplumsal tutarsızlık gereğince ele alınmazsa, delilik gibi, sanrı durumuna yakın bir şeye dönüşebilir. Bu noktaya 17 Haziran 1994 günü, Pasifik saatiyle gündoğumuna bir saat kala varmış görünüyoruz. O gün kanalların çoğu yayın akışlarını değiştirip bize olağanüstü bir görüntü sundular: O. J. Simpson —Heisman Kupası sahibi, Amerikan futbolunda tüm zamanların en iyi merkez savunma oyuncusu, Hollywood yıldızı, yoksul bir San Francisco mahallesinin parçalanmış ailelerinden ve sokak çetelerinden çıkıp zenginlik ve başarıdan öte, hem siyah hem de beyaz gençliğin ve yetişkinlerin örnek aldığı bir statüye erişmeyi başarmış bir adam— Los Angeles'ı çevreleyen eyaletlerarası yolda, Los Angeles polisinden kaçmaya çalışıyordu. Ülkenin bu bölgesindeki depremlerde otobanların parçalanmasına, gaz borularının patlayarak etrafı cehenneme çevirmesine ve hatta videoya alınmış ırksal şiddet sahnelerine tanıklık etmiş bir ulus, böylesini hiç görmemişti.

Bunun, Simpson'un da önemli bir rol oynadığı şamatalı hırsız-polis dizisi *Çıplak Silah* (Naked Gun) dizisinin yeni bir bölümü olmadığını anlamak için insanın iyice bir silkinmesi gerekiyordu. İstismarın gözler önüne serilen kültürel destanında yaşanan belki de en meşum dönüm noktası olduğunu kavramamız biraz uzun sürdü. Simpson olayı, aile içi şiddet karşısında duyduğumuz dehşet ve büyülenmeyi birkaç basamak daha artırdı. Eski futbolcu, spor spikeri, sinema ve televizyon reklamları oyuncusu inanılmaz şekil-

de, eli kanlı bir hayduta dönüşmüştü ve taammüden iki cinayet işlemekten –eski karısını ve onun erkek arkadaşını öldürmekten– suçlanarak, polis bültenleriyle aranıyordu.

Otoban macerası sırasında, Simpson'un Buffalo Bills takımından eski oyun arkadaşı, Lynchburgh, Virginia'dan izlemekte olduğu CNN özel haber bültenine çıktı. Simpson'un kaçış denemesini saran, kendi deyimiyle "karnaval atmosferi" için, "Bu ülkeye ne olduğunu anlamıyorum," diyordu. Ve Simpson'un teslim olmasından sonra ABC'den Peter Jennings, eğitilmiş melankolik sesiyle, bütün bunların "acı verecek kadar üzücü" olduğunu söyledi ve "insanlar, hayran oldukları O.J. Simpson'la, cinayet zanlısı O.J.Simpson arasında denge kurmaya çalışıyorlardı," diye ekledi.

Kurulacak bir denge yoktu. Barbara Walters da ABC'ye çıktı ve O.J. Simpson'un Los Angeles Erkekler Hapishanesi'nde mahkemeye çıkacağı günü beklediği hücrenin, Erik Menendez'in hapsedildiği ve şu anda boş olan hücrenin tam yanında olduğunu belirtti. Buradaki gizli ironi elbette Menendez'in, istismar suçlamalarıyla dolu, giderek bulaşıcı hale gelen hayret verici davalardan birinde rol alan iki erkek kardeşten birisi olmasıydı. Menendez kardeşler davasında istismar iddiaları, zanlıların ölümünden sonra görülmüştü. İki genç erkek bu iddiaları, av tüfekleriyle öldürdükleri ebeveynlerine karşı ortaya atmışlardı. Savunmalarının temel taşını, cinsel ve fiziksel istismar oluşturuyordu ve her iki davada da jüriden karar çıkmasını engelleyecek denli ikna edici olmayı başarmışlardı.

Walters, Simpson'un kamuoyundaki nazik "dış görünüşü" ile, eski karısıyla aralarındaki "tutkulu karmaşık ilişki"den kaynaklandığını söylediği içsel "özel cehennemi" arasındaki farkı da vurguladı. Gerçekten de yaşanan dehşetin ardında tipik bir karı-koca savaşı vardı: 1989'da Simpson, karısını dövdüğüne dair suçlamaları yadsımamıştı ve o dönemden sonra, karısı Nicole Brown Simpson'un kocasından dayak yerken 911 yardım hattını pek çok kez aradığına dair kayıtlar vardı. Nicole Simpson'un arkadaşları, kocasının barlarda ya da restoranlarda onu gizlice izlediğini söylüyorlardı. Bir arkadaşı Bayan Simpson'un kendisine, O.J.'i tamamen terk etmeyi asla başaramayacağını, çünkü birbirleriyle aşırı içli dışlı olduklarını söylediğini belirtiyordu. Kendilerine karşı şiddet uygulayan, ardından defalarca özür dileyen, bunu isteyerek yapma-

dıklarını söyleyen ve bir kez daha aşklarını ilan eden erkeklerle ilişkileri içinde kısılıp kalmış kadınlar genellikle bu tür duygulara kapılırlar. Aynı şey, artık çok geç olana dek, defalarca tekrarlanır. Daha sonraları, Nicole Simpson'un bağımsız bir yaşam sürme yolunda ilerlemeye başladığını belirten başka tanıklıklar da geldi. Ama artık o ölmüştü.

Ne olmuş olursa olsun, Simpson'un perdede sık sık görünen zarif, yumuşak başlı ve sevimli adamdan farklı olduğu çok açıktı. Yakalanmasından hemen sonra televizyonlarda ve gazetelerde yayınlanan fotoğraflarda Simpson'un karizmatik yakışıklı yüzü, acılı bir maskeye bürünerek katılaşmıştı, gözlerinde ise, psikoz geçiren bir adam gibi, boş ve çılgınca bir ifade vardı.

Bu vakada insanın, delilleri —suç delili değil de, istismarın hem uygulamada hem fikir olarak yaygınlaşmasıyla birlikte kültürümüzün nasıl dönüşmekte olduğuna dair deliller— üst üste yığmaktan kendini alıkoyması çok zor. Televizyon şebekelerinin görüşlerini aldığı tüm yerel muhabirler, avukatlar, aile içi şiddet uzmanları, Simpson'un dostları, eski takım arkadaşları ve sıradan insanlar arasında, davanın sonuna yaklaştığı dönemlerde Dr. Alfred Messer adında bir psikolog da CNN'e çıktı ve bize, olağanüstü derecede patlayıcı bir terk edilme paniği olarak tanımladığı "ayrılık cinayetinden" söz etti. O.J. Simpson'u, yoksulluk ve yoksunluk içinde büyümesine karşın, kahramanca azmi sayesinde başarının doruğuna çıkmış bir erkek olarak tanımlıyordu. Doruğa ulaştığında elindeki her şeyi, evlendiği güzel kadına duyduğu bağımlı aşkına yatırmıştı. Evlilik çözülmeye başladığındaysa çılgınlık derecesinde bir bunalıma, tam anlamıyla çaresizliğe kapılmıştı.

Bu basmakalıp analiz, yoksunluk çekmiş ya da şımartılmış, zengin ya da yoksul, yaşamlarındaki kadınları ne pahasına olursa olsun denetim altında tutmaya çalışan pek çok erkekle Simpson'un, ortak yanı olan karısını dövme sendromunu açıklamaya yetmiyor. Ama içinde gerçek payı da olabilir. Dr. Messer'ın asıl söylemek istediği şey ne olursa olsun, yaptığı teşhis aslında Simpson dramının, istismarın psikopatolojisiyle olduğu kadar yirminci yüzyılın kültürel tarihiyle de ilgili bir yüzünü vurguluyor. İtham edildiği suçu işlemiş olsun ya da olmasın, Simpson'un öyküsü, toplumun en alt kesimlerinde doğmuş ve çaresiz, umutsuz bir geçmişten çıkmış bir adamı anlatıyor. Yetenek, karizmatik cazibe, müca-

dele ve tamamen kendi ayakları üstünde duran bir iradenin bileşimi sayesinde en tepeye tırmanmış, servete, üne, güce ve en iyi semtlerden birinde harika bir eve kavuşmuştu. Bu arada, güzelliğiyle tüm bu anlam ve hayalleri içeren romantik bir simgeyi andıran genç bir kadına âşık olmuştu. Bu durumda Simpson, ona da sahip olmalıydı.

Diğer bir deyişle, O.J. Simpson'un görkemli başarısı ve trajik sonu, Fitzgerald'ın romanındaki Jay Gatsby'nin trajedisinin 1990'lara aktarılmış halini yansıtıyor. Gatsby gibi o da hem, tam bir erkek, hem de kendi kendini sıfırdan yaratmış biriydi; biri savaş, diğeriyse spor kahramanıydı. Gatsby gibi o da insanların arasındayken, göz alıcı maddi donanıma sahip zenginlerin renkli yaşamına özgü serinkanlı ve cömert bir beceriklilik sergiliyordu. Ama hem kurmaca hem de gerçek karakterin sakin dış görünüşlerinin altında, kendi ayakları üstünde durma tavrını yadsıyan, çalkantılı ve olanaksız bir romantik aşk inancı vardı. Gatsby için olduğu kadar belki Simpson için de köklerini ilk gençlik yıllarından alan kendi potansiyelini gerçekleştirme fantezisi, kahraman erkek başarısının, maddi başarının, iktidarın ve cinselliğin büyük bir bileşkesi olabilir. Ergenlikten sonra olgunlaşmayan bir fantezidir bu, ama yetişkinlikte de inatla varlığını sürdürür; neredeyse iki erkeğin de fantezilerine ulaşmalarını sağlayacak derecede bir inatla. Gatsby ve Simspon için başarısızlık olasılığına, ideal aşkı yüklemek için seçtikleri kadında başarısızlığa uğrama olasılığına tahammül etmek ve hatta bunu düşünmek bile olanaksızdı.

Gatsby'yi kendi zamanına ve Simspon'u da bizim zamanımıza bağlayan senaryolarda elbette ayrıntı farklılıkları var. Görünüşte en belirgin fark, Gatsby'nin bir romandaki kurgusal bir kahraman, Simpson'un ise gerçek bir ünlüler dünyasının parçası olmaları. Ama zamanımızda gerçeğin nerede sona erdiğini ve kurgunun nerede başladığını anlamak hiç de kolay değil. Ayrıca Simpson, (idealindeki) kızla evlenmiş ve iddiaya göre öldürmeden önce onu dövmüştür. Oysa tıpkı onun gibi romantik idealini yitirme acısını çekmek istemeyen Gatsby, kısa süreli gençlik tutkularındaki ilk öpüşmeler dışında, Daisy'ye hiç dokunmaz. Bu çok önemli bir farktır. *Muhteşem Gatsby* romantik idealizmle başlar, bunu iktidar ve mevkiyle harmanlar ve düş kırıklığıyla hatalı kimliğe dayanan bir trajediyle sona erer. Gatsby ile Daisy'nin evlenmeleri olanak-

sızdır; çünkü eski romantik dünyada evlilik, geleneksel mutlu son anlamına gelir. Simpson vakasında ise gerçek trajedi, evlilikten ve çocuklardan sonra başlar; nesnesine sahip olmak için her türlü gücü ya da aracı kullanmaya hazır, müdahaleci ve sahiplenici bir aşktan doğan trajedidir bu. Gatsby'nin aşkında hâlâ izleri görülen incelik ve şövalyelik yok oldu; çağdaş romantik aşk, o denli dibe vurdu ki, artık aşkı iktidardan ayıran hiçbir şey yok ve en azından erkekler açısından, kaygıyı yok etmek için her yol mubah oldu. O.J.Simpson'ın öyküsü, yakınlık terörizmi, aile içi şiddet ve cinayete bile yol açabilecek çaresiz saldırılarla iktidarın uygulandığı bir çağda *Muhteşem Gatsby*'nin, televizyon için yazılmış yeni bir çeşitlemesidir. Simpson'un korkunç çöküntüsü, bizim çağımızda birliktelik ve evlilikte yaşanan genel çöküntüyü yansıtıyor.

Jay Gatsby'nin etrafındaki insanların, Gatsby'nin anlamsız ölümünden sonra Nick Carraway'i iğrendiren ilgisizlikleri, günümüzde kıyamet boyutuna ulaştı. Belki de ilgisizlik semptomlarının, Fitzgerald'ın romanındaki Long Island ve Manhattan'dan batıya doğru yönelmesi duruma çok uygun; çünkü günümüzde kıyamet California'nın güneyinde kopuyor.

Biri büyük bir roman, diğeriyse sefil, adım adım ilerleyen, canlı yayında bir belgesel; biri Caz çağının parıltısı ve görkemi içinde daha o zamandan romantizmin sonunu haber veren, diğeriyse yozlaşmış bir istismar kültüründe ölümcül bir aşırılığın örneği olan bu iki umutsuz öyküyü karşılaştırmak, bizi modern tarihin eşiğinde nefes nefese, buradan sonra nereye gidebileceğimizi merak eder halde bırakmaya yetiyor. Eski düşlerden, acı-tatlı duraksamalardan ve hatta, sevginin vaat ettiğini düşündüğümüz düş kırıklılarından geriye kalanların hızla eriyip yittiği bir çağda, günbatımlarımız daha ne kadar ıstıraba boyanacak? İstismar çağında karanlık kuşkuculuğumuzun tutulmasına uğrayan ay ışığının ne yararı olacak?

8

Sonsöz: "Romantik Aşkın Yeniden İfadesi"

"Aşkın kendi eliyle yarattığı dudaklardan
Çıktı 'Nefret ediyorum' diyen ses"

-Shakespeare, Sone 145

Şair T.S. Eliot, "Bunları bildikten sonra, ne bağışlaması?" diye sorar. Günümüzdeki aşk, cinsellik ve evlilik krizi hakkında şu ana dek oldukça kasvetli sözler söylediğimi biliyorum. Ama bu sözlerde gereksiz bir kötümserlik bulunacağına inanmıyorum ve söylediklerimden, aşkın geleceğinin umutsuz olduğu sonucunun çıkarılabileceğini de hiç sanmıyorum. Ama bu ortamda birliktelik konusunda romantik umutlara tutunmanın insanı, dik bir tepeyi tırmanırken ayağını koyduğu çıkıntının yerinden oynamasıyla uçuruma düşen dağcının durumuna soktuğu da bir gerçek. Romantik maceraperestimiz düşerken bir bitkinin ucuna tutunmayı başardı, ama ağırlığı, yani zamanımızdaki insanlık durumunun ağırlığı, tutunduğu çalının köklerinden yavaş yavaş kopmasına neden oluyor. Böyle bir şey filmlerde olduğunda, elinde halatla birisi yardıma koşar ve dağcıyı çok geç olmadan yukarı çekmeye çalışır. Romantik aşkın son dallarına tutunmaya çalışanlarımızın kurtarıcıları nerede peki?

Görünürde hiçbir kurtuluş umudu olmadığı çok açık; ne popüler medya, edebiyat ya da güzel sanatlardan, ne psikoloji okulla-

rından ya da felsefeden, ne de kiliselerden ya da aile değerlerinden dem vuran politikalarından. Ulusun ruh halini, özellikle de bizi batıdan doğuya ve olaydan olaya çabucak taşıyan, anında tarih ve neredeyse anında mit yaratan akşam haberlerinden anlamaya çalıştığımızda, aşk ve evlilikle ilgili beklentilerimizin giderek yok olduğu görülüyor. Her şey öylesine hızlı değişiyor ki, bu değişimin etkilerini düşünmeye bile zaman bulamıyoruz. Gazete okumak ya da televizyon seyretmek kimi zaman, elektronik flaşlar altında pornografik bir şiddet filmi izlemeye benziyor. Cinsel suç ve skandallar hakkında sonsuz bilgi ediniyoruz, suçlamaları ve iddiaları duyuyoruz, arada bir kulağımıza mahkûmiyet ya da beraat kararları geliyor. Ama neredeyse her zaman geriye, çözüme kavuşturulmamış bir şeyler kalıyor. Bütün bunlar, aşk ve cinselliğin, tutkulu kavuşma anlarından çok, birbirleriyle sürekli çatışan kurban ve suçlulardan oluştuğunu düşünmemize yol açıyor.

Toplumsal davranışımız en kötü haliyle, film yönetmeni Roger Corman'ın, sinemanın inişe geçtiği şeklindeki düşüncesine benziyor: Corman, CNN'de yayınlanan röportajında, günümüz filmlerinde yaratıcılık yerine kan dökmenin yeğlendiğini söylemişti. Bütün bu şiddet bir yana bırakılsa bile, olaylar ve icatların yoğunluk kazandığı, ama değer ya da mitlerden yoksun kalmış bir çağda yaşıyoruz. Bu durum bizi şu ana dek nihilist yapmadıysa bile, en azından her şeye aşırı derecede pragmatik bakmamıza yol açıyor ve bu da, aşk konusunda kara bir tablo çiziyor; çünkü erotizm ne akılcıdır, ne de adil: Çok fazla ısı yaratır; bizi karanlık, kaygılı ve düşüncesiz yanıyla sonsuza dek yüz yüze bırakabilir. Toplumun çıkarlarına uyum sağlamanın kişinin çıkarına olacağına dair akılcı bir algıya dayanan pragmatizm ise, insan doğasının şeytani yönleriyle karşılaştığında pek işe yaramıyor.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, bir tür romantizme geri giden yolu bulabileceğimizi ummak istiyorum. İçinde şiir ya da idealizm taşımayan cinselliğin, kendini tatmin etmek için sinsice ava çıkan hayvana karşı bizi korumasız bırakacağını düşünüyorum. Ama farklı bakış açılarından göstermeye çalıştığım eski romantizm artık kesinlikle yeterli değil. Şu anda olduğu gibi, koşullar yerleşik ideallere baskın geldiğinde, temsil ettikleri gelenek aşırı bir duygusallık içermeye başlıyor. Bu durumda, sözcüğün geniş anlamıyla şiir —çünkü yaşamla ilgili bir geleneğin içinde şiir her zaman var-

dır– yalnızca, "şairane" oluyor; şarkısını inançla değil, detone olarak söylüyor. Bu, zorlu ve değişken zamanlarda görülen bir gerçeklik bozulması. Giderek yayılan istismar kültürünü yansıtan şiddet eylemlerinin, ideolojilerinin ve baskılarının yükselişe geçmesi ise diğer bir bozulma. Günümüzde eski moda olarak değerlendirilse de, yaratıcı hümanist ruh, tam da böyle zamanlarda en önemli işlevini üstleniyor. Buna acilen ihtiyaç duyduğumuzu düşünüyorum; hatta bu, gelecekteki iyiliğimiz için mutlaka şart.

Eleştirmenler kesinlikle, yeniden yapılandırmaya yardım etmektense, parçalamaya eğilimli. Bu son sayfalarda bu eğilime karşı çıkmak ve zamanımızın karmaşıklığına göre biçimlendirilmiş yeni ve yaşatılması daha olası bir romantizmin, romantik aşkın daha ironik bir çeşitlemesinin yaratılmasını teşvik edebilecek birkaç temayı en azından kısaca ele almak istiyorum. Freud'dan miras kalan terapik güvenilirlik bu noktada yardımımıza koşuyor. En kötüyü iyice gözden geçirmenin çaresizlik öğüdü değil, daha iyiye giden değişim sürecinin ilk adımı olduğunu söylüyor. Şair Theodore Roethke'nin de dediği gibi, "Karanlık bir zamanda, görmeye başlar göz."

Bir şey bozulduğunda, zorunluluk olarak görüneni seçeneğe dönüştürebilmek için, işe sorunu teşhis ederek başlamak gerekir. Seçenekleri yorumlamak da yararlıdır. Bence psikoterapinin tüm işlevi de bu olmalı. Terapinin odak noktası bireysel patolojiler olmuştur elbette, ama benim amacım büyük oranda, bunu toplumsal ve kültürel hastalıklara da yaymaktı.

Aşk ve cinsellik açısından, modern çağın yakınlık terörizminden istismara kadar uzanan acılı deneyimleri masumiyetimizi belki de tamamen yitirmemize neden oldu. Belki de artık, aslında hiçbir zaman bu kadar masum olmadığımızı anlamamın zamanı geldi. Masumiyetin yitirildiğini çağrıştıran açıklamalar ya verimsiz nostaljilere, ya da ellerimizi ovuşturup oturmamıza yol açıyor. Sevgili ve eş olarak biz hep, sürgün yaratıklar olduk; insanlığın cinsel tarihi, sonsuz evlilik hazzının ve diğer mutlulukların yaşandığı cennetten sürgünle başlar. Altıncı Bölüm'de tartıştığım ortaçağ bakış açısı, yani, Cennetten Kovuluş'un "Şanslı bir Günah", insanlık deneyimine değişim savaşının ve olasılığının girmesi demek olduğu düşüncesi az çok, benim aklımdaki kesin şartlı iyimserliğe benziyor: Yakın bir ilişkinin zorluklarla örülü olduğu varsayımıyla yola ko-

yuluyor; ama bu engeller, iki insanın gelişimlerini sürdürebilecekleri fırsatlara dönüştürülebilir.

Hegel, Minerva baykuşunun kanatlarını ancak alacakaranlıkta açtığını söyler; yani bilgelik, ancak oyunun sonunda gelir. Yakınlık hakkında bilgelik kazanmak için alacakaranlığa dek beklemek zorundaysak, o zaman gelmiş demektir —güneş hızla batıyor. Yaşamın bazı zorlu deneyimlerinden elde edebileceğimiz bir bilgelik, nasıl yapılacağını zaten iyi bildiğimiz şeylerden değil, hatalarımızdan ders aldığımızı söyler bize. Bu düşünce, psikoterapinin temellerindendir: Kimse terapiste, zaten başarıyla üstesinden geldiği deneyimler hakkında gevezelik etmek için saatte yüz dolar vermez; tabii, kendisinden kuşkusu yoksa. Bu önermeyi aşka uygulamak, kişinin hatalarına karşı hoşgörülü bir tavır gerektirir. İlişkide başarısız olmanın, ilerlemek için başarı kadar verimli bir zemin oluşturacağı ve düş kırıklığının, hemen ortadan kaldırılmasa (yani, bastırılmasa) bile, kişinin kimliğinde kalıcı bir iz bırakmayacağı düşüncesini destekleyen bir tavır olmalıdır bu.

Özsaygısını bu denli büyük ölçüde teknolojik ilerlemeye, bireysel başarıya dayandıran ve tüm savaşlarını Tanrı'nın yardımıyla kazanan bir toplumda düş kırıklığı yaşayan, aşkta ve işte başarısızlığa uğramış insan kendini kırık dökük ve istenmeyen biri olarak görür. Bunun nedeni toplumumuzun, aşkı, iktidarı ve kaygıyı birbirinden ayırmakta zorlanmasıdır. Ama yakın tarihli savaşlarımızın sonuçlarına, endüstriyel rekabette başarımızın ve genel kent yaşamı standartlarının düşmesine ek olarak, kadın hareketinin daha az düşmanca kesimlerinden gelen eleştiriler, başarı tutkunluğumuzu yeniden düşünmemizi sağlayabilecek etkenler olabilir (düşmanca saldırılar ise yalnızca direnci artırmaya yarayacaktır). Mükemmel olmayan, düş kırıklığı yaratan sonuçlara katlanabilmesi, hatta bunları yararlı görmesi ve dolayısıyla, çaresizliğe teslim olmanın çoğunlukla yarattığı umutsuzluğu ya da fanatizmi engellemesi nedeniyle, ironik bir tutum bu tür huzursuzluk dönemlerinde özellikle yararlı olacaktır.

Sosyal mühendis değil de psikoterapist olduğuma göre, bu tür bir yeniden düşünmenin nasıl gerçekleşeceğini en iyi, bireysel davranıştaki özel durumlarla gösterebilirim. Başarıya tutkun olmak, genellikle başarısızlık saplantısına kapılmak anlamına gelir. Başarı etiğimizin zorunlulukları arasında sıkışıp kalan insan, başarısızlık-

tan kaçınma çabaları içinde düğümlenir ve dolayısıyla, başarısızlıkla karşılaştığında mücadele edecek gücü bulamaz.

Örneğin, oyun yazarı olduğu sonradan ortaya çıkan genç bir adam, evliliğin çalkantılı sularına boğazına kadar batıp yazamaz hale geldiği için beni görmeye gelmişti. Daha ilk konuşmada, karısıyla boşanmanın eşiğinde olduklarını söyledi. İki buçuk yıl önce evlendiklerinde, birbirlerine çılgınca âşıkmışlar. Oysa şimdi çoğunlukla birbirlerinden nefret eder gibi görünüyorlardı ve akşamları korkunç kavgalarla geçiyordu. Bana verdiği diğer bilgilerden bu evliliğin, tıpkı 4. Bölüm'deki Deborah ile Seth'inki gibi karşılıklı bir kurtarma operasyonu olarak başladığı izlenimine kapıldım.

Onu dinlerken bir yandan da izliyor ve anlattıklarının yanı sıra varlığını da, sözcüklerin yanı sıra müziği de kavramaya çalışıyorum. İnce yapılı, atletik görünüşlü bu adam, yaşadığı depresyonun yükü altında inler gibi görünüyor. Bu yükün büyük oranda evlilik bunalımından kaynaklandığı çok açık. Ama yine de, onun hep böyle olduğunu tahmin etmek hiç de zor değil. Ölgün sesi, düşük omuzları, kurban görüntüsü ve kendini aşağılayan konuşması, içten içe hüzünle ve düşünerek geçirilen yılların eseri.

Karısıyla savaşlarının onu suçluluk ve bıkkınlık duyguları içinde felce uğrattığını ve günlerce çalışamaz hale getirdiğini söylüyor. Bana tüm aşamalarını anlattığı bir kavgadan, katı ve içine dönük, ailesiyle ancak şikâyet ederek ilişki kuran bir adam olarak tanımladığı babasına benzemekten korktuğunu öğreniyorum. Dışarıdan bakıldığında başarılı bir yönetici gibi görünen babası, tüm yaşamını boşa harcadığına inanıyormuş; çünkü bir zamanlar o da sanatçı olmak istemiş. (Benim oyun yazarım da bir sanatçı olarak önce babasının gerçekleşmemiş isteklerini üstleniyor, ardından da yaşamının geri kalanını sabote ederek isyan mı ediyor acaba? Bu soruyu ileride ilgilenmek üzere, aklımın bir köşesine yazıyorum.)

Babanın sonunda tam bir depresyona girmesi aileyi sürekli gerilim ve kaygı içinde bırakacak kadar ciddi bir etki yaratmış. Şimdi de oğul, kendi kaderinin aynı olacağı korkusuyla yaşıyor: Evliliği başarısızlığa uğrayacak ve bu onun hatası olacak; bir daha yazamayacak ve yaşamı tüm anlamını yitirecek.

Hastamın bana sunduğu motifler kendine acıma, saplantılı bir suçluluk ve mahkûmiyet duygusuydu. Bunlar birer trajedi, ya da en azından, melodram malzemesidir. Bu nedenle ona, oyunları

hakkında sorular soruyorum. Hicivli komediler yazdığını söyleyerek beni şaşırtıyor. Sesindeki gururlu tonu fark ederek, hiç kendi oyunlarında oynayıp oynamadığını soruyorum ve oynamadığını öğreniyorum. Evliliğinde yaşadığı en son patlamayı bir kez daha anlatmasını öneriyorum, ama bu kez ben izleyici olacağım ve o da sahneye çıkıp, kendi kuşkucu hicivlerinden biriymiş gibi, oynayacak. Dahası, her iki başrolü —karı ve koca— kendisi üstlenecek, sırayla ikisini de oynayacak. Başta bu saçmalığa itiraz ediyor, ama onu zorluyorum. Birkaç dakika sürekli tökezledikten sonra bu işe kendini kaptırmaya ve eğlenmeye başlıyor. İleri sürülen fikirlerin tahmin edilebilirliğini gördüğünde, garip jestler yapan komik bir adama dönüşüyor; belli bir sözün karısını çıldırtacağını ne de güzel biliyor ve gerçekten de bu söz, tam tahmin ettiği zamanda bu etkiyi gösteriyor; tantanalı ültimatomlar vermeye ikisi de ne çabuk başlıyorlar.

Bu noktada, çarpışmaları ona abartılmış ve yapay geliyor. Temelde kendisine dönük, anlık bir tiksinti hissediyor; ama kendini bu acayip manzaraya iyice kaptırdığında, hüzünlü bir gülünçlük görüyor. Bu yeni mesafeden baktığında, karşılıklı sıkıntılarına karşı daha duyarlı oluyor. Bu yeni hüzün artık onu olduğu kadar, karısını da kapsıyor. En azından bu an için depresyonu, ikisine de yararlı olabilecek daha cömert bir şeye dönüşüyor.

Oyun yazarı hastam amatör bir oyuncuya dönüştüğünde, kronik bir yasa bürünmesine yol açan sonsuz acınma döngüsünden kurtulmuş hissediyor kendini. Trajediyi saçmalıktan ayıran bölmelerin ne denli ince olduğunu görmezlikten gelemiyor. Depresyon, saçmalık duygusunun biraz olsun esneklik, biraz olsun soluklanma alanı sağladığı bir durumdur. Çocukluklarının acılarına hâlâ sarılan insanlar, o acıyı bugünkü ilişkilerine yansıtmalarının gülünçlüğünü görebilseler, birer yetişkine dönüşecek —ve çok daha iyi hissedecek— şekilde kendilerini özgürleştirecek o çok önemli adımı atabilecekler. Gerçekten de bu oyun yazarı çalışma odamda farkına vardığı bu saçmalığı görmeyi sürdürebilirse, evliliği (ve yazarlığı) için ikinci bir şans doğacak. Aile yaşamı ille de bayağı bir güldürü rutinine dönüşmek zorunda değil —ama insanın yaşamdaki rolü iyice ağırlaşıp trajikleştiğinde işe komediyi katmak, ironi terimiyle kastettiğim şeyin bir parçasıdır. Diğer bir parça ise insanın, durumun olumlu yönleriyle bağlantısını kaybetmeden, kendini

olumsuz yönlere açabilmesidir. Ve Tanrı biliyor ya, tüm kurumlar gibi evliliğin de, yüksek dozda ironiye gereksinimi var.

Oyun yazarı ve karısı gibi örneklerden, yaygın olarak kullanılabilecek pek çok fikir çıkarılabilir. İronik bir romantik tutum geliştirmek, yani belirsizliği, belli bir gerilimi ve aşk yaşamındaki çoğul anlamları kabullenebilmek, kesinlikle büyük bir disiplin ve olgunluk gerektirir. Aynı zamanda keyifli bir espri anlayışı da gerektirir ki, oyun yazarında da tam olarak bu özelliğin bulunduğunu tesadüfen keşfettim. Yalnızca, bunu sanatının yanı sıra yaşamında da kullanmayı hiç düşünmemişti. Ama genelde, gerilime katlanıp belirsizlikle birlikte yaşayabilmenin, yakın eşlerin doğal yetenekleri arasında pek yer almadığını görürüz. Bu nedenle de çoğumuz, bizi çevreleyen kültürden yardım almaya gerek duyarız. Ama bizim, yakın eşler arasındaki romantik birliği yüceltmekle, birbirlerine karşı küfürbaz saldırılarını yermek arasında gidip gelen kültürümüz ne ironiye destek verir, ne de oyunculuğa.

İyi bir psikoterapi, yani değerli olduğuna inandığım türde bir psikoterapi, tanımı gereği ironiktir. Sanat gibi (sanat bu niyetle yapılmasa bile) psikoterapinin de yorumcu ve keşifçi ironileri insanların kısıtlamaları, kusurları, karmaşıklıkları ve diğerlerinin bakış açılarını anlamalarına yardımcı olabilir. İronide, düşüşten sonra empati vardır; özellikle de diğerleriyle sorunlu ilişkilere düşüşten sonra. Belki de oyun yazarı ve karısı örneğinde, her ikisinin de ilişkiye belli bir mizah katmaları, aralarının biraz olsun yumuşamasını sağlayabilir. Hatta, birbirlerini sürekli nasıl incittiklerini anlayarak, daha arzulu ve empatili bir birliktelik kurabilirler.

Psikanaliz geleneği, insanlara yardım etmeye odaklanır; ama erosla ölüm arasında debelenen bireye karşı trajik bir bakış açısı benimseme eğilimi de gösterir. Bence çiftlerin asıl gereksinim duydukları şey, hataları, yanlış anlamaları, gururu ve inatçılığı bir kez spot ışıklarının altına tuttuklarında, uzlaşma ve bütünlüğe dönüştürebileceklerini anlamalarını sağlayacak bir komedidir. Bu bakış, insanların kendi durumlarını büyük oranda kendi elleriyle yarattıkları inancından kaynaklanır. Trajedi, karakterin kader olduğunu; komedi ise irade olduğunu öne sürer.

Aslında her iki bakış açısına da ihtiyacımız var. Yaşamın trajik ve komik yönlerini denge içinde tutmak, –bu belki de ironinin tanımı olabilir– ilişkileri yürütmek açısından hiç de kötü bir dü-

şünce değil. İki insan kendilerine açık birden fazla gerçeklik olduğunu anladıklarında, seçenekleri çoğalacaktır. Ve bir kez durumları ironinin ışığı altında görmeye başladıklarında, mutsuzlukları yazgılarıymış gibi yaşamayı sürdürmeyeceklerdir.

Böylece ironik bir bakış, zorlukları ve düş kırıklıklarını ölümcül bir şey olarak görmeden, temel öğeler olarak bütünleştirecek bir romantik ilişki vizyonu yaratılmasına yardım eder. İki insanın, birbirlerine yaptıklarından ötürü pişmanlık duymalarını sağlar; bu da, birlikte olmanın oldukça dürüst bir şeklidir: Birbirlerinde yarattıkları acıya daha çok hüzünle ve daha az suçlamayla bakmaya başlayabilirler. İronik bir aşk vizyonu aynı zamanda tarihsel olmalıdır; çünkü gerçek yaşam zaman içinde gerçekleşir, güçlerin azalmasını içerir ve her şeyin hep aynı kalacağını vaat etmez. Tabii ki bütün bunlar sonsuz haz vaadi değil, acılı-tatlılı bir vizyon demektir. Ama cinsel aşkın ve kalıcı birlikteliklerin zevklerinden söz ederken ve özellikle de çocuklara öğretirken, bunları katıksız mutluluk ya da kötülük olarak göstermeyen bir dil kullanmamızın çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bunlar iyi ya da kaygılı bir yaşama açılan kapılar olabilir belki, ama cennet ya da cehenneme açılmaları gerekmez.

Kültürümüz, yakınlığın belli bir disiplin ve zanaat gerektirdiğini de —gerçek anlamda bir sevme *sanatı* olduğunu— öğretmelidir; çünkü olgun, gelişen bir ilişki yaratmak, en azından flüt çalmayı ya da heykel yapmayı öğrenmek kadar zorlu bir iştir. Hatta, yakınlığın hammaddelerinin çok daha inatçı; kötü bir oyun çıkarma ya da başarısız sergi açma kaygısının ise çok daha korkutucu olduğu söylenebilir. Bu geleneksel romantik aşkın, olağanüstü deneyimler üzerinde yoğunlaşması nedeniyle gözden kaçırdığı bir bakış açısıdır. Bu gelenek "Büyülü bir gecede/Bir yabancıyla tanışacaksın,"* dizelerinden doğruca, "Ve sonsuza dek birlikte, mutlu yaşadılar," cümlesine geçerdi. İkisi arasındaki adımları atlayarak, yaşamımızın büyük bölümünü oluşturan sıradan yaşamı göz ardı etmişti. Keski kullanmanın son derece sıradan ve zahmetli tekniklerini ve ölçülerini tekrar tekrar çalışmazsanız, sonuçta ortaya ya anlamsız bir şey, ya da kırık taş parçacıkları çıkar.

(*) Some enchanted evening/ you will meet a stranger, bir zamanların dilden düşmeyen bir şarkısının ilk iki dizesi. (YN)

Birlikte yaşamanın içerdiği olağan günlük rutin ve sürtüşmelerle ilgilenmeye başlamazsak, "Büyülü bir gece" denen şeyin mahkeme salonunda ya da hatta, aile içi şiddetle sona ereceğini gösteren yeterince kanıtı şimdiye kadar görmüş olmalıyız. İnsanın olağanüstü heyecanlar uğruna sıradan ayrıntılara sırt çevirmesinin sonuçlarını gösteren dersleri büyük romanlarda da bulabiliriz. Sıradan bir evcimenlik için çabalayan Kitty ve Levin'i, *Anna Karenina*'da olağandışıya âşık olan Anna ve Vronski'yle karşılaştırın. *Âşık Kadınlar*'da (Women in Love) birbirlerinin güzelliğine yıldırım aşkıyla tutulan, ama kişiliklerini öğrenmeye zahmet bile etmeyen Gerald ile Gudrun'un başlarına neler geldiğini görün. Onların düşüncesiz, talepkâr tutkusu ölümcül bir iktidar savaşı yaratır. Lawrence'ın romanındaki Ruper ve Ursula adlı diğer çift aracılığıyla ifade ettiği kendine özgü yakın ilişkiler felsefesi hakkında ne düşünülürse düşünülsün, bu çift en azından, kim olduklarını ve neye inandıklarını birbirlerine anlatmaya zaman ayırır.

Romantik özlemleri, Emma Bovary'yi tutkulu bir doyum uğruna namuslu, sıradan, evcimen bir yaşantıyı terk etmeye yöneltir. İnsan onun kocasında bulamayacağı canlı bir şey, olağanüstü bir macera arayışına sempati duymadan edemiyor doğrusu. Ama sonuçta kurduğu romantik ilişkiler özensiz, yanlış yönlüdür; arayışı ise giderek çaresiz ve bayağı bir şeye dönüşür. *Middlemarch*'ın başında Dorothea Brooke, onu gerçekten seven ve verecek çok şeyi bulunan bir koca adayını neredeyse hiç üstünde durmadan, reddeder. Önemli entelektüel arayışlara katılma özlemiyle, onu cinsel olarak değil de, kozmik akademik umutlarıyla baştan çıkaran bencil ve saplantılı Edward Casauban'la evlenir. Birlikte geçirdikleri yaşam, bu umutların boş olduğunu ortaya çıkaracaktır. Henry James'in *Bir Hanımefendinin Portresi* (Portrait of a Lady) adlı romanında Isabel Archer da aynı şekilde, kendisini sessizce ama derinden seven sebatlı, duyarlı ve değer bilir bir erkek olan hayranı Ralph Tovchett'i göz ardı eder. Onun yerine, sığ ve bayağı bir güzellik düşkünü olan Gilbert Osmond'a âşık olur ve kendini bomboş bir evliliğin içinde bulur.

Bu romanlarda, olağandışıya duyulan romantik şehvetin tehlikelerini göstermek için kadın kahramanlar kullanılmış. Oysa kendi deneyimlerim, kültürümüzde, özellikle de ilişkilerdeki günlük olayları anlamsız bularak sonuçta düşüş yaşayanların, daha çok er-

kekler olduğunu gösteriyor. Erkekler olağandışı duygulara, olaylara ve başarılara tutkun olma eğilimi gösteriyorlar ki bence bu, hireyci bakışımızın doğal sonuçlarından biridir.

Örneğin erkek hastalarımın çoğu, mesleklerinde doruk noktalarına çıkmış olmalarına karşın, işlerinden, aile yaşamlarından ve kendilerinden sıkılıyorlar. Onlara büyürken yaşadıkları deneyimleri sorduğumda, ödülün verildiği, başarıya ulaşıldığı o büyük anları hepsinin tüm ayrıntılarıyla anımsadığını fark ettim. Zafere ulaştıkları anları —oyunu kazanmalarını sağlayan golü atmalarını, diploma almak üzere podyumda yürümelerini, erişilemez görünen kızla ilk kez, sanki bir rüyadaymış gibi sevişmelerini— anımsatıyorlardı. Ama bu anlar arasındaki yaşam —bu anların öncesi ve sonrası— anılarında genellikle bulanıktı; çünkü onlara, dikkate değer görünmemişti. Yalnızca zamanın geçmesinden ibaretti. Şimdi onlar hâlâ, büyük bir olayı bekleyerek yaşıyorlar. *Gatsby* bu noktada da, Amerikalıların yaşamlarını anlamayı sağlayan temel öykülerden biridir. Karşılaştığım vakaların en azından bir bölümünde, büyük olaylar için yaşama felsefesi erkekleri evliliklerinde kısmen iktidarsızlaştırmıştı. Sürekli olağandışı performans beklentilerine ne kendileri ayak uydurabiliyorlardı, ne de karıları.

Günlük varlıklarını acı ya da katlanılamaz bir gerilim içinde yaşayan çiftlerin, birlikte harika zaman geçirdiklerini, neredeyse hiç kavga etmediklerini, ilk evlendikleri günlerdeki gibi sevişiklerini söyledikleri bir tatilden sonra terapiye geldiklerine birçok kez tanık oldum. Tatil evlilik için harika olabilir. Taşınma, çocuk sahibi olma gibi, sıradan yaşamın akışı dışındaki olaylar da; ama kesinlikle geçici bir süre için. Tökezleyen bir evliliği ayakta tutmak için, rüyalarındaki evi satın almak gibi olağanüstü önlemlere güvenen çiftler, bunun hiçbir işe yaramayacağını kısa sürede görüyorlar. Bir hastam, yıllarca arzuladıkları ve en nihayet almayı başarabildikleri o yeni eve kocasıyla birlikte taşındıklarında bana, "Aramızda bir ayrılık olmadığında gayet iyi geçiniyoruz," demişti. Evet, rahatlık ve mutluluğun hiçbir sınırı olmadığı Cennet'te, Adem'le Havva da iyi geçiniyordu. İnsanı bezdiren günlük olayların arasında sürekli birlikte olmaktan kaynaklanan gerilim, harika zamanların pırıltısında yok oluyor. Cennet Bahçesi'nde hiçbir olayın sıradan bir an olmadığını söyleyebilirsiniz, ama görünüşe bakılırsa, bu bile yeterli olmadı. İşte asıl çelişki de burada: Kimi insanların âşık oldukların-

da bekledikleri gibi evlilik sürekli bir tatil ya da sürekli bir orgazm olsaydı, yine de acı verici bir sıkıntıya dönüşebilirdi; çünkü olağanüstü durum uzun sürdüğünde, donuklaşıp olağan hale gelir.

Demek ki ironik romantikliğin yanı sıra, sıradan romantik ilişkilere de ihtiyacımız var. Bir anlamda bunlar aynı kapıya çıkar. Bağlantıyı koparmadan uzak kalmayı sağlayan ironinin şakacı yanı ve belirsizlikle farklılıklara açıklığı, sıradan deneyimlerin canlı kalmasını sağlar. Örneğin evliliğin sıradanlığını kabul etmek, geleneksel romantik beklentilere uymasa bile, insanın kendini monotonluğa ve teslimiyete bırakması anlamına gelmez. Büyük sanatçıların meslek yaşamlarına baktığınızda, ilk dönem çalışmalarındaki görkemin yerini, son dönem çalışmalarında basitliğe ve bir tür sıradanlığa bıraktığını görürsünüz. İnsan bundan, sıradan olanın da estetik erdemleri olduğunu öğreniyor; ekonomi, incelik ve hatta, gerçekle daha sağlam bir bağlantı içinde olmanın getirdiği sürpriz duygusu. Çiftler için sorun, andan ana değişen ve dolayısıyla tahmin edilemez olan sıradan yaşam değildir. Sorun, iki insanın hep birlikte oldukları için birbirlerini tanıdıklarını sanmalarından kaynaklanan o korkunç aynılık ve saplanıp kalmışlık duygusudur.

Bu kendi içinde, ironik bir yorum olarak görülebilir. Ne de olsa sevgilinizden ya da eşinizden daha iyi kimi tanırsınız ki? Ama diğer kişiyi gereğinden de iyi tanıdığınız düşüncesi, evliliğin kendiliğinden yarattığı tehlikelerden biridir. Evliliğin doğurduğu kaygılardan ve bu kaygıları, bir kesinlik hayali yaratarak denetim altına alma çabasından kaynaklanır. İki insanın alışkanlık sayesinde birbirlerini iyi tanıdıklarını varsaymalarının yarattığı tehlike, bir yere gözünüzü dikmeye benzer. Bir şeye uzun süre baktığınızda, başlangıçta daha yoğun ya da keskin bir biçimde görebilirsiniz; ama bir süre sonra göz kaslarınız yorulur, alnınız ve şakaklarınız gerilimi hissetmeye başlar ve rahatlatılmamış monotonluk, yaşamın sahneden kaybolmasına yol açar. Baktığınız şey güzel bir günbatımı bile olsa, onu artık görmezsiniz. Sahne, deneyimleri bir yere sabitleyerek yaratılan klişelere kalmıştır. Göz kırpmanın ya da başka yana bakmanın zamanı gelmiştir. Böylece, yeniden taze bir bakış edinebilirsiniz.

Karı-kocaların, karşı tarafın içinde neler olup bittiğini gerçekten anlamadan birbirlerini "bilmelerinin" bir diğer yolu da, diğeri-

nin yaptığı her şeyi üstlerine alınmalarıdır. Kimliklerini tehlikeye atarak birlikte yaşayan iki insan, diğerinin kaşlarındaki her çatılmayı, yüzündeki her buruşmayı ya da anlık bir sıkıntılı halini, bir şeyi yanlış yaptıklarını gösteren bir mesaj olarak görürler. Ama bu, diğer insana ayna muamelesi yapmak demektir; aynanın diğer tarafında ise hiçbir şey göremezsiniz.

Çiftlerle yaptığım terapilerde insanlara, karşı tarafın yaptıklarını üstlerine daha az alınmalarını, içine sıkışıp kaldıkları birliktelik urundan kurtulmayı öğretmeye çalışıyorum. Bunun için boşanmalarına gerek yok; bir anlığına gözlerini kırpmaları ya da bakışlarını kaçırmaları yeterli. Ardından geriye dönebilir ve benim oyun yazarım gibi, diğer kişiyi ya da durumu farklı bir ışıkta görebilirler. Evlilikte sorun yaşandığında karıyla kocanın, mükemmel bir birliktelik istemekle, ilişkideki her başarısızlıktan birbirlerini sorumlu tutmak gibi iki tehlikenin arasında yollarını bulabilmek için, bir süreliğine —hiç olmazsa biraz— başka şeylerle ilgilenmeleri gerekir ki, birbirleri üstündeki bazen ölümcül olan evlilik baskısından uzaklaşabilsinler. Yakınlıkların gelişmesi için, birbirlerinin farklılıklarına iyi bir mizah anlayışıyla bakabilmelerini sağlayacak soluk alma alanına da gereksinim duyacaklardır. Böyle bir alana sahip olamazlarsa, yaratmak için savaşa girmeleri kaçınılmazdır.

Bu son düşünceler, büyük oranda terapist koltuğunda alınmış notlardır. Ama kültürler de aynı türde konularla ilgilenir. Pek çok kültürde birbirinden uzaklaşmak ya da başka şeylerle ilgilenmek ihtiyacını gidermek için kullanılan yöntem, aşkı açıkça bir oyun ya da ayin gibi düşünmektir (şövalye aşkı, buna iyi bir örnek). Böylece, bireysel kişiliğin gelgitlerinden belli bir bağımsızlık yaratırlar. Hiç kuşkusuz, bu ancak kısmen işe yarar; işin içine cinsellik girdiğinde, kimse diğer kişiye tabi olmaktan özsaygısını kurtaramayacaktır. Ama, bebekliğe geri dönüşe benzeyen, anında ve eksiksiz bir doyuma ulaşmakta ısrar edişimizin tersine, insanların gerilime, gecikmeye ve mükemmel olmamaya katlanma yeteneğini geliştirir.

Toplumların en önemli görevlerinden biri, insanların, gereksinimlerinin anında tatmin edilmesi ya da kaygının anında yok edilmesi taleplerinin ötesine geçebilmelerini sağlamaktır. Bunlar —bir bebek için— kesinlikle sağlıklı taleplerdir. Erik Erikson'a göre toplum, "yetişkinlerdeki kaçınılmaz bebeklik kalıntılarının icabına bakmalı"dır.[1] Örneğin, tüm Batı toplumları, erotik aşkın kaygı

uyandırdığını anladılar. Ama bizimkinden önce hiçbir kültür, bu sorun karşısında bireyi böylesine yalnız bırakmamış olsa gerek. Eski Yunanlılar bundan tanrıları sorumlu tuttular ve arzunun bir tür yara olduğunu göstermek için, Eros'un eline okla yay tutuşturdular. Ortaçağ Avrupası âşık olma kaygısını etik bir ideal düzeyine yükseltti ve enerjisini sanata, oyunculuğa, kahramanca eylemlerde bulunma şansına ve tinsel bir yola dönüştürdü. Yakın zamanlardaki komünal yaşamlarda kaygı yaratan libido yoğunlukları, ortak olarak gerçekleştirilen, toplumsal açıdan önemli olan işlere yönlendirilerek, en azından ilkesel olarak yatıştırılmaktaydı. Bu şekilde arındırmanın ya da bastırmanın hiç kuşkusuz bir bedeli vardır. Yine de bir parça sevgi, topluluğun üyeleri işleriyle uğraşırken bir bağ işlevi görüyordu.

Bunlar kültürün yakınlığı desteklediği ve din, ayin, tören, sanat, ahlak kuralları ve toplumsal sorumluluklar aracılığıyla kaygıyı hafiflettiği durumlardır. Bizde bunların yerini psikoterapi, tedavi grupları, Prozac türü uyarıcı haplar, boşanma ve istismar davaları aldı; aslında bunların tümü, iş işten geçtikten sonra ortalığı temizlemeye yarıyor. Bize daha çok koruyucu ilaç verecek bir topluma ihtiyacımız var.

Diğer bir deyişle, kendimi tekrarlamayı göze alarak, yeni bir sevgi mitine ihtiyacımız var, diyorum. Bu kitabın en önemli motiflerinden biri, tüm toplumların, tüm kültürel değişim dönemlerinin, kendi yakınlık mitlerini geliştirdiğine dair temel varsayımdır. Yaşamak ve özellikle de, erotik duyguların bizi çoğunlukla yönlendirdiği sıkıntıların arasında yolumuzu bulabilmek için, elbette ki bu tür mitleri gereksiniyoruz. Mitlerin, kültürel değerlerle bireysel eylemler arasında arabuluculuk yapan, karşılıklı sorumluluklar ağı içinde bizi birbirimize ve topluma bağlayan şiirsel yapılar olduğunu söyleyebilirsiniz. Bu mitlerin, çok çeşitli bireysel tarz ve tercihlere ortam yaratan şiirsel çoğulculuğunu yitirmesi, dogmaya dönüşmesi, yaşamın niteliği açısından olabilecek en kötü şeydir. Bir dönemin başlıca toplumsal mitleri insanların gereksinimlerine artık uymadıkları için çağdışı kaldıklarında —bildiğimiz gibi bu, romantik aşkın başına uzun süre önce geldi— yenilenmeleri gerekir.

Cinsel aşk, huzur dolu ormanlardan, insanın yolunu yitirip büyük bir korkuya kapılabileceği tehlikeli bataklıklara dek, çok farklı topraklardan geçer. Geleneksel popüler romantik aşk miti-

miz, bu toprakları geçmek için bize bir harita sunmuş olabilir, ama idealleştirmeleri artık soyut ve çağdışı kaldı. Bu mit, çukurlara ve tehlikelere karşı kör gibi görünen erotik deneyimin naif kutlamalarına katılmadığında, kötümser bir aşırılığa yönelerek, bunları trajedi ve ölüm sahnelerine dönüştürüyor.

Romantizmin yerine istismar mitini koyarak, cinsel ilişkilerin görüntüsüne atıklarla örtülü kentsel bir vahşi ormanmış gibi bakıyoruz. Başlangıçta bu, gizemleri ortadan kaldıran yeni bir gerçekçilik gibi görünebilir; doğrusu, iktidarın zalimce kullanılmasıyla, erkek egemenliğinin yapısıyla, cinselliğin aşk dışında her şeyin hizmetine sunulmasıyla ilgili pek çok şaşırtıcı gerçeği açığa çıkarmıştır. Aile içi şiddeti ve ensesti gizlendiği orta sınıf evlerinin perde arkasından çekip çıkarmak, suçunu inkâr eden tecavüzcünün ve tatlı dilli saldırganın üstüne gitmek son derece önemli. Ama biz aynı zamanda, istismar "gerçekliklerinin", sırf olumsuzlukları nedeniyle romantik aşktan daha az aşırı ve soyut olmasının gerekmediğini gösteren karşıt kutba kayışla —benim deyimimle, istismarın istismarıyla— da uğraşıyoruz.

İyiyle kötü arasındaki bu tür şiddetli kutuplaşmalar, bir önceki bölümde de belirttiğim gibi, toplumsal, kültürel ve siyasal tartışmalarımızda sürekli yer alıyor. Bize kültürümüzün ve belki de tüm Batı kültürlerinin, baskıyla özgürlük arasındaki diyalektik çatışmadan muzdarip olduğunu da anımsatıyor. Geniş anlamıyla baskı, herkesin davranışlarını ve mümkünse düşüncelerini bastırmak ve bedenin bir zevk aracı olmasını engellemek için fobi düzeyinde bir ısrarla, tabulara başvurur. Özgürlük ne yazık ki, genellikle diğerleri pahasına kendini tatmin edecek haz arayışları için kullanıldı. Romantik aşkın istismar bataklığına saplanışını izlerken, ABD'nin kasvetli Püriten kısıtlamalarıyla birleştirilmiş bireysel özgürlük temelleri üzerinde kurulduğunu anımsamak gerekiyor. Püriten görüşe göre, insanlara bir gram cinsel özgürlük verirseniz, onlar bir kilo alırlar. Aslında durum gerçekten de böyleydi: 1960 ve 1970'lerde eşi görülmemiş bir cinsel özgürleşmeden geçtik ve şimdi kendimizi istismarın, yıkılan evliliklerin ve utanç verici hastalıkların pençesindeki ailelerin kurbanları olarak görüyoruz.

Dizginleri gevşetmenin algımızı genişleterek, birtakım kötü haberlerle karşılaşmamıza yol açması, ilk kez olmuyor. İnsan öyle bir doğaya sahip ki, işler bir yöne doğru gitmeye başladığında, bu-

nun tam tersi de pek uzaklarda olmuyor. Freud, Victoria çağına özgü cinsel baskıların üzerindeki kapağı kaldırıp çocukların cinsel olarak istismar edilmelerini keşfetti; ama kurulu düzene çok fazla saldırmaktan korkan yumuşak bir liberalizm ruhuyla hareket ederek, istismar konusunun üstüne gitmekten vazgeçti. Artık istismar konusunda bu denli çekingen değiliz. Acaba, özgürlük ve zevkin dozunu kaçırdığımız için mi? AIDS, "güvenli cinsellik", parçalanmış aileler, aile içi şiddet ve modem ya da 900'lü hatlarla orgazm döneminde, yeni bir püritenliğe, birbirimize dokunmaktan kaçınan bir tutuma doğru yol alıyor gibi görünüyoruz. Bir zamanlar başka bir bağlamda, "Püritenlik, Amerika'nın iklim modelinin bir parçasıdır," diye yazmıştım. "Kültürümüzde eserek siyasal, cinsel ve hatta metafiziksel dürtülerimizin ısısını düşüren soğuk bir rüzgârdır. Kierkegaard kaygıyı, özgürlük sarhoşluğu olarak tanımlamıştı. Püritenlik de, demokrasi kaygısı olarak düşünülebilir."[2]

Demek ki yirminci yüzyılda cinsel ilişkilerin tarihi şu tür bir gelişim gösteriyor: Romantik idealizmi, cinsel hedonizm düzeyine dek denedik ve şimdi, püritenliğe geri dönmeye çalışıyoruz. Şu ana dek pek iyi sonuç alamadık. Ama şimdi yakınlığın sınırlarını yeniden çizmeyi denesek de, bu sınırlara en temel kutuplaşmayı, sözünü ettiğim tüm diğer çiftler gibi, oyun yazarıyla karısını da etkileyen kutuplaşmayı katmak için daha iyi bir yol bulmalıyız. Bu kutuplaşma, en temel iki tutkumuz, yani sevgi ile nefret arasındaki gidip gelmelerden kaynaklanıyor.

Yakın ilişkiler söz konusu olduğunda bir tutam nefret içermeyen aşk ya da bir yudum aşk içermeyen nefret diye bir şey yoktur. Bu gerçek, Freud'un, yaşam ve ölümün temel kuvvetlerini yansıtmak için kullandığı Eros ve Thanatos gibi kapsamlı kavramlardan ve içsel olarak nevrotik herhangi bir şeyden çok, birbirimize ve birbirimizden uzağa doğru attığımız adımlarla ve bu adımlara eşlik eden kaygıyla ilgilidir. Aşk, bizi birbirimize yaklaştırarak iki insan arasındaki farklılıkları belirsizleştirir ve bir tür romantik buhar gibi, teke dönüşen iki benliğin duygusal deneyimini yaratır. Aynı zamanda, kaçınılmaz bir kaygı doğurur: Kendini yitirme korkusu. Nefret, en azından yakın ilişkiler bağlamında, çaresizce yeniden ayrı bir kişi olma, diğer kişi pahasına da olsa, benliğe yeniden ulaşma çabasıdır.

Ayrılık ve iktidarı diğerini yok ederek kazanmak isteyen buz gibi, yok edici nefretler, ölümcül nefretler de vardır elbet. Ama nefret daha ateşli ve tutkuludur; ayrılığı yeniden kazanma çabası içinde nesnesine, neredeyse âşık olurken yaşanan saplantı düzeyinde bağlı kalır. Nefret bireyleştirir ve böler, iktidar toplar ve biriktirir; ama bir yandan da, yalnız kalmamanın başka bir yoludur.

Oyun yazarını yönlendirmeye çalıştığım türde bir ironik romantizm, yakın ilişki savaşımlarımızdaki "ya hep ya hiç" algısını reddeder. İroni çoğul, hatta görünürde birbirine zıt durumları aynı anda kucağında barındırır. Dolayısıyla da, bir düşmanlık paydasına karşın sevmeyi sürdürebilir, gerilim ve belirsizlikte birlikte yaşayabilir, olumsuzla bağlantı halindeyken bile, olumluyu yakalayabilir. Kıskançlık, örneğin, aşk ve nefret karışımını içerir. Yakın eşe karşı duyulan sadistçe intikam duyguları da öyle. Sıkıntı bile, aşk ve nefret bileşkesi olarak görülebilir: Kişinin kendisindeki ve diğerindeki canlılığı öldürse de, emre uyarak karatahtaya kayıtsızca bakan derse ilgisiz lise öğrencilerininkine benzer bir saplanmayla, iki insanı birbirlerine bağlı tutar. Ama bu ölü ve insanı hareketsiz bırakan bir bağlılıktır. Bilinçsizce olsa da özenle düzenlenmiş aşk-nefret orantısı, iki insan arasında çok fazla olmasa bile sürekli bir uzaklık olmasını ve uzaklığın onları kaldıramayacakları kadar fazla bir yakınlıktan korumasını sağlar.

Bütün bu durumların sonu, çıkmaz sokaktır. Hiçbir yere açılmazlar, ama şekilleri bozulmuş olsa da, ayrı olma gereksinimiyle birlikte olma gereksiniminin rekabet halindeki taleplerini dengeleme, terk edilme ve hapsolma kaygılarını yatıştırma ve diğer kişinin elinde kontrolü yitirme tehdidiyle karşılaşıldığında bir kontrol duygusu sağlama çabalarını da içerirler.

Aşkla nefretin karşılıklı olarak birbirlerini dışladıkları düşünüldüğünde, birini idealleştirme, diğeriniyse kötüleme eğilimi doğar. Aşkın sorunlu ve ıstıraplı modern tarihinde gördüğümüz zıtlaşmanın kökeninde bunun olduğunu düşünüyorum. Romantik aşk kültüründen istismar kültürüne geçişimiz, bireysel ilişkinin kaderine benziyor; büyülenmeden çaresizliğe, mutluluktan depresyona giden bir yol. Bir ulus yeni bir lideri kurtarıcısı olarak idealize ettiğinde de aynı döngü gözlenebiliyor. Lider vaatlerini yerine getiremediğinde, halk düş kırıklığına uğruyor ve onu yerlerde sürükleyecek duruma geliyor.

Giderek solan romantik idealin bizi, temel ergenlik gelişimi görevini —özerklik ve yakınlık taleplerini uzlaştırmayı— tamamlayamamış halde, ergenliğin kumsalında yalnız bırakarak sonuçta ihanet ettiğini söyledim. İki insan âşık olduklarında, yoğun birleşme ve birbirlerinin dalga boyuna geçme duygusu, diğer kişiyi idealize etme ve karşılığında onun tarafından idealize edilmenin getirdiği ortak doyum, insanın hem kendisi, hem de aynı anda başka birisiyle birlikte olabilmesiyle ilgili tüm sorunların bir anda çözüldüğü yanılgısını da birlikte getiriyor.

İdealleştirici bir tutku garip ve olağanüstü bir durumdur: Yolundaki tüm engelleri eritir; en azından, geçici olarak. Sonuçta, 1960'lardaki, çoğu insana doruklarda varolma, şu anda yaşarken başka bir dünyayı duyumsama deneyimini yaşatan uyuşturucu eşliğindeki uçuşlardan daha uzun süremez. Bu uçuşların ardından genellikle, sıradan yaşama kasvetli bir iniş yaşanırdı. Doruk deneyimler —âşık olma ya da uçma— insana daha keskin bir doyum duygusu yaşatıp, uğruna çabalamaya değer hedeflere yöneltebilir, ama bunun için gereken disiplinli, uzun uğraşıdan ya da bu dorukların kısa bir andan daha uzun yaşanamayacağından pek söz etmezler. Doruk deneyimlerinin tehlikesi, insanı sevdaya ya da uyuşturucuya bağımlı kılabilmeleridir.

Geleneksel romantik aşk, evlilik gibi ciddi bir yakınlığın temeli olarak sunulduğunda, yoğunluk sayesinde elde edilen kararlılığı sürekli bir durum haline getirme vaadinde bulunur. Oysa gerçekte bu, sevgililerin kişiliklerinde yarım kalmış işleri cilalayıp gizleyen, olgunlaşmamış bir kararlılıktır ve birlikte bir yaşam kurmanın günlük dünyasına girdiklerinde, hüsrana uğramalarına yol açar.

Düş kırıklığı ise sevgiyle nefreti birleştiren duygulardan biridir ve son derece verimli olabilir. Düş kırıklığının hüsrana dönüşmesini engelleyen ironik bir tutum geliştirmeleri koşuluyla, iki insanın yeni bir ruh hali yaratmalarını sağlayabilir. Düş kırıklığı hüzünle öfkeyi birleştirir ve diğer kişiye bir tür özlemle uzanır. Bir yandan da diğer kişiyi yok olmuş, beklentileri karşılayamamış bir sima gibi görerek, uzakta tutar. Terapide, birbirleriyle savaşan bir çiftle, düşmanlardan her birinin düş kırıklığı hakkında açıkça konuşmak, ikisinin de ihanet duygularına yapışarak tutundukları katı idealleştirmeleri yumuşatmalarına yardımcı olur. Kıskançlık, zalimlik ya da sıkıntının tersine düş kırıklığı, karşılıklılığın gizli ipuç-

larını taşır. *New Yorker*'ın tiyatro eleştirmeni John Lahr'ın, Arthur Miller'ın sorunlu bir evlilikle ilgili oyununu incelerken "aynı zamanda hem maske, hem de korkunun itirafı olan, akıldışı ve çoğunlukla doğrucu bir öfkeyle... modern yaşama bulaşıp onu çıkmaza sokmuş gibi gözünen suçlama döngüsü"[3] dediği şeyi engeller. Düş kırıklığından empatiye giden yol hiç de uzun değildir.

İronik bir romantik aşk görüşü bu tür temaları içerecek ve dolayısıyla, düşmüş bir dünyada nasıl yakın olacağımızı öğrenmemize yardımcı olacaktır. Nefretsiz olmayacağını anımsamak, insanı, âşık olunduğunda anında ortaya çıkan idealleştirmelere karşı ihtiyatlı kılar. Yakın eşler arasında sevgisiz nefret olmayacağı düşüncesiyse; sevgi ortak geçmişlerinin yıkıntıları altında gömülü kalmış olsa bile, yakınlık terörizminin dehşetine yenik düşmüş iki insan arasında sevgi dolu bir ilişkinin terapi ya da başka bir araç sayesinde yeniden kurulabileceği umudunu verir.

Oyun yazarının trajediden, pişmanlık içeren bir komediye geçişi, çok önemli gördüğüm bir diğer noktayı yansıtıyor: Sevgi, her şeye karşın iradeli bir eylemdir. Böyle bir fikir elbette, sevgi hakkında en sevdiğimiz geleneksel varsayımlardan bazılarına ters düşer. Yakınlığı, insanın etkili bir biçimde yarattığı bir ilişkiden çok, yalnızca bir duygu, içine düşülen bir durum olarak görme eğilimindeyiz. Ama bir şeyi yapmak için öncelikle, gerekli becerileri kazanmak gerekir. Toplumumuzda yaygın olarak görünen sevgi yaklaşımı, kendiliğinden bir duygu uyanmasıyla başarıyı birbirine karıştırıyor. Bu görüşe göre sevgi hem dürtüsel, hem de gerçek olmalı.

Bu bakış, kendiliğinden olanın en gerçek şey olduğu anlayışımıza uyuyor. Sevgide –ya da yaşamda, veya sanatta– kendiliğinden olana karşı değilim; tüm bu alanlarda yaratıcı bir güç olabilir. Ama değerli bir şey yaratılmasına katkıda bulunan kendiliğindenlik, ikna edici niyetlerle birleşmiş güçlü dürtülerin ifade edilmesini aşan bir şey olmalı. Bu iki özellik en iyi örneğini, ergenlik aşklarında buluyor. Aynı zamanda kendilerini abartarak, cinsel taciz sahnelerine ya da günümüzdeki deyimiyle "birlikte çıktığı kıza tecavüz"e yol açabilirler; çünkü ne dürtülerin diğer kişiyi hesaba katması şarttır, ne de gerçek duyguların. Kendiliğinden davranış olarak görünen şey çoğunlukla, en az dirençle karşılaşılan yoldan ibarettir. Alışkanlığın doğal yapı, anında hareket etmenin ya da yoğunluğun ise gerçeklik göstergesi olduğunu düşünmek zor değil.

Resimlerinden, egoyu yatıştıran panoramik bir bakış açısından hoşlandıkları anlaşılan eski Çinlilerin, gerçek aşkın, grotesk olmak anlamına geldiğini söyleyen bir atasözleri var. Bu bize göre biraz aşırı bir yorum belki, ama herhalde, fazlasıyla ağırlaşan ve ciddileşen duygusal ilginin, kişinin ufuklarını daraltıp ilişkide dengenin yitirilmesine yol açtığı anlamına geliyor.

Yakınlığa en iyi hizmet eden kendiliğindenlik, yalnızca başıboş bir kendini ifade etme değildir. Kendinin yanı sıra, diğerinin gereksinimlerine özen gösterme temelinden doğan özgürlüktür. Bunu, güvenin tanımı olarak görebilirsiniz: İki yakın eş birbirleriyle olumlu anlamda özgür olduklarında, her biri diğerinin özgürlüğünün kendi pahasına olmadığı inancını kazanır. Bu, sevgi disiplini ve şekliyle, kıvamında bir özgürlüktür. Bunu bir doğaçlama olarak da düşünebiliriz; çünkü özgürlüğün, özenle oluşturulmuş bir temel hakkında karşılıklı anlaşmaya dayanarak geliştiği bir diğer etkinlik olan cazla benzerlik taşır. Kötü evlilikte olduğu gibi kötü bir caz icrasında da, müzisyenler birbirlerinin seslerini boğarlar.

İyi caz ise tersine, yaşamın ironili yanları hakkındaki anlayışın açığa vurulması için en iyi araçlardan birini sunar. Bu kültürümüzün en gelişmiş konuşma tarzlarından biridir. Benim en sevdiğim örneklerden birkaçına bakarsak, Dizzy Gillespie, John Coltrane, Miles Davis, Betty Carter ve Herbie Hancock gibi müzisyenler müzikleri aracılığıyla yalnızlık ve yitirmeden, terk edilmeden, kıskançlıktan, ihanetten, kurbanlaştırmadan ve baskıdan söz ederler. Böylesine meşum konuları izlerken bile sürekli ritmle oynarlar —bir kez daha geriye bakmak ister gibi, ritmin gerisinde kalır; bilinmeyene birkaç adım atmak ister gibi, ritmin önüne geçerler. Araya, şu ana dek icat edilmiş en özlemli ironik araçlardan biri olan hüzünlü notayı kattıklarında, bir depresyon dozu, geçmişin bir kederini iletir, ama bunu bir cilveyle kendi yasına dolar ve geleceğe doğru küçük bir antik kalça hareketi de eklerler.

Caz müzisyenlerinin doğaçlamalarına, daha çok ideal saf aşk, sevgi ve bu aşkın yitirilmesiyle ilgili olan Broadway ve Hollywood müzikallerinden —diğer bir deyişle, Amerikan ergenlik döneminin müziğinden— melodiler katmalarının nedeninin bu olduğundan kuşkulanıyorum. Bu, caz için yalnızca bir başlangıç noktası; ironi ise, bundan sonra olan beklenmedik şeylerde. Müzik iyi olduğunda bizi şaşırtır; hatta müzisyenleri bile şaşırtır. Dizzy Gillespie çalgı-

sıyla, hüzünlü bir "standart" ezginin etrafında dolanabilir ve ardından birdenbire, şaşırtıcı bir alaycı coşku uçuşuna geçebilirdi. Olağanüstü bir caz vokalisti olan Betty Carter, eski bir popüler şarkıyı, "Everything I Have Is You" (Sahip Olduğum Tek Şey Sensin) söylediğinde, sözcükler böyle bir şeyi ima etse bile, kendini bir erkeğe bağımlı kılmadığını anlarsınız. Sesi bu karanlık fikri uzun uzun düşünür ve ardından, aynı anda hem teslim olup hem geri çekilerek, alaya alır. Bu, dünyaya hem oyunculukla hem de acıyla uzanıp dokunabilme yeteneğine âşık olmuş bir sestir. İnsan bir caz evliliği geliştirmekten çok daha kötü bir şey yapabilir.

İyi bir evlilik doğaçlama bir performans; aşkla nefretin isimlerden çok fiillerle tanımlanabilecek ironik bir bileşimidir. Böyle bir evlilik, uygulamada neye benzeyebilir? Ergenlik çağında kalmış bir kültür olduğumuza göre, evlilik sahnesinde söyleyeceğimiz sözlerin pek çoğunu gençlik aşklarından aldık. Belki de ileri dönem romantizmi için yeni yönler —ilk tomurcuk, düş kırıklıklarının, çatışmaların ve diğer zorlukların karşısında solmaya başladığında oturup yeniden düşünerek konuşmak için bir sahne— aramanın zamanı gelmiştir. Örneğin dostlarımız ya da akrabalarımızın arasında, her iki eşin de gerek kendisinin gerekse karşı tarafın kusurlarının farkında olup bunları şefkatli bir gülümsemeyle karşılamaları sayesinde yürüyen bir evliliğe hepimizin tanık olduğuna eminim. Kendilerini yaşamda ileriye götüren bir doğaçlama ruhuyla, rövanşı oynarlar. Ama yeni ve biraz alçakgönüllü, ironik, romantik aşk mitimizi yapılandırmak için gerekli modelleri, kültürümüzün dağınık kaynakları arasında nerede bulacağız?

Klasik ciddi edebiyatımızın bu noktada pek yararlı olmaması çok ilginçtir. Edebiyatımız, aşırı idealleştirilmiş bir evliliğin tehlikeleri hakkında parlak teşhislerle dolu. Ama yazarlarımız, evlilik konusunda inanılmayacak derecede kötümser olma eğilimindeler. Ya evcimenliğe tamamen karşı çıkıyor ve erkek kahramanlarını diğer çocuklarla beraber ormanlarda dolaşmaya, yollara düşmeye ya da yeni serüvenlere ve ahlaki erkeklik sınavlarına yelken açmaya gönderiyorlar (Cooper, Melville, Twain, Hemingway, Keroac) —bence bu da ergenlikle ilgili bir görüş açısı— ya da, birlikte bir yaşam kurmaya çalışan insanlar üzerinde romantik taleplerin yaratacağı kargaşayı göstererek ergenliğin romantik idealizmini eleştiriyorlar; ardından da bu insanları, ilişkilerinin ve evliliklerinin üs-

tüne çöken trajediyle ya da gotik kasvetle baş başa bırakıyorlar (James, Wharton, Fitzgerald, Cather). Bu iki tema da, ergenliği arkamızda bırakmakta ya da ergenliğin ötesine geçmekte ne kadar zorlandığımızı gösteriyor.

Yetişkin yaşamın sınırlamalarına ve karmaşalarına karşı bu denli hazırlıksız olan kişinin ilk evliliği, gerçek oyun için bir tür kostümlü prova gibi bir şey olabilir. Hepimizin bildiği gibi durum bu yöne gidiyor ve giderek daha çok sayıda insan ikinci ya da üçüncü evliliklere geçiyor. Bu tür dizi halindeki tekeşlilik, kişinin ikincisine girişmeden önce başarısızlığa uğramış ilk evlilik ya da boşanmadan ne kadar ders aldığı sorusunu elbette ki yanıtsız bırakıyor. Ergenliğin duygusal aşırılıkları —idealleştirme ya da çaresizlik— günlük yakın ilişkilerin kaçınılmaz sarsıntılarına yanıt bulmaya yetmiyor. Bunun nedeninin erken yaşta evlenmemiz olması şart değil; yaşanan sorunlar yaştan çok, duygusal gelişimle ve toplumun desteğiyle ilgili. Pek çok toplumda gençler bizden çok daha erken evleniyor, ama görünüşte işler gayet iyi gidiyor. Bizim belirgin sorunumuz, bireysel deneyimle topluluğun kazanılmış bilgeliği arasındaki boşluğu doldurmak için işe yarayan yapı ya da talimatlardan hemen hemen yoksun olmamız.

Evlilik reçetemize daha fazla komedi unsurları alınması için çağrıda bulunup duruyorum. Ama aile içi trajedinin günlük bir olay haline gelmesi karşısında insanlar, böylesine yıldırıcı bir kurumda biraz olsun hafiflik yaratmak için nereye başvuracaklar? İletişim kopukluğunu temel alan bir komedi türü olması nedeniyle, klasik komedi burada işe yaramaz. Geleneksel komedi yaygın olarak kabul edilmiş toplumsal değerler bağlamından yararlanır (dolayısıyla da buna bağımlıdır). Bu tür değerlerden sapmalardan sinir bozucu ve aykırı durumlar yaratır —esprisi de buradadır— ve ardından, gizli karmaşa ve yanlış anlamaların aşılmasıyla her şeyin yoluna gireceğini gösterir. Geleneksel komedide gerçekler açığa çıktıktan sonra toplumsal uyuma dönüş neredeyse her zaman kadın ve erkek genç kahramanların arasındaki uzlaşmayla ifade edilir. Perde inerken sevgililer, şenlikler arasında evlenirler. Ama bir zamanlar son olarak görülen bu durum, bizim için sorunun başlangıcı oluyor.

Psikanalizin içinde bir nebze trajedi barındırması gibi, istismarın ön plana çıkmasından önce toplumsal kurumların ve kırsal

kesim danışmanlarının sunduğu türde eski moda evlilik danışmanlığı da, bu komedi türüyle ortak yanlar taşır. O da hep, iletişim kopukluğuyla uğraşır. Bu, yanlış algılamaların düzeltilmesinde yararlı olabilse de, bireyler ne komedilerde ne de danışmanlıkta, köklü bir değişime uğramazlar.

Eğer ilk evlilik düzensiz bir provaya benzemişse, ikincisinin de, yaşadıklarından ders almış oldukları için birbirlerini yeniden seçen *aynı* iki insan arasında gerçekleşmesi uygun olmaz mı? Kültürümüzde, bu olasılığın varlığını kanıtlayan bazı harika örnekler var. Ve bu örneklerde, mitlerin pırıltısından daha fazlası görülüyor. Ama bunları kazıp çıkarmak için, oldukça eski zamanlara; Hollywood'un "altın yıllarına" dönmek gerekiyor.

1930 ve 1940'larda Frank Capra, George Cukor ve Leo McCarey gibi yönetmenler, modern evlilik hakkında şamatalı olsa da, derine inen keşiflerde bulunan kibar komedi filmleri çektiler. Bu filmlerin başrollerinde Cary Grant, Irene Dunne, Clark Gable, Claudette Colbert, Katherine Hepburn ve Spencer Tracy gibi büyük yıldızlar oynadı. Film tarihçileri bu filmlerden genellikle "havailik komedileri" olarak söz eder ve özellikle de kadın kahramanlarını sevecenlikle, "delişmen" olarak nitelerler. Ama bu etiketler, yakınlık hakkında bu filmlerde verilen yararlı dersleri yansıtmaya yetmiyor.

Felsefeci Stanley Cavell, bu filmler hakkındaki benzersiz ve büyüleyici çalışmasında, kendi içlerinde yepyeni bir komedi türü yarattıklarını ve evlilik yaşamı hakkında değerli bir felsefe ürettiklerini söyler. Bu filmlere "yeniden evlenme" komedileri adını verir; çünkü konuları "çifti bir araya getirmek değil, *bir kez daha, yeniden* bir araya getirmekle ilgilidir. Dolayısıyla evlilik gerçeği ... boşanma gerçeğine ya da tehdidine maruz bırakılır."[4] Bence bu filmler, ironik romantizm örneğini temsil ediyorlar. Trajedi potansiyeli –güvenin yitirilmesi, sadakatsizlik tehditleri, boşanma– içeren evlilik çatışması neredeyse tamamen, çiftin gizli iyi niyetleri ve arada sapma yaşansa da temelde birbirlerini sevmeleri sayesinde, gelişmiş bir mizaha dönüşüyor.

Leo McCarey'nin *Korkunç Gerçek* (The Awful Truth, 1937) adlı filminde, zarif, zengin ve güzel bir çift olan Lucy ile Jerry Warriner (Irene Dunne ile Cary Grant), iş yolculuğu ya da tatil nedeniyle kısa bir süre için ayrıldıktan sonra, ayrı ayrı evlerine dö-

nerler ve birbirlerine ihanet etmiş olduklarına dair belli belirsiz imalarla karşılaşırlar. Bir dizi keskin ve esprili konuşmadan sonra, konunun özüne inerler. Kısa bir süre içinde birbirlerinin gırtlaklarına yapışırlar; en kötü kuşkularla dolmuşlardır, kendilerini düş kırıklığına uğramış, ihanet edilmiş ve sevilmemiş hissederler. Bütün bu suçlama ve karşı suçlamalar arasında Lucy, Jerry'ye şöyle der: "Evlilikte kuşku olmaz. Bu iş tamamen güven üstüne kurulu. Bu güveni yitirdiysen, her şeyi yitirmişsin demektir." Jerry ona şu yanıtı verir: "Artık kimseye güvenmiyorum." Ve Lucy de, "Ne hissettiğini anlayabiliyorum," diye mırıldanır. Giderek artan bir öfke ve umutsuzlukla, boşanmaya karar verirler.

Lucy elbette haklı. Filmin merkezî motifi güven; bu nedenle de, Lucy'nin söyledikleri anahtar rolü oynuyor; ama bu açılış sahnesinde pek değer taşımıyor. Ne de olsa bu, olgunlaşmamış, hemen romantik aşka bağlanması beklenen türde bir güven. Sınamadan geçirilene dek, gerçek bir anlamı yok. Anında güven duyulmasında ısrar edilmesi, şair Milton'un "manastır erdemine" benziyor. Milton bu terimle, arzuyla hiç karşılaşmadığı için anlamsız olan bir bekâret idealini kastetmişti. İnsan bu tür kırılgan ve boş idealleri temel aldığında, en küçük vefasızlık belirtisi bile anında hüsrana neden oluyor.

Warriner'lerin birbirlerine güveni, acı verecek kadar gülünç, uzun ve karmaşık maceralarla sürekli karşılıklı olarak sınanıyor. Ayrı yaşamalarına karşın, birbirleriyle başları belaya giriyor. Hatta, kendilerine kesinlikle uygun olmayan başka insanlarla nişanlanıyorlar. Filmin sonundaki, boşanma davalarının kesinleşmesinden birkaç dakika önce gerçekleşen ihtiyatlı ve büyüleyici yatak sahnesinde, ikisi de değişmiş olduklarını anlıyorlar. Birbirlerine karşı hep duydukları, ama bir türlü göremedikleri sevgiye dayanan bir güvene kavuşuyorlar. Onları ilk başta ayıran belirsiz davranışın kesin bir çözüme kavuşturulamaması, filmin olgunluğunun kanıtı. Warriner'lar evlilikte güvenin, bir parça kuşkuculuk, benlik için biraz bilinmezlik alanı gerektirdiğini öğreniyorlar sanki. Yine de birlikte olma şekillerini, sevgi olarak kabulleniyorlar.

Korkunç Gerçek'te ve *Philadelphia Hikâyesi* (The Philadelphia Story) ya da *İki Ateş Arasında* (Adam's Rib) gibi filmlerde evlilik, genellikle güvensizlik ya da iki kişi arasındaki farklılıklar nedeniyle biter, ya da bitmeye yüz tutar. En ciddisinden en gülüncüne dek

sayısız sıkıntıdan sonra, birbirlerinden uzaklaşmış çiftler yeniden birbirlerini seçerler. Ama ikisi de bu işten, kişilikleri yara almadan çıkamazlar. Karı-koca uygar bir yakınlık içinde birlikte yaşamayı öğreten zorlu yumrukların eğitiminden geçer. Kültürümüze uygun bir yetişkin yakınlığı sağlamak amacıyla bir evlilik terapisi tasarlamam istenseydi, bu yeniden evlenme komedilerini temel alırdım.

Korkunç Gerçek ve *İki Ateş Arasında* gibi eski filmler, popüler kültürümüz bir zirveyi temsil ediyor. Bize, artık göz ardı etme eğiliminde olduğumuz bir olasılığı –yarattığı sorunlar nedeniyle yakınlığın en canlı ve hızlı gelişme fırsatlarını sunduğunu– anımsatıyorlar. Önemli bir yakın ilişkide rol almak, riskli bir girişimdir. İnsanları trajediye sürükleyebilir, ya da insanlar ilişkiyi trajediye sürükleyebilirler; ama komedinin bakış açısı, zorlukların daha mutlu birliktelikler yaratabileceğini ima eder. Birbirleriyle savaşan ideolojilerin ve yaygın çekişmelerin, kurbanlık iddialarının ve hem cinsellikte hem de cinsellik rollerinde yaşanan karışıklığın bireylerin pek çok şeyden sorumlu oldukları duygusunu yok ettiği bir çağda, sevgi hakkında pasif ya da determinist bakış açılarına tutunmak çok çekici görünüyor. Günümüzdeki bir düşünce zincirine göre aşk, biyolojidir; moleküllerdeki gizemli bir dalgalanmadır; ya da, iki mizacın sürtünmesinden filizlenir (zıtların birbirlerini çektikleri, ya da aynı şeye gülmek gibi benzerliklerin insanları elmanın iki yarısına dönüştürmesi gibi inançlar). Ya da, "Onda ne bulduğunu hiç anlamıyorum!" sözündeki gibi, açıklanamaz bir şeydir. Hepsi doğru; ve hepsi de aynı ölçüde sıkıcı.

Aslında ben, aşk hakkındaki tüm gelişigüzel açıklamaların görece sıkıcı olduklarını düşünüyorum. Gerçekten önem taşıyan tek şey, iki insanın bir fırsattan ne yaratabileceğidir. Evliliklere ailelerin karar verdikleri dönemlerde –bizim baskıcı ve diktatörce olarak göreceğimiz bir yaklaşım– herhalde kimse gelinle damadın birbirlerine çılgınca âşık olduklarını düşünmüyordu. Böyle bir uygulamaya geri dönülmesini öneremem tabii, ama aynı çatı altında yaşamaya itilmiş böyle bir çiftin birbirlerini sevmeyi *öğrenebilecekleri* düşüncesi oldukça ilgi çekici geliyor.

Aşkı yalnızca başlangıçta verildiği (ve sonraki uzun yıllarda kendi başının çaresine bakması beklenen) şekliyle değil de, kimi zaman hoş, kimi zaman da zorlu bir beraberlik süreci olarak görmemiz, acaba bize biraz mesafe aldırabilir mi? Bu, teleoloji adı ve-

rilen ve bizim sebep-sonuç odaklı modern bilimimizden oldukça farklı bir vurgu taşıyan eski bir bakış açısına benziyor olabilir. Teleoloji, istenen sonuca ancak bir potansiyeli gerçekleştirerek varılacağını iddia eder. Meşe ağacına meşe palamudunun sebep olduğunu söyleyemezsiniz; ama ağacın potansiyeli meşe palamudundadır ve toprakla havanın biraz desteğiyle, ağaç oluşur. Bence sevdalanmaktan kalıcı bir ilişkiye giden yol da buna benziyor.

Kalabalığın, monotonluğun ve şiddetin modern yaşamın niteliğini düşürdüğü bir ortamda, birçoğumuz sınırsızlığın yitirilmesinden yakınıyoruz. Dağlara ya da bâkir topraklara doğru yola koyulmak için fazla bir alan kalmadı. Bunu deneseniz bile, tampon-tampona ilerleyen bir trafikle karşılaşabilir ve oraya ulaştığınızda, bunun size hayli pahalıya mal olduğunu görebilirsiniz. Yirmi beş yıl önce imgelemimizi canlandıran alanların fethedilmesi, artık bizi pek heyecanlandırmıyor. Ama belki de mücadele edeceğimiz bu kaybın —cennete açılan kapı olarak romantik aşkın— iyi yönü, bize burnumuzun dibinde duran yeni bir keşif olanağını sunması olabilir. Evlilik artık korkutucu bir girişim, iki ruh arasında karanlık, engellerle dolu bir keşif haline geldiğine göre, bu girişimi en önemli serüvenlerimizden biri olarak görmeye başlayabiliriz. Ne de olsa günümüzde karı-kocaların evliliği yürütebilmek için büyük kahramanlıklara girişmeleri gerekmiyor mu? Belki de modern dünyada evlilik, tüm huzursuz enerjisi, karmaşık anlam labirentleri, sıkıntıları ve aşılması gereken engelleriyle birlikte, bir sonraki kahramanlık arenamız olabilir: Bizim evcil Şanslı Kovuluşumuz.

Notlar

Giriş

1. Anatole Broyard, *Kafka Was the Rage: A Greenwich Village Memoir* (New York: Carol Southern Books [Crown Publishers baskısı], 1993), s. 63.

1: Kaygı Politikası

1. Willard Waller, *The Family: A Dynamic Interpretation* (New York: Dreyden Press, 1938; düzeltilmiş 2. baskı, 1951), s. 191-192.

2. John Cheever, "Journals," *The New Yorker*, 21/1/91 , ss. 34-35.

3. Donald Barthelme, "Critique de la Vie Quotidienne," *Sadness* (New York: Bantam Books, 1974), s. 3.

4. Jean-Paul Sartre, *The Philosophy of Jean-Paul Sartre*, yay.haz. Robert D. Cumming (New York: Modern Library, 1966), s.475.

5. A.g.y. s.476

6. Soren Kierkegaard, *Either/Or* (New York: Doubleday Anchor Books, 1959), C.1, s. 152.

7. Elaine Walster, "Passionate Love," *Intimacy, Family, and Society*, yay.haz. Arlene ve Jerome Skolnick (Boston: Little, Brown, 1974), ss. 277-89.

8. Ernest G. Schachtel, *Metamorphosis: On the Development of Affect, Perception, Attention, and Memory* (New York: Basic Books, 1959), s. 6.

9. Erving Goffman, *Relation in Public: Microstudies of the Public Order* (New York: Harper Colophon Books, 1972), s. 279.

10. Bu, ikili ileti diye bilinen modeldir. İkili ileti ve insanları nasıl deliliğe yönelttiği hakkında klasik çalışma: "Toward a Theory of Schizophrenia," Gregory Bateson, Don D. Jackson, John Weakland (1956).

Bateson'un *Steps to an Ecology of Mind* (New York: Ballantine Books, 1972) adlı yapıtında yeniden yayınlanmıştır.

11. Georg Simmel, *The Sociology of Georg Simmel*, çev. ve yay. haz. Kurt H. Wolff (New York: Free Press, 1964), s. 329.

12. A.g.y. s. 328.

13. Ralph Waldo Emerson, *Selections from Ralph Waldo Emerson,* yay. haz. Stephen E. Whicher (Boston: Riverside Press, 1950), s. 120.

2: Cinsiyetlerin Postmodern Savaşı

1. *New York Times,* 8/17/94.

2. Leonard Kriegel, "Gender and Its Discontents," *Partisan Review* (Yaz 1993), s. 453.

3. H. W. Fowler, *A Dictionary of Modern English Usage,* 2.bas., yay. haz. Sir Ernest Gowers (New York: Oxford University Press, 1965 [ilk bas. 1926]), s. 221.

4. Annette Lawson, *Adultery: An Analysis of Love and Betrayal* (New York: Basic Books, 1988), s. 36.

5.Willa Cather, *Not Under Forty* (Lincoln: University of Nebraska Press, Bison Books, 1988 [ilk bas. 1922]), s.136.

6. D. H. Lawrence, "We Need One Another," *Phoenix: The Posthumous Papers of D. H. Lawrence, 1936,* yay. haz. Edward D. McDonald (New York: Penguin Books, 1980), s. 188.

7. Otto Rank, *Will Therapy and Truth and Reality* (New York: Alfred A. Knopf, 1972), s. 132.

3: "Senin Üzerinde Yoğunlaşıyorum": Romantik Aşkın Kısa Tarihi

1. Philip E. Slater, *The Pursuit of Loneliness: American Culture at the Breaking Point* (Boston: Beacon Press, 1970), ss. 54-55.

2. E. P. Thompson, *Custom in Common: Studies in Traditional Popular Culture* (New York: The New York Press, 1993), s. 45'ten itibaren.

3. Bkz. sözgelimi, Denis de Rougemont, *Love in the Western World* (New York: Doubleday Anchor Books, 1957), ss. 105-27.

4. John Demos, *A Little Commonwealth: Family Life in Plymouth Colony* (New York: Oxford University Press, 1970), ss. 183-84.

5. A.g.y. ss. 93-97.

6. Cristopher Lasch, *Haven in a Heartless World: The Family Besieged* (New York: Basic Books, 1977), adlı yapıt ailenin evrimi konusunda oldukça iyi bir kaynaktır.

7. Richard Sennett, *Families Against the City: Middle Class Homes of Industrial Chicago, 1872-1890* (New York, Vintage Books, 1974), s. 195.

8. Thom Gunn, "Jamesian," *The Man with Night Sweats* (New York: Farrar, Straus & Giroux, 1992), s. 46.

9. Paul Goodman, *Nature Heals: Psychological Essays,* yay. haz. Taylor Stoehr, giriş yazısı : Michael Vincent Miller (Highland, New York: Gestalt Journal Publications, 1991), s. 96.

4: *Darwinci Aşk*

1. Edith Wharton, *The Age of Innocence* (New York: Signet Classics, 1962), s. 275.
2. Sylvia Plath, "The Munich Mannequins," *Ariel* (London: Faber ve Faber, 1965), s. 74.
3. Harry Stack Sullivan, *The Interpersonal Theory of Psychiatry* (New York: W. W. Norton, 1953), s. 8.
4. David T. Bazelon, *Power in America: The Politics of the New Class* (New York: New American Library, 1967), s. 52.

5: *Eros'un Sabit Çapı*

1. Edith Wharton, "Souls Belated," *Roman Fever and Other Stories* (New York: Collier Books, 1993), s. 120.
2. Michael Balint, *Primary Love and Psycho-analytic Technique* (New York: Liveright, 1965), s. 160.
3. Örneğin, R. A. Spitz, "Hospitalism," *The Psychoanalytic Study of the Child,* C.1 (New York: International Universities Press, 1945), ss. 53-74. Bu olgu hakkındaki ilk temel çalışmalardan biriydi.
4. Erik H. Erikson, *Childhood and Society* (Harmondsworth, England: Penguin Books, 1965), s. 130.
5. A.g.y. s. 131
6. D. W. Winnicott, *The Child, the Family, and the Outside World* (New York: Penguin Books, 1969), s. 144.
7. Johan Huizinga, *Homo Ludens: A Study of the Play Element in Culture* (Boston: Beacon Press, 1955), s. 47.
8. A.g.y. s. 45.
9. Anne Carson, *Eros the Bittersweet: An Essay* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1988), s. 20-21.
10. Harold Bloom, *Agon: Towards a Theory of Revisionism* (New York: Oxford University Press, 1982), s. 110.
11. John Updike, *Too Far to Go: The Maple Stories* (New York: Fawcett Crest Books, 1979), s. 33.
12. A.g.y. s. 40.
13. A.g.y. s. 61.
14. A.g.y. ss. 59-60.
15. A.g.y. s. 113.

16. A.g.y. s. 232
17. A.g.y. ss. 252-53.
18. A.g.y. ss. 117-18.

6: *Amerika'da Başarısızlık ve Düş Kırıklığı*

1. Evelyn Waugh, *Brideshead Revisited* (Boston: Little, Brown, 1945), s. 6.

2. Ford Madox Ford, *The Good Soldier: A Tale of Passion* (New York, Vintage Books, tarihsiz), s. 123.

3. Van Wyck Brooks, *America's Coming of Age* (New York: Doubleday Anchor Books, 1958), s. 92.

4. Bunun için son zamanlarda birtakım girişimler olmuştur. Örneğin, Barry Dym ve Michael Glenn, *Couples: Exploring and Understanding the Cycles of Intimate Relationships* (New York: HarperCollins, 1993).

5. John Cheever, "The Swimmer," *The Brigadier and the Golf Widow* (New York: Bantam Books, 1965), ss. 54-55.

6. A.g.y. s. 55.

7. A.g.y. s. 60.

8. Ambrose Bierce, "An Occurance at Owl Creek Bridge," *In the Midst of Life* (New York: Signet Classics, 1961).

9. F. Scott Fitzgerald, *The Great Gatsby* (New York: Charles Scribner's Sons, tarihsiz [ilk bas. 1925]), s. 2.

10. A.g.y. s. 39.

11. A.g.y. s. 111.

12. A.g.y. s. 133.

7: *İstismar Çağı*

1. *New York Times,* 5/7/93 s. 3.

2. *New York Times,* 28/5/94 s. 19.

3. Katherine Dunn, "Truth Abuse," *The New Republic,* 1/8/94, s. 16-18.

4. Bkz. R. F. Fortune, *Sorcerer of Dobu: The Social Anthropology of the Dobu Islanders of the Western Pacific* (New York: E. P. Dutton, 1963, [ilk bas. 1932]). Fortune, cinsel birleşme için Dobu yerlilerinin kullandığı fiilerden birinin, sıfat olarak kullanıldığında "hastalıklı, kötü veya şeytani" anlamına geldiğine işaret eder (s.245). Tanıdık geliyor mu?

5. C. S. Lewis, *The Allegory of Love: A Study in Medieval Tradition* (London: Oxford University Press, 1959), s. 4.

6. Wilhelm Stekel, *The Beloved Ego,* çev. Rosalie Gabler (London: Moffat, 1921), s. 15.

7. Edward Sapir, *Culture, Language and Personality: Selected Essays,* yay. haz. David G. Mandelbaum (Berkeley: University of California Press, 1966), s. 72.

8. Irving Howe, "What's the Trouble?" *The Critical Point: On Literature and Culture* (New York: Horizon Press, 1973), s. 14.

9. *New York Times,* 4/4/93.

10. A.g.y.

11. *New York Times,* 31/3/93.

12. *New York Times,* 4/4/93.

13. Leon Botstein, "German Terrorism from Afar," *Partisan Review,* April 1979, s. 192.

14. Judith Lewis Herman, *Trauma and Recovery* (New York: Basic Books, 1992).

15. Robert Hughes, *Culture of Complaint: The Fraying of America* (New York: Oxford University Press, 1993), s. 146.

16. *Boston Globe* 25/9/93.

17. Duncan Kennedy, *Sexy Dressing Etc.: Essays on the Power and Politics of Cultural Identity* (Cambridge: Harvard University Press, 1993), 4. Bölüm.

18. Mary Midgley, *Wickedness: A Philosophical Essay* (London: Ark Paperbacks, 1986), s. 49.

19. *New York Times,* 31/3/93.

20. Midgley, s. 75.

21. Niccolo Machiavelli, The Prince and the Discourses (New York: Modern Library, 1950), s. 56.

22. *New York Times,* 12/5/94.

23. Kişisel iletişim, 1991.

24. Rollo May, *Power and Innocence: A Search for the Sources of Violence* (New York: W. W. Norton, 1972), s. 24.

8: Sonsöz: "Romantizmin Yeni Tanımı"

1. Erik H. Erikson, Childhood and Society (New York: W.W. Norton, 1963), s.405.

2. Michael Vincent Miller, "Fiction Has Never Been Just Fiction," *The Responsive Community* (Bahar 1992), s. 61.

3. John Lahr, Arthur Miller'ın "Broken Glass" adlı yapıtıyla ilgili eleştiri, *The New Yorker,* 9/5(94, s.94.

4. Stanley Cavell, *Pursuits of Happiness: The Hollywood Comedy of Remarriage* (Cambridge: Harvard University Press, 1981), s. 2. Bu filmlerin derinliğine ulaşmamı sağlayan kitabı için Cavell'a minnet duyuyorum.

AŞKTA TERÖR

Günümüzde aşk, cinsellik, yakınlık ve evlilik hakkında düşünüp de iktidarı akla getirmemek neredeyse olanaksız. Boşanma ve her türlü istismar vakalarındaki artışı düşündükçe de, "cinsiyetler arası savaş" deyimi alabildiğine tehdit edici bir nitelik kazanıyor.

Terapist Michael Vincent Miller, yakın ilişkilerdeki krizi bir doktor gözüyle ve bir şair duyarlılığıyla inceliyor. Kaçınılmaz düş kırıklarının kaygı ve kin duygularıyla körüklenip tatsız kavgalara, kendi deyimiyle "yakınlık terörizmi"ne nasıl dönüştüğünü gösteriyor. Yazara göre, romantizm bittiğinde geride kalan, karşı tarafı değiştirme ya da ikna etme isteği değil, tıpkı politikada olduğu gibi, üstünlüğü ele geçirmek için onun moralini bozma arzusu oluyor. Aşk girişimleri bu iktidar arayışıyla öylesine içe içe ki, bir "istismar kültürü" söz konusu. Miller, Woody Allen - Mia Farrow ya da O. J. Simpson davası gibi manşetlik olaylardan, hiç zorlanmadan mesleği gereği karşılaştığı mutsuz çiftlerin evlerinde ve yatak odalarındaki savaşımlarına geçiyor. Ayrıca edebiyattan, psikolojik kuramdan ve popüler kültürden örnekler vererek, hazin birlikteliklerimizle toplumsal yaşamlarımız arasındaki bağlantıyı anlamamızı da sağlıyor.

Aşkta Terör, son derece önemli ve çok iyi kaleme alınmış bir kültür eleştirisi; modern çağda aşkın neden bu kadar tehlikeli bir girişim olduğunu merak eden herkesin okuması gereken bir kitap.

0634194
AOB
0634

ISBN 978-975-434-436-3
9 789754 344363

VARLIK